Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет будівництва і архітектури
Міністерство розвитку громад та територій України
Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Верховної Ради України
Представництво Польської академії наук в Києві
ВГО «Асоціація українських правників»
Фонд Ебергарда Шьока (ФРН)
Фонд підтримки будівельної галузі (ФРН)
Краківський політехнічний університет ім. Тадеуша Костюшко (Польща)
Караденізський технічний університет (Туреччина)
Ташкентський інститут інженерів іригації та механізації сільського господарства (Узбекистан)

УРБАНІСТИЧНИЙ ФОРУМ 2021
9-10 грудня
December 9-10
URBAN FORUM

ПРОСТОРОВЕ ПЛАНУВАННЯ: МІСТОПЛАНУВАННЯ, АРХІТЕКТУРА, ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК II

Частина 1

КИЇВ 2021

УДК 711+719+72+323.174+316.4+908+930.85
П 82

Рекомендовано до друку Вченою радою КНУБА, прот. № 35 від 30.11.2021 р.

Редакційна колегія
Куліков П.М. – д.е.н., проф., ректор КНУБА (голова)
Негода В.А. – заступник міністра розвитку громад та територій України
Клочко А.А. – Голова Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування ВРУ
Мьоллер П. – член правління, Директор, Фонд Ебергарда Шьока (Німеччина)
Вайзе Т. – віце-президент Фонду підтримки будівельної галузі
Бялас М. – в.о. директора Представництва ПАН в Києві
Деревінський В.Ф. – д.і.н., проф., КНУБА
Дьомін М.М. – д.арх., проф., КНУБА
Івашко Ю.В. – д.арх., проф., КНУБА
Йелда Айдин Тюрк – PhD, доц., Караденізський технічний ун-т (Туреччина)
Карпунцов В.В. – д.ю.н., проф., КНУБА
Кобиларчик Ю. – д.арх, проф., Краківська політехніка (Польща)
Ковальчук О.Ю. – к.т.н., ст.н.с., КНУБА
Козловські Т. – д.арх, проф., Краківська політехніка (Польща)
Кресіна І.О. – д.п.н., проф., Ін-т держави і права ім.В.М.Корецького НАН України
Крупа М. – д.арх., проф., Краківська політехніка (Польща)
Кузніерз-Крупа Д. – д.арх., проф., Краківська політехніка (Польща)
Малиновський В.Я. – д.п.н., проф., Луцький національний технічний ун-т
Малкевич А. – д.п.н., проф. (Польща)
Мамедов А.М. – к.т.н., доц., КНУБА
Марченко М.В. – к.ю.н., ВГО «Асоціація українських правників»
Перегуда Є.В. – д.п.н., проф., КНУБА
Тімохін В.О. – д.арх., проф., КНУБА
Ткаченко В.В. – д.і.н., проф., КНУБА
Турсунов О.Б. – д.т.н., проф., Ташкентський інститут інженерів іригації та механізації сільського господарства (Узбекистан)
Шебек Н.М. – д.арх., проф., КНУБА
Чернишев Д.О. – д.т.н., проф., КНУБА
Яковлев Д.В. – д.п.н., проф., НУ «Одеська юридична академія»

Рецензенти:
Горбатенко Володимир Павлович – доктор політичних наук, професор
Товбич Валерій Васильович – доктор архітектури, професор

Просторове планування: містопланування, архітектура, політичні та соціокультурні засади. Зб. наук. пр. Вип. II. В 2-х ч. Київ–Тернопіль : КНУБА, «Бескиди», 2021. Частина 1. 283 с.

УДК 711+719+72+323.174+316.4+908+930.85
© КНУБА

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Устінова І. І.
Сучасна Україна крізь призму фундаментальних Законів розвитку 7
Малиновський В.Я.
30 років пошуків оптимальної моделі територіальної організації влади 15
Іщенко М. П.
Виживання українського патріотизму в соціотектоніці містобудування та в соціальній еволюції цінностей філософії гуманізму і демократії 23
Явір В. А.
Національна стійкість як запорука збереження територіальної цілісності України 28
Стойко О. М.
Асиметрична децентралізація як конвергенція федералізму та унітаризму 33
Пилипенко О. Є.
Політичні трансформації в Україні в 2019-2021 рр. 38
Гербут Н. А., Подвербний А. М.
Проблема територіального представництва на загальнонаціональному рівні в Україні 45
Коляда Т. А.
Оцінка впливу децентралізації влади на розвиток територіальних громад України 51
Гордієнко М. Г.
Соціальний розвиток територіальних громад як атрибут демократичного устрою 56
Бачинська Л. Г.
Містобудівний ансамбль як головний об’єкт державно-ідеологічного впливу (на прикладі трьох головних площ України) ... 62
Щурова В. А.
Від полісу до мегаполісу – чинники розвитку і занепаду 69
Зачоса О., Денисенко Н. О.
Пріоритети сталого розвитку розумного міста 74
Кострубіцька А. В.
Ревіталізація міст в Україні: проблеми та перспективи 80

Красковська М. П.
Історичні, економічні, політичні і культурні засади виникнення і розвитку міст.....83
Стеценко С. В., Косяк О.
Про «коронакризу» в контексті контентно-інформаційного простору міста.....88

СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Тімохін В. О., Шебек Н. М.
Інтегративні методи досліджень регіональних культур в етнічних районах України.....93
Кіндратець О. М.
Просторова сегрегація як один з видів соціальної нерівності 98
Онищук В. М.
Етнонаціональні спільноти як компонент української політичної нації.....103
Осипенко К. В., Андрющенко І.
Аналіз показників індексу людського розвитку ПРООН як індикаторів прогресу України та Світу.....108
Бауман Ю. А., Панібудьласка А. В.
Регіональний та урбаністичний виміри потенціалу українського суспільства для створення інклюзивної інституційної архітектури 116
Семко В. Л.
Соціально-просторовий аспект функціонування міського громадського транспорту 122
Мотузенко Б. І.
Про право на меценатську діяльність у сфері архітектурної спадщини міста 127
Жмурко Ю. В.
Ігровий аспект гуманізації містобудівного простору.....136
Медведська Л. Є.
Популяризація пам’яток культури в умовах пандемії: роль ігрових технологій.....141
Комова О. С., Машков К. Є.
Характеристика основних складових соціального захисту населення міста Києва 146
Кириленко Н. В.
Вплив міграційних процесів на можливості містобудування.....151

Татаркіна С. Д., Деревінський В. Ф.
Гендерна нерівність у контексті планування міста 155

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МІСТОПЛАНУВАННЯ

Martyka A.
Model interpretation of the city's spatial structure and spatial policy. Case study of Rzeszów 161
Згурська В. Л.
Політика згуртування ЄС та ріст регіональних диспропорцій у Болгарії 169
Корсак М. В.
Историко-архитектурное наследие Приднестровья как фактор развития сельских поселений региона 174
Гулей Д. В.
Ревіталізація промислових територій на прикладі кварталу Роттерманні, м. Таллінн, Естонія 179
Донченко К.А., Кулеба О. М.
Практики вимірювання публічності місцевого самоврядування у зарубіжних країнах 182
Дін Ян, Івашко Ю. В., Івашко О. Д.
Східні сади і їх роль в історичній і сучасній міській структурі 187

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Фесенко Г. Г.
Містопланувальні практики античності: історико-філософський нарис 194
Шебек Н. М., Родітєлєва А. А.
Оцінка історико-культурного потенціалу Харківського масиву міста Києва 199
Єгоров В. В.
Про історію державно-правових відносин князя та вічевих зборів в Давньоруській державі у період IX – початку XIII ст. 210
Дьомкін П. О.
Особливості запровадження міської реформи 1870 року в українських містах Російської імперії 220

Гнесь Л. Б.
Наслідки урбаністичних реформ українського села
60-х рр. XX ст.....226
Тицький С. І.
Бюрократизація цукрової промисловості як фактор урбанізації
у Київської губернії наприкінці XIX – на початку XX століття 233
Ігнатова Л. Р.
Роль земств у проведенні аграрної реформи в українських губерніях
на початку XX ст.....240
Качемцева Л. В., Діденко К. В.
Український фізико-технічний інститут в Харкові
в 1920-ті – 1930-ті рр. 245
Елизаров С. А.
Местные советы «развитого социализма» в системе органов
государственной власти и управления Белорусской ССР:
проекты и реальность (1965–1985 гг.).....250
Бачинська О. В.
Відродження релігійного життя України в період незалежності.....256
Воробканич І. С., Деревінський В. Ф.
Вплив історичних процесів на архітектурний простір Закарпаття....262
Тіткова Т. С., Бурда І. О.
Українська архітектура крізь призму ретроспектив і перспектив 267

ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Смирнов І. Г.
Історико-культурні засади розвитку м.Кам’янця-Подільського
як дестинації міжнародного туризму.....272
Гедін М. С.
Методологічні аспекти оцінювання туристичного потенціалу
міста Києва 279

ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Устінова Ірина Ігорівна,
доктор архітектури, професор,
кафедра містобудування КНУБА,
orcid.org/0000-0002-1728-0200

СУЧАСНА УКРАЇНА КРІЗЬ ПРИЗМУ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗАКОНІВ РОЗВИТКУ

Як відомо, природа – це відкрита динамічна система, що має нелінійні властивості та позмінне прагнення до порядку та хаосу. Ритми є однією зі складових упорядкованого стану природних сфер, дослідження яких дозволяє здійснювати як ретроспективні реконструкції, так й прогнози майбутнього розвитку [1, 2]. Ритмічні імпульси приходять до нас з глибин Космосу, викликаючи ритмічні коливання у всій сонячній системі [3, 4]. Означену ритмічність дослідники пов'язують й з характером Сонячної активності [5]. У цьому сенсі Життя на Землі є вимушеним процесом, плин якого зумовлено потоком енергії (потужністю) Сонця [6].

Фундаментальний закон збереження потужності був відкритий у свій час Лагранжем (1788) й Максвелом (1855) [6]. У площині, що досліджується, цей закон виявляється: законом екосистемної саморегуляції, за яким, кожна територія мас певну демографічну ємність, резерв якої зумовлює зростання чисельності населення, а її вичерпання – його скорочення; та принципом екологічно оптимальної щільності, за яким «недонаселеність» простору існування виду так само не сприяє сталому розвитку популяції, як і його «перенаселеність» (рис. 1) [7 – 9].

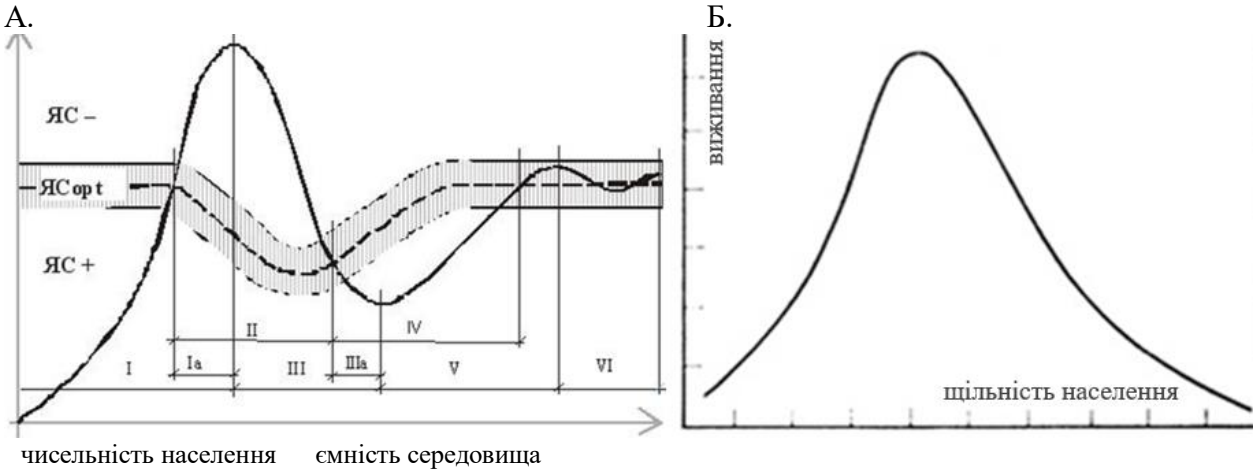

Рис. 1. Закономірність екосистемної саморегуляції (А) та принцип екологічно оптимальної щільності (Б)

Як встановлено нашим дослідженням, закону екосистемної саморегуляції підпорядковано й розвиток еколого-містобудівних систем «населення ↔ середовище» [10]. Тому, за урбанізаційним процесом розширення меж Ойкумени, стоїть екологічний механізм відходу виду Homo sapiens від обмежуючих факторів середовища, які зумовлено переущільненням територій у первинному ареалі розселення зі сприятливим для людства кліматом.

У глобальному вимірі екологічного простору загальносвітове розширення меж Ойкумени відбито тисячолітньою (із 1000 по 2000 рік) «міграцією десяти найкрупніших міст планетою» (рис. 2. А). В період із 1000 по 1900 рік у цьому процесі переважав загальносвітовий «північний вектор» розповсюдження міст, що виявлено північним розширенням меж Ойкумени, яка наблизилась до північного полярного кола (м. Санкт-Петербург) (рис. 2. А.1, А.2). У XX столітті в планетарному урбанізаційному процесі з'явилась «зустрічна хвиля». Більш потужним

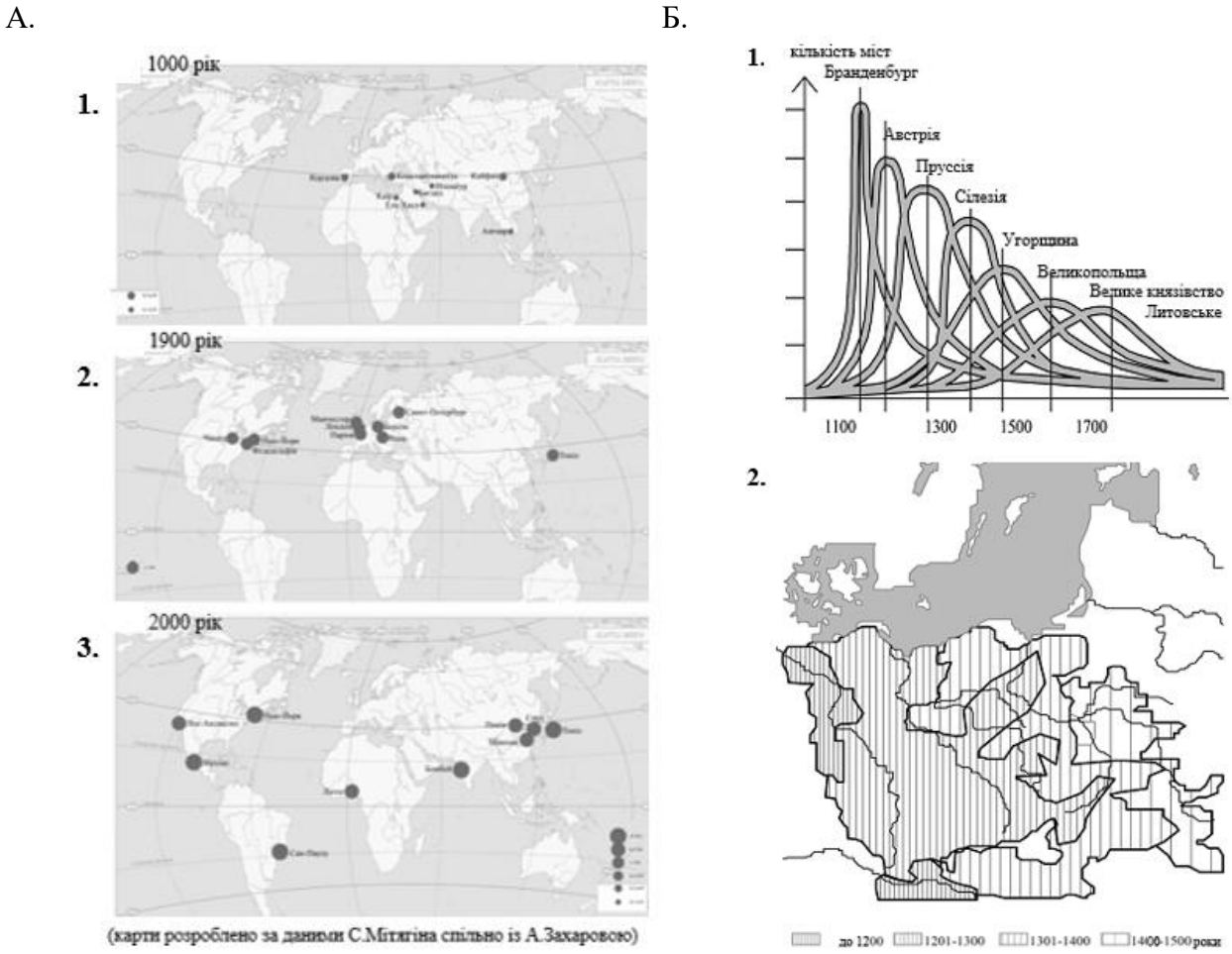

Рис. 2. Просторово-часова «міграція» десяти найкрупніших міст світу (А). зміщення та «згасання» імпульсу урбанізації у Європі (Б) за Г.Петришин (1) та В.Самаркіним (2)

став загальносвітовий «південний вектор» й «міграція десяти найкрупніших міст» посунулась на південь від екватору та дійшла до 40° південної широти (м. Сан-Паулу) (рис. 2. А.3) [11].

У той же період, паралельним процесом відходу Homo sapiens від обмежуючих факторів переущільнення ареалу розселення у регіональному вимірі екологічного простору Західної Європи, діє

«східно-європейський» урбанізаційний вектор, який породжує коливальне зміщення імпульсу урбанізації на схід (рис. 2. Б) [12].

Інерційний вплив цього імпульсу діятиме на теренах України аж до початку Другої Світової війни (із 1897 по 1939 рік) (рис. 3.А, Б). На карті 1939 року ще видно «щільнісне» превалювання освоєності території західних областей: Львівська, Тернопільська, Чернівецька (рис. 3.Б) [13, *с.37*; 14, *с.382*]. Політичний же курс колишнього СРСР на прискорену індустріалізацію, сприяв освоєнню східних родовищ корисних копалин в

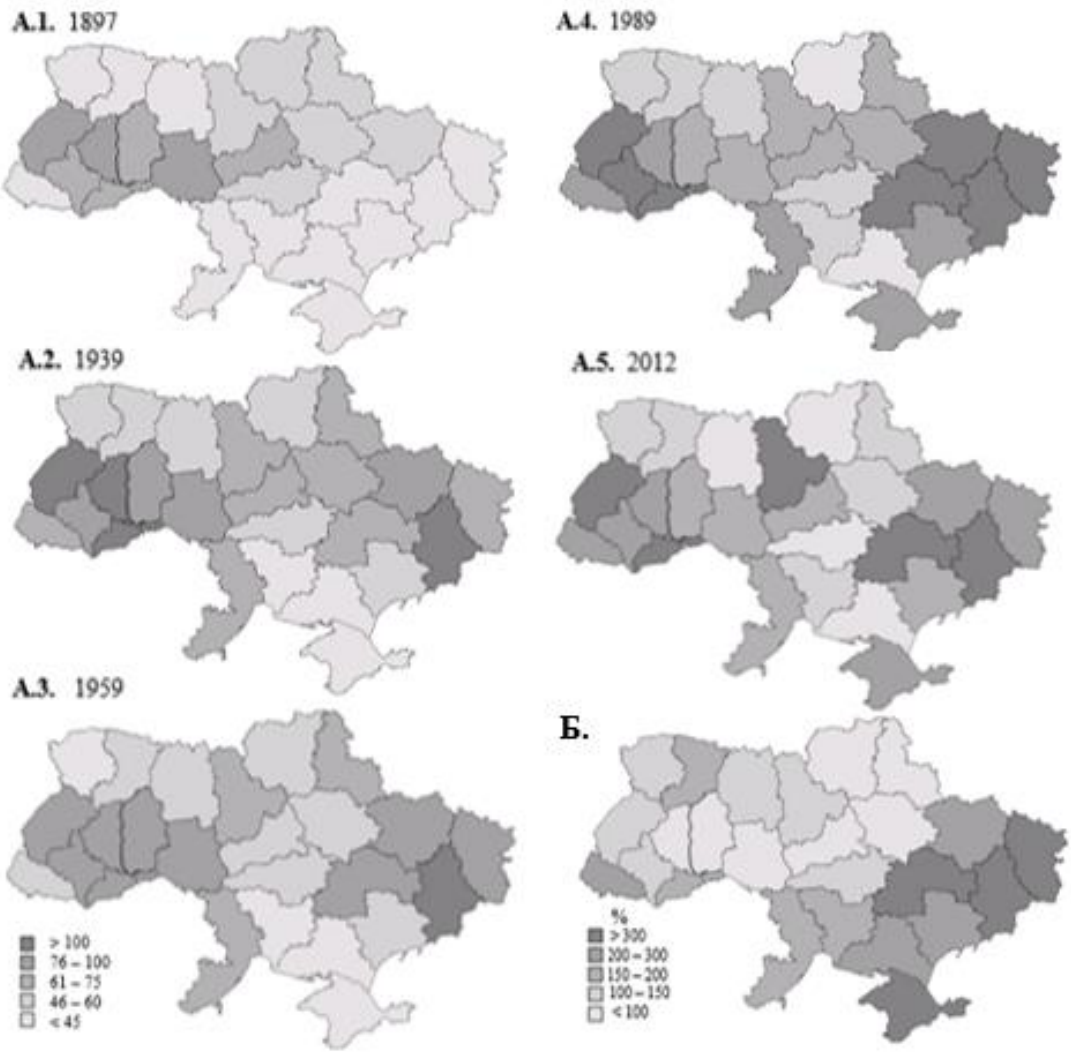

Рис. 3. Зміни щільності населення областей України у XX сторіччі – із 1897 по 2012 рік (А) та відсоткові зміни щільності із 1897 по 2001 (Б)

Україні та зародженню «зустрічної хвилі» урбанізації, епіцентром якої ще в довоєнний період стала Донецька область (див. рис. 3.Б).

Після Другої Світової війни процес індустріалізації прискорився. Означене сприяло збільшенню чисельності населення у східних регіонах України, які за щільністю населення були домінуючими й на початку XXI сторіччя: Донецька, Луганська, Харківська, Дніпропетровська та Запорізька області (див. рис. 3.В, Г) [13, *с.37*; 14, *с.382*]. Здобуття незалежності сприяло тому, що вперше, більш ніж за віковий період (із 1897 по 2012 рік) щільність населення Київської області стала порівнянною із щільністю населення східних (Донецька, Дніпропетровська) та західних (Львівська, Чернівецька) областей України (рис. 3.Д). Вікове прискорення освоєння східних територій України (із 1897 по 2001 рік) призвело до значного зростання щільності населення – більш ніж на 300% (рис. 3.Д) та переущільнення східних областей країни [14, *с.321*]. На 2014 рік, за нашими розрахунками, демографічну ємність Луганської та Донецької областей було вичерпано (на 21 та 168 %, відповідно) [10].

Екосистема ж Землі, як й еколого-містобудівна система «населення ↔ середовище» є саморегульованою системою, що прагне до стану екологічної рівноваги (див. рис. 1.А) [7 – 10]. Тому в екосистемній площині, події в сучасній Україні стають проявом жорсткої форми екосистемної саморегуляції, яку спрямовано на розущільнення на цей раз східних територій країни (див. рис. 3)

Щодо урбанізаційних процесів сучасної України. Статистичним аналізом встановлено, що в період із 2001 по 2014 рік серед 89-ти міст України із чисельністю населення понад 50 тис. осіб чисельність зростала лише у 15-ти містах. При цьому, серед найкрупніших (понад 800 тис. осіб) та крупних (понад 500 до 800 тис. осіб) міст України [15], зростав лише Київ. Щодо більш швидшого ніж у Києві (0,76%) середньорічного зростання чисельності населення: міста Бровари (1,07%) та Бориспіль (0,88%) входять до Київської Агломерації й розташовані у першому поясі міст-супутників Києва – на відстані 25 та 39 км, відповідно; а Чорноморськ (0,81%) є одним із найбільших морських портів країни. Картографічний аналіз просторового розташування «зростаючих міст» на мапі України виявив південний, щодо Київської Агломерації просторовий вектор середньорічного прискореного зростання міст та

«згасання потужності» зростання у міру віддаленості від столиці (1,07 → 0,88 → 0,81%) (рис. 4.А) [16].

Аналіз динаміки чисельності населення означених міст у період із 2014 по 2018 рік засвідчив, що серед 15-ти міст, чисельність населення яких зростала у попередній період, продовжили зростати лише 8-м міст України, й у 2017 році долучилося місто Ірпінь (50,4 тис. осіб). У цей період серед найкрупніших та крупних міст країни, продовжує зростати лише Київ. Щодо швидшого за Київ (0,57%) зростання чисельності населення міст. У першому поясі Київської Агломерації продовжують зростати міста Бровари (1,24%), Бориспіль (0,68%) та найбільш стрімко зростаюче місто Ірпінь (5,3%), яке розташовано на відстані 26 км від Києва. У період, який розглянуто, по відношенню до попереднього періоду, майже в три рази прискорилось зростання міста Івано-Франківськ (0,31 → 0,92%), що «обернуло» просторовий вектор розташування зростаючих міст країни із півдня на південний захід (рис. 4.Б) [16].

Аналіз динаміки чисельності населення міст у період із 2018 по 2020 рік засвідчив, що в тренді з 8-ми міст, чисельність населення яких стало зростала із 2001 року,

Рис. 4. Міста України із чисельністю населення понад 50 тис. осіб, чисельність яких зростала у період із 2001 по 2020 рік.

залишилось 6-ть (Київ, Хмельницький, Івано-Франківськ, Луцьк, Бровари та Бориспіль), знов почало зростати місто Біла Церква й додалося 6-ть «нових зростаючих міст» (Одеса, Чернівці, Тернопіль, Ужгород, Коломия, Стрий). Слід зазначити, що в період, який розглянуто, вперше з'явилось друге найкрупніше зростаюче місто Одеса (понад 800 тис. осіб); поміж зростаючих великих міст – Чернівці (понад 250 до 500 тис. осіб), серед середніх – Тернопіль, Ужгород, Коломия та Стрий (понад 50 до 250 тис. осіб) (рис. 4.В) [16].

Поява другого, після Києва зростаючого найкрупнішого міста Одеси свідчить про певне «просторове вирівнювання» потенціалів розвитку країни по осі Північ-Південь (див. рис. 4.В). Наприкінці XIX – початку XX століття, як відомо, Одеса істотно випереджала у своїй динаміці розвиток Києва, оскільки тоді її демографічний і промисловий потенціали значно перевищували потенціал столиці [17].

Поява ж на Західній Україні п'яти «нових зростаючих міст» (Чернівці, Тернопіль, Ужгород, Коломия, Стрий) додатково до трьох міст, які стало зростають із 2001 року (Хмельницький, Івано-Франківськ, Луцьк) сприяло значному посиленню південно-західного «просторового вектору урбанізаційного процесу», який виявився швидшим за Київ (0,56%) середньорічним зростанням міст Тернопіль (1,1%), Хмельницький (0,99%), Ужгород (0,66%). Означене сприяє формуванню «західного просторового сектору» зростаючих міст України із чисельністю населення понад 50 тис. осіб (див. рис. 4.В).

Тобто в наш час відбувається балансування потенціалів просторового розвитку України. Певною мірою про означене свідчить поява після 2018 року на півдні країни другого після Києва найкрупнішого зростаючого міста Одеси; на заході – п'яти зростаючих міст із чисельністю населення понад 50 тис. осіб (Чернівці, Тернопіль, Ужгород, Коломия, Стрий). Означене може зарадити як відновленню урбанізаційної осі Північ-Південь, так й «регенерації урбанізаційного процесу» у західному просторовому секторі зростаючих міст України, які найбільш наближені до кордону із країнами Європейського Союзу (див. рис. 4.В).

Поява меридіональної осі, південно-західного «вектору» та посилення «західного просторового сектору» урбанізаційного процесу може свідчити про:

- «пам'ять просторових структур», наявність яких дозволяє інтерпретувати сучасні трансформації як «повернення до досоціалістичних траєкторій розвитку» України в єдиному Пан-Європейському просторі (див. рис. 2.Б.2; 4);
- циклічність розвитку та коливання «реверсивного руху хвиль світового урбаністичного процесу» (див. рис. 1 – 4);
- «реакцію урбанізаційного простору» України на російську збройну агресію на сході країни з окупацією АР Крим та частини територій Донбасу (див. рис. 4. Б, В).

Список використаних джерел та літератури:

1. Gall J., 1986. Systemantics: How Systems Really Work and How They Fail. The General Systemantics Press Michigan, USA, 319.
2. May R.M., 1986. When 2 & 2 do not make 4: nonlinear phenomena in ecology. Proceedings of the Royal Society, London, UK, 241-266.
3. Максимов Е.В., 1995. Ритмы на Земле и в Космосе. С.Петербург, Наука, 323.
4. Монин А.С., 2005. Новое о климате. Вестник РАН. Т. 75 (2), 126-131.
5. Чижевский А.Л., 1976. Земное эхо солнечных бурь, 2 изд. Москва, Мысль, 367.
6. Кузнецов О.Л., Большаков Б. Е., 2002 Устойчивое развитие: Научные основы проектирования в системе природа-общество-человек : учебн. [для студ. висш. уч. зав.]. Санкт-Петербург – Москва – Дубна, Гуманистика, 616.
7. Дольник В.Р., 1992. Существуют ли биологические механизмы регуляции численности людей? Природа, № 6, 3-16.
8. Одум Ю., 1986. Экология: в 2 т. пер. с англ. Б.Я. Виленкина, под ред. В.Е.Соколова. Москва, Мир, 328 + 376.
9. Реймерс Н.Ф., 1994. Экология (теории, законы, правила, принципы и гипотезы). Москва, Россия молодая, 367.

10. Устінова І.І., 2016. Методологічні основи сталого розвитку еколого-містобудівних систем: автореферат дис. … докт. арх.: 18.00.01. Київ, 46.

11. Устінова І.І., 2014. Урбанізаційні процеси в екологічному просторі. Містобудування та територіальне планування: Наук. -техн. збірник. – Київ, КНУБА. Вип. 53, 549-554.

12. Петришин Г.Д., 1999. До питання формування мережі міст України XIV–XIX ст. (У Європейському контексті). Архітектурна спадщина України; за ред. В. Тимофієнка. Київ, Українознавство. Вип. 3, част. 2, 56-58.

13. Екологічний атлас України, 2009. Голов. ред.: Л.Г. Руденко та ін. Київ, Центр екологічної освіти та інформації, 104.

14. Екологічна енциклопедія: У 3 т., 2007. Голов. ред.: А.В. Толстоухов та ін. Центр екологічної освіти та інформації, Т.3 Київ, 471.

15. ДБН Б.2.2-12:2019. Планування та забудова територій. Київ, Мінрегіон України, 185.

16. Dyomin M., Panchenko T., Ustinova I., 2021. Transformation of the Ukrainian cities within post-Chornobyl and Post-totalitarian 'transitional' period. Transfer of Innovative Technologies, Vol.4, №2, 3 – 15. DOI: https://doi.org/10.32347/tit2021.42.0101

17. Плешкановська А.М., Савченко О.Д., 2019. Епохи та міста. Київ, 264

Малиновський В.Я., *доктор політичних наук, професор,*
професор кафедри соціогуманітарних технологій
Луцького національного технічного університету
ORCID ID: 0000-0003-2017-553X (Україна, м. Луцьк)

30 РОКІВ ПОШУКІВ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Сучасний стан державного будівництва в Україні відзначається інтенсивним пошуком найбільш оптимальної моделі територіальної

організації влади (далі – ТОВ). Адже необхідною умовою стабільного розвитку суспільства та ефективного функціонування держави є забезпечення балансу загальнонаціональних інтересів з інтересами населення регіонів і територіальних громад (далі – ТГ). Досвід неодноразових спроб проведення адміністративної і територіальної реформ показав відсутність системності, послідовності та наукового обґрунтування. Загальною тенденцією було те, що український політикум протягом усіх років незалежності цікавила розбудова «даху» державного механізму, а не закладання його підвалин, а саме, територіальної організації публічної влади. Тобто процес державотворення відбувався помилковим шляхом – з будівництва центрального рівня державної влади і пустопорожніх декларацій щодо його фундаменту. Такий підхід став наслідком недостатнього усвідомлення владною політичною елітою значення базових політичних інститутів, найперше, місцевого самоврядування. Рішення щодо реформування приймалися без проведення належних наукових і громадських експертиз, а їх зміст значною мірою визначався компромісом політичних і корпоративних інтересів тих сил, які намагались утримати або встановити контроль над основними інститутами публічної влади чи посилити свої владні повноваження [8, с. 152–153]. Через несформованість громадянського суспільства та відсутність потужних прореформаторських течій у середовищі українських політичних партій, не здійснювалося суттєвого тиску на владу для проведення відповідних трансформацій. Низький рівень громадської довіри до влади породжував у суспільстві ставлення до реформи як до чужої справи та відсутність причетності до цього процесу.

І лише під тиском Майдану влада змушена була розпочати реальний трансформаційний проект під назвою «реформування місцевого самоврядування та ТОВ». Каталізатором кардинальних змін стала Революція Гідності, як протест українського народу проти надмірної концентрації влади в руках В. Януковича та його «сім'ї», перетворення України на васала Росії. Стало остаточно очевидним, що існування України у форматі централізованої, фактично президентської республіки, яка двічі у 2004 і 2014 рр. піддавалася конституційній ревізії,

стало безперспективною справою, що несла перманентну небезпеку узурпації влади зі встановленням авторитарного клептократичного режиму. Трагічні події 2014 р. наочно показали, що ця архаїчна політико-територіальна модель виявилася неспроможною забезпечити стабільність відносин між центром і регіонами – основу збереження цілісності держави, динамічного регіонального розвитку: «Події, що відбулися з початку 2014 року на території півострова Крим та у південно-східних регіонах України, є наслідком прорахунків та недоліків державної внутрішньої та зовнішньої політики, в тому числі політики регіонального розвитку» [1].

Після перемоги Майдану настав сприятливий момент для побудови держави нового типу – *сервісної*, котра служить своїм громадянам та забезпечує захист їх інтересів, спираючись на самоврядні інституції і громадянське суспільство. Саме такий підхід зафіксований у Державній стратегії регіонального розвитку до 2027 р. в якій стратегічною метою державної регіональної політики є «розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах» [2, с. 9]. Така держава має зберегти за собою на місцях лише ті функції, які за своєю суттю є державними, все інше має стати прерогативою муніципальної влади. У свою чергу, громадяни повинні перебрати максимум відповідальності за вирішення локальних питань і налагодити ефективний контроль за діями місцевої влади. Патерналістський підхід, глибоко вкорінений радянською системою, має назавжди відійти у минуле.

Однак, на основі підписаних 5 вересня 2014 р. так званих «Мінських домовленостей», розпочався безпрецедентний тиск Росії з вимогами запровадження в Україні федеративної форми державного устрою. У цьому зв’язку зазначимо, що кожен з учасників Тристоронньої контактної групи з урегулювання на Донбасі (Україна, Німеччина,

Франція, Росія) мали різні підходи щодо сутності децентралізації, яка передбачалася цим документом. Зокрема, тогочасне українське керівництво, розуміючи несприйняття ідеї федералізму українським народом та, зважаючи на трагічний досвід автономізації Криму, чітко усвідомлювало справжню мету Кремля – через федералізацію реалізувати сценарій відторгнення всієї південно-східної частини України, який не вдалося здійснити силовим варіантом. Федералізація залишала Москві та її агентам в Україні сприятливий плацдарм для подальшого розчленування нашої держави [3, с. 234].

У цій складній політичній ситуації єдино правильним державницьким рішенням було проведення реформи ТОВ на засадах децентралізації, котра стала не лише альтернативою федералізації, а й виконанням суспільного замовлення на ефективні, відповідальні інститути публічної влади, спроможні забезпечити сталий розвиток ТГ і регіонів, надання публічних послуг населенню на рівні, який би відповідав європейським стандартам, а відтак на належне врядування на місцевому рівні. Таким чином, зазначене реформування було спрямоване на досягнення двох стратегічних політичних цілей:

1) внутрішньополітичної: трансформація ТОВ у напрямі побудови модерної системи публічного управління на місцевому та регіональному рівнях та її оптимальної просторової основи;

2) зовнішньополітичної – наближення національної моделі місцевої та регіональної влад до стандартів Європейської Хартії місцевого самоврядування з перспективою отримання членства в НАТО і ЄС.

Зазначене реформування мало стати не лише важливим політичним кроком, а й відповіддю на реальні очікування громадян після Майдану. Влада мала довести, що вона здатна не лише декларувати реформи, як це неодноразово вже було в новітній історії, але й успішно їх здійснити.

Основою реформування стала Концепція реформування місцевого самоврядування та ТОВ в Україні від 1 квітня 2014 р., розроблена Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Концепція) спільно з експертним середовищем, представниками місцевого самоврядування та

всеукраїнськими асоціаціями місцевого самоврядування. Метою Концепції було «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та ТОВ для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та ТГ» [7]. Децентралізація та реформа державного управління також була однією з реформ, визначених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». У ній метою політики у сфері децентралізації визначено «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи ТОВ в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської Хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» [5].

Згадана вище Концепція, в основному, заклала правильні параметри реформування, однак цей урядовий нормативно-правовий акт потребував не лише прийняття цілої низки законів, а й внесення змін до Конституції України. На жаль, унаслідок політичного протистояння і не сприйняття окремими політичними силами децентралізаційної реформи, чотири спроби внесення змін до Основного Закону (дві за часів президентства П. Порошенка і дві – В. Зеленського) були невдалими, а окремі закони не прийняті ще й досі, зокрема Закон України «Про засади адміністративно-територіального устрою (далі – АТУ) України». Виходячи з такої ситуації, реформатори змушені були здійснювати реформування у форматі діючих норм Конституції. Такий алгоритм отримував постійний спротив і жорстку критику з боку відвертих опонентів реформи на всіх етапах реформування.

Долаючи перманентний опір опонентів, реформа децентралізації протягом 2014–2020 рр. пройшла складний і тернистий шлях з багатьма перешкодами. Однак, на відміну від попередніх спроб реформування, послідовність влади і наявність політичної волі дали можливість подолати всі спроби внутрішніх опонентів і зовнішніх недругів

заблокувати найважливішу українську реформу. У результаті було демонтовано просторову основу публічної влади, сформовану ще в часи СРСР, і на всій території України запроваджено новий АТУ базового та субрегіонального рівнів.

За доволі незначний період реформування Україні вдалося здійснити те, чого не вдавалося реалізувати (незважаючи на неодноразові спроби) протягом попередніх десятиліть Незалежності. Надзвичайно важливо, що вдалося досягнути головного завдання реформи – на всій територій України сформувати 1469 ТГ – основу муніципальної влади базового рівня і головних надавачів громадянам якісних публічних послуг, до сфери компетенції яких віднесено всі питання місцевого значення. Ще однією великою перемогою стала просторова трансформація субрегіонального рівня – ліквідовано 490 районів, сформованих ще у радянський період, та утворено 136 нових районів, котрі відповідають вимогам NUTS–3 [6]. При цьому, формування нового районного рівня здійснювалося в контексті кардинальної зміни функціональної парадигми органів публічної влади, котра передбачає перехід від самоврядної до адміністративної моделі, за якої основною місією новоствореного району має стати реалізація державної політики на відповідній території субрегіону. З урахуванням цієї місії, саме центр, в особі Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України, визначав конфігурацію нових районів, на відміну від добровільного механізму формування ОТГ, за якого вирішальним було волевиявлення ТГ [4, с. 215].

Натомість, відповідно до принципу субсидіарності, увесь муніципальний функціонал перемістився на базовий рівень – ТГ. У такий спосіб було досягнуто відразу декілька політичних цілей, ключовими з яких стали такі: по-перше, нарешті, демонтовано радянську систему територіального устрою, що була основною перешкодою для формування оптимальної моделі ТОВ; по-друге, децентралізовано владу на рівень ТГ і таким чином мінімізовано середовище зародження сепаратизму. Адже, коли громадяни проживають в упорядкованих населених пунктах з розвиненою інфраструктурою, задоволені своїм рівнем життя, якісним наданням послуг, то їх неможливо спровокувати

на політичні дії, спрямовані на розчленування держави. Заможне життя людей унеможливлює відцентрові тренди на великих територіях, навпаки – воно є об'єднуючим началом консолідації нації. У контексті нинішніх подій слід наголосити, що децентралізовану демократичну державу неможливо втягнути у нове імперське утворення, чого так настійливо домагається Кремль.

Таким чином, лише на двадцятьдев'ятому році Незалежності вдалося втілити у життя основне завдання національного трансформаційного проекту – закласти міцний фундамент не лише муніципальної влади, а й усієї владної будівлі Української держави. Це відкрило можливості не лише для формування ефективної управлінської моделі на інших рівнях АТУ, а й зробити вагомий поступ у напрямі європейського та євроатлантичного курсу нашої держави.

Підсумовуючи зазначимо, що, пройшовши кілька основних етапів, реформа децентралізації ще не отримала остаточного завершення. Незважаючи на досягнуті успіхи, реформа місцевого самоврядування та ТОВ ще потребує значних зусиль і незмінності політичного курсу. Через проблеми конституційного реформування не вдалося паралельно трансформувати систему публічної влади на субрегіональному та регіональному рівнях. Однак, зважаючи на функціонально-сервісну вторинність цих рівнів, зазначена обставина не становить загрози для загального плану реформи місцевого самоврядування та ТОВ. Для забезпечення сталості та незворотності децентралізації влади та ефективного демократичного місцевого самоврядування, необхідно внести зміни до Конституції України та прийняти цілу низку законів. Зокрема, потребують законодавчого забезпечення питання АТУ України, організації публічної влади на субрегіональному та регіональному рівнях, запровадження комплексної системи адміністративного нагляду і контролю, проходження муніципальної служби. Потребують суттєвого пришвидшення і синхронізації секторальні реформи, зокрема у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, безпеки, соціальній і фіскальній сферах. Місцеве виборче законодавство має забезпечити чесність та прозорість виборчого процесу, реальні можливості для участі всіх громадян у питаннях місцевої політики. У процесі його реформування

слід зберегти позитивні аспекти забезпечення ідеологічної визначеності електорату та мінімізувати негативні (непрозорість виборчої системи, низька легітимність представницької влади, тотальний контроль і диктат верхівки партії над депутатами).

Список використаних джерел та літератури

1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Каб. Міністрів України від 06.08.2014 р. № 385. *Урядовий кур'єр*. 2014. 3 верес. С. 11.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затв. постановою Каб. Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. *Урядовий кур'єр*. 2020. 14 сера. С. 7–15.
3. Малиновський В. Я. Децентралізаційна реформа: передумови, реалізація, результати, перспективи. *Суспільно-політичні процеси*. Наук. вид. Акад. політ. наук. Київ: Політія, 2021. Вип. 1 (17). С. 227–243.
4. Малиновський В. Я. Дизайн публічної влади на субрегіональному рівні в контексті нових викликів. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. № 2. С. 209–224.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: затв. Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. *Урядовий кур'єр*. 2015. 15 січ. С. 8.
6. Про утворення та ліквідацію районів: затв. постановою Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807. *Голос України*. 2020. 18 лип. С. 8–10.
7. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: затв. розпорядженням Каб. Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. *Урядовий кур'єр*. 2014. 11 квіт. С. 13–14.
8. Malynovskyi V. The «Endless Story» of Local Self-Government Reform: Before the Post-Maidan Challenges. *Ukraine after the Euromaidan: Challenger and Hoper* / V. Stepanenko, Ya. Pylynskyi. Bern: Peter Lang, 2015. P. 145–157.

Іщенко Микола Павлович,
доктор філософських наук, професор, професор кафедри державної служби, публічного адміністрування та політології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

ВИЖИВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПАТРІОТИЗМУ В СОЦІОТЕКТОНІЦІ МІСТОБУДУВАННЯ ТА В СОЦІАЛЬНІЙ ЕВОЛЮЦІЇ ЦІННОСТЕЙ ФІЛОСОФІЇ ГУМАНІЗМУ І ДЕМОКРАТІЇ

Виживання українського патріотизму в міграційних лихоманках XXI ст., у соціотектоніці містобудування витримує на собі безліч впливів різних об`єктивних законів, процесів соціальної еволюції, перш за все, міграцій, імміграцій, пандемій, військових конфліктів, державних переворотів, війн тощо. Масштабна соціотектоніка мегаполісів, часто неконтрольована, зростання міграційного переселення численних расових і національних груп людей в європейські країни ставить під загрозу захист патріотами України своєї суверенності та виживання українського народу.

Соціотектоніка, тобто розгортання об`єктивних закономірностей поселенської структури, розселення і стратифікації груп населення в сучасному містобудуванні віддзеркалює масу питань щодо пріоритетів філософії гуманізму і демократії в просторовій та містобудівній еволюції цінностей українців й українського патріотизму. Вони значно ускладнюються у реаліях гетерогенності, гетеротопності, біосоціальності і поліетносоціокультурності суспільства, а також в його соціотектоніці.

Найефективнішою філософією містобудування, виживання в мегаполісах українського патріотизму є філософія гуманізму і демократії. Значно актуалізується ця проблема у містобудуванні в контексті витіснення іммігрантами, особливо арабськими, людей корінних, титульних націй зі своїх територій, з мегаполісів та посилення жорстокості об’єктивного закону еволюції, сутність якого полягає в нещадності природнього добору, боротьби за виживання, в якій перемагають наймогутніші нації, держави.

У цьому контексті суттєву допомогу надає авторська наукова розробка сучасної інноваційної теорії й методології дослідження об'єктивної еволюції патріотизму. Тому слід захищати український патріотизм згідно з соціальною еволюцією цінностей філософії гуманізму і демократії. Треба це робити з урахуванням пріоритетів філософії гуманізму і демократії в соціальній і містобудівній еволюції цінностей українців й українського патріотизму Необхідно опанувати істинний, науковий спосіб мислення і практичної діяльності згідно з об'єктивними, тобто незалежними від волі людей законами еволюції.

Цьому сприяє досягнення науки в XIX–XX ст. – доведення дієвості об'єктивних законів фізичних систем у біологічних та соціальних системах. Але сьогодні разом із загостренням загальнопланетарних криз і катастроф усе жорстокішою стає боротьба за міста, мегаполіси, землі, ліси, води, як основні засоби боротьби за виживання. Прискорення гонки озброєнь, особливо нарощування ядерних потенціалів, посилює небезпеку філософії одночасного взаємознищення у світовій війні, чого не можна допустити.

Згідно із соціотектонікою містобудування та змінами у суспільствах і мегаполісах патріотизм досліджується вперше автором через призму об`єктивних законів еволюції. Тому для аргументації людського патріотизму необхідно лаконічно окреслити логіку історії так: об'єктивний закон еволюції «породив» шляхом природного відбору у боротьбі за виживання для первісних людей об'єктивний закон коеволюції (спільно діяльного, єднального виживання), який і припиняє в людському суспільстві «сліпу» дію закону еволюції в жорстокій боротьбі за виживання, характерній для тваринного світу.

Йому на зміну свого часу прийшов об'єктивний закон соціального становлення людини/особистості/молоді, який «відкрив» шлях зародження між індивідами біосоціальної системи нових єднальних зв'язків, більш гуманних, більш демократичних, більш патріотичних відносин між людьми. Саме на цій стадії історичної еволюції, коеволюції, саморозгорнувся закон соціального становлення людини, сутність якого полягає в зростанні гуманізму, демократизму, патріотизму тощо у

єднанні та взаємодіях людей щодо виживання у відкритих біосоціальних системах.

Це пояснюється об'єктивним законом соціального становлення людини/особистості/молоді, який був уперше в науковій літературі відкритий, аргументований і верифікований М. П. Іщенком у монографії «Соціальне становлення радянської молоді» в 1989 р., а також захищений при захисті докторської дисертації.

В аргументації і верифікації автора цього закону об'єктивний закон соціального становлення людини/особистості/молоді полягає у співвідношенні «діянь», дії і протидії, в ньому: «Коефіцієнт корисної дії соціального становлення людини прямо пропорційний сумі корисних затрат на сприяння соціальному становленню людини (А) та обернено пропорційний сумі загальних, тобто корисних затрат на сприяння (А) і затрат протидії (В) соціальному становленню людини:

$ККД=А/(А+В)\times100\%$,

де: ККД — коефіцієнт корисної дії соціального становлення людини в %;

А — сума корисних затрат на дії по сприянню соціальному становленню людини ($А=А_1+А_2+А_3+\ldots А_n$);

В — сума затрат протидії соціальному становленню людини ($В=В_1+В_2+В_3+\ldots В_n$)».

В об'єктивному законі соціального становлення людини виявляється відношення корисно використаних затрат у процесі самоорганізації, саморозвитку і самореалізації людини до загальної кількості затрат фінансів, енергії тощо на соціальне становлення людини, тобто до сумарної кількості корисних затрат на це фінансів, енергії тощо та сумарної кількості затрат внутрішньої і зовнішньої протидії соціальному становленню людини.

Український патріотизм еволюційно створюється об'єктивним законом соціального становлення людини, який безпосередньо «управляє» всіма людьми, суспільствами, формами і цінностями їхньої життєдіяльності. Виживання українців, впровадження в життя українських цінностей найкраще забезпечує авторський Кодекс честі патріотів України [1, с. 13].

Бути патріотом України — це любити вірно Батьківщину,
любити й захищати людей, українців, землю рідну,
життя, єдність, гідність, незалежність і свободу,
та самовіддано служити Українському народу.

Бути патріотом України — це в усі часи означає,
що треба всім, хто в Україні постійно проживає,
все згідно з об'єктивними законами еволюції робити,
завжди Конституцію України шанувати, боронити,
на об'єктивних позиціях миру непорушно стояти,
вершин філософії гуманізму і демократії досягати.

Філософія навчає активно, дружно й мирно захищати
права людей — свої потреби, відносини задовольняти
вдома, в Україні: мирно, вільно жити і творити,
закону соціального становлення молоді активно сприяти,
добру, розуму, істині навчатись і навчати,
якісно відпочивати, лікуватись та лікувати.

Філософія учить невтомно працювати, господарювати
й самостійно гуманно і демократично управляти,
чесно все заробляти, купувати й продавати,
для свого народу всі свої багатства в Україні зберігати
та в ній у розбудову держави інвестувати,
а також себе самих, Європу і весь Світ поважати…

Мусимо всім українським світом разом боротися-дбати,
щоб чужинцям наші землі, ліси, води…не віддати,
нашу волю і батьківську хату «інопланетянам» не продати.
Єднайтеся всі патріоти, сподіваного раю не ждіть,
землю рідну й святу волю самі мужньо захистіть!

Робіть все, щоб розквітала Україна, її сила й могутність,
для всіх панували в ній рівність, щастя і свобода,

закон, єдність, честь, любов і справедливість,
щоб народ її вдома вічно жив мирно, заможно
та розквітала наука, культура наша й рідна мова!
(Із «Філософії гуманізму і демократії» Миколи Іщенка).

Цінності українського патріотизму в Кодексі честі патріотів України автором науково класифіковані на свої місця згідно з об'єктивним законом соціального становлення людини, який визначає, що властивості соціальних цінностей, а також властивості і соціальний зміст ціннісних установок перебувають в соціально-еволюційній залежності від об'єктивних потреб людей та гуманних чи антигуманних, демократичних чи антидемократичних відноси, дій між людьми.

Справжніми патріотами України є тільки ті люди, які чесно виконують наведений вище Кодекс честі патріотів України. Соціальну еволюцію цінностей філософії гуманізму і демократії та на їх основі українського патріотизму необхідно розробляти з урахуванням нанотехнологій, модифікацій, цифрових трансформацій у формуванні нових наукових знань і шляхів соціального становлення патріотів України.

У протиборстві з ворогами України український патріотизм розвиває почуття любові до Батьківщини, поваги до історії, культури, до традицій, звичаїв свого народу, об'єднує людей в прагненні розвивати свою країну, сприяти становленню української держави, виживанню української нації.

У багатонаціональних містах, мегаполісах найвищою формою виживання українського патріотизму є прогресивна ефективна життєтворчість українців. Тому сутнісним аспектом проблем патріотизму є дослідження і програмування життєтворчості людиною себе самої, свого буття та життєтворчості свого народу. Сутність життєтворчості полягає у самоорганізації і самовдосконаленні особистості та всього суспільства.

Отже, безпосереднім творцем людини та її патріотизму. є об'єктивний закон соціального становлення людини/особистості/молоді Патріот, вступаючи в життя, сам творить на національних цінностях життєве мистецтво, сам набуває вміння творчої реалізації свого життя.

У зростаючій жорсткості виживання українців їх мистецтво життєтворчості розвивається під дією закону соціального становлення особистості. Воно могутнішає на всебічному науковому знанні, високій патріотичній самосвідомості, на впровадженні інноваційних технологій, способів, принципів і засобів творення життя, своєї особистісної життєвої програми. Сутність життєтворчості полягає у саморозвитку, самоорганізації українців, у прогресі всього українського суспільства,

Таким чином, український патріотизм мусить виживати, бути конкурентним у всіх проявах, діях об'єктивного закону соціального становлення людини/особистості/молоді, який є безпосереднім творцем людини та всіх форм її життєтворчості, включаючи міста, мегаполіси, містобудування. У загальному еволюційному поступі український патріотизм є способом єднального, діяльнісного існування, виживання українців, українського народу у сучасних біосоціальних системах різних расових, національних, етнічних груп людей у мегаполісах та країнах.

Список використаних джерел

1. Іщенко М. П. Патріот України у системі цінностей філософії гуманізму і демократії: навч. посібник / За ред. д-ра філос. наук, проф. М. П. Іщенка — Черкаси: вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького. 2027. – 198 с.

Явір Віра Анатоліївна,
доктор політичних наук,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

НАЦІОНАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Після Революції Гідності 2013-2014 рр. Україна постала перед низкою принципово нових викликів, головним джерелом яких стала російська агресія проти України. Вона не обмежується територіальними втратами - анексією Автономної Республіки Крим та окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей, а продукує цілу низку

гібридних загроз асиметричного характеру, на які виявилася неготовою дати відповідь система національної безпеки України. Трансформація концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки під впливом нових асиметричних загроз гібридного світового порядку і покликала до життя феномен національної стійкості. Під національною стійкістю узагальнено розуміють здатність держави у взаємодії з суспільством зберігати стійкість до зовнішніх та внутрішніх агресивних впливів, оперативно реагувати на асиметричні загрози шляхом впровадження змін та адаптації без шкоди для основних цінностей та інституцій суспільства, безперервно функціонувати під час криз, а також відновлюватися після руйнівних наслідків явищ/дій будь-якої природи (самовідновлення) [1, с. 74].

На відміну від національної безпеки, яка більше концентрується на військовій складовій, національна стійкість є ширшим поняттям і охоплює протидію загрозам у всіх сферах - політичній, етнокультурній, економічній, соціальній і екологічній. Також її головний акцент не стільки на реагуванні на гібридні виклики та деструктивні впливи, скільки на застосуванні стратегій випередження їх появи, формування у державі та суспільстві стійкого імунітету до них за допомогою створення несприятливого середовища для реалізації гібридних загроз і викликів. Держава самотужки згори не зможе забезпечити формування національної стійкості, її невід'ємною складовою у демократичних державах є громадянське поліетнічне суспільство.

Зовнішня етнонаціональна політика багатьох країн містить дезінтеграційну складову стосовно інших держав, до яких має етнотериторіальні претензії і де проживає її національна меншина, хоча у жодній концепції, стратегії розвитку ми не побачимо офіційно задекларованих намірів, які стосуються дезінтеграції держави. Однак проєкти відродження Великої Угорщини, Великої Румунії, Великої Польщі та союзу держав так званих «братніх» слов'янських народів (України, Росії та Білорусі) не зникають з передвиборчої та політичної риторики націоналістичних партій цих країн і містять загрози територіальній цілісності України. Нещодавно президент РФ у своїй статті заявив, що сприймає «стіну, яка виникла в останні роки між Росією

та Україною, між частинами, по суті, одного історичного і духовного простору… як велику спільну біду, як трагедію» [2]. А у нинішній редакції Стратегії національної безпеки Російської Федерації серед завдань, спрямованих на досягнення цілей зовнішньої політики держави, фігурує «зміцнення братніх зв'язків між російським, білоруським та українським народами» [3].

У Стратегії національної безпеки Російської Федерації жодної згадки про участь держави у гібридній війні проти України, у підтримці створення та подальшої життєдіяльності квазідержавних утворень на тимчасово окупованих територіях України немає. Російська Федерація запевняє, що проводить послідовну, незалежну, багатовекторну, відкриту, передбачувану і прагматичну зовнішню політику, спрямовану на захист національних інтересів і зміцнення міжнародної безпеки і сприяє ліквідації та запобіганню виникнення вогнищ напруги і конфліктів на території сусідніх з Російською Федерацією держав. Більше того сусідня держава скаржиться, що це дії інших окремих держав спрямовані на інспірування дезінтеграційних процесів на пострадянському просторі з метою руйнування зв'язків Росії з її традиційними союзниками, що «низка держав називає Росію загрозою і навіть військовим противником» [3] і намагається ізолювати її. Натомість непередбачувана зовнішня політика РФ була і залишається головним джерелом гібридних загроз територіальній цілісності України. І тому Стратегія національної безпеки України недвозначно визначає Російську Федерацію як держава-агресора – джерело довгострокових системних загроз національній безпеці України.

Протягом 2014 р. Росія, скориставшись внутрішнім політичним конфліктом в Україні навколо боротьби за євроатлантичний вектор інтеграції України, етнокультурним цивілізаційним розколом на умовно проросійський Схід та проукраїнський Захід, окупувала частину території України з метою створення квазідержавного проєкту Новоросія. Використовуючи гібридні засоби ведення війни, РФ анексувала Автономну Республіку Крим та сформувала окупаційні адміністрації на частині територій Луганської і Донецької областей. На території інших областей, що умовно були ідентифіковані Росією як

проросійські (Харківській, Одеській, Миколаївській, Запорізькій, Херсонській, Дніпропетровській і Кіровоградській областях) проєкт Новоросія не знайшов належної підтримки і провалився. Втрата Україною контролю над частиною території внаслідок застосування сусідньою державою гібридних етнополітичних технологій, маніпулювання етнічною і мовною належністю населення, політичними і зовнішньополітичними вподобаннями частини українських громадян вказує на необхідність протидії таким загрозам в межах стратегії етнонаціональної стійкості як невід'ємної складової національної системи стійкості.

Серед політико-правових документів, які визначають в Україні поняття національної стійкості насамперед слід проаналізувати Стратегію національної безпеки України, яка ґрунтується на таких основних засадах: стримування - розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України; стійкість - здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей; взаємодія - розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України. Тобто стійкість визначається однією з головних підвалин забезпечення національної безпеки України - здатністю передбачати, запобігати та ефективно протидіяти сучасним гібридним загрозам. Згідно з Законом України «Про національну безпеку України», національна безпека України є захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [4]. Одним з факторів забезпечення такої захищеності і є національна стійкість.

Тоді як протидія загрозам територіальної цілісності є одним з пріоритетів національних інтересів України. Пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки Стратегія

національної безпеки України визначає: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейську і євроатлантичну інтеграцію [5]. Аналіз основних безпекових нормативно-правових документів свідчить проте, що національна стійкість стає однією з важливих передумов забезпечення та відновлення територіальної цілісності України, протидії потенційним та реальним загрозам територіальної цілісності, однак потребує додаткового наукового обґрунтування.

Ще одним політико-правовим документом, що закріплює і поглиблює розуміння національної стійкості в українському законодавстві є Річна національна програма під егідою Комісії Україна — НАТО на 2021 р., яка містить опис реформ за відповідними напрямами, визначає їх стратегічну мету, цілі, пріоритетні завдання, необхідні для забезпечення ефективної планомірної реалізації закріпленого Конституцією України стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору. Розділ І. «Політичні та економічні питання» визначає стратегічну мету, згідно з якою забезпечення національної стійкості здійснюється на постійній основі шляхом досягнення наступної цілі - створення національної системи стійкості. Цим системним документом визначено формування нормативно-правових та організаційних засад функціонування національної системи стійкості як очікувані результати до кінця 2025 року.

З цього випливає, що під впливом нових реалій існування сучасної України, нових гібридних викликів система національної безпеки доповнюється новим виміром, який забезпечує більш гнучке, адекватне, швидке та ефективне реагування на ці виклики – національною системою стійкості. З часом окремих розрізнених механізмів національної стійкості в системі національної безпеки виявляється недостатньо, зважаючи на специфіку реагування на загрози нового гібридного типу, які потребують

як взаємодії суб'єктів забезпечення, так і таргетного реагування шляхом швидкого прийняття рішень.

Список використаних джерел:

1. Пирожков С., Божок Є., Хамітов Н. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 8. С. 74 – 82.

2. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців. *Администрация Президента России.* URL: http://kremlin.ru/events/president/news/66182.

3. О стратегии национальной безопасности Российской Федерации : указ Президента РФ № 400 от 02.07. 2021. URL: http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/QZw6hSk5z9gWq0plD1ZzmR5cER0g5tZC.pdf.

4. Про національну безпеку України : Закон України. *Відомості Верховної Ради.* 2018. № 31. Ст.241.

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України №392/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037.

Стойко Олена Михайлівна,
доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
ORCID 0000-0002-1021-5270

АСИМЕТРИЧНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК КОНВЕРГЕНЦІЯ ФЕДЕРАЛІЗМУ ТА УНІТАРИЗМУ

Асиметричні моделі територіального управління стали звичним явищем з кінця 1950-х років та набувають дедалі більшої популярності і серед унітарних країн. Станом на 1950 рік майже половина країн, що

ввійшли до Індексу регіональної автономії (IPA) мали якість відмінності в управлінні на регіональному рівні (автономія, асиметрія чи залежність). До 2010 року цей показник зріс до 62% [1].

Асиметрична децентралізація має місце коли органи управління на одному і тому ж рівні територіального управління мають різні політичні, адміністративні чи фіскальні повноваження. Політична асиметрична децентралізація виникає тоді, коли деякі регіони отримали політичне самоврядування, що є нетиповим чи відхиленням від середнього показника по країні. Асиметрична децентралізація де-юре базується на особливому правовому статусі конкретного регіону. У деяких випадках цей статус закріплений у конституції, але найчастіше асиметрична модель виписана в законі, а іноді в обох документах (автономний статус регіонів Іспанії закріплено в Конституції та спеціальному законі) [2]. Регіони зі спеціальним статусом де-юре часто мають значно більшу політичну автономію, ніж решта. Асиметрія з політичних мотивів часто доповнюється до адміністративної та фіскальною.

Навіть якщо регіональні органи належать до одного і того ж рівня територіального управління і трактуються на рівних засадах у політико-правовій системі, на практиці може мати місце фактична асиметрія. Така адміністративна асиметрія часто спрямована на врахування різних можливостей органів проміжного рівня. Адміністративна асиметрія може передбачати, що органи проміжного рівня, які відповідають певним заданим стандартам, отримують більшу автономію у витратах та доходах. При цьому решта органів проміжного рівня можуть з часом «дорости» до цього рівня.

Асиметрична фіскальна модель складається з широкого переліку заходів, включаючи особливі зобов’язання щодо видатків, бази доходів чи встановлення розміру податків та додаткових трансферів. Основними видами асиметричної фіскальної децентралізації є:

- диференціація видатків: окремим регіонам можуть бути передані особливі завдання щодо надання певних послуг, які в іншому випадку надаються центральним урядом чи вищим рівнем територіального управління;

- диференціація доходів: регіональний орган, спроможний до виконання більших завдань, може отримати більшу автономію щодо оподаткування, ніж інші. Асиметрична автономія може застосовуватися для збору плати від користувачів чи продаж власності;

- диференціація трансферів: якщо регіони, які надають унікальну послугу, потребують чи діють у винятковому операційному середовищі, то вважається виправданим наданням їм цільових грантів чи застосування спеціальних критеріїв у формулі для обрахунку розмірів гранту. Спеціальні трансфери можуть використовуватися як альтернатива диференціації доходів;

- диференціація фіскальних правил: деякі регіональні органи можуть мати більше можливостей для маневру щодо запозичень. Така ситуація може виникнути, якщо регіональний орган має особливу потребу в публічних інвестиціях і якщо він спроможний виконати свої зобов'язання [3, p. 84].

Асиметрична децентралізація часто використовується на трьох різних рівнях: регіональному (штат/провінція), міської агломерації та місцевому. Однак сьогодні тенденції в асиметричній децентралізації змінюються: якщо за останні десятиліття ці моделі застосовувалися переважно на регіональному рівні, на сьогодні вони зустрічаються у великих містах чи окремих органах місцевого самоврядування. Одна з причин такої еволюції: усвідомлення необхідності врахування місцевого контексту та вигід від урбанізації та економіки агломерацій.

Зазвичай асиметрія найбільш характерна для федеративних країн. Однак є різні варіації асиметрії: деякі федеральні країни є вкрай асиметричними (Канада, Іспанія). Деякі федерації намагаються зберігати симетрію – Австрія, Німеччина, США, Швейцарія. Однак навіть найбільш симетричні федерації (Швейцарія та США) мають елементи асиметрії [4].

В унітарних державах симетрія є одним з базових принципів організації територіального управління, оскільки сприяє рівності та інтеграції різних частин країни, зокрема у Франції. Однак деякі унітарні держави мають помітні елементи асиметрії, зокрема визнаючи різний статус територій із сильною історичною ідентичністю (наприклад

Великобританія та Італія), а також периферійних регіонів, таких як віддалені регіони та острови (Португалія, Фінляндія, Франція).

Асиметрична децентралізація стає дедалі більш популярною в унітарних країнах через впровадження нових моделей управління міськими агломераціями, асиметричну адміністративну децентралізацію та передачі більших повноважень регіонам із більшими можливостями. Це демонструє зближення між моделями федеративного та унітарного державного устрою, що призводить до зростання різноманіття управлінських моделей на регіональному / проміжному рівні.

Політична асиметрична децентралізація типова для багатьох розвинених країн світу. Така модель децентралізації застосовується насамперед на регіональному (провінційному/штатному) рівні. В Італії 5 регіонів з 20 мають особливий конституційний статус, ухвалений парламентом. Окрім визнаних в Конституції Італії (1948) островів Сардинія та Сицилія, ще три регіони (Фріулі-Венеція-Джулія, Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста) отримали особливий статус для запобігання сепаратистським рухам та захисту мовних меншин. Асиметрична децентралізація означає, що ці регіони мають широкі законодавчі повноваження та фіскальну автономію. Так Валле-д'Аоста залишає у себе 90% усіх своїх податкових надходжень, а Сицилія іноді до 100%. Конституційна реформа 2001 року надала регіонам Італії значні повноваження в законодавчій сфері, останні тенденції в країні, особливо після 2009 року, свідчать, що децентралізація сповільнюється і посилюється тенденція до рецентралізації. Якщо тенденція до централізації зберігатиметься у всіх регіонах, окрім тих, де запроваджено асиметричну модель, відмінності в самоврядуванні між п'ятьма особливими і 15 звичайними регіонами будуть посилюватися. Більше того, останні події свідчать, що відмінності все ще планується зберегти.

Корсика – колишній департамент Франції отримала особливий статус в 1991 році. Вона має власні органи управління – Раду Корсики та Виконавчу раду Корсики, кожна з яких очолюється президентом, та більше повноважень, ніж інші регіони країни. Проте загалом французьке законодавство щодо регіональної політики також застосовується і до Корсики, якщо інше не передбачено законодавством. Регіональна

реформа 2015 року зменшила кількість провінцій з 22 до 13, але не торкнулася Корсики.

У Великобританії після деволюції в 1998-1999 роках певні повноваження та обов'язки були передані регіональним представницьким органам, органам місцевого самоврядування в Англії, Північній Ірландії, Шотландії та Уельсі. У Португалії теж застосовується асиметрична модель для організації влади у двох автономних регіонів – Азорських островів та Мадейри, які мають законодавчі повноваження як заморські території, оскільки на материку регіони не мають жодного самоврядування. Ці автономні регіони відповідають за фінансування та здійснюють загальний нагляд за органами місцевого самоврядування на своїй території, а також мають законодавчі повноваження щодо створення, розпуску та зміни меж муніципалітетів відповідно до національного законодавства.

Що стосується адміністративної асиметричної децентралізації, то хорошим прикладом є Швеція – високо децентралізована країна, в якій регіони виконують важливі завдання та мають значний ступінь автономії, і де переважає асиметричний та новаторський підхід до децентралізації. Географічні, демографічні та соціально-економічні відмінності між ленами є значними і змушують центральний уряд сприяти ініціативам знизу та реформам, що спрямовані на пристосування управлінських структур та обсягу їх компетенції відповідно до територіальної спроможності. Хоча повсюдна регіональна реформа є політично складною, лени поступово та добровільно самостійно її здійснюють. Фінляндія в 2020 році здійснила масштабну регіональну реформу, в ході якої повноваження від муніципалітетів (охорона здоров'я та соціальні послуги) та центрального уряду (регіональний розвиток та працевлаштування) були передані на регіональний рівень.

Отже, децентралізація може вибірково застосовуватися до окремих територій, породжуючи різноманітні асиметричні моделі, що нівелюють відмінності між федеративним та унітарним устроєм, сприяють пошуку найбільш оптимальних форм управління міськими агломераціями, що є особливо важливим з огляду на посилення світової тенденції до урбанізації.

Список використаних джерел:

1. Hooghe L. Measuring Regional Authority: A Postfunctionalist Theory of Governance. Oxford: Oxford University Press, 2016. 675 p.
2. Bird R., Ebel R. Subsidiarity, solidarity and asymmetry: Aspects of the problem. Fiscal Fragmentation in Decentralised Countries. London: Edward Elgar Publishing Limited and World Bank, 2006. URL: https://econpapers.repec.org/bookchap/elgeechap/3864_5f1.htm.
3. Multi-level Governance; Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers. Paris: OECD, 2019.187 p.
4. Dafflon B. The assignment of functions to decentralised government: from theory to practice. Bird R., Ebel R. Fiscal Fragmentation in Decentralised Countries: Subsidiarity, Solidarity and Asymmetry. London: Edward Elgar Publishing, 2006. URL: https://ideas.repec.org/h/elg/eechap/3584_11.html.

Пилипенко Олександр Євгенович,
доктор історичних наук, професор,
кафедра гуманітарних дисциплін
Національного університету харчових технологій
ORCID: 0000-0002-6096-9433

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ В 2019-2021 рр.

Політичний режим, який був встановлений в Україні після Революції Гідності 2013-2014 рр. і функціонував до виборів 2019 р., був електоральною демократією, оскільки урядова влада ґрунтувалася на результатах вільних, конкурентних та загальних виборів: президентських (25 травня 2014 р) та парламентських (26 жовтня 2014 р) [1, с. 154]. У політичну практику були втілені основні демократичні процедури, але ще не завершилася розбудова структурних підвалин функціонування політичної демократії: слабкість громадянського суспільства, масових демократичних партій та впливових груп політичного тиску,

демократична культура ще не стала домінуючим полем політичної культури суспільства.

Сформована в Україні після Революції гідності влада зазнала поразки в 2019 р. внаслідок глибокого розчарування населення України в результатах її діяльності, що було спричинене низкою чинників.

По-перше, російською агресією проти України, яка була спричинена тим, що Революція гідності скинула проросійський режим Януковича. Російська агресія своїм наслідком мала окупацію Криму та значної частини Донбасу (44 тис. км^2 – 13,7% території України).

По-друге, початком проведення постреволюційною владою масштабних реформ в галузі економіки та інших сферах суспільного життя.

По-третє, інформаційною війною Росії проти нової влади. Напередодні виборів російська пропаганда посилила розповсюдження різних фейків, що дискредитували президента Порошенка та уряд. Засоби масової інформації продовжували перебувати в руках олігархів [2].

Внаслідок цих обставин, колишній президент України Петро Порошенко зазнав на президентських виборах 2019 р. поразки від Володимира Зеленського, який напередодні виборів раптом з'явився в політичному процесі. Не зважаючи на те, що Зеленський не мав чіткої не то що програми, але й позиції (його «передвиборча програма» являла собою набір суперечливих популістських гасел), фахової команди (його виборча команда складалася в основному з піарщиків), підтримки потужної політичної партії (партія «Слуга народу», яка висунула його кандидатуру, тільки почала формуватися), він здобув підтримку в 1-му турі 30,24 % виборців, які взяли участь у голосуванні, у 2-му – 72,22 %. Це народило ейфорію про «небувалу підтримку» Зеленського. Насправді такої підтримки не було. Перші кроки Зеленського на посту Президента України ознаменувалися його конфронтацією з Верховною Радою. Розуміючи ситуативність своєї перемоги і те, що ситуативні голоси можуть швидко розтанути, Зеленський не став чекати чергових парламентських виборів, які мали відбутися 27 жовтня 2019 р., і в інавгураційній промові оголосив про дострокове припинення

повноважень ВР. Наступного дня він підписав з цього приводу Указ, яким призначив позачергові вибори до ВР України на 21 липня 2019 р. На думку вітчизняних дослідників, політична ситуація в Україні в останні роки характеризуються наступними чинниками:

1. *Монополізація державної влади та її концентрація руках президента*. Отримавши абсолютну більшість місць у парламенті, «Слуга народу» захопила все керівництво ВР: посади голови та першого його заступника, а також посади голів 19-ти з 23-х її комітетів. Парламентська більшість сформувала новий уряд.

Монополізація влади унаочнилася також у дочасному розпуску Центральної Виборчої Комісії (ЦВК), яка була створена попереднім складом ВР 6 жовтня 2018 р. і провела президентські та парламентські вибори 2019 р. Під загрозою опинилася й незалежність судової влади. 29 серпня президентом був внесений у ВР як невідкладний проект закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», яким передбачалося скорочення складу Верховного Суду з 200 до 100 суддів.

2. Систематичні порушення чинного законодавства. Яскравим прикладом порушень є призначення на державні посади: Андрія Богдана головою адміністрації Президента, всупереч закону «Про очищення влади» (Законодавство України, 2014, ст. 3), бо Богдан працював заступником міністра кабінету міністрів в уряді Миколи Азарова; Руслана Хомчака на посаду начальника Генштабу ЗСУ без подання міністра оборони, що вимагає Положення «Про Генеральний штаб Збройних Сил України».

3. Обмеження місцевого самоврядування. 24 вересня 2019 р. група депутатів на чолі з представником фракції «Слуга народу» Олександром Ткаченком подали до парламенту законопроект «Про місто Київ – столицю України», де пропонується знов розділити посади Київського міського голови та голови Київської міської державної адміністрації.

4. Наступ на свободу слова. За рішеннями Печерського суду Києва в липні 2019 р. було заблоковано проукраїнську блогерську платформу «Enigma», Генеральна прокуратура отримала доступ до приватної інформації з телефонів журналістки та головної редакторки програми

«Схеми» Наталії Седлецької та журналістки «Нового Времени» Христини Бердинських.

5. Репресії проти політичних опонентів. Достатньо згадати колишнього заступника глави Адміністрації Президента часів Януковича Андрія Портнова, главу Офісу Президента Андрія Богдана, Віктора Медведчука, попереднього Президента України Петра Порошенка, Голову Верховної Ради Андрія Парубія. Політичний режим, що формується в Україні, дослідник О. Романюк ідентифікує як делегативну демократію [3]. У 2019 р. відбулися суттєві зміни політичного режиму в Україні. Після президентських та дочасних парламентських виборів електоральна демократія змінилася режимом делегативної демократії, в межах якого за систематичного порушення процедур чинного законодавства владні повноваження все більше концентруються в руках президента та його оточення, встановлений пріоритет виконавчої влади над законодавчою та судовою, руйнується система стримувань та противаг.

Концентрація владних повноважень несе в собі спокусу адміністративного та силового впливу на наступні вибори, котрі через це стають не вільними, не конкурентними, не чесними та, як узагальнення, не демократичними. Трансформаційні зміни напівстихійного характеру, що відбуваються в Україні, можуть затримати динамічне, свідомо регульоване і якісне покращення в економічній, політичній сферах на стадії «часткової» модернізації, коли в межах даної су спільно-політичної системи переплетені суперечливі елементи (традиційність і раціональність), відсутній консенсус між правлячими та опозиційними політичними силами (елітами, партіями), залишається низьким ступінь залучення громадян у систему представницької демократії, а відкритість конкуренції еліт – далекою від бажаної, що уповільнює структурно-змістовне перетворення політичної системи [4]. Для таких суспільств характер не протистояння протилежних способів поведінкової орієнтації людини, політичних, економічних, технічних, адміністративних особливостей функціонування діючих структур та інституцій минулих зразків з раціональними елементами модернізованого суспільства, такий варіант

подій може зупинити прогресивні тенденцій в розвитку української держави.

Оскільки модернізаційні процеси порушують інертність країни, влада якої намагається відійти від старих схем суспільного будівництва та замінити сталі стандарти новими, не встигаючи консолідувати суспільство для підтримки своїх модернізаційних проектів, не встановивши діалог із соціумом, не залучивши його до співпраці, свідомого вибору подальшого розвитку держави у суспільстві може зростати напруження, конфліктність, протестні настрої, що призведе до його дестабілізації. Суспільно-політичні інститути не в змозі адекватно реагувати на зміни, а політична еліта на всіх ланках владної вертикалі не може домовитися про проведення ключових реформ, що спрямовані, серед іншого, на вдосконалення традицій них інститутів, які в процесі модернізації мають суттєво змінити свої функції та характер діяльності або взагалі реформуватися у нові, сучасні соціально-економічні інститути. Усе це ставить нашу країну у важке становище виживання в умовах виснажливої гібридної війни і катастрофічної ситуації, що склалася в економіці України, поглиблення якої може призвести до вичерпання потенціалу та деконсолідації суспільства [5, с. 47]. Відсутність політичної волі щодо реальних змін у державі, складна економічна ситуація і соціально-економічна нестабільність, продовження гібридної війни на Донбасі веде до розчарування владою певної частини населення та запускаю зворотний відлік суспільної довіри.

Владі потрібно постійно підтримувати стан діалогу із соціумом, всіляко скорочувати дистанцію між державою та суспільством для встановлення порозуміння між ними й зняття напруги, на всіх рівнях суспільної організації розширяти механізми політичної соціалізації, підтримувати систему політичного рекрутування до політичної еліти з «нижніх» рівнів політичної системи суспільства. Повернення довіри та поваги до тих, кого обрали для керування країною та турботи про свій народ, що сприятиме прискоренню процесу модернізації, але без його форсування, що, у свою чергу, допоможе владі знаходити шляхи розв’язання проблем при підтримці суспільства та проводити модернізацію в державі через її реформування, щоб зрівнятися з розвинутими країнами світу [6, с. 125].

В останні роки відбуваються поступові трансформації політичного режиму та політичних інститутів в Україні. Задля запобігання деструктивності влади в умовах політичної модернізації української держави необхідна сукупність дій, у тому числі активізація взаємної діяльності державних інституцій та науковців, які вивчають теоретичний і практичний досвід процесів модернізації в сучасному світі задля розробки, а втілення в життя дієвої, довгострокової соціально-економічної й політичної стратегії розвитку країни в сучасних умовах й уникнути тих помилок, які перешкоджають здійсненню ефективних реформ; досліджують стратегічні питання теорії і практики державного будівництва та розробляють стратегії формування нової ціннісно-нормативної системи, займаються конструюванням єдиної української національної ідеї, оформленням цілісної та адекватної новим умовам розвитку держави підготовки і підвищення кваліфікації нової еліти, яка, у свою чергу, забезпечить рух суспільства шляхом модернізації та стане взірцем для народу, розуміючи, що реформи – це плановий, організований процес, який неможливо здійснити без сильної та відповідальної влади [7, с. 53-54].

Результативність модернізаційних процесів залежить від відповідальності його суб'єктів, оновленого політикуму, який діє в межах чіткого розподілу компетенції різних органів і структур усіх гілок влади, швидко, без тяганини та безпредметних спорів ухвалює та впроваджує політичні рішення; сприяє забезпеченню принципу демократизму в діяльності всіх органів державної влади та місцевого самоврядування, відкритості їх діяльності; політичної та духовної консолідації суспільства; розвитку політичної та правової освіти, культури населення. Перспективи політичної модернізації залежатимуть від спроможності діючого політикуму розгорнути формування політичних інститутів і культури, які 6 забезпечили відкрите політичне суперництво багатоманітних сил у боротьбі за владу, сприяли створенню ефективної системи місцевого самоврядування,

Список використаних джерел:

1. Романюк О.І. Трансформація політичного режиму в Україні після президентських і парламенських виборів 2019 р.

Сучасне суспільство. Вип. 2 (19) 2019. С. 148-161.

2. Савчук М. 60 дней Зеленского. URL: https://site.ua/mark.savchuk/60-dnei-zelenskogo-i0zewo5 (дата звернення: 20.07.2019).

3. Романюк Р. Президентсько-Богданська республіка. Як Зеленський концентрує владу. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2019/09/23/7227031 (дата звернення: 30.09.2019).

4. Трегубова Я. 100 днів Зеленського: що встиг зробити президент. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/sto-dniv-zelenskogo/30130851.html (дата звернення: 30.09.2019).

5. Єнін М. Н. Формування вибору кандидатів по мажоритарних округах. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. *Соціологічні науки.* 2013. № 11 (270). С. 46 –57.

6. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Том 2/ За ред. д. філос. н. Є. І. Головахи, д. соц. н. М. О. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2011. 480 с.

7. Єнін М. Н. Ідеологічні трансформації в суспільстві другого модерну. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т.XIII. Вип. 217. Серія «Соціологія». Донецьк, 2012. С. 165–171.

Гербут Надія Анатоліївна,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук і права КНУБА
Подвербний А.М.,
магістр історії, магістр права, Чернігівська облдержадміністрація

ПРОБЛЕМА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА НА ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

Одним з головних повноважень парламенту в демократичному суспільстві - бути представницьким органом народу. Територіальна складова представництва грала важливу роль з самого початку розвитку парламентаризму. Починаючи з кінця XIII століття в парламенті Англії законом забезпечувалось представництво від міст, а не лише від станів [13, с.30-32].

Оскільки громадянин має належність не лише до держави, а й до безпосереднього місця проживання, то його інтереси містять як загальнодержавний, так і місцевий складники. Таким чином, територіальне представництво на загальнонаціональному рівні є важливим чинником розвитку демократичного суспільства [10, с.95-96].

У сучасному суспільстві проблему забезпечення територіального представництва в національних парламентах забезпечують через структуру парламенту та/або через виборчу систему.

Наприклад, в таких країнах Західної Європи як Великобританія, Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди, Італія, та ін., функціонують двопалатні парламенти [12].

Верхню палату доволі часто визначають як інститут територіального представництва, оскільки, як правило, нижня палата представляє все населення загалом, а верхня - регіони [5, с.136]. Причому, бікамералізм притаманний не лише федеративним державам, а й унітарним - наприклад, Польщі, Чехії, Хорватії, Румунії.

В Україні постійно ведуться дискусії щодо доцільності створення двопалатного парламенту [1; 4; 8; 11]; крім того, в цьому напрямку робились і конкретні кроки - модель бікамералізму була внесена до

останнього проєкту Конституції України у редакції від 24 лютого 1996 року, а 16 квітня 2000 року ідею створення двопалатного парламенту було винесено на Всеукраїнський референдум. На референдум було винесено чотири питання, останнє з яких було сформульовано наступним чином: «Чи підтримуєте Ви необхідність формування двопалатного парламенту в Україні, одна з палат якого представляла б інтереси регіонів України і сприяла б їх реалізації, та внесення відповідних змін до Конституції України і виборчого законодавства?». Майже 82% громадян, що взяли участь у голосуванні, висловились за двопалатний парламент.

Після отримання позитивного висновку Конституційного Суду України щодо відповідності проєкту Закону України «Про внесення змін до Конституції України за результатами Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» вимогам статей 157 і 158 Конституції України Верховна Рада України попередньо схвалила внесений Президентом України проєкт закону. Але на черговій сесії профільним Комітетом було внесено доопрацьований проєкт Закону, за який в кінцевому результаті проголосувало лише 163 народні депутати. Таким чином, Верховна Рада не імплементувала результати Всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року щодо реформи інститутів влади [1].

Наявність соціокультурного та соціально-політичного різномаїття в державі, що не представлене належним чином в парламенті, проблема територіального представництва, вдосконалення політичної системи щодо консолідації суспільства лежать в основі наукових дискусій прихильників запровадження бікамералізму в Україні.

Отже, за відсутності двопалатного парламенту, територіальне представництво можливе лише за умови проведення парламентських виборів за мажоритарною або змішаною виборчими системами.

Є певні відмінності між «мажоритарниками» та «списочниками» щодо можливостей представляти територіальні інтереси. В Законі України «Про статус народного депутата України» (ст.7) вказано, що «народні депутати, обрані в одномандатних виборчих округах, зобов’язані підтримувати зв’язок з виборцями своїх округів», натомість «народні депутати, обрані в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі, здійснюють зв’язок з виборцями, які мешкають на

території України, у порядку персонального представництва, визначеному депутатськими фракціями (групами) Верховної Ради України відповідно до закону». Тобто якщо депутатська фракція чи група не здійснила такого розподілу, то цілком ймовірно, що депутат-списочник не має постійного місця для проведення особистого прийому громадян. Депутати-мажоритарники, як правило, самостійно організовують роботу власних приймалень, часто у кількох містах, що знаходяться в межах округу, від якого вони були обрані [9].

Оскільки в грудні 2019 року був прийнятий Виборчий кодекс України, за яким майбутні парламентські вибори повинні проходити за пропорційною системою (якщо не будуть внесені зміни), то розглянемо, як «працювала» пропорційна виборча система в українських реаліях.

На парламентських виборах 2006 року кожна з трьох потужних на той час політичних сил - Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Блок «Наша Україна» - представляла, більшою мірою, лише певну частину України.

Оскільки українське суспільство соціально розділене, то партії будували свої стратегії не на об'єднавчих засадах, а «грали» на розколах, що носять етнічний, мовний, регіональний характери тощо.

Взагалі Україна не є виключенням - соціальні розколи притаманні всій Західній Європі. С. Ліпсет і С. Роккан, що є засновниками теорії соціальних розмежувань, дійшли висновку, що розколам відповідає виникнення відповідних партій: *центр/периферія* - партії на етнічному та мовному ґрунті, *держава/церква* - релігійні партії, *місто/село* - аграрні партії, консервативні і ліберальні, *власники/робітники* - соціалістичні партії [3, с.213].

Отже, якщо якась з політичних партій, що має підтримку лише в певній частині країни, отримує більше половини місць в парламенті, то виникає небезпека, що влада буде краще представляти інтереси саме тих регіонів, де знаходиться основний електорат партії-переможниці.

Крім того, партії в Україні не виконують роль соціальних ліфтів, як в розвинених демократичних країнах, коли активні партійні працівники з периферії можуть бути внесені в списки кандидатів на парламентські вибори. Більше того, в списки партій часто потрапляють представники

великого бізнесу, які живуть і працюють у великих містах, а тому не розуміють специфіку життя в маленьких населених пунктах.

Серед 203-х народних депутатів V скликання від Партії регіонів 80 проживало в Києві, 38 - у Донецьку, 8 - у Луганську, 5 - в Одесі, 5 - в Харкові. Тобто, переважна більшість мешкала або в столиці, або в містах південно-східної України. В селах та селищах проживало всього 7 народних депутатів, що обралися по списку Партії регіонів.

Із 132-х народних депутатів, що пройшли за виборчим списком БЮТ, 78 проживало в Києві, тобто майже 60%. Ще більша частка парламентарів проживала в столиці, яких обрали по списку блоку «Наша Україна» - 76% [6].

Для порівняння доцільно розглянути парламентські вибори 2019 року (саме пропорційну складову), оскільки партія «Слуга Народу» виступила, на відміну від вище розглянутих партій, в ролі «загальнонаціональної». За пропорційною системою було обрано 123 депутати від цієї політичної сили, значна частина з яких більш-менш рівномірно представляє всі регіони України, але при цьому 69 депутатів (близько 60%) проживає в столиці [7]. Отже, враховуючи українські реалії, можна припустити, що навіть при умові рівномірної підтримки (в територіальному аспекті) якоїсь партії, периферія країни буде все одно недопредставлена.

Згідно з новими виборчими правилами у 2023 році вибори до ВРУ повинні пройти повністю на пропорційній основі. Але є певна відмінність від виборів, що проходили, починаючи з 1998 р. Від партій до ЦВК будуть подаватися не закриті загальні списки, а відкриті регіональні. Висувати кандидатів мають право лише партії.

Регіональні списки кандидатів у депутати формуються у 25-ти виборчих регіонах, майже всі з яких відповідають областям (стаття 138, п.5 Виборчого кодексу України) [2]. Необхідно зазначити, що при мажоритарній системі вибори в Україні проходили в 450-ти одномандатних округах, а при змішаній системі таких округів 225, що сприяє рівномірному територіальному представництву. Отже, введення регіональних списків від партій не забезпечить той зв’язок депутатів з виборцями, який існує при мажоритарній або змішаній системі.

Деякі експерти прогнозують, що партії будуть відкривати приймальні в регіонах, що буде сприяти територіальному представництву. Але невідомо, чи всі партії будуть працювати з виборцями, чи буде кількість приймалень достатньою та чи буде необхідна комунікація між партійними приймальнями і народними депутатами.

Отже, враховуючи те, що в Україні функціонує однопалатний парламент та бракує стабільних партій, що піклуються про свою репутацію, вважаємо, що введення пропорційної системи для парламентських виборів негативно вплине на територіальне представництво у ВРУ.

Список використаних джерел:

1. Азаренко Т. Парламентський бікамералізм та адміністративно-територіальна реформа. *Конституційне право*. 2020. №11. С. 171-174.
2. Вибочий кодекс України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (дата звернення: 01.12.2021).
3. Гербут І. Виборча інженерія в контексті політичних трансформацій. *Наукові записки ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України*. 2014. №3 (71). С.207-218.
4. Двопалатний парламент: світовий досвід та українські реалії: Монографія / за заг. ред. О. А. Фісуна. Харків: Золоті сторінки, 2008. 200 с.
5. Кисилева Н.В. Верхние палаты парламентов как институт территориального представительства: мировые тенденции и региональные отличия. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серия: География. Том 23 (62). 2010 г. № 1. С.136-141.
6. Народні депутати України V скликання (2006-2007) / ВРУ. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list?skl=6 (дата звернення: 25.11.2021).

7. Народні депутати України / ВРУ. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list (дата звернення: 25.11.2021).

8. Оніщук М. Бікамералізм як вимога часу. Чи буде дієвим двопалатний парламент в унітарній державі? *Закон і бізнес*. 2014. № 23 (1165). URL: https://zib.com.ua/ua/print/88085-chi_bude_dievim_dvopalatniy_parlament_v_unitarniy_derzhavi.html (дата звернення: 01.12.2021).

9. Особливості роботи громадських приймалень депутатів-мажоритарників Львівщини. 2018 / Опора. URL: https://opora.lviv.ua/osoblyvosti-roboty-gromadskyh-pryjmalen-deputativ-mazhorytarnykiv-lvivshhyny/ (дата звернення: 01.12.2021).

10. Скрипнюк О. Двопалатний парламент як конституційна модель структурної організації вищого законодавчого органу влади. *Право України*. №11. 2009. С. 92-99.

11. Француз-Яковець Т.А. Межі впливу верхніх палат парламентів на законодавчий процес. *Університетські наукові записки*. 2012. № 4 (44). С. 65–70.

12. Structure of parliament / Compare data on Parliaments, 2021. URL: https://data.ipu.org/compare?field=country%3A%3Afield_structure_of_parliament&region=europe#map (дата звернення: 25.11.2021).

13. Thompson F. A short history of parliament 1295-1642. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1953.

Коляда Тетяна Анатоліївна,
кандидат економічних наук, ст. науковий співробітник, доцент,
Державний податковий університет
ORCID ID 0000-0002-1574-4446

ОЦІНКА ВПЛИВУ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ НА РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Реформа децентралізації, яка розпочалася в Україні 2014 році, передбачає передачу владних повноважень та фінансових ресурсів від державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування. Оскільки найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні міські ради та їхні виконавчі комітети, то саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність.

Реформу децентралізації неможливо реалізувати без запровадження фінансової (бюджетної) децентралізації. Тому бюджетна децентралізація – це одна із ключових реформ для створення спроможних територіальних громад та сталого регіонального розвитку в Україні. При цьому бюджетна децентралізація спричиняє зміни в адміністративно-територіальному устрої країни, тобто породжує адміністративну децентралізацію, яка спрямована на перенесення центрів ухвалення рішень на місцеві органи влади, здатних самостійно відповідати за соціально-економічний та інфраструктурний розвиток територій.

Відповідно до Конституції України (ст. 133) систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. При цьому, якщо кількість областей (24 одиниці), районів, міст та районів у містах – це відносно стала величина, яка залишається незмінної тривалий термін часу, то кількість селищ і сіл – щорічно зменшується в Україні через процеси урбанізації та демографічну кризу. Крім того, поза Конституцією існує такий тип населеного пункту як **селище міського**

типу (смт). Населення смт вважаться міським. Також де-факто адміністративно-територіальними одиницями є території територіальних громад**,** хоча законодавчо не мають такого статусу.

Враховуючи, що адміністративно-територіальний поділ та державний устрій України визначають вертикальну структуру побудови бюджетної системи держави за рівнями влади, то зміна кількості адміністративно-територіальних одиниць автоматично буде призводити до зміні кількості місцевих бюджетів.

Кожна адміністративно-територіальна одиниця має бюджет, за рахунок коштів якого фінансується надання суспільних послуг населенню цієї громади. Оскільки бюджетний період в України становить 1 календарний рік (з 1 січня по 31 грудня відповідного року), то й бюджет територіальних одиниць первинного рівня також затверджується терміном на 1 рік. Тому у разі зникнення з мапи України, наприклад, села або селища, бюджетні асигнування будуть продовжуватися виділятися відповідному місцевому бюджету згідно з бюджетним розписом до кінця бюджетного року або за рахунок внесення змін до бюджетного розпису дохідні і витратні повноваження будуть передані до бюджету вищого рівня, тобто виникатимуть міжбюджетні фінансові потоки.

В Україні форми руху міжбюджетних фінансових потоків поділяються на: 1) міжбюджетні трансферти; 2) взаєморозрахунки – між бюджетами різних рівнів бюджетної системи; 3) об’єднання коштів бюджетів – для виконання спільних проектів і програм. При цьому рух міжбюджетних фінансових потоків у країнах з унітарним устроєм може здійснюватися тільки по вертикалі – між бюджетами різних рівнів бюджетної системи. У країнах з федеративним устроєм рух фінансових потоків відбувається як по вертикалі, так і по горизонталі (між бюджетами одного рівня бюджетної системи), що дозволяє одночасно усувати і вертикальні, і горизонтальні фіскальні дисбаланси.

Оскільки Україна – це унітарна держава, то встановлено два основні види бюджетів – центральний та місцеві, а для країн з федеративним державним устроєм три – центральний, федеральні та місцеві. При цьому в Україні центральним є Державний бюджет України,

решта – це місцеві бюджети. Наявність такого розподілу породжує виникнення фінансових потоків між рівнями бюджетної системи і необхідність постійного удосконалення законодавчої регламентації процесу визначення обсягів міжбюджетних потоків і напрямів їх витрачання.

Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. У свою чергу бюджетами місцевого самоврядування є бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах).

Віднесення до місцевих бюджетів різних за розміром території, кількістю населення, обсягом власних та делегованих владних повноважень адміністративно-територіальних одиниць породжувало проблеми у їхньому бюджетному фінансуванні, через існування значних обсягів зустрічних міжбюджетних фінансових потоків, подвійне підпорядкування бюджетних установ, недостатність бюджетних ресурсів для надання якісних суспільних благ та послуг, що відносяться до компетенції органів місцевого самоврядування тощо. Найбільше такі труднощі та неузгодженість відчувалися на рівні бюджетів місцевого самоврядування.

Оскільки значна кількість населення України є мешканцями територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, то вони не могли отримати сучасні медичні послуги й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги тощо. Це породжувало несправедливість у розподілі суспільних благ та послуг, порушувало конституційні права громадян та гальмувало запровадження світових стандартів суспільних відносин у цій сфері, що визначені положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування.

Відповідно до норм Конституції України жителі будь-якої територіальної громади повинні отримувати однаковий по країні рівень гарантованих державою суспільних послуг незалежно від того, який обсяг виробленої продукції і наданих послуг, отриманого прибутку суб'єктами господарювання, рівень середньомісячної заробітної плати і безробіття, розмір сплачених податкових платежів до бюджету тощо забезпечила адміністративно-територіальна одиниця. Вказаний підхід є

виправданим і цілком логічним в унітарній державі, проте в довгостроковій перспективі він породжує напругу в міжбюджетних відносинах, формує споживчі настрої в суспільстві, зокрема на місцевому рівні, і посилює диспропорції в соціально-економічному розвитку регіонів (територіальних громад). Забезпечити однаковий рівень соціальних стандартів по всій території України можливо лише за рахунок фінансової допомоги (міжбюджетних трансфертів), яку регіони отримують з державного бюджету, обсяг якої значно перевищує можливості останнього. У цьому полягає одна з головних проблем міжбюджетних відносин. Вона ускладняється множинністю фінансових потоків, які йдуть в обох напрямках, а саме, дотації, субвенції, взаємні розрахунки, інвестиційні та кредитні програми тощо.

Реформа децентралізації мала на меті усунути законодавчі припони та неузгодженості щодо забезпечення фінансової спроможності місцевих органів влади задля надання якісних суспільних послуг мешканцям територіальних громад. Так, було внесені зміни до Бюджетного кодексу України стосовно визначення бюджетів місцевого самоврядування – це бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах (у разі утворення районних у місті рад).

З метою скорочення фінансової допомоги (дотації вирівнювання) з державного бюджету, надання реальної самостійності органам місцевого самоврядування у вирішенні питань власної компетенції та забезпечення сталості бюджетного устрою в Україні у 2014 році розпочався процес об’єднання територіальних громад за рахунок внесення відповідних змін до Податкового та Бюджетного кодексів України, який продемонстрував вже у 2015 році перші позитивні зміни у розвитку територіальних громад через зростання обсягів їхніх власних фінансових ресурсів.

12 червня 2020 р. Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, яким сформовано в Україні 1470 територіальних громад, що покриватимуть усю територію країни. Фактично з 1 січня 2021 р. в Україні запроваджено новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, що значно розширює спектр питань, які може вирішувати місцева влада громад.

Таким чином, нову систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, 24 області, 2 міста зі спеціальним статусом – м. Київ і м. Севастополь, 126 районів та 101 район у містах, до складу яких входять 1470 територіальних громад базового рівня.

Для оцінки реального стану бюджетної децентралізації в Україні та визначення її впливу на рівень фінансової незалежності територіальних громад доцільно розрахувати відповідні показники та дослідити їх у динаміці (Табл. 1.1).

Наведені розрахунки свідчать, що у 2020 році питома вага видатків місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у ВВП була найменшою за останні 7 років через пандемію COVID-19. При цьому в умовах триваючого в Україні процесу бюджетної децентралізації, намітився тренд на збільшення фінансової незалежності місцевих бюджетів. Як бачимо, порівняно з 2014 роком майже на 23% збільшився коефіцієнт фінансової незалежності, що свідчить про успішність реалізації реформи децентралізації в Україні, хоча й відбувається коливання окремих показників бюджетної децентралізації через влив макроекономічних та інституціональних чинників [1, с. 127].

Таблиця 1.1

Динаміка показників фінансової незалежності територіальних громад України за 2014-2020 рр.

Назва показника	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Коефіцієнт фінансової залежності, %	43,6	40,9	46,6	45,7	48,8	53,8	66,0
Коефіцієнт бюджетної децентралізації, %	14,4	14,1	14,7	16,6	16,0	14,2	11,2
Коефіцієнт децентралізації доходів, %	22,2	18,5	27,7	22,6	22,3	23,3	22,6
Модифікований коефіцієнт децентралізації видатків, %	45,4	43,5	44,9	50,0	48,6	44,5	32,4

Джерело: розраховано *автором за даними Державної казначейської служби України*

Таким чином, надання більшої самостійності місцевим органам влади при ухваленні рішень стосовно формування і витрачання бюджетних коштів сприятиме мінімізації зустрічних фінансових потоків між рівнями бюджетної системи, зміцненню державного устрою і територіальної цілісності країни, підвищенню рівня життя населення, забезпеченню рівного доступу громадян до гарантованих державою суспільних благ і послуг на всій території країни, створенню умов для стійкого економічного розвитку, як окремих територій, так і країни загалом, за рахунок формування конкурентного середовища та передачі відповідальності на місцевий рівень.

Список використаних джерел:

1. Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації : [монографія] / М.Д. Бедринець, М.О. Кужелєв, Т.А. Коляда та ін.; за загальною редакцією к.е.н., доцента М.Д. Бедринець. Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. 318 с.

Гордієнко Михайло Григорович,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та соціології,
Яготинський інститут МАУП
https://orcid.org/0000-0003-2259-6004

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ ЯК АТРИБУТ ДЕМОКРАТИЧНОГО УСТРОЮ

Революційні трансформації у постколоніальній Україні, зовнішня експансія Кремля, анексія наших територій, тотальне просування пандемії COVID-19 ведуть до появи значного прошарку маргінальних верств, які перебувають у складних життєвих обставинах. Тотальна криза спричиняє концептуальні виклики буття соціуму, руйнує усталену виробничу інфраструктуру, політичні відносини, громадянський

консенсус тощо. Сучасний неокапіталістичний світ адаптований до функціонування в умовах ринкової економіки, невпинної конкуренції, й необмеженого збагачення, що поглиблює соціальне розшарування. Матеріальний добробут не завжди корелює з морально-етичними імперативи, повагою до ближнього, допомогою злиденним і незахищеним верствам людей. Зазначені обставини **не просто актуалізують соціальну роботу, а підносять її на рівень національних пріоритетів державної політики.** Ідеологічна догма радянської доби, у якій пафосно заявляли: спочатку думай про вітчизну, а потім про себе, потребує корекції. Розбудовуючи національну державу за європейськими стандартами українці мусять власною компетентністю, сумлінням, конкурентоздатністю створювати комфортні умови життя на місцях і тим самим зміцнювати загальний добробут суспільства. Доречніше думати і піклуватися про добробут своєї сім'ї, міста, регіону, що у сукупному вимірі підносить могутність своєї вітчизни.

Існує багато випадків, коли керівники держави з центру не помічали нагальних проблем регіону або вирішували їх частково. Це накопичувало невдоволення місцевого населення, породжувало недовіру регіональних громад до центральної влади, збурювало протестні настрої, детермінувало соціальне розшарування, атомізацію суспільства, атрофію державних інститутів. Для України стратифікаційна шкала соціуму визначається не соціальним статусом, престижем, кваліфікацією, інтелектом, а олігархічними вотчинами, які контролюють певні сегменти суспільства. **Якщо окремі регіони держави передаються у володіння якомусь олігархічному клану – це шлях до колоніального поневолення нації.** Політичні реалії новітньої доби засвідчують, що сепаратистські настрої обумовлюються трьома ключовими чинниками: неадекватним ставленням центру до регіонів; тотальною антиукраїнською пропагандою Кремля; накопиченням соціальних проблем на місцях. Слушним у цьому контексті є зауваження Л. Якубової про те, що «не умоглядна російськість Донбасу, а крайній рівень розчарування корумпованою владою з боку населення, загнаного у стан крайньої безвиході та хронічної депресії, став тут платформою просування проекту «русского мира»… Апологетика «русского мира» та

цинічне втручання Росії у внутрішні справи України, заохочувальний приклад кримської спецоперації, дали змогу «розкачати» Донбас. Однак місцеві виступали не так за «русский мир», як проти ярма регіоналів. Спроба ця була цілком наївна, як і фатальна в своїх наслідках» [5, с. 246–247]. Цілком очевидно, що повернення окупованих територій треба домагатися не лише дипломатичними зусиллями чи мілітарними засобами, а й шляхом якісних соціальних стандартів життя, які мусять стати визначальним критерієм ефективності державної політики.

Зважаючи на вищезгадані обставини соціальний захист людей в новітній Україні має вестися цілеспрямовано й системно. Відправним пунктом вирішення соціальних проблеми різних груп населення повинна стати **місцева громада, як первинна клітина соціального організму, де акумулюється середовище для формування громадянського суспільства.** Соціальна робота у громаді – це послідовна й цілеспрямована діяльність, що передбачає діагностику соціальних проблем, акумуляцію ресурсів та створення програм, спрямованих на покращення рівня життя місцевої спільноти. Важливо не тільки розробляти соціальні проекти реформування самоврядних структур, а й створювати ієрархію моніторингу та відповідальності за належне функціонування та розвиток місцевих громад. Використовуючи різні форми партнерства на місцевому рівні треба активізувати колективні зусилля громади для покращення соціального середовища свого буття.

Важливим фактором захисту соціальних інтересів людини, гарантування її прав і свобод та можливості створення самоврядних структур є розвиток демократії та утвердження громадянського суспільства. У цьому контексті О. Скрипнюк зауважує, що «однією з фундаментальних властивостей демократії є існування чіткого розподілу на приватну та публічну сфери, коли держава має межі своєї діяльності й безпосередньо визнає наявність таких сфер, де державне регулювання зведено до мінімуму чи взагалі не застосовується. В основі як демократії, так і громадянського суспільства лежить концепт «простору приватного життя» громадян; цей простір є захищеним громадянськими правами та обмеженим публічними обов’язками» [3, с. 231]. Одвічні прагнення людства пов’язані з **максимальним дистанціюванням від зловісного**

«левіафана» – держави були і залишаються актуальним трендом соціального буття. Звільняючись з під тотальної опіки держави, люди мусять навчитися мистецтву самоорганізації й соціальному захисту своїх інтересів.

Якщо істинним вважати твердження про те, що політика є концентрованим виразом економіки, то не підлягає сумніву істинність постулату про те, що соціальний захист людей є онтологічною засадою стабільного функціонування політичної системи суспільства. З часів краху радянської імперії, ідеологія українського державотворення сповідує, переважно, ліберально-демократичні цінності, фактично нівелюючи широкий спектр проблем соціального захисту своїх громадян. Тому **в умовах споживчого неокапіталізму ключовою постає проблема соціального захисту населення від егоїстичної стихії ринкових відносин.** Ліберально-демократична політика, яка надмірно звеличує свободу і права індивіда, часто буває спонтанною і риторично декларує загальний добробуту громадян. Австрійський економіст, лауреат нобелівської премії Фрідріх А. Гаєк визначає концепцію загального добробуту або суспільного добра як «абстрактний порядок, що загалом не зорієнтований на будь-які конкретні цілі, а тільки забезпечує кожному навмання вибраному членові найкращі шанси успішно використовувати свої знання для власних цілей... Я пропоную назвати цей спонтанний ринковий порядок каталаксією (catallaxy) за аналогією з терміном «каталактика» («catallactics»), який часто пропоновано як замінник терміна «економіка». (Слова і «каталаксія» , і «каталактика» походять від давньогрецького дієслова *katallattein,* що, зверніть увагу, означає не тільки «провадити бартер» та «обмінюватись», а й «приймати до громади», «перетворювати з ворога на приятеля»)» [1, с. 22–23]. За логікою Ф. Гаєка, каталаксію як спонтанний і позбавлений мети порядок слід перетворювати на власне економіку з чітко зорієнтованою метою для розвитку вільного суспільства.

Важливим чинником функціонування відкритого суспільства є створення умов для індивіда, групи людей чи соціального прошарку доступу до цінностей і послуг, можливості вибору професії і місця проживання, участі в управлінні, гарантування прав особистості, гідних

умов праці, побуту, дозвілля, здоров'я, освіти тощо. **Ключовий імператив лібералізму**, який невіддільний від інституту приватної власності, формулюється так: **вільним людям треба дозволити використовувати власні засоби і своє знання для задоволення соціальних потреб.** При цьому громадяни не повинні керуватися правилами, які вказують їм, що вони мають робити, а слухати лише ті приписи, які кажуть їм чого вони робити не повинні. Цей лояльний юридичний алгоритм забезпечує широкі можливості для перетворюючої діяльності людини, яка мусить розраховувати лише на власні сили у забезпеченні гідного життя. Ми вважаємо, що особа, яка в силу різних причин не спроможна забезпечити мінімум цивілізаційних благ, має отримувати соціальну підтримку від держави. У консервативному сенсі «державне управління не гарантує спокою, свободи чи справедливості; воно намагається лише створити деякі засадничі структури, що уможливлюють досягнення цих цілей; їх обов'язок полягає у тому, аби блокувати чинники, які б позбавили громадян права на самовдосконалення» [4, с. 96]. Зазначені міркування дають підстави стверджувати тезу про те, що ліберальна ідеологія підносить цінність індивіда і його добробут в абстрактному вимірі, а консервативна доктрина обстоює не стільки утвердження індивідуального сумління, скільки прагматичні імперативи творення гідного суспільства.

Мистецтво політичного менеджменту полягає в тому, щоб вибрати правильний алгоритм соціального захисту вразливих верств населення й здійснювати його легітимними засобами, відкрито і прозоро. Якщо у держави відсутній потенціал для створення нових робочих місць, бракує ресурсів для надання соціальної підтримки малозабезпеченим верствам громадян, то вона, принаймні, не повинна створювати перешкод для розвитку малого і середнього бізнесу. Відповідальна політична еліта має усвідомлювати, що **демократія і бідність – речі несумісні.** Соціальний добробут людей тісно корелює із рівнем розвитку демократії у суспільстві. Основним суб'єктом, що радикально змінює соціально-політичну структуру суспільства є середній клас. Його формують соціально активні й ініціативні люди, що зменшують частку бідного населення й виступають основною продукуючою силою держави. У

цьому контексті слушними є думки професора А. Гальчинського про те, що «середній клас – то не лише відповідна платня і досить об'ємний споживчий кошик. Середній клас – це самодостатність людини, її економічна незалежність від влади, ц самовідповідальність особи, її розвиток на саму себе. Діяльність середнього класу мотивована насамперед тим, щоб реалізувати свої здібності, власне «Я», свою індивідуальність і на цій основі утвердитися в суспільстві, заслужити повагу інших. У цьому сенсі слід сказати, що держава безпосередньо не створює середній клас. Вона формує духовні, соціальні, політичні й, звісно, економічні передумови його постання, у числі яких визначальним є надійний захист приватної власності, її примноження та диверсифікація, наповнення соціальним змістом» [2, с. 69]. Отже, середній клас – це той соціальний капітал, який живить державотворчі процеси й демократичні перетворення.

Узагальнюючи вищевикладені рефлексії, треба зауважити, що перманентна криза пострадянської України пов'язана з відсутністю ефективного алгоритму функціонування місцевих громад та дієвим реформуванням органів місцевого самоврядування. Перманентна криза пострадянського соціуму – це тест на професійну придатність політичного істеблішменту здійснювати управлінську діяльність та вести соціальну роботу. Свідченням професійної бездарності правлячого режиму впродовж усього суверенного буття України є системне зниження соціальних стандартів життя людей, втрата територій, стрімкі процеси депопуляції. При цьому статки паразитуючого класу української олігархії невпинно зростають. Докорінні реформи свідомо ігнорують ті можновладці, які вправно володіють популістськими гаслами покращення життя вже сьогодні, але на практиці прагнуть задовольнити свої меркантильні інтереси. Ключова думка цього дослідження зводиться до того, що **без налагоджених механізмів соціального розвитку територіальних громад не буде консолідованої спільноти, мотивованої здійснювати державотворчі процеси і зміцнювати демократію.** Наразі реформування місцевого самоврядування використовується як популістський тренд для здобуття політичних рейтингів й у конкуренції олігархічних угрупувань. Глибинна

модернізація соціуму має розпочинатися з розвитку соціальної інфраструктури на місцях. Покращення життєвого рівня громадян – це універсальний критерій ефективної діяльності влади й запорука демократичного розвитку держави.

Список використаних джерел:

1. Гаєк Фрідріх А. Принципи ліберального соціального порядку // Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: ВД «Простір», Смолоскип, 2009. – С. 20–34
2. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України: наук.–попул. есе. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.
3. Скрипнюк О. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). – К., Логос. 2006. – 368 с.
4. Шуттінгер Р. Проблема ідентичності консерватизму // КОНСЕРВАТИЗМ: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип» 2008. – С. 89–103
5. Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. – Вид. 2-ге. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2028. – 384 с.

Бачинська Людмила Георгіївна,
кандидат архітектури, доцент,
професор кафедри основ архітектури та архітектурного проектування КНУБА,
orcid.org /0000-0002-6942-5627

МІСТОБУДІВНИЙ АНСАМБЛЬ ЯК ГОЛОВНИЙ ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНО-ІДЕОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ (НА ПРИКЛАДІ ТРЬОХ ГОЛОВНИХ ПЛОЩ УКРАЇНИ)

Містобудівний ансамбль в будь-якому історично сформованому середовищі є найзначнішою частиною міського простору, оскільки формується згідно ідеалу епохи і є своєрідною перлиною у формуванні міста, у створення якої закладалися ідеї тогочасних митців і необмежені

кошти для його реалізації. Цей об'єкт завжди візуально сприймається як єдине ціле за просторово чіткою організацією побудови частіше зі спорідненими функціями, що складається завдяки зручним для одночасного сприйняття людиною параметрами простору і висоти, єдиному композиційному і можливо стилістичному задуму. Найчастіше за все замовником містобудівного ансамблю були представники влади або багаті меценати, що залишали по собі пам'ять вдячного народу. Природно, що в такому випадку містобудівний ансамбль був носієм державницької чи владної ідеології. З часом, навіть втрачаючи згідно зі змінюваністю суспільних потреб своє первинне призначення, містобудівний ансамбль залишається найкращим взірцем, свідченням тієї історичної епохи, коли він народився, ознакою тих історичних суспільно-економічних і політичних умов через особливості композиції, планування, номенклатуру громадських будівель, їх форму і стилістику і тим самим проявляється його цінність на сьогодні не тільки як містобудівного акценту, але й як історично значного об'єкта культурної спадщини.

Радянський час нашої історії, маючи ознаки централізації влади – тотальні державну власність і партійно-державне регулювання економічних і політичних процесів в країні, централізоване фінансування і контроль за виконанням визначених комуністичною партією планів подальшого розвитку за допомогою розгалуженої ієрархічної за побудовою партійно-адміністративною системою – впродовж всього часу існування СРСР породив гарні умови для утворення містобудівних ансамблів, які були символами «робітничо-селянської» держави, що будувала соціалізм.

Історія Радянського Союзу та української республіки в його складі пройшла різні етапи, зумовлені і слабкістю економічного і політичного стану у пожовтневий час, і завданнями партійної верхівки зміцнити економічно-військовий потенціал країни напередодні другої світової війни та відновити її після завершення воєнних подій, а також спрямуванням з середини 1950-х років на широке впровадження в життя радянського народу різноманітних соціальних програм в напрямку

завершального етапу побудови соціалістичної економіки і переходу до нової стадії – комуністичної.

Паралельно з багатьма наміченими партією шляхами подальшого розвитку велика увага приділялася формуванню міського середовища і особливо містобудівних ансамблів – символів радянської влади. Для історичного аналізу сутності вимог з боку політичного режиму до організації архітектурно-містобудівного простору центру міста або окремих містобудівних ансамблів як своєрідної візитки радянської держави та як середовища – носія ідеологічного впливу на суспільну свідомість були відібрані три головних об'єкти української дійсності – урядові центри першої радянської столиці Харкова і другої Києва та київський майдан Незалежності, кожний з яких має власну історію і надає можливості проаналізувати державно-партійні завдання для реалізації проєктів в життя, виявити мету і засоби їх виконання, з'ясувати причини відхилень від первинних задумів або взагалі нездійснення планів. Кожний з ансамблів мав являти собою яскраву картину-демонстрацію світові переваг радянського життя, соціалістичного способу господарювання та комуністичного керівництва.

«Робітничо-селянська» держава в перші місяці по жовтневої революції визначилася з розташуванням столиці. Дати затвердження рішення про столицю держави нового типу за різними джерелами зазначаються різні – це і грудень 1917 року, і січень або навіть пізніше 1918-го. Київ в той час аж до 1922 року знаходився в полум'ї боротьби різних політичних сил за владу. Отже, згідно з рішенням про столичний статус Харкова у 1925 - початку 1930-х років відбулося проєктування урядового центру на пустирю біля вул. Сумської. В комплексі центру треба було розмістити споруди партійної влади та головних напрямків господарської діяльності - Держпрому, Домів кооперації та проєктних і будівельних організацій, ЦК КП(б) УРСР та готелю «Інтернаціонал». Перші два проєкти були відібрані за конкурсом.

Відповідно до прийнятої програми будівництва центру першої столиці та домінуючого в той час новоствореного стилю конструктивізм як виразника революційності, пануючої в суспільстві, всі проєкти – і новобудов, і реконструйованих двох будинків міської думи під споруду

ЦК КП(б)У – були виконані саме в цій стилістиці [1]. Спорудження комплексу площі ім. Дзержинського, як її тоді називали, дозволило б отримати унікальний об'єкт що не мав аналогів у світовій практиці через те, що конструктивізм був народжений революційною ситуацією в радянській країні, а також завдяки визначеному завданню була можливість отримати цілісний крупний містобудівний ансамбль, в якому б поєдналися прояви владної ідеології часу першого десятиріччя пореволюційної пори. Динамічність тогочасного життя відбивалася у конструктивістських формах – горизонталях вікон (у готелі «Інтернаціонал») або складних сполученнях кубів з квадратними скляними прорізами (у Держпромі), що нагадували промислові об'єкти як споріднене робітничому класу середовище [2]. Але тривалий термін здійснення первинного задуму порушив плани. Ще в проєктах Дому проектобуду та Дому кооперації (в наступному військової академії ім. Говорова) визначився висотний центр з головним входом і блоками корпусів по обидва боки. Такий прийом пізніше, вже у 1947 році був поширений за часи історизму в архітектурі у звісних сталінських висотках в Москві. Орієнтація на вертикаль у забудові виникла під тиском жорсткої критики конструктивізму як коробчастої архітектури, що не виражала оновлену ідеологію величної держави. Тому поступово коригування первинних проєктів урядового центру змінювало форму і стилістику будівель. Обидва доми набули дрібної деталізації в дусі закріпленого в майбутньому псевдокласицизму, реконструкція готелю «Інтернаціонал» (нині «Харків»), здійснена у 1950-х роках, та тодішнє нове будівництво зруйнованої під час війни споруди Обкому КПРС (колишнього ЦК КПУ) повністю змінили зовнішній вигляд частини об'єктів майдану Свободи. Руйнування цілісного образу єдиного комплексу урядового центру додала споруджена у 2010-х роках на невеличкій ділянці між Домом кооперації та готелем «Харків» будівля нового готелю «Харків-палас». І лише настійливість харківської архітектурної когорти допомагає зберігати архітектуру Держпрому майже у первісному вигляді.

По рішенні Й. Сталіна перенести столицю України з Харкова в Київ у 1934-1939 роках розпочалася праця на конкурсній основі над новим

урядовим центром згідно з концепцією суто ідеологічного характеру. Центр мусив формуватися навколо великої за простором площі для парадів, місця для якої в історичному центрі не було. Різноманітні пропозиції для окремих ділянок не створювали враження головного центру України, а ні за масштабом простору, не за кількістю і величиною споруд, тим більше через неможливість устрою головних ознак – символів нового етапу величної держави – великомасштабної скульптури вождя та представників народу, обелісків, колон, державної символіки та інше.

В решті решт обрання Софійсько-Михайлівської осі в якості будівельного майданчику для урядового центру вимагало знищення частини історичних пам'яток - Софії Київської, Присутніх місць, були зруйновані також Трьохсвятительська церква з дзвіницею та Михайлівський золотоверхий собор, збудований на місці першого християнського храму Києва – дерев'яної Михайлівської церкви [3]. Із затвердженою внаслідок проведених у чотири тури конкурсів проєкта Й. Лангбарда була споруджена будівля Обкому КПУ (нинішнє МЗС), котра випадає із сучасного ансамблю забудови своєю незвичною формою з відокремленим за допомогою криволінійної колонади внутрішнім двором [4, с.155-239].

Паралельно з потугами створити амбітний ансамбль урядового центру відбувалося будівництво окремих об'єктів представництва радянської влади – суворої за архітектурою будівлі НКВС (нинішнього Кабінету міністрів), Верховної ради та Київського військового особливого округу (нині Офісу президента). Всі три споруди з чітко вираженою у формі осьової симетрією, ознакою високого рівня організованості і порядку в державі з централізовано системою правління, розташовані в просторі будь-як, ось симетрії не підкріплена наявністю аванплощі перед головним входом і не скоординована як відносно вулиці, так і композиційно у взаємозв'язку між будівлями. Отже, відсутність коштів, часу і місця в історичному центрі Києва не дозволили створити столичний радянський урядовий центр, а може й започатковане знищення пам'яток стародавнього сакрального Києва також стало на перешкоді.

Історія київського майдану Незалежності розпочалася ще за ранні часи нашої держави Русі-України. У XII ст. ця територія знаходилася за Лядською брамою міста Ярослава, мала причал для човнів, що рухалися річкою Хрещатого яру, та слугувала місцем збору народного віча. Саме на цьому місці перший надісланий Константинополем митрополит Михаїл хрестив синів князя Володимира. Перша дерев'яна забудова виникла у XII ст., а перша кам'яниця – палац поміщика О. Головинського – з'явився в кінці ХУІІІ ст. Лише в середині XIX ст. розпочалася забудова майдану – у 1876 році звели міську думу, передбачалося, що за нею, ближче до Лядської брами створять критий ринок. Площу стали називати Думською, а з 1919 року Радянською. По суті місцеположення думи та ймовірне будівництво ринку перетворювало простір нинішнього майдану на невеличкий центр міста. З протилежного боку була щільна забудова невисокими будиночками, над котрими височила споруда «хмарочосу» Гінзбурга. Аерозйомка 1943 року зафіксувала стан цього місця після руйнації червоноармійцями під час відступу. Правий бік вул. Інститутської був перетворений на купу сміття, була пошкоджена будівля колишньої думи. От саме цей факт звільнення території від забудови привернув увагу фахівців під час конкурсного проєктування, згідно з пануючими класичними традиціями її разом з Хрещатиком стали трактувати як парадний центр, призначений для святкових урочистостей, що демонстрували міць нашої держави і єдність партійної влади і народу. За радянський час Майдан декілька разів був реконструйований. Внаслідок останнього оновлення головна композиційно-просторова ось простяглася від місця Лядської брами, доступність до якої в той час була з підземного переходу до готелю «Україна». Великий простір, котрий поширився в обидва боки від Хрещатику і поєднав у єдине ціле нижню частину з фонтанами та підйом схилу з боку Інститутської зі сходами та широкими майданчиками, що надавало можливість спостерігати життя і рух на площі з різної висоти, став місцем проведення свят, відпочинку городян і гостей столиці та, маючи державно-ідеологічну та партійну атрибутику, став простором міцного ідеологічного впливу на свідомість народу. Ідейну суть центру підкреслювала скульптура вождя з фігурами представників народу у підніжжя, величність значення якої

підкріплювало тло хмарочосу готелю. Створена композиція, море квітів, водойм і червоних прапорів перетворило майдан на офіційно-рекреаційний центр Радянської України.

Незалежність нашої держави ознаменувалася потребами оновлення центру міста. Майдан став символом Незалежності, набув перебудови, яка попервах була незвичною і незрозумілою, зникла композиційна єдність, симетрія простору, змінився його масштаб, з'явилися колона з фігурою Галинки – Берегині України, місток до колишнього жовтневого палацу від торговельного центру, який в народі отримав назву «Дніпрогес», скульптури, що нагадували про історичну спадщину і вік нашої держави. Події 2000-2014 років надали нового змісту кожній частині, кожному елементу простору і перетворили майдан з новою побудовою на великий соціальний центр столиці, повернули йому статус території народного віча, куди людські потоки, об'єднані громадянськими ідеями, течуть і під час свят, і в лиху годину.

Отже, всі три об'єкти мусили стати знаками соціалістичної дійсності – Харківський як носій революційної ідеології в стилі конструктивізм, Київський урядовий центр як виразник ідеології міцної радянської влади і непереможності держави в стилі псевдокласицизму, Майдан Незалежності як демонстрація переваг радянської країни над іншим світом в стилі соцреалізму. Але історичні події, зміни партійно-державного і політичного спрямування, час та державні і суспільні пріоритети в кожний конкретний період порушили первинні плани, не дали можливості їх здійснити або призвели до коригування архітектурно-просторової організації центру відповідно до зміни суспільної свідомості українців.

Список використаної літератури:

1. Бачинська Л.Г. Специфіка формування архітектури представницького центру влади у першій столиці Радянської України (1920-1950-ті роки)./ WORLD SCIENCE. № 1 (29), Vol. 1, January 2018. MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC EDITION. RS Global Sp. Z O.O., Warsaw, Poland, 2018. - p.50-58.

2. Бачинська Л.Г. Символічний зміст архітектури Радянської України у 1920 – 1930-ті роки / International Academy Journal “WEB OF SCHOLAR”. № 2 (20), Vol. 1, February 2018. MULTIDISCIPLINARY SCIENTIFIC EDITION. RS Global Sp. Z O.O., Warsaw, Poland, 2018. - p.62-74.

3. Бачинська Л.Г. Єдиний представницький центр в Києві: причини відсутності. / Просторове планування: містопланування, архітектура, політичні та соціокультурні засади [зб. наук. пр.]. Вип. І. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 19-20 листопада 2020 р.). Мін-во освіти і науки України, Мін-во розв. громад та територій України, Київ. нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ–Тернопіль : «Бескиди», 2020. 367 с. – С.51-56.

4. Ерофалов-Пилипчак Б.Л. Архитектура советского Киева. – Киев: Издательский дом А+С 2010 – 640 + L.II с.: ил.

Щурова Вікторія Анатоліївна,
кандидат архітектури, доцент,
кафедра дизайну архітектурного середовища КНУБА
Orcid: 0000-0001-8468-3280

ВІД ПОЛІСУ ДО МЕГАПОЛІСУ – ЧИННИКИ РОЗВИТКУ І ЗАНЕПАДУ

Рейтинг найбільших міст світу, в яких сукупно проживає півмільярда осіб, проведений виданням ArchDaily (2021), ілюструє стрімкість урбанізації. Згідно з прогнозом зростання населення світу до 10 млрд. на 2050 рік, без перебільшення, можна сказати, що з них дві третини проживатиме в містах [1]. Якщо, навіть люди і не мешкають у місті, але час від часу користуються його послугами і зручностями: їздять на заробітки, навчання, за покупками, на екскурсії, за враженнями на значні свята. Товариська натура породила в людях бажання жити разом, поруч не тільки для дружніх відносин, але і для відчуття безпеки і захищеності. У Word book encyclopedia (1917) зазначається, що появі міст

сприяли чотири основні властивості: розвиток техніки (парові двигуни, електроенергія, телеграф, телефон); сприятливе середовище (розташування, клімат, водні ресурси; соціальна структура (влада, уряд) і зростання населення. На сьогодні можна сказати, що ці ж самі фактори, які сприяли появі міст в своєму неконтрольованому розвитку стають причиною їхнього занепаду.

Міста посприяли розвитку торгівлі і концентрації робочої сили. Внаслідок цього в багатьох містах ми бачимо величезні квартали однотипних будинків або навіть бараків для робітників та їхніх сімей. Доступність особистого і громадського транспорту, розвиток швидкісних магістралей призвів до того, що великі відстані не є перепоною для комерційного і політичного контролю. З цієї причини міста розкинули свої «щупальця» на десятки кілометрів і поглинули міста-супутники.

Соціальні, релігійні, торговельні, географічні та політичні сторони життя впливали на розбудову міст. Протягом століть міста своїм оточенням впливали також і на становлення сучасного суспільства.

Згідно енциклопедичних даних, ранні людські поселення знайдені у плодовитих землях субтропічних долин річок Ніла, Тигра, Євфрата, Інда і Хуанхе. Ці місця більш схожі на сільські поселення і більшість населення Землі все ж таки проживала у сільській місцевості для забезпечення себе продуктами харчування.

Поліс – об’єднання, співтовариство, спільне проживання, разом з тим організація відносин; устрій ієрархії та підпорядкованості – основа політики. Поняття включало навколишні «села». Поліс Спарта, наприклад, був створений мережею сіл. У стародавніх греків не було поділу на міста і села. А далі поліс розвився у державу, де розвиток відносин складається на основі територіальних, релігійних, майнових, національних та інших умов [2]. Феномен полісу виник у VIII–VII ст. до н. е. Термін «місто» має набагато пізніше походження і розглядається як вид поселення, мешканці якого зайняті поза сільським господарством.

У 1300 році єдиним головним містом Англії був Лондон і його населення не досягало і 40 тисяч, що було менше одного відсотка населення країни. Сьогодні населення Лондона більше за 8,5 млн. у 1900

році Лондон був єдиним містом-мільйонером у світі. Нині 407 міст і 9 міст, які наближаються до відмітки в 1 млн. Більше 20 млн проживає на території Шанхаю, за ним друге місце займає Пекін. Лондон опинився у другому десятку міст-мільйонників.

Не дивлячись на епохи, які минули від початку розбудов перших міст, у них є сходні проблеми з сьогоднішніми. Однією з них є людський фактор – властивість фахівців робити помилки. Навіть, якщо люди створюють систему краще, ніж Платон в «Державі», Мор в «Утопії» і Кампанелла в «Місті Сонця»; всі ці прекрасні ідеї виявляться обмеженими і повними недоліків, як тільки їх почнуть застосовувати на практиці [2].

«Пророк Біблейських часів Єзекіїль казав про місто «сповнене пригнічення» (Єзекіїль 9:9). Його слова не були завуальовані під передбачення майбутнього, але саме так можна охарактеризувати більшість сучасних мегаполісів» [3, с. 5]. Ще у 1990 році Edward Goldsmith писав про міста, що вони виглядають безобразними суворі і безликі та стали скверними для життя [4]. Наразі при будівництві житлових комплексів «одне на одному», призначених не для життя, а для продажу, ніхто не питає корінних мешканців району, міста, чи зручно їм стає в нових умовах. Будівлі перетворюються на нову валюту – нерухомість, яку не треба ховати подалі крадіїв, навпаки, вона височить над усіма іншими, закриває вид не тільки на танення острівців озеленення, але і на сонце.

Усім відома гра в міста, з початковою і кінцевою літерою назв. При згадуванні назв міст встають певні образи. А чи могли б ми вгадати місто по його основних характеристиках? Навіть, якщо назвати країну, де саме знаходиться місто, яке користується дурною славою, де процвітає бандитизм та наркоманія, вуличні крадіжки та інше, важко відгадати назви цих міст, тому що ні одна з цих перелічених вище проблем не є унікальною особливістю якогось одного міста. Навпаки, це свідчить про те, що такі ознаки є типовими майже з усіма містами у всьому світі. Перипетії та скупчення невдоволених мас, епізодичні спалахи частково сприяють втраті очарування міст-ікон, міст-символів.

Екскурс в історію міст відкриває нам картину злетів і падінь в ході тисячоліть. Задум «ReHERIT» – навчальна гра про практики пам'ятання в міському просторі – спільна відповідальність за спільну спадщину», проєкт з переосмислення, актуалізації та розвитку потенціалу матеріальної та нематеріальної культурної спадщини міст. «Але сьогодні не повинно бути основ для національних гордощів або расових пересудів, бо безпристрасний погляд на міста допоможе нам зрозуміти той факт, що весь людський рід – це одна сім'я, яку спіткали загальні труднощі» [3, с. 9].

Місто можна пізнати за визначною подією, пам'яткою архітектури, за абрисом плану. У проєкті Наді Кельми та Влада Герасименко «Київські візерунки» пропонується зіграти у відгадування районів міста Києва за їхнім абрисом і характерною планувальною схемою. Міста – це осереддя культурних та історичних цінностей народу. Стан багатьох пам'яток архітектури та містобудування сьогодні загрожує їхньою втратою для прийдешніх поколінь.

Гігантські міста сьогодення прагнуть до нескінченності, вони все більше і більше ущільнюються: їхні вузькі вулиці виключають оптимальне пересування, обтяжують середовище... Індивідуальні риси районів губляться. Розвиток міста тягне за собою його кончину. Людина світового міста здатна жити лише на штучному ґрунті.

Мегаполіс – це своєрідний світ, безмежне нагромадження хмарочосів, які розчиняються в обрії. Саме тепер активно виникають ці штучні, математичні, абсолютно чужі землі утворення. Ймовірно, після 2030 року будуть створюватися міські масиви, що займають великі ландшафти, з будівлями, поруч з котрими найбільші з сучасних вважатимуться карликами, де будуть здійснені такі ідеї в сфері комунікації, які сьогодні інакше як божевільними не назвали б [2].

Форма міста відображає суспільство і пануючу в ньому ідеологію. му Наразі розвиток міст регулюється ринковою економікою. Архітектура та містобудування мають дати місту майбутнього ясну і пізнавану форму. Столичне місто повинно стати в повному розумінні слова столицею – культурним, економічним і політичним центром країни.

У ході вивчення фактів, наукових і літературних джерел та критичного аналізу результатів, можна констатувати, що фактори розвитку і занепаду міст від полісу до мегаполісу виявилися однаковими.

Сучасне місто містить в собі два полюси життя: з одного боку – комфорт і зручність, з іншого – погана екологія перенаселеність, переповненість транспортних комунікацій та інші «принади» цивілізації. Мегаполіси приречені, постійне збільшення політичної та соціальної щільності неминуче тягне за собою матеріальну та душевну шкоду для мешканців. Тому головним завданням дня повинні стати ідеї формування об'єктів ландшафтної урбаністики.

Список використаних джерел:

1. Christele Harrouk.The 20 Largest Cities in the World: 2021 Edition [Електронний ресурс]. April 21, 2021. Режим доступу до ресурсу: https://www.archdaily.com/906605/the-20-largest-cities-in-the-world-of-2018
2. Пісковський Ю. Простір сенсу. Київ: КВІЦ, 2019. 384 с.
3. Город исполненный угнетения // Пробудитесь! Watch Tower Bible and Trac/ Society of Pennsylvania. Вип. 8/01, 1994. 36 с.
4. Edward Goldsmith. 5000 Days To Save The Planet. Hamlyn: First Edition, 1990. 320 p.
5. Ірина Магдиш, Христина Бойко. Місто говорить. Навчальна гра про практики пам'ятання в міському просторі [Електронний ресурс]. Львів, 2020. 65 с. Режим доступу до ресурсу: https://reherit.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Game_Lviv.pdf

Зачоса Ольга,
студентка ф-ту урбаністики та просторового планування КНУБА
ORCID 0000-0002-0956-1088
Денисенко Наталія Олегівна
кандидат економічних наук, доцент,
кафедра міського господарства КНУБА
ORCID 0000-0001-5490-2972

ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РОЗУМНОГО МІСТА

Одною з сімнадцяти цілей сталого розвитку, визначених ООН до 2030 року є розвиток сталих міст та населених пунктів. Реалізація цієї мети передбачає запровадження екологічної урбанізації, стратегічного планування, «зеленого транспорту», фінансово доступного житла тощо.

Містобудівні технології активно змінюються і застосовують інформаційні інструменти для моделювання, прозорого доступу, уникнення протиріч в проектах, раціонального збереження та використання ресурсів. Це дозволяє в комплексі концепцій сталого розвитку та «розумного» міста говорити про актуальність удосконалення моделей урбанізації майбутнього. За статистикою, у містах всього світу проживає 54% людей, і ця цифра, за прогнозами, досягне 66% до 2050 року [1]. Глибина та масштабність проблеми, її актуальність та зростаюча практична значимість визначили мету та завдання дослідження.

Мета дослідження – розвиток теоретичних основ та розгляд практичної реалізації напрямів розвитку сталого розумного міста за контурами інформаційного середовища в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі формування та реалізації пріоритетів розвитку сталого розумного міста.

Предметом дослідження є формування комфортного міського середовища у сучасних економічних умовах.

В світовій науці та практиці немає чіткого визначення поняття «Smart City». У перекладі з англійської мови цей термін означає «Розумне місто», що передбачає в першу чергу розвиток міст із застосуванням

цифрових технологій в умовах сталої економіки. Такий підхід дозволить підвищити конкурентоспроможність міст та зробити їх зручними для життя населення [2]. Основні компоненти концепції розумного міста наведено на рис.1.

Розумна економіка передбачає створення системи технологічного середовища для інновацій. Розумне управління – це комунікаційна взаємодія та взаємоузгодженість інтересів міста, населення, інвесторів. Система розумних фінансів забезпечує доступність та зручність для мешканців міста способів та засобів оплати. Широке поняття «розумна інфраструктура» включає як систему зручного громадського транспорту, так і систему моніторингу транспортних комунікацій та логістики. Створення доступних соціальних сервісів для користувачів мережі Інтернет, доступ мешканців міста до використання безконтактних карток та інших сервісів формує систему «розумні жителі». Дбайливе ставлення до навколишнього середовища сучасна розумна система сортування та переробки відходів, створює систему розумного довкілля. Розумні технології – це швидкісний інтернет в місті, доступність нових інформаційних технологій, використання штучного інтелекту [3].

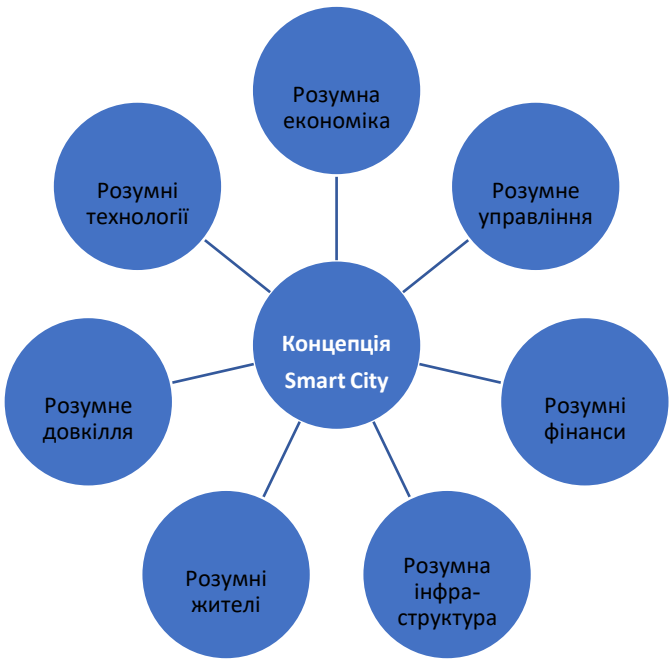

Рис.1. Концепція «Smart city».

Світовий досвід дозволяє зробити висновок про те, що концепція сталого розвитку базується на економічних процесах замкнутого циклу, серед яких можна виділити моделі комплексної переробки сировини,

відходів, системного підходу до компактних міських забудов. Технології сталого розвитку та «розумного міста» передбачають використання принципів сталого урбанізму, який реалізується завдяки компактній міській забудові з базовою інфраструктурою.

Кризові процеси та умови, викликані COVID-19, дали поштовх для розвитку компактних інфраструктурних забудов зі спеціальними пішохідними зеленими зонами, розвитку людиноцентричних стратегічних програм. Серед світових прикладів такого розвитку можна відмітити Барселону, Париж, Сінгапур, Лондон та інші відомі міста.

Україна є учасницею програми сталого розвитку під егідою ООН з 2019 року. Завдяки цьому, визначені національні цілі до 2030 року серед яких: забезпечення доступного та екологічного житла з розвинутою інфраструктурою; збереження культурних традицій та природних ресурсів; зменшення рівня забруднення різноманітних природних ресурсів; формування інноваційних муніципальних стратегій розвитку.

Аналіз стратегій розвитку міст в Україні показав, що запровадження елементів сталого розвитку та «розумних» технологій здійснюється фрагментарно. Так, наприклад, м. Київ увійшло в рейтинг розвитку Smart City, що вже є позитивною подією для України. Але в стратегії розвитку міста можна відстежити достатньо багато протиріч, які негативно впливають на формування стратегічних цілей та їх реалізацію [4].

Взагалі, реалізацію принципів сталого розвитку та використання інструментів технологій «розумного міста» в Україні можна спостерігати в багатьох містах. Так, наприклад, за напрямом «Зелені ініціативи» у Львові та Хмельницькому розпочали вирішувати кризову ситуацію із переробкою сміття, Київ оновлює громадський транспорт. Активно розвиваються енергоефективні будівлі, альтернативні способи споживання ресурсів, оптимізація роботи транспортних систем, запровадження систем фотофіксації порушень правил дорожнього руху і паркування тощо.

Для формування цілісної концепції розвитку сталого «розумного» міста необхідно поєднати принципи сталого урбанізму та технологій Smart City з акцентуванням уваги на людину.

Екологічна, соціальна та економічна стійкість населених пунктів проявляється в сучасних міських забудовах, організації та реалізації інноваційних пішохідних зон, підтримки соціального здоров'я населення, створення, запровадження публічного інформаційного простору як offline, так і online з постійним оновленням процесів навчання різних верств населення міста. Місто повинно бути зручним і доступним як у фізичному, так і у віртуальному просторі, формувати у мешканців відчуття задоволення, комфорту та гордості за свою територію та громаду. Все це обумовлює розвиток такого напряму як «розумні громадяни розумного міста».

Загальна модель сталого розумного міста за принципами сучасного урбанізму повинна бути побудована як цілісна модульна платформа, що базується на стратегічному баченні, має гнучку модульну архітектуру, дозволяє використовувати різноманітні відкриті дані, підтримує безпеку та створює функціональні, емоційні та мотивуючі контури для мешканця (гостя) міста. [5].

Розглянемо приклад розвитку елементів сталого розумного міста на прикладі м. Вінниця [6]. В таблиці 1 представлено основні напрями та їх реалізації за контурами на прикладі Вінницької громади.

Таблиця 1

Реалізація напрямів розвитку сталого розумного міста за контурами інформаційного середовища в м. Вінниця

Напрями	Функціональний контур	Емоційний контур	Мотивуючий контур
Економіка	Бюджет міста, інвестиційні проекти представлені на сторінках порталу, рішення щодо проектів громадських ініціатив ухвалюються відповідно до результатів обговорення та голосування.	Інфографіка, відповідність часовому періоду, швидкість відповіді на звернення	Мікронавчання Участь в обговоренні Швидкий зворотній зв'язок Причетність до спільноти Представлення в соціальних мережах
Соціальна інфраструктура	Соціальні послуги, культурні заходи та підтримка різних верств населення	Дружній інтерфейс, підтримка, мікронавчання,	Отримання нових навичок завдяки роботи Хабів та

	завдяки роботи підприємств, що надають соціальні послуги та громадських організацій, активній роботі органів самоврядування, спеціальних коворкінгів.	повідомлення та нагадування. Організація зустрічей offline на території «Хаб змістів», Інституту розвитку міст тощо. Робота прозорих офісів в різних районах міста, запровадження картки вінничанина, системи управління транспортом, електронних кабінетів користувачів для оплати житла, оформлення документів тощо. Робота громадських організацій та бізнес-об'єднань.	громадських організацій
Технологічна міська інфраструктура	Послуги комунальних підприємств підтримки житла, території, транспорту тощо		
Екологічна безпека	Підтримка екології, використання альтернативних ресурсів, екологічні ініціативні проекти		
Містобудівні технології	Відкрита документація до дозвільних документів, моніторинг виконання проектів.		
Навчання, розвиток цифрової та екологічної культури мешканців	Спеціальні проекти online та offline, відео-інструкції, роз'яснення, портали ГО		

Серед досягнень м. Вінниця як одного з найкомфортніших міст України можна відмітити:

1. Створення та підтримка екологічних зелених просторових об'єктів для відпочинку мешканців різного віку та соціального статусу (Проспект Космонавтів – фонтан, дитячі майданчики, зелені насадження, зручні лавочки, сучасна система освітлення та можливості зарядки електронних пристроїв).
2. Підтримка розвитку парків, набережних територій.
3. Системна робота прозорих офісів.
4. Розвиток цифрового порталу Вінницької міської ради.
5. Зручний сервіс оплати комунальних платежів.
6. Розвиток екологічної, загальної та цифрової культури шляхом активної роботи громадських організацій (IT-скаути, Освітній простір,

навчання ІТ –технологіям людей старшого віку в Обласній бібліотеці тощо).

7. Активний розвиток соціального та комерційного підприємництва.

8. Запровадження цілісної системи управління громадським транспортом.

Таким чином, з нашої точки зору, розумна цифрова економіка та розумний менеджмент, що використовуються в концепції Smart City, дозволять створити комфортне середовище проживання та інфраструктури, забезпечать високий рівень надійності міських служб та сервісних організацій, формування конкурентного середовища та зниження сукупних експлуатаційних витрат міста.

Принципи сталого урбанізму можуть бути запроваджені в містах на основі реалізації стратегії розвитку сталого розумного міста з врахуванням таких напрямів як економіка, екологія, розумні містобудівні та інформаційні технології, створення цільової аудиторії «розумних мешканців», підтримка соціальної та функціональної інфраструктури міста.

Список використаних джерел:

1. Урбанізація майбутнього: як потрібно розвивати сталі й «розумні» міста URL: https://mind.ua/openmind/20225282-urbanizaciya-majbutnogo-yak-potribno-rozvivati-stali-j-rozumni-mista.

2. Cerruela García G., Luque Ruiz I., Gómez-Nieto M. State of the art, trends and future of Bluetooth low energy, near field communication and visible light communication in the development of Smart Cities // Sensors. – 2016. – № 11. – p. 1968. – doi: 10.3390/ s16111968.

3. Krupkin A., Gorodnova N. Development of the Smart City Concept in sustainable economy // 21st international scientific conference on advanced in civil engineering: construction – the formation of living environment, form 2018: IOP Conference Series: Materials Science and Engineering 21, Construction – The Formation of Living Environment. Moscow, 2018. – p. 022056.– doi: 10.1088/1757-899X/365/2/022056.

4. Стратегія розвитку м. Києва до 2025 року. URL: https://dei.kyivcity.gov.ua/files/2017/7/28/Strategy2025new.pdf

5. Kovalenko O. General model of the electronic information environmrnt, based on the mirros concept. Scientific Works of Vinnytsia National Technical University. 4 (Nov. 2019). DOI:https://doi.org/10.31649/2307-5392-2019-4-17-25.

6. Концепція цифрової партисипації Вінницької міської об'єднаної територіальної громади на 2019-2025 роки. URL:https://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2019/%E2%84%961730%2026-04-2019.pdf.

Кострубіцька Аліна Володимирівна,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри політичних наук і права КНУБА
ORCID ID: 0000-0002-7214-4789

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ МІСТ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Планування міст у радянський період відбувалося з урахуванням розвитку промислової економіки, тому станом на сьогодні в Україні багато міст потребують оновлення здеградованих промислових територій в середмісті. Тривалий час здійснювалося жорстке функціональне розмежування території міста, що було реалізоване шляхом будівництва об'єктів промислового виробництва поблизу житлових масивів. Як наслідок – пострадянські міста не створюють комфортних умов проживання для своїх мешканців. Окрім цього, внаслідок дій радянської влади такі міста переважно втратили свої історичні центри, а рівень розвитку культури та інфраструктури досі залишається низьким.

Під поняттям «ревіталізація міст» український вчений С. Горблюк розуміє комплексний процес «подолання просторових, економічних, соціальних, культурних, екологічних кризових явищ функціонування

здеградованих міських територій та створення передумов для їхнього сталого розвитку» [1, с. 38].

Натомість дослідник О. Сич зазначає, що ревіталізація – це «комплексний процес відновлення урбанізованої території, яка піддалась процесу структурної деградації, спричиняючи кризовий стан, що унеможливлює або суттєво ускладнює нормальний економічний та суспільний розвиток як даної території, так і урівноважений розвиток цілого міста» [2, с. 27].

Важливу роль у процесі розвитку міст відіграють органи місцевого самоврядування [3, с. 40]. Одним із основних документів, яким керується публічна влада для досягнення мети щодо розвитку міста, є стратегія, яка дозволяє визначити пріоритети, мету та завдання цих органів та поетапно їх зреалізувати. Зокрема, К. Макгрегор під ревіталізацією розуміє процес оновлення або перебудови навколишнього середовища (в його найширшому соціальному, економічному, культурному, фізичному вимірах тощо) шляхом реалізації політики та програми, спрямованих на розвиток міських територій, які зазнали занепаду промисловості та набули статусу «депресивних» районів [3]. Розвиток таких територій, як правило, передбачає взаємодію місцевих органів самоврядування, місцевої громади, а також іноді й представників бізнесу. Внаслідок ефективної взаємодії усіх учасників цього процесу та реалізації комплексних дій у межах розробленої програми розвитку відбувається покращення економічних та соціальних умов у певній місцевості й, відповідно, підвищується рівень якості життя населення.

Аналіз українського досвіду щодо ревіталізації міст свідчить про виникнення низки проблем щодо впровадження ефективної політики. Так, до важливих причин відсутності проєктів щодо модернізації здеградованих територій можна зарахувати недофінансування, недостатній рівень обізнаності членів територіальної громади, низький рівень компетентності органів місцевого самоврядування, а також відсутність комплексної програми сталого розвитку міст [2, с. 30]. Відтак, ситуація, що склалася уповільнює процес розвитку міст та процеси у контексті євроінтеграції в Україні загалом.

Зауважимо, що на процес ревіталізації має значний вплив контекст місця, тобто історичні передумови його виникнення, соціальний, культурний та архітектурний зміст тощо. Це означає, що враховувати індивідуальні особливості місцевості, її просторову, соціальну та культурну специфіку потрібно завжди. Таким чином, у процесі імплементації політики ревіталізації міст в Україні важливо зберегти культурно-історичну спадщину.

Отже, ми вбачаємо за необхідне застосувати комплексний підхід у процесі вирішення наявних проблем впровадження політики ревіталізації міст в Україні. Насамперед це стосується правового регулювання та створення програми ревіталізації міст в Україні. Водночас, слід підкреслити, що ефективність процесу ревіталізації міст забезпечується партнерською взаємодією між органами місцевого самоврядування, громадськістю та представниками приватного сектору.

На основі проведеного аналізу пропонуємо наступне:

- створити інституції, які відповідатимуть за розробку та реалізацію проєктів щодо модернізації територій в Україні;
- розробити нормативні документи, що регулюватимуть діяльність інституцій щодо ревіталізації міст;
- дотримуватися таких принципів, як інтеграція фінансових ресурсів, балансу інтересів, відповідальності, використання ефективних методів управління, використання ресурсів, задоволення потреб цільових груп;
- сформувати партнерську взаємодію органів місцевого самоврядування, бізнесу та представників громадськості та залучити їх до участі в проєктах з ревіталізації здеградованих територій міст;
- розробити програму ревіталізації міст з урахуванням чотирьох вимірів – просторового, соціального, економічного та культурного – для задоволення потреб та очікувань зацікавлених сторін.

Список використаних джерел:

1. Горблюк С. Ревіталізація міста: сутність та ключові характеристики / Збірник наукових праць НАДУ. Теорія і практика публічного управління. Випуск 2. 2020. С. 34-41.

2. Сич О. А. Використання коштів ЄС для фінансування ревіталізації міст (досвід Польщі) / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми ефективного розвитку прикордонних територій:[зб. наук. праць] / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»; редкол.: В.С. Кравців (відп. ред.). Вип. 4(108). Львів, 2014. С.208-214.

3. MacGregor C. Urban regeneration as a public health intervention. Journal of Social Intervention: Theory and Practice. Is. 19(3). 2010. P. 38-51.

Красковська Маргарита Петрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
кафедра політичних наук і права КНУБА
ORCID 0000-0003-4565-8618

ІСТОРИЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ, ПОЛІТИЧНІ І КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ МІСТ

Історія людства являє собою складний, багатомірний процес, котрий, в свою чергу, інтегрує в собі безліч різномасштабних і різномірних процесів, що переплітаються, перетинаються, накладаються один на одний, поєднуються причинно-наслідковими зв`язками, або просто існують паралельно, переживаючи злети і падіння, розвиваючись, то стрімко і бурхливо, то повільно і ледь помітно, однак залишаючись в руслі провідної історичної тенденції – руху по восхідній. Наслідком цього руху і став стан суспільства, який людство позначило терміном «цивілізація».

Могутнім поштовхом, що прискорив рух людства до цивілізації стала, так звана, «велика неолітична революція», яка поклала початок докорінній зміні взаємовідносин між людьми і природою. Суть великої неолітичної революції, як відомо, полягає в переході людства від присвоюючої стадії історичного розвитку до стадії відтворюючої. Перша з цих двох стадій характеризується тим, що людство задовольняє свої життєві потреби виключно за рахунок природи. Типовою ознакою другої

стадії є перехід до господарської діяльності, тобто, продукування засобів життєзабезпечення власною працею. Таким чином, в екосистемі людина-природа відбувається, так би мовити, зміщення центру ваги з терену природи, або натури, як висловлювались стародавні римляни, на терен культури. Під останньою ті ж самі римляни розуміли все, що створене розумом і руками людей.

Перехід до нового способу задоволення життєвих потреб, котрий тепер з повним правом можна назвати способом виробництва, стимулював процес формування і розвитку етносів з усіма їхніми рисами і якостями, а отже, - і нові умови існування людських спільнот, що породжувало, як нові суспільні потреби, так і нові способи і форми їхнього задоволення. І одним з наслідків взаємодії цих двох процесів стала нова організація суспільства, яка знайшла своє втілення в державі з її власним апаратом політичного і адміністративного управління.

Подальше зростання продуктивних сил сприяло розвитку таких нових форм господарської діяльності як ремесла і торгівля, а удосконалення наступальних засобів ведення війни вимагало і нових способів захисту. Всі ці нові види і форми діяльності започаткували нові сфери суспільного життя, котрі для свого успішного функціонування і розвитку потребували відповідних умов. І однією з таких умов була територіальна визначеність, тобто, постійне, чи принаймні, довготривале і достатньо захищене місце перебування людських осередків, що істотно відрізнялись від традиційних сільських поселень і традиційних сільських громад.

Сільська громада була наділена універсальною монолітністю: один і той же спосіб виробництва, майже однаковий рівень і абсолютно однаковий для всіх спосіб життя, однакові інтереси, однакові, часто фантастичні, уявлення про світ, однакові прагматичні знання, вірування, моральні норми і правила, традиції, забобони,однорідна спільна культура, яка передаючись з покоління в покоління сформувала один і той же соціальний тип особистості, забезпечуючи стійкий консерватизм аграрного суспільства.

На зовсім інших засадах формувались міста, народившись і розвиваючись як відповідь на нові суспільні запити, вони чітко

віддзеркалювали, як характер суспільства, так і всеосяжний спектр його потреб. І тому, навіть на ранньому етапі існування, міста відрізнялись від сіл не лише характером забудови, а і специфікою населення, якому уже тоді була притаманна як соціальна, так і професійна диференціація, оскільки воно включало в себе і представників різних класів і верств, і носіїв найрізноманітніших професій.

Кожна з соціальних і професійних груп при всій інтегрованості у загальну міську громаду займала в ній своє автономне місце, надійно оточене майновими, правовими і моральними бар`єрами, що чітко розділяли міську спільноту, як по вертикалі, так і по горизонталі. Така диференціація зумовлювала специфіку життєвих інтересів різних груп, рівень і спосіб їхнього життя, особливості групової культури і закладала підґрунтя внутрішніх конфліктів.

Однак в цілому міська громада була достатньо стійким утворенням, і це гарантувало їй необхідні умови виживання. Народжені цивілізаційним прогресом міста з часом стали самі майданчиком, на якому цей прогрес набирав все більш швидких обертів, оскільки лише міста могли створити і гарантувати економічні, культурні умови прискореного суспільного розвитку. Натуральне аграрне господарство не мало дієвих внутрішніх стимулів інтенсивного розвитку, будучі зорієнтованим переважно на задоволення потреб свого власника. Навпаки, міське ремісництво започаткувало масштабне товарне господарство, зорієнтоване на ринок, який за наявності інших сприятливих факторів, виступав ефективним стимулом постійного зростання. Останнє, вичерпавши можливості екстенсивного розвитку, переходило до розвитку інтенсивного, що, врешті решт, вилилось в промислову революцію. Задовольняючи потреби матеріального виробництва промислова революція одночасно не лише змінювала кількість і якість міського населення, а і накладала помітний відбиток на інші складові міського життя, в тому числі, на освіту і науку.

Звичайно, наука і освіта народились задовго до індустріальної епохи. Перші їхні підвалини були закладені ще в стародавньому світі, оскільки людство для свого виживання і розвитку потребувало не тільки матеріальних благ, а й найрізноманітнішої інформації, як про самого

себе, так і про оточуючий його світ. Збір і обробка такої інформації були неможливі без певного рівня освіти. Крім того, необхідність освіти диктували і інші сфери суспільного життя – зовнішня і внутрішня політика, адміністративне управління, торгівля, фінанси, медицина, а з часом і сфера матеріального виробництва. І саме міста з зосередженням в них значних, як на той час, людських мас і з їхніми всезростаючими потребами, з незрівнянно більшою, ніж у сільських громад сприйнятливістю до новацій могли запропонувати необхідні умови для розвитку цих нових граней людської культури. Процес розвитку освіти і науки, як відомо, був повільним, нерівномірним, стикався з багатьма проблемами і труднощами, і тільки індустріальна епоха, маючи в ньому велику потребу створила для нього, більш або менш, комфортні умови, зберігаючи, однак, його істотну прив'язку до міста.

Специфіка міського життя справила помітний, а, часто, і визначальний вплив і на інші складові матеріальної і духовної культури, або надаючи їм нових якостей і нового забарвлення, або, взагалі, породжуючи їх. Вклад міста в матеріальну культуру людства, зокрема, знайшов своє втілення, з одного боку, в удосконаленні засобів виробництва, а з іншого, - в кардинальній зміні характеру людських поселень. Не вдаючись в деталізацію проблеми планування і забудови міст,слід все ж підкреслити, що саме міста, виконуючи роль політичних, адміністративних, релігійних і культурних центрів і притягуючи до себе представників вищих класів і верств населення, стали інтенсивно прикрашатись спорудами, які, виконуючи суто прагматичні функції, в той же час, являли собою справжні витвори високого мистецтва, прокладаючи тим самим місток від культури матеріальної до культури духовної.

Духовна культура людства зародилась вглибинах етнічної свідомості і, як уже відзначалось, в своєму ранньому варіанті включала в себе адекватні і неадекватні знання і уявлення про навколишній світ, релігійні вірування, повір`я, прикмети, обряди, традиції, забобони, моральні норми і правила, а також всезростаючий пласт народної художньої творчості – танці, пісні, казки, легенди, міфи, масштабні епічні твори і перші зародки образотворчого мистецтва. І саме на цьому

загально етнічному фундаменті і починали формуватись чисельні варіанти специфічної народної міської культури. Однак, головний культурний внесок міст в історію людства полягає в тому, що в них закладались і розвивались різноманітні напрямки дійсно високої професійної культури, оскільки, зосередження в містах значних прошарків населення, звільнених від необхідності добувати засоби існування тяжкою, повсякденною фізичною працею, що давало їм змогу культивувати в собі високі духовні і естетичні потреби і запити і, одночасно, забезпечувати умови їхнього задоволення. В кінцевому рахунку, це подарувало людству високохудожню літературу, поезію, театр, чудові зразки музичного мистецтва, а також всезростаючий спектр наук.

Індустріальна і, так звана, постіндустріальна епохи внесли істотні корективи в якісні характеристики міст, однак, вони продовжували і продовжують залишатись головними осередками економічного, політичного і культурного життя. І, навіть, більше: XXст. позначилось бурхливим перетіканням сільського населення в міста, зумовивши загально планетарний процес урбанізації і докорінно змінивши співвідношення міського населення на користь міста.

В основі урбанізації, як і в основі багатьох інших соціальних процесів, лежить науково-технічний прогрес, котрий, з одного боку, збільшив потребу міст в людських ресурсах, а, з іншого, - остаточно зруйнував фундаментальні засади сільського життя. Інтенсифікація аграрної праці, вивільняючи значну кількість робочих рук, створювала на селі критичну масу надлишкового населення. А поширення освіти і все проникаючий вплив якісно нових засобів масової інформації невпинно руйнували традиційний сільський ізоляціонізм, відкриваючи перед сільськими мешканцями, особливо, перед молоддю, новий широкий світ, повний, нажаль, часто ілюзорних принад.

Сьогодні урбанізація, зливаючись з різноманітними глобальними процесами, формує нову картину світу, яка ще потребує глибокого і всебічного дослідження.

Список використаних джерел:

1. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення : [монографія] / Я. Верменич ; НАН України, Ін-т історії України. Сектор теоретико-методол. проблем іст. регіоналістики. - К. : [б. в.], 2011. - 306 с.

2. Гамалія К. М. Архітектурно-урбаністичний канон в культурі від Давнього світу до Середньовіччя: Інформаційний потенціал жанру : [монографія] / К. Гамалія ; [Нац. акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучас. мистецтва]. - Київ : Фенікс, 2017. - 309, [2] с.

3. Ґел Йен. Міста для людей / Йен Ґел ; [пер. з англ. О. Любарської]. – Київ : Кенекшенс, 2020. – 278 с.

4. Датування міста як проблема історичної урбаністики: європейський та український досвід: матеріали круглого столу, 24 вересня 2008 р. / Інститут суспільних досліджень ; заг. ред. В. Г. Панченко. – Д. : Герда, 2008. – 85 с.

5. Ревзин Г. Как устроен город : 36 эссе по философии урбанистики / Г. Ревзин. – Москва : Strelka Press, 2019. – 270 с.

Стеценко Світлана Власівна,
кандидат історичних наук, доцент,
кафедра політичних наук КНУБА
ORCID 0000-0001-5290-3242
Косяк Олександра,
студентка ф-ту автоматизації та інформаційних технологій КНУБА

ПРО «КОРОНАКРИЗУ» В КОНТЕКСТІ КОНТЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ МІСТА

Слово «криза» сприймається у своєму звичному сенсі як те, у чому більшість не сумнівається. Ніхто не сумнівається в нинішній коронакризі. Контентно-інформаційний супровід коронавірусної пандемії, в свою чергу, сам став причиною та виявом коронакризи, а також глибоких розколів і суспільстві, зокрема у міському середовищі.

Сучасні міста та міські зони, на думку теоретика урбаністики Річарда Флориди, постають перед великими викликами, які загрожують способу життя людей: «ті самі сили скупчення, що генерують економічний та соціальний прогрес, також нас і розділяють». [1, с. 212] Під впливом накопичуваних проблем в ході коронавірусної пандемії ілюзії щодо нівелювання рівня загрози розвіялися і з'являється раціональне бачення кризи, зокрема, з врахуванням трансформації контентно-інформаційного простору.

Розмірковуючи над кризами сучасного світу, відомий французький мислитель Рене Генон привертає увагу до етимології слова «криза», що дозволяє надати цьому поняттю повноцінне значення та первісну цінність. Вчений наводить синонімічний ряд кризи, який включає поняття «суд» та «розрізнення». Критичною фазою, на думку Рене Генона, є те, що «передує безпосердньому рішенню, сприятливому чи несприятливому, тобто вона передбачає поворот у той чи той бік; тому в цій фазі відбувається підготовка до винесення остаточного рішення, зважування всіх «за» і «проти», визначення того, які результати є позитивними, а які – негативними, 1 остаточне з'ясування того, де є точка рівноваги». [2, с. 16]

Таким чином, за Рене Геноном, передчасним є на критичному етапі остаточне встановлення позитиву-негативу розрізнення в силу неврегульованості кризи, а також загальної неможливості будь-яких передбачень. Наведене трактування кризи демонструє тим, «хто відкритий для такого розуміння, невідворотність деяких наслідків цієї кризи, котрі більше не викликають сумнівів, і підготувати у цей спосіб, принаймні опосередковано і частково, підґрунтя для тих, кому судилося зіграти свою роль у майбутньому «суді…». [2, с. 16]

В майбутньому «суді» засідатиме нинішня молодь, яка сьогодні змушена вишукувати адресний, науково-виважений контент, повноту аналітичної подачі інформації про коронавірус і відповідно щеплення. На жаль, хедлайнерами для молодих людей не поспішають стати ті публічні особи, чий авторитет затребуваний в молодіжному, зокрема студентському, середовищі.

В столиці та одночасно в кількох містах України пройшли акції протесту антивакцинаторів проти карантинних обмежень та примусового щеплення. Плакати, які тримали в руках протестувальники, з одного боку, свідчили про скоординованість та чітку керованість акції, а з іншого, - розкол суспільства. Зокрема, на плакатах фігурували QR-коди російських сертифікатів.

Акції протесту при всій неоднозначності їх спрямованості демонструють кризовий стан контентно-інформаційної безпеки в Україні. Дані дослідження, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» протягом 21-23 жовтня 2021 р., переконують, що інформування українців про коронавірусну пандемію провалене: не бояться особисто захворіти на коронавірус – 57%, не хвилюються стосовно здоров'я своїх близьких та рідних – 23%, не підтримують запровадження локдауну – 44%, не готові вакцинуватися – 43%. [3]

Серед причин коронакризи виокремлюється насамперед недолуга комунікація влади з суспільством. Очевидним є існуючий розкол за політичною ознакою. Люди не довіряють саме нинішній правлячій політичній силі, яка в особі деяких своїх представників при закритій на локдаун країні дозволяє собі проводити багатолюдні приватні заходи, ігнорує дотримання будь-яких введених обмежувальних санітарних норм. Нинішня політична еліта виявилася не здатною сформувати чесні меседжі, слугувати прикладом для наслідування щодо вакцинації. Введена на показ під журналістським контролем та камерами у парламенті з кінця листопада процедура перевірки наявності сертифікатів щеплення супроводжувалася хизуванням деяких народних депутатів тим, що вони не збираються вакцинуватися, а будуть робити щоденні ПЛР тести власним коштом.

Прорахунки контентно-інформаційної кампанії щодо вакцинації пов'язані з відсутністю довіри людей до системи охорони здоров'я та її реформи. Епізодичними виявилися аналітичні програми з виступами-роз'ясненнями представників медичної еліти. Доводиться фіксувати відсутність системи організації сучасної епідеміологічної служби. Відповідно створення та поширення якісного аналітичного «коронавірусного» контенту проходило в мінімальному обсязі на

противагу антивакцинаторській вакханалії. Пересічній людині складно зрозуміти, самостійно спростувати поширені в, наприклад, блогосфері фейки, конспірологічні теорії змов, хайп. Використання різних джерел інформації не гарантує її достовірність. Залишається довіритися експертній думці, заявам державних діячів, інфлюенсерів, що, в свою чергу, створює широкий простір для маніпуляцій. В умовах гібридної війни свій внесок у продукування та просування антивакцинаторських настроїв і теорій змови зробили російськомовні медіа, еталонним меседжем яких стало «цифрове рабство» в якості кінцевої мети вакцинації за ініціативи Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Крім того, слід враховувати, що інформаційні повідомлення не складають найбільш популярний контент в Україні і поступаються розважальному контенту, для молоді – в онлайн медіа та соціальних мережах. [4] Відслідковуючи цю тенденцію, слід вибудовувати розважальний контент включно з проблемами, що несуть реальні екзистенційні загрози та виклики, на сьогодні - вкупі з коронавірусом. Певні сподівання на раціональність на соціальну відповідальність розважального контенту, з урахуванням запитів молодіжної аудиторії, очевидно, можна очікувати від новопосталого факультету ТікТоку в одному зі столичних українських вишів. Саме ТікТок став найбільш завантажуваним додатком 2020 року. [5]

Список використаних джерел:

1. Флорида Р/ Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними / пер. з англ. Ірина Бондаренко. – К.: Наш формат, 2019. – 320 с.

2. Рене Генон Криза сучасного світу / пер. з французької Іван Калюга, під наук. ред. Ю. Завгороднього. – Київ: Видавець Анна Клокун, 2020. – 212 с.

3. «Ситуація з коронавірусом: оцінки населення» [Електронний ресурс] /Соціологічна група РЕЙНТИНГ/ - Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/situaciya_s_koronavirusom_ocenki_naseleniya.html.

4. Дослідження «Ставлення населення до медіа та споживання різних типів медіа у 2021 році» [Електронний ресурс] /Детектор медіа/ - Режим доступу: https://detector.media/infospace/article/193921/2021-11-18-doslidzhennya-stavlennya-naselennya-do-media-ta-spozhyvannya-riznykh-typiv-media-u-2021-rotsi/

5. TikTok став найбільш завантажуваним додатком у 2020 році. Facebook Messenger втратив лідерство » [Електронний ресурс] /Hromadske/ - Режим доступу: https://hromadske.ua/posts/tiktok-stav-najbilsh-zavantazhuvanim-dodatkom-u-2020-roci-facebook-messenger-vtrativ-liderstvo.

СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Тімохін Віктор Олександрович,
доктор архітектури, професор,
завідувач кафедри дизайну архітектурного середовища КНУБА,
ORCID 0000-0002-0559-4384
Шебек Надія Миколаївна,
доктор архітектури, професор,
завідувачка кафедри містобудування КНУБА,
ORCID 0000-0001-6038-3945

ІНТЕГРАТИВНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ РЕГІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР В ЕТНІЧНИХ РАЙОНАХ УКРАЇНИ

Сьогоднішній постмодерний світ опинився затисненим між, з одного боку, глобалізмом інноваційних цивілізаційних перетворень, викликаних прогресом і масовою культурою, а з іншого – регіональною культурою, розвиток якої базується на консервативних традиціях. Актуальній проблемі збереження та оновлення традицій на тлі розв'язання протиріч між глобалізмом і регіоналізмом присвячено багато досліджень у природничих і гуманітарних науках: у філософії та історії, етнографії та економіці, в архітектурі та містобудуванні. Не зважаючи на використання комплексного чи системного підходів, вони все більше диференціюються і відокремлюються, не приділяють достатньої уваги інтегрованим міждисциплінарним методам, заснованим у XX столітті.

Вирішення проблем між глобальною цивілізацією і регіональною культурою започаткував О. Шпенглер [1]. Він вважав, що розвиток будь-якої культури має фазовий і циклічний характер генезисних перетворень, де дитинство змінюється юнацтвом культури, а потім веде до зрілості і старості. Занепад культури дослідник пов'язує з останнім етапом її розвитку, з формуванням цивілізації. Ці процеси розгортаються під впливом макрокосмічних (всесвітніх) і мікрокосмічних життєвих сил. «Все космічне несе в собі прикмети періодичності. У ньому є деякий ритм. Усе мікрокосмічне має полярність» [1, с. 6]. Наскрізна дія цих сил проявляється і повинна вивчатися на перетині філософських й

історичних, етнічних, міфороетичних і мистецьких знань. Це дозволило досліднику розробити інтегративний метод – фізіогноміку, тобто своєрідний портрет динаміки культури, – який дозволяє за фізичними ознаками побачити скриту схильність і здатність до розвитку, його генезисну основу.

Лінію інтеграції наукових знань у вивченні етногенезу продовжив Л. Гумільов [2]. Поєднуючи відомості про космічні цикли активності Сонця, ландшафти і біосферу планети з історією і психологією поведінки людей, він запропонував метод циклічного і фазового розвитку етносу й етнічної культури. В основі розвитку лежить 1500-річний цикл, який об'єднує фази підйому і надлому, акматичну й інерційну фази, періоди обскурації та регенерації.

Ще один напрям інтеграції орієнтується на геотектогенезні дослідження, що узгоджені з геоенергетикою [3], з геоінформаційними обмінами в природі і суспільстві в межах нового наукового напряму – еніології [4]. З урахуванням геотектонічної будови земної кори і планети в цілому [5] у цих дослідженнях розроблено метод біогеоенергетичного аналізу, завдяки якому став зрозумілим характер розміщення цивілізаційних центрів планетарного значення і регіональних осередків етнічних культур, а також місця локалізації сакральних споруд, як носіїв цих культур.

У нових наукових напрямах все частіше увага приділяється універсальному методу «золотого перетину», ефективність застосування якого підтверджена безліччю прикладів у живій і неживій природі, у космосі і на землі при аналізі структурогенезних процесів [6]. У містобудуванні цей метод був застосований у гармонізації планувальної і ландшафтної структури міст, розташованих у різних етнічних районах України: на Сіверщині і Поліссі, на Галичині, Слобожанщині і в Таврії [7].

Подібно до «золотого перетину» з його ірраціональними пропорціями все більшого розповсюдження в аналізі морфогенезу природних форм набуває фрактальна геометрія [8]. Коло її інтересів охоплює космічні і планетарні об'єкти, локальні природні форми, їх конфігурації, кластери та ландшафти. Останнім часом методи

фрактальної геометрії поширились в мистецтві, архітектурі та містобудуванні. Перспектива їх використання пов'язана з подальшою інтеграцією досліджень морфо- і структурогенезу, текто- і ландшафтогенезу природного і штучного оточення людини.

У ландшафтогенезних наукових розвідках цим проблемам також приділялось значна увага, яка приносила свої плоди у розробках нових інтегративних методів [9]. В їх межах формувалась нова методологія – «успадковування ландшафтів», – яка об'єднувала і синтезувала механізми і методи відродження регіональних культур [10]. Серед них: сакралізація і міфопоетика, естетизація і образотворення етнокультурних ландшафтів. Цей підхід був впроваджений у детальний аналіз сіл і поселень Полісся.

На актуальність архітектурно-містобудівних досліджень невеличких поселень – осередків регіональної культури – вказували розробки концепції критичного регіоналізму [11]. Поляризоване відсторонення від «всесвітньої цивілізації» і прагнення до створення у невеличких поселеннях осередків і локацій нової «світової культури» обумовило актуалізацію ad hoc- методології, синтезованої в постмодерністській архітектурі. Вона, маючи етнокультурне коріння, сприяє подальшій гуманізації суцільно урбанізованого середовища, надає нових імпульсів для його гармонізації, для встановлення гармонічних співвідношень і пропорцій між традиціями і новаціями, між природним і штучним оточенням.

Ідеї гармонізації урбанізованого і традиційного міського середовища, ритмів їх перетворень, узгоджених з ментальним і соціально-психологічним типами мешканців, лягли в основу розробки інтегративних методів в межах міської синергетики [12] і теорії гармонізації архітектурного середовища [13]. Серед них метод циклічної поляризації фаз розвитку, який гармонізує його в межах спадів і бумів цивілізації і міської культури, в тому числі етнічної. Синергетичний природний розвиток відбувається циклічно і синхронізується у хвилях глобального (еволюційного) і локального (генезисного часів), масштабованих культурною діяльністю одного покоління. Такий підхід дозволяє розгорнути і проаналізувати панораму історичного розвитку

національної і регіональної культури в системах розселення в природних і культурних етноландшафтах.

Сьогодні в Україні існує 12 етнічних районів, розвиток яких потребує комплексного дослідження як центрів, так і локальних осередків етнічної культури. Центри розміщуються в урбанізованому каркасі розселення уздовж і на перетинах національних і регіональних, автомобільних і залізничних магістралей. Основна частина осередків етнічної культури локалізується поза урбанізованими територіями у поляризованому до них просторі природних ландшафтів. До множини цих локацій відносяться малі міста і містечка, селища і села. В них і поруч з ними розміщуються стародавні поселення і городища, замки, палаци і фортеці. Таких осередків біля 350, до них додаються приблизно 330 монастирів, соборів і скитів. Вони всі особливим чином розміщуються в ландшафтному каркасі регіонів, який має фрактальну структуру і утворюється річками і річечками, горами і низинами. Цей каркас з його геотектонічними особливостями повинен комплексно досліджуватись разом з морфогенезом рельєфу, з архітектурно-містобудівними об’єктами.

На протязі останніх двох десятирічь автори статті за власною ініціативою обстежували і замальовували ці локації фактично у всіх етнічних регіонах України [14, 15]. Сьогодні набутий досвід потребує осмислення, узагальнення і систематизації. З цією метою на кафедрах містобудування і дизайну архітектурного середовища КНУБА розпочата робота над програмою досліджень архітектурно-містобудівного середовища в етнічних районах України. Її наукова частина базується на нових інтегративних методах досліджень, насамперед на методології міської синергетики й теорії гармонізації архітектурного середовища.

Сьогодні у вивченні проблем розвитку осередків регіональних культур все ширше застосовуються нові інтегративні методи досліджень. Вони мають спільні риси, які дозволяють їх об’єднувати в комплексних дослідженнях. Серед них: міждисциплінарність і поляризованість, орієнтованість на дослідження динамічних процесів. Ці синтезовані методи розроблялись на перетині традиційних і нових наукових напрямів і знаходяться в поляризованому просторі взаємодій між макро- і

мікрокосмосом глобальних цивілізацій і регіональних культур, між філо- і онтогенезом, між мистецтвом і наукою, між гуманітарними і природничими сферами знання. За їх допомогою відкриваються нові горизонти і перспективи в дослідженнях завжди актуальних проблем збереження і оновлення архітектурно-містобудівних традицій в сталому розвитку етнічних районів України.

Список використаних джерел:

1. Шпенглер О. Закат Европы: Очерки морфологии мировой истории Т. 2. Всемирно-исторические перспективы. Минск: «Попури», 2019. 704 с.
2. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. М.: АСТ. АСТРЕЛЬ, 2006. 511 с.
3. Фурдуй Р. С., Швайдак Ю. М. Прелесть тайны. К.: Лыбидь,1992. 200 с.
4. Лимонад М. Ю., Цыганов А. И. Живые поля архитектуры. Обнинск: Титул, 1997. 208 с.
5. Гончаров Н., Макаров В., Морозов В. В лучах кристалла Земли. Техника молодежи, 1981. №1. С. 40–45.
6. Сороко Е. М. Структурная гармония систем. Мн.: Наука и техника, 1984. 264 с.
7. Шебек Н. М. Гармонізація планувального розвитку міста. К.: Основа, 2008, 216 с.
8. Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы. М.: Институт компьютерных технологий, 2002. 656 с.
9. Ландшафтногенез-2000: Філософія і географія. К.: Центр гуманітарної освіти НАН України, 1998. 122 с.
10. Тютюник Ю. Г. Онаслеживание ландшафта. К.: Университет «Украина», 2010. 212 с.
11. Фремптон К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития. М.: Стройиздат, 1990. 535 с.
12. Тімохін В. О. Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування. К.: КНУБА, 2008. 629 с.

13. Шебек Н. М. Теорія гармонізації архітектурного середовища: передумови формування і орієнтири розвитку // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Архітектура». Т. 1, Вип. 2s. 2019. С.102-108.

14. Тімохін В. О. Живопис і графіка. К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. 240 с.

15. Шебек Н. М. Ландшафти і рослини. К.: ТОВ «Інтерсервіс», 2017. 96 с.

Кіндратець Олена Миколаївна,
доктор політичних наук, професор,
Запорізький національний університет,
ORCID ID:0000–0001–9786–227X

ПРОСТОРОВА СЕГРЕГАЦІЯ ЯК ОДИН З ВИДІВ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

Соціальна нерівність є природним явищем для суспільства. Існують різні види соціальної нерівності та критерії її визначення. Одним з методів, який використовується соціологами, є метод самовизначення людиною класу до якого вона належить. Існує думка, що поєднання об'єктивних і суб'єктивних оцінок є дуже важливим, оскільки дає розуміння того, як сприймають своє становище в суспільстві люди. Різні види нерівності як «старі» (нерівність матеріального становища, класова нерівність, нерівність у сфері зайнятості, освіти, у сфері забезпечення житлом), так і «нові» (цифрова нерівність) можуть породжувати депривацію.

Останнім часом зріс інтерес до просторової сегрегації (соціально-просторової сегрегації). Хоча, варто зауважити, що дослідження просторової сегрегації розпочалися у 1920-х роках у рамках досліджень Чиказької школи соціології. Дослідження залежності життєвих шансів індивідів від місця їх проживання проводилися і в України. В основному порівнювалися життєві шанси тих, хто проживав у великих, малих містах

та селах. О.А. Бєлєнок вказує на те, що дослідження показали існування суттєвої соціальної нерівності представників різних поселенських груп. Така нерівність впливала на соціальне самопочуття відповідних верств населення, усвідомлення ними ймовірних шансів на життєвий успіх. На думку А.О. Бєлєнок, місце проживання індивідів на нижчих щаблях адміністративно-територіальної ієрархії стає реальним обмежувачем прав та свобод [1, с.17].

Вплив на дослідження просторової сегрегації мали роботи відомого французького соціолога П.Бурдьє. Він зазначав, що у фізичному просторі розподіляються різні види благ та послуг та можливості доступу до них. Існують простори «насичені» благами та простори «позбавлені» благ. П.Бурдьє вказував на те, що просторова мобільність, наприклад, між центром (столицею) і провінцією або всередині ієрархічно організованого простору столиці є показником успіху або поразки в соціальній боротьбі за доступ до благ або їх присвоєння, як матеріального, так і символічного [2, с. 54-63].

Різний доступ до благ та послуг породжує почуття несправедливості, що впливає не тільки на настрої, самопочуття людини, а і на її поведінку, в тому числі й політичну. Про це свідчить і, очевидно, перший у світі соціальний експеримент в Нью-Ланарці (Шотландія), який здійснив Роберт Оуен на фабриці, співвласником якої він був у 1800-1829 роках. Експеримент підтвердив вплив соціально-економічного середовища на формування особистості.

Інтерес науковців до поселенської нерівності та просторової сегрегації у великих містах пояснюється зростанням внутрішньоміських диспропорцій в часи урбанізації, деіндустріалізації, появи «нової економіки» та масштабної міжнародної міграції. Сегрега́ція розглядається як різновид дискримінації, який полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними, мовними чи іншими ознаками.

Існує багато досліджень просторової сегрегації. Простір – це один з вимірів соціальної стратифікації, важливий для розуміння економічної та соціальної нерівності. Свідченням визнання важливості такого виду

соціальної нерівності є доповідь Балакрішнан Раджагопал «Житлова дискримінація та просторова сегрегація» на 76-й сесії Генеральної Асамблеї 2021 року. У доповіді увагу звертається не тільки на той факт, що дискримінація у сфері житла продовжує залишатися однією з найбільш поширених і стійких перешкод на шляху реалізації права на житло, але і на існування просторової сегрегації [3].

Проблеми житлової сегрегації та розвиток мікрорайонів міст досліджували Г.Галстер і П.Шаркі. Вчені запропонували нову концептуальну модель для розуміння простору як однієї з основ нерівності. Провівши емпіричні дослідження районів, громад Галстер і Шаркі визначили те, наскільки оточення людей впливає на їхні життєві шанси [4].

Варто звернути увагу на те, що просторова сегрегація характерна як для низькорозвинених країн, так і для високорозвинених, демократичних країн. Так, наприклад, в країнах Європейського Союзу міжнародна міграція привела до утворення в містах районів, в яких проживають переважно іммігранти. Попри політику адаптації (а у деяких країнах політику мультикультуралізму) зазвичай зберігається соціальна дистанція між громадянами цих країн та іммігрантами. Подолати просторову сегрегацію заважає мігрантофобія та етнічні упередження. Радикальні праві політичні партії використовують ці настрої в політичних цілях.

Просторова сегрегація існує і в Україні, зокрема, сегрегація ромів. Нині найбільшими місцями поселення ромів є Закарпатська, Одеська, Донецька, Харківська, Дніпропетровська області. Проблеми ромів України зумовлені комплексом соціально-економічних причин. Моніторингові візити до ромських поселень у рамках проєкту «Посилення захисту прав національних меншин, включаючи ромів та мов меншин в Україні» ці проблеми виявляють. Території поселення, приміщення, у яких живуть роми, часто не пристосовані для проживання людей. А через відсутність документів, що посвідчують особу, жителі ромського поселення позбавленні можливості отримувати належну медичну допомогу, відвідувати заклади освіти, отримувати соціальну допомогу.

Л.Т.Шевчук, В.І.Воськало досліджуючи просторову сегрегацію прийшли до висновку, що вона формується двома взаємозалежними, але полярними процесами. Перший з них вони назвали «житловою геттоїзацією», а другий – «житловою оазисизацією». Дослідники вважають, що геттоїзація в повній мірі проявляється в сучасних поселеннях. Гетто, на їх думку, це не тільки обгороджений простір, але відділене ментально територіальне житлове утворення, яке може приймати різноманітні форми. Наприклад, фабрично-заводські мікрорайони, що виникали масово в післявоєнний період в країнах колишнього соцтабору [5].

Крім названих причин просторової сегрегації існують й інші. Так нерівність доходів та зростання цін на житло є перешкодою соціальної мобільності, придбання житла в кращих районах міста. Тому обмежені матеріальні можливості приводять до просторової сегрегації, соціальної нерівності. Виникнення «нової економіки» теж впливає на просторову сегрегацію. Сегменти нової економіки непропорційно розташовані в містах. Найбільше коштів вкладається в розвиток центрів міст. Це дозволяє збільшити туристичну привабливість міст та відповідно збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Окраїни міст залишаються бідними та непривабливими. Зростання кількості нових робочих місць теж частіше відбувається в центральних районах.

К. Мезенцев звертає увагу на те, що нехтування питаннями забезпечення населення закладами соціальної інфраструктури, бездумне та неконтрольоване створення «кам'яних джунглів» призводить до ризиків появи соціально-просторової сегрегації, посилення навантаження на транспортну інфраструктуру міста, поділу на заможні та бідні квартали тощо [6].

Нині в багатьох країнах розроблені програми десегрегації. Зокрема, такі програми є в США, Великобританії, Нідерландах, Швеції, Франції, Німеччині. Елізабет Хаттман, Джульєт Солтман, Вім Блау здійснили експертне дослідження та порівняння сегрегації житла в основних населених пунктах Сполучених Штатів і Західної Європи, а також проаналізували успіхи та невдачі урядової політики десегрегації. Досліджуючи сегрегацію в США вчені багато уваги приділили сегрегації

житла, антисегрегаційним заходам та інституційному расизму щодо чорношкірих на Середньому Заході та Півдні, а також щодо американців мексиканського походження в американських містах. У Західній Європі існують проблеми з житловою сегрегацією іммігрантів із Південної Азії та Західної Індії у Великобританії, іммігрантів у Швеції, турецьких та югославських «гастарбайтерів» у Західній Німеччині та алжирських та інших арабських груп у Франції [7].

Отже, просторова сегрегація існує в різних країнах. Вона є одним з видів соціальної нерівності. Причини просторової сегрегації різноманітні. Вивчення їх допоможе розробити програми десегрегації, реалізація яких дозволить зменшити кількість соціальних проблем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бєлєнок О.А. Поселенська диференціація як чинник соціальної нерівності в Україні. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2006/01/17-24__no-1__vol-12__2006__UKR.pdf [дата звернення 11.11.21].
2. Бурдье П. Социология социального пространства. Москва : Институт экспериментальной социологии;СПб. : Алетейя, 2007. 288 с. https://socioline.ru/files/5/39/sociologiya_socialnogo_prostranstva.pdf [дата звернення 15.11.21].
3. Housing discrimination and spatial segregation. URL: https://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/CFI_Segregation.aspx [дата звернення 25.11.21].
4. Galster, G. and Sharkey, P. (2017) Spatial Foundations of Inequality: A Conceptual Model and Empirical Overview. RSF: *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences* 3, P. 1-33.
5. Шевчук Л.Т., Воськало В.І. Роль сегрегації нового житлового будівництва у формуванні індивідуального та суспільного здоров’я URL: https://cyberleninka.ru/article/n/problemi-segregatsiyi-novogo-zhitlovogo-budivnitstva [дата звернення 18.11.21].
6. Мезенцев К. Потенційні загрози та виклики соціально-просторового розвитку Києва. URL: https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2019/05/6/7214300/.

7. Elizabeth Huttman, Juliet Saltman, Wim Blauw Urban Housing Segregation of Minorities in Western Europe and the United States URL: https://www.dukeupress.edu/urban-housing-segregation-of-minorities-in-western-europe-and-the-united-states [дата звернення 20.11.21].

Онищук Віталій Михайлович,
доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології
Одеського національного університету ім.І.І. Мечникова,
kafedra_soc_onu@ukr.net

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ ЯК КОМПОНЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Здобуття Україною незалежності поставило перед суспільством та наукою низку завдань, пов'язаних з обґрунтуванням повної етнонаціональної політики. Саме поліетнічність складу населення значною мірою визначає тенденції та особливості економічних, соціальних та духовно – культурних процесів в Україні. Визначальною засадою формування загальноукраїнської ідентичності є консолідація суспільства довкола цінностей українства.

В Україні досить асимільоване суспільство, йому не властива закритість національних громад. В українського етносу, не торкаючись національностей, досить високий рівень прийняття чужого – в мові, в релігії, в кухні, в спорті та інше. Швидше за все, це слов'янський психотип – відкрита емоційність і прийняття. Як писав Т. Шевченко – чужого навчайтесь і свого не цурайтесь. Українські території потрапили після перебування в західному впливі (у складі Речі Посполитої, Польсько – Литовської держави) до східної сфери, але водночас навчалися і запозичали системи освіти, адміністрації, самоврядування. Західний вплив зробив нас українцями. Опитування громадської думки уже багато років засвідчують що українці переважно довіряють

найближчим членам сім'ї, церкві, не вказуючи ПЦУ чи УПЦМП, армії, волонтерам.

На запитання респондентів з чим вони себе пов'язують передусім, то майже всі називають все те, що є його життєвими межами спілкування. Це, як правило село, район, місцевість та ін. Це означає, що людина почувається добре і комфортно в межах свого населеного пункту, в оточені його мешканців, а більш широкий простір його менше цікавить і зачіпає. Про параметри проживання – це в основному Україна. В окремих регіонах називають – бессарабець, буковинець, волинян, а коли проводили опитування в АРК до 2014 року то якась частина населення відповідала – ми кримчани. Рівень українськості зменшується в напрямку з Заходу на Схід.

Соцілінгвістичні дослідження мовної ситуації в Україні визначили розподіл населення за типом мовленнєвої діяльності (активним і пасивним володінням державною мовою, визначили сфери повноцінного функціонування української мови, визначили фактори, що формують ставлення соціуму до української мови. Майже 95 % громадян країни володіють державною мовою або вільно, або в обсязі достатньому для спілкування. По опитуванням жовтня 2021 р. 78% населення відповіли, що українська мова є рідною.

Мотиви вибору мови спілкування можна умовно розділити на 3 категорії: 1) природні (цією мовою я розмовляю з дитинства);

2) прагматичні (ця мова найбільше поширена в місцевості, де я живу) ;

3) ціннісні – це мова народу , до якого я належу і мова моєї держави, розмовляти нею мій обов'язок і мова країни котру я вважаю своєю Батьківщиною. В усіх регіонах більшість становлять люди, які мотивують свій вибір природною і ціннісною причиною.

В результаті компромісу між різними політичними силами, досягнутого під час обговорення й подальшого ухвалення Конституції України 26 червня 1996 року, етнічна структура українського суспільства охарактеризована як така, що складається з української нації , корінних народів та національних меншин. Так у статті 11 Конституції України сказано, що : Держава сприяє консолідації та розвиткові української

нації, її історичної свідомості , традицій та культури , а також розвиткові етнічної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів та національних меншин. Друга згадка про корінні народи міститься у статті 92, п.3 , згідно з якою включно законами України визначаються права корінних народів і національних меншин. Втретє цей термін знаходимо у статті 119, п.3, де сказано: місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують виконання державних і регіональних програм соціально – економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів та національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку.

Визначення того, хто ж такі є корінні народи і чим вони відрізняються від національних меншин розроблено в Україні і в поточному році Верховна Рада України прийняла спеціальний закон, що визвало шквал критики і протестів сусідньої держави. Згідно з Законом України до корінних народів відносяться кримські татари, караїми та кримчаки. Концептуально поняття національна (етнічна) меншина вибудовується на базі кількох чинників, які визначають його термінологічну та функціональну сутність:

1) врахування доробку вчених різних країн, передусім соціологів, етнологів, антропологів, політологів, філософів;

2) існування міжнародно – правових актів, які стосуються меншинних груп населення;

3) формування національного законодавства, яке визначає параметри функціонування етнічної (національної) меншини в українському правовому полі.

Національні меншини можна визначити за такими показниками:

- меншини є підпорядкованими сегментами комплексних державних суспільств;
- меншинам властиві специфічні або ж культурні риси, які з позицій домінантних сегментів вважаються такими, що заслуговують на меншу увагу;
- меншини - це самосвідомі спільноти, об’єднані специфічними рисами, котрі властиві їхнім членам;

- членство в меншинах визначається походженням;
- члени меншин прагнуть до шлюбів всередині своєї групи.

В залежності від особливостей суспільства можуть бути й інші показники.

Продуктивною в дусі оцінки реалій сьогоднішнього дня, коли у міжетнічних стосунках у поліетнічних країнах дуже чітко виявляється прагнення з боку етнічної більшості підкорити собі меншини, а з боку меншин – прагнення до етнічної автономії, або й до витворення національної держави (приклад може бути колишня Югославія, Ефіопія, Грузія, Росія) є типологія етнічних меншин запропонована німецьким соціологом Фрідріхом Гекманом. Він пропонує таких п'ять типів:

1.Національні меншини, що утворились внаслідок націй – держав це острівки з внутрішньою етнічною ідентичністю у рамках утворених національних держав.

2.Регіональні меншини. Ними є групи населення, які з різних причин всупереч уніфікації та асиміляції зберегли етнічну ідентичність.

3.Мігрантські меншини – добре знайомі українцям, починаючи з кінця 18 століття. Серед них можна виділити меншини поселенські та заробітчанські.

4.Колонізовані меншини. Це нащадки древнього населення завойованих і заселених колонізаторами.

5.Нові національні меншини. Це результат утворення нових національних держав де кордони встановлюються без врахування етнічної специфіки. Певною мірою до цього типу можна віднести і меншини (діаспори), які утворилися на терені колишньої Югославії, Радянського Союзу, Чехословаччини, у тому числі і в України.

Зважаючи на історію української держави, точніше території, на якій розташована сучасна Україна, то стосовно України можна застосувати два типи із п'яти, що були запропоновані німецьким соціологом Фрідріхом Гекманом :

- регіональні етнічні меншини, які виникли в деяких регіонах внаслідок етнополітичного розвитку території, на якій знаходиться зараз Україна;

- переселенські етнічні меншини, які являють собою результат міграційних процесів на різних етапах історичного розвитку цієї території.

Згідно першого і останього перепису населення 2001 року в Україні проживають представники 134 народів. Близько 40 етнічних груп налічують від однієї до десяти тисяч осіб і живуть розпорошено в містах України. Це ті хто колись після закінчення навчальних закладів були розприділені на роботу. До 80 одиниць налічують від одного до кількох десятків представників. Отже 120 одиниць по перепису 2001 р. це мігранти або поодинокі представники різних національностей.

Якщо підійти з науковим підходом Ф. Гекмана та аналізом етнічної карти України то до національних меншин в Україні можна віднести: молдован, румун, угорців, болгар і росіян. Усі інші є національною групою. Українці в Канаді, США, Австралії, Росії, Бразилії та Аргентині вважаються етнічною групою, хоча там їх мільйони і проживають більше 100 років.

Материнські держави виявляють особливу турботу, спрямовану переважно на задоволення етнокультурних потреб відповідних меншин за кордоном. Внаслідок усього комплексу виникаючих таким чином проблем за 30 років існування незалежної України були вироблені певні правові механізми врегулювання відносин у трикутнику : материнська держава, національна меншина і країна, де постійно мешкають члени такої меншини, які є громадянами.

Україна уклала двосторонні угоди практично з усіма сусідніми країнами, що позитивно позначаються на ситуації таких національних меншин як молдовани, румуни, угорці, болгари і відчасти росіяни.

Сприятливе становище національних меншин в Україні зумовлене як психологічними чинниками взаємної толерантності представників етнічних спільнот, так і лояльною та виваженою політикою української влади стосовно дотримання прав національних меншин.

Список використаних джерел:

1. Diana Olick „Existing home sales in 2020 hit highest point siles in 2006, bot listings are at record low” (січень 2021) [Електронний ресурс].Режим доступу до ресурсу: https://www.cnbc.com/2021/01/22/existing-home-sales-in-2020-were-highest-since-in-over-a-decade.html
2. David Sim (2019) Soft city – bringing density for everyday life Publications by Gehl Institute [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://gehlpeople.com/shopfront/
3. *Шевченко А.С.* Характеристика впливу пандемії на значимість та відвідуваність ландшафтно-рекреаційних просторів у найкрупніших містах світу// Просторове планування: містопланування, архітектура, політичні та соціокультурні засади [зб. наук. пр.]. Вип. І. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 19-20 листопада 2020 р.). Київ – Тернопіль : «Бескиди», 2020. – С. 135 – 137.
4. Eamon O’Connor „Public space plays vital role in pandemic” (Травень 2020) [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://gehlpeople.com/blog/public-space-playsvital-role-in-pandemic

Осипенко Катерина Валеріївна,
аспірантка, кафедра міського господарства КНУБА,
ORCID: 0000-0002-9577-6412
Андрющенко Ілона,
студентка, КНУБА
ORCID: 0000-0002-0687-7693

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ІНДЕКСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ПРООН ЯК ІНДИКАТОРІВ ПРОГРЕСУ УКРАЇНИ ТА СВІТУ

Ключові слова: *Індекс людського розвитку; економічне зростання; людський розвиток; статистичний аналіз; якість життя.*

Вступ. За сучасних умов, поряд з економічним зростанням, людський розвиток є одним з найважливіших індикаторів розвитку

держави. У XX ст. доведено, що соціальні фактори мають визначальний вплив на економічне зростання. Це спричинило низку нових досліджень у сфері людського розвитку. Саме тому в наш час приділяється велика увага до створення таких умов, за яких людина може прожити довге життя, бути здоровою та мати освіту і відповідно гідні матеріальні умови.

Основною метою є аналіз положення в світовому рейтингу ООН про стан людського розвитку України у 2019 році та порівняння показників із країнами ЄС та НАТО. А також з'ясування соціально-економічних проблем та визначення напрямків забезпечення людського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індекс людського розвитку (ІЛР) (Human Development Index) — це підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу в трьох основних площинах людського розвитку: довготривале та здорове життя, доступ до знань і гідний рівень життя. Він публікується щорічно в рамках програми розвитку **ООН** і був розроблений групою економістів у 1990 році, на чолі з пакистанцем Махбуб-уль-Хак (Mahbub ul-Haq). Проте структура, яку ми маємо зараз, була створена завдяки роботі **Амарт'я Сена**[1].

У останній Доповіді ООН про стан людського розвитку представлено Індекс людського розвитку за 2019 рік (значення та позиції) для 189 країн і територій, визнаних ООН, а також ІЛР із урахуванням соціально-економічної нерівності (ІЛРН) для 152 країн, Індекс гендерного розвитку (ІГР) для 167 країн, Індекс гендерної нерівності (ІГН) для 162 країн та Індекс багатовимірної бідності (ІББ) для 107 країни. За цими напрямками країни поділяються на 4 групи:

- країни з дуже високим рівнем ІЛР (1-0,8);
- країни з високим рівнем ІЛР (0,8-0,7);
- країни з середнім ІЛР (0,7-0,55);
- країни з низьким рівнем ІЛР (<0,55) [1].

Основні позиції індексу людського розвитку тісно перетинаються майже з усіма Цілями сталого розвитку до 2030 року, які були ухвалені 25 вересня 2015 року в Нью-Йорку на історичному саміті ООН.

Для забезпечення якомога кращого порівняння за країнами ІЛР спирається насамперед на міжнародні дані з Відділу народонаселення ООН (дані про тривалість життя), Статистичного інституту ООН з питань освіти, науки та культури (дані про середню кількість років навчання та очікувані роки навчання) та Світового банку (дані про ВНД на душу населення).

Індекс людського розвитку оцінюється від 0 до 1, де 1-максимальна оцінка. Варто зазначити, що нині жодна з країн не отримувала максимальне значення індексу.

У доповіді Human Development Report 2020: The next frontier Human development and the Anthropocene передові позиції займають високорозвинені країни світу такі як: Норвегія зі значенням ІЛР 0,957, Ірландія і Швейцарія – 0,949. Високий рівень життя тривалість якого становить понад 82 років, середня тривалість навчання – більш як 11,5 років, а ВНД на душу населення по ПСК – більше 66,5 тис.$ США.

Норвегія – це одна із найдорожчих країн світу, але рівень життя й заробітна плата відповідні. В основному, добробут населення залежить від нафто- та газодобувної промисловості, оскільки вона є одним з найбільших в світі виробників та експортерів вуглеводів.

Останні місця в рейтингу посіли неблагополучні країни з найнижчим рівнем розвитку: Чад(0,398), Мозамбік(0,465), Нігер (0,394). Тривалість життя становить 50–65 років, середня тривалість навчання – від 6 до 10 років і лише близько 30 % населення вміє читати та писати, ВНД на душу населення по ПСК складає більше ніж 1,6 тис.$ США. Попри те, що країни уже зробили великий крок до покращення рівня життя населення, але вони все ще страждають від бідності та низької тривалості життя, що обумовлено смертністю від таких хвороб як малярія і СНІД. У багатьох країнах ці проблеми посилюються внаслідок збройних конфліктів.

Після здобуття Україною незалежності знизився рівень життя населення та погіршилися економічні показники. Причиною цього була соціально-економічна криза. У останній доповіді Human Development Report, Україна отримала значення індексу 0,779 і опинилася на 74 місці серед 189 країн і територій, визнаних ООН. У

порівнянні з 2019 роком Україна піднялася на 14 позицій. Дане значення індексу відносить її до країн з високим рівнем людського розвитку. Цю позицію вона розділяє з Гренадою, Мексикою, Сент-Кіттсом і Невісом.

За 30 років значення ІЛР нашої держави збільшилось на 7,4% (значення зросло з 0,725 до 0,779). Найнижчий індекс Україна отримала 1996 році, він становив 0,684. Динаміку зміни ІЛР зображено на мал.1.

У всесвітньому масштабі Україна має ледь не найнижчий середній показник серед країн континенту (0,791) і відстає від інших великих країн регіону таких, як Казахстан (0,825) і Росія (0,824). Серед європейських країн позаду залишилися лише Молдова та Північна Македонія з ІЛР 0,750 та 0,774 відповідно.

Україну часто порівнюють з сусідніми країнами, зокрема Росією, яка посіла 52 місце. А такі як Румунія (49), Білорусь (53) та Туреччина (54), випередили Україну в рейтингу приблизно на 20 сходинок. Що ж стосується Польщі, то вона перебуває на 35 місці з індексом 0,880.

Мал.1. Динаміка індексу людського розвитку в Україні у 1990-2020 рр.

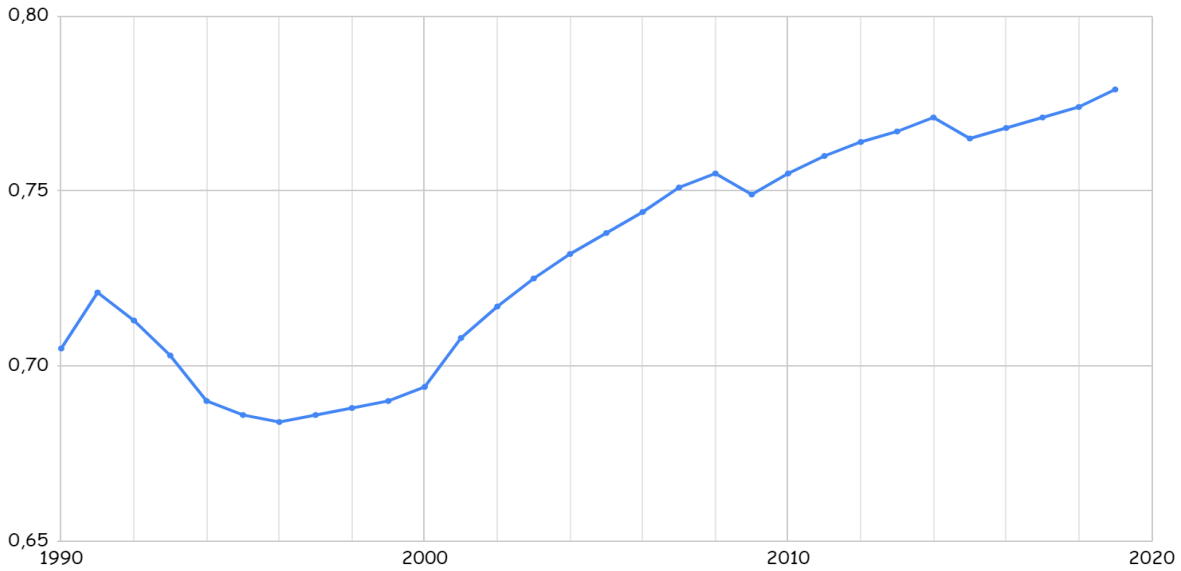

* *Складено авторами за допомогою вибіркових даних по Україні про Індекс людського розвитку з доповідей за період з 1990* по *2019 роки*

Україну часто порівнюють з сусідніми країнами, зокрема Росією, яка посіла 52 місце. А такі як Румунія (49), Білорусь (53) та Туреччина (54), випередили Україну в рейтингу приблизно на 20 сходинок. Що ж стосується Польщі, то вона перебуває на 35 місці з індексом 0,880.

У розвинених країнах компоненти рівня життя стоять на першому місці тому, що їх розглядають як основні потреби населення. Одним з найвідсталіших компонентів у нашій державі є послуги, які надає держава населенню. У державному бюджеті розвинених країн платні послуги займають більше простору, ніж в Україні. Їх не можна порівняти з послугами, які надає Українська держава за складом, тому якість послуг значно більша, як і ціна на них.

У категорії тривалість життя показник вираховує можливість людей прожити здорове й тривале життя. Серед країн світу на 2019 рік лідирує Гонконг та Японія, у яких люди живуть 84,9 та 84,6 відповідно. Найнижча продовжуваність у Центрально Африканській Республіці, тривалість життя тут становить 53,3 роки.

З 1990 до 2019 року очікувана тривалість життя в Україні зросла на 2,3 роки, з 69,8 до 72,1. Незважаючи на це, вона все ще залишається найнижчою серед країн Європи. Варто зазначити, що жінки, у порівнянні з чоловіками живуть довше приблизно на 10 років. Хоч тривалість життя протягом 1995-2005 років залишалася у межах 67,9 - 67,5 років.

Останнім часом в Україні спостерігається демографічна криза — смертність перевищує народжуваність. За статистикою Міністерства фінансів України, в 1990 році чисельність населення становила 51,5 млн осіб. А у 2018 році за офіційними даними воно зменшилося до 42 млн 263,9 тис. осіб.

Станом на 2019 рік, відповідно до офіційних оприлюднених даних Державної служби статистики України, народжуваність знизилась до найнижчого рівня з часів Незалежності. Було встановлено новий антирекорд — 7,4 немовляти на 1000 осіб населення. Що ж стосується смертності, то вона ледь не вдвічі більша за народжуваність і становить 13,8 на 1000 осіб. Отже, сумарний приріст населення має

значення — 6,6 на тисячу осіб наявного населення. Він має від'ємну динаміку у порівнянні з 2018 роком і збільшився на 0,5 осіб.

Враховуючи харчування населення, ослаблення та погіршення охорони здоров'я ООН робить невтішні прогнози для України. Вона стверджує, що до 2050 року населення може скоротитися на 6,5 млн осіб. На даний час проходить медична реформа. Тому маємо надію, що у наступному звіті ООН про розвиток людського потенціалу із даними 2020 року, ми побачимо позитивні зміни у категорії тривалість життя.

Україна перебуває у п'ятірці найбільш освічених країн. Її показник освіченості становить 99,5%. Частка студентів, які здобувають вищу освіту — 82%. Серед осіб віком понад 25 років середню освіту мають 94% жінок та 96% чоловіків. Спостерігається позитивна динаміка в категоріях очікувана та середня кількість років навчання у школі. Це пов'язано з проведеними реформами у сфері освіти, та збільшенням шкільного курсу до 12 років. Очікувана тривалість збільшилася на 2,7 роки, а середня — на 2,3 роки шкільного навчання.

Для того, щоб покращити соціокультурну, освітню та складові охорони здоров'я ІЛР, держави спочатку необхідно розв’язати проблему бідності населення за допомогою покращення інфраструктури та комплексного сучасного розвитку, і тільки тоді підвищувати соціальні стандарти.

Обстеження програми міжнародних зіставлень (МСП), найбільша у світі статистична ініціатива, координована Світовим банком, в циклі 2017 року, підготувало міжнародно зіставні індекси рівня цін і оцінки ВВП на основі ППС і його основних компонентів витрат в сукупному вираженні і на душу населення для 176 країн-учасниць. У доповіді про людський розвиток за 2020 рік ВНД на душу населення використовується в постійних показниках ППС за 2017 рік.

Душові показники ВНД в Україні вкрай низькі. Він скоротився приблизно на 18,3 відсотка на душу населення між 1990 і 2019 роками.

Економічна ситуація України вимагає рішучих дій зі сторони держави. Кількість населення з кожним роком зменшується, а частка осіб мігрують з метою працевлаштування до країн Європейського союзу.

Отже, людський розвиток має стати метою економічного розвитку і держава повинна дбати про добробут населення та стимулювати його прогрес.

Досвід розвинених країн довів, що розвиток людського потенціалу впливає на стан певних макроекономічних показників, особливо у країнах, в яких економіка в процесі формування. Розвиток людського потенціалу сприяє розвитку нової економіки держави. Ця проблема актуальна для України, тому необхідно звернути увагу на напрями розвитку, такі як: народозбереження; розвиток охорони здоров'я; географічна політика; розвиток освіти, культури, ЗМІ, спорту; молодіжна політика; розвиток пенсійної системи й екологічної безпеки.

Показник якості життя показує що України починає цілеспрямовано йде до стандартів життя Європейських країн, а політика потребує рішучих кардинальних змін.

Із результатів даного дослідження можна зробити висновок про те, що всі сфери діяльності держави необхідно спрямовувати на досягнення найвищого рівня розвитку населення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Аналітична записка за країнами, що представлені в Доповіді про стан людського розвитку за 2019 рік. Україна [Електронний ресурс] // UNDP. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org.ua/images/documents/4792/Ukraine%20(ukr).pdf.

2. Кривошеїн. В. Індекс людського розвитку // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — С. 283. ISBN 978-966-611-818-2.

3. НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ за 2019 рік [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf.

4. Осипенко К.В. Динаміка інтегрального показника Індексу людського розвитку (ІЛР) України як індикатора формування сталого розвитку міст. // Conference proceedings. International scientific – practical

conference of young scientists “BUILD-MASTER-CLASS-2019”. – Kyiv, 2019. – С. 120, 121.

5. Соціально-економічний розвиток анексованих АР Крим та м. Севастополя та оцінка втрат економіки України від анексії. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-12/Vtrata_Krimu-3a502.pdf

6. Україна продовжує крокувати вперед до кращого розвитку людського потенціалу [Електронний ресурс] // UNDP. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/Ukraine-inches-forward-in-human-development.html

7. Briefing note for countries on the 2020 Human Development Report. Ukraine [Електронний ресурс] // UNDP. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/UKR.pdf.

8. Human Development Report 1990. Online release – 1990. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pd.

9. Human Development Report 2000: Human Rights and Human Development. Online release – http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/261/hdr_2000_en.pdf.

10. Human Development Report 2010: 20th Anniversary Edition. The Real Wealth of Nations: Pathways to Human Development. Online release – 2010. – http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pd.

11. Human Development Report 2020: The Next Frontier Human development and the Anthropocene. Online reiease – 2020. http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2020_overview_english.pdf

Бауман Юрій Анатолійович,
кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник Інституту філософії НАН України,
Панібудьласка Андрій Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент,
кафедра політичних наук і права КНУБА

РЕГІОНАЛЬНИЙ ТА УРБАНІСТИЧНИЙ ВИМІРИ ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ІНСТИТУЦІЙНОЇ АРХІТЕКТУРИ

Сучасне теоретичне бачення оптимальної інституційної архітектурної моделі країни для успішного поступу вузьким історичним коридором (якщо скористатись понятійною метафорою Д.Аджемоґлу та Д.Робінзона [а2, с.386,416]), між сваволею деспотичної держави і анархічною сваволею бездержав'я, є цілком певним: «для виникнення і процвітання свободи і держава, і суспільство мусять бути сильними» [2, с.13], «успішна ліберальна демократія вимагає як держави, що є міцною, уніфікованою і здатною забезпечити дотримання законів на своїй території, так і суспільства, що є сильним і згуртованим, а також спроможним спитати з держави й змусити її до відповідальності» [ф, с.503]. Для цього і суспільство, і держава мають бути оформлені у систему інклюзивних, тобто таких, що забезпечуються широку демократичну участь у ухваленні рішень та справедливому розподілі результатів діяльності, інституцій [1, с.67-75].

Наскільки наша держава сильна, тобто як вона забезпечує дотримання законів, рівності перед ними та прав власності – питання риторичне, і кращою відповіддю на нього є екстремально низький рівень довіри до державних інституцій з боку громадян України [раз], аж до зафіксованого всесвітньовідомою фірмою Геллап напередодні виборів березня 2019 р. найнижчого у світі рівня довіри до влади, що становив тоді 9% [ге]. Як тут не згадати Р.Рейгана із його «Власті не вирішують наших проблем. Власті самі є нашою проблемою» [8].

Проте ефективна інституційна модель, що забезпечує розвиток на засадах правої демократії, ще більшою мірою утруднена за низької довіри до демократичних інституцій громадянського суспільства, що покликані забезпечити роботу держави на суспільство, а не на власні потреби: «Суспільство мусить довіряти інститутам. Не маючи довіри, громадяни не стануть захищати їх від держави й еліт… Без довіри інститути не зможуть розв'язувати конфлікти в суспільстві» [2 с.461-462].

З цим теж маємо проблему: якщо довіра до локальних або цільових інституцій, як ліпше назвати ініціативами, на кшталт волонтерського руху, є високою, то до загальноукраїнських власне політичних і соціально-політичних інституцій, на кшталт політичних партій, вона відверто низька [4]. В результаті маємо досить парадоксальну ситуацію, коли виразний попит не задовольняється надмірною пропозицією. На 1 січня 2021 року в Україні було зареєстровано 365 політичних партій (зазначимо, що «справжніх», тобто парламентських партій, в силу особливостей сегментування електорально-ідеологічного поля країни, може бути 5-6 [9, с.33-42].). Але при цьому більше половини виборців (точніше, 55%[6]) не мають партії, яка б хоч якоюсь мірою виражала їхні інтереси, а не довіряє жодній з них абсолютна більшість [4].

Але чи наявний в Україні суспільний рівень та потенціал, здатний уможливити створення гідних довіри демократичних правових суспільних інституцій? Звернемося до соціологічних досліджень, а саме до великого травневого дослідження Центру «Імідж-контроль», присвяченому цій проблематиці. [6]

Насамперед, можна констатувати виразне домінування прогресистських настроїв та очікувань: 9/10 українців бажають змін, причому більше половини – швидких та радикальних змін, а 16% - навіть революційної зміни влади. Найбільш прогресиські тут великі міста, найконсервативніші (навіть у порівнянні із селами) – малі міста; така диференціація стосується і більшості інших питань. Однак має значення не лише бажання змін, але і його вектор. Дійсно, частина тих, хто виступає за зміни, має на увазі повернення назад: 12% бажають повернутись у часи В.Януковича (на Півдні-Сході – 19%, на Донбасі

31%), 7% - у часи П.Порошенка, 14% хочуть, щоб усе залишалося, як є, аби не гірше. Але більше половини – 56% - вважають, що країна потребує рішучих змін у бік чогось нового, причому такі настрої наростають із сходу на захід: від 45% на Донбасі до 61% на Заході (тут, як і у інших випадках, не наводяться відповіді «важко сказати»).

Українське суспільство в цілому однозначно демократично орієнтоване: 70% за демократію, 30% - за авторитаризм. Авторитарні настрої дещо вищі у макрорегіонах Півдня-Сходу та Донбасу, але саме «дещо» - вони становлять тут 38% порівняно із 28,5% на Заході та 24% у Центрі-Півночі України. Не може не радувати і вікова динаміка: на демократію орієнтовано 77% молоді порівняно. Малі та середні міста, котрі, зазвичай, більш консервативні, у цьому питанні є найдемократичнішими.

Українському суспільству притаманні правові орієнтації: лише 15% громадян схильні до сповідування принципу «мета виправдовує засоби», та і то – лише «в деяких випадках», натомість переважна більшість – 69% - висловлюються за безальтернативність правового ладу. На середню статистику впливає дещо менше, хоча теж впевнене, переважання правових орієнтацій на Донбасі: 21% до 57%.

Виразним є вибір суспільства на користь розвитку місцевого самоврядування, а не централізації влади та посилення владної вертикалі, що кількісно виражається співвідношенням 70:30%. У макрегіонах Захід та Центр-Північ цей вибір дещо сильніший – 75:25%, а у макрорегіонах Південь-Схід та Донбас – дещо слабший, але теж однозначний: 65:35%. Звісно, великі міста трохи більше – на 4% - за централізацію.

Вибір Україною вестернізації як цивілізаційного та геополітичного вектора – основне питання політичної епохи 2001-2013 років - пройшов перевірку часом із моменту Революції Гідності 2013-14 рр. і на теперішній момент виглядає незворотним, як і орієнтація на демократію (динаміку цих параметрів з 2003 р. див. [7]). Мовою цифр геополітичні орієнтації у 2021 році розкладаються так: 79% на Європу, 21% на Росію Звичним чином, макрорегіональна та вікова диференціація виборців за цим показником є вельми значною: орієнтація на Росію – 55% на не окупованому Донбасі, 41% на Півдні-Сході, 10% у Центрі-Півночі та 4%

на Заході України, 28% серед старших за 50 років, 19% серед людей віком 29-49, 11 % серед молоді. Великі міста виразно більш проєвропейські.

Продовжує прогресувати і підтримка ідеї вступу до ЄС та НАТО: зараз вона становить 68% (проти вступу 22%) та 54,5% (проти вступу 31%) відповідно. За макрорегіонами України, з заходу на схід, схвалення/несхвалення вступу до ЄС: 90/6%, 74/14%, 52/38% (зазначимо, що у Одеській та Харківській областях перевага прихильників вступу незначна, у межах похибки опитування), на Донбасі ж більшість приєднання до ЄС не бажає: 37/51%. За макрорегіонами, з заходу на схід, схвалення/несхвалення вступу до НАТО: 83/9%, 61/20%, 32/53%, 21/67%. Якщо із обсягу регіональної зони «Схід-Південь» відняти найбільшу у країні Дніпропетровську область, де кількість прихильників і противників вступу до НАТО приблизно однакова (різниця у межах похибки опитування по області і становить 1,5%), то можна сказати, що на територіях, де мешкає майже 30% громадян України, ставлення до вступу до НАТО виразно негативне, проте і самі ці території – виразно у меншості. Дуже виразна кореляція за віком: молоді набагато більше за вступ, пенсіонери – навпаки, але і серед них «за» більшість.

Низька довіра до державних інституцій призводить до високого градусу ліберальних та навіть анархічних настроїв та очікувань на тлі високої міра активності і потенційної протестності: 44% українців готові вийти на вулиці з протестами з тих чи інших причин (зазначимо, що найвагоміша з них – сваволя влади), а ще 16% до протестів не приєднаються з тих чи інших причин, проте співчуватимуть протестуючим. Позицію «держава має навести порядок у суспільстві – чим більше контролю, тим краще» обрали 42% опитаних (таких етатистів, що їх у даному відношенні можна охарактеризувати як консерваторів, у нас виразно більше на селі та на Заході країни). Третина опитаних вибрала відповідь «держави має бути поменше, бо дуже вже вона ускладнює наше життя». Їх, либонь, можна вважати ліберально орієнтованими, і таких найбільше у середніх містах, серед молоді та у Центрі-Півночі країни. Майже кожен п’ятий в нашій країні настроєний проти держави як такої, вважаючи її паразитарним олігархічним інструментом. Трохи менше половини тут - послідовні симпатики Росії

та авторитаризму, а відкидають вони саме українську державу. Тому цей сегмент суспільства має певну кореляцію в бік обох південно-східних макрозон та старшої вікової категорії. Решта, навпаки, радикальні патріотично налаштовані прихильники Майдану, котрі побідніше. Нарешті, маємо і 5% «справжніх» анархістів, котрі вважають, що суспільство упорається із проблемами взагалі без держави - це, здебільшого, молодь, насамперед, студентська, а також самостійно зайняті, безробітні тощо. Антидержавний потенціал останніх двох груп накопичується, насамперед, у великих містах.

Таким чином, у грубому приближенні можна констатувати, що половина українського суспільства хотіла б довірити роль агента модернізації державним інституціям, посиливши їх для цього, а половина – не хотіла б.

Таким чином, можна констатувати, що українське суспільство за своїми засадничими характеристиками готове стати соціально-культурним змістом демократичних та правових форм, принаймні, не меншою мірою, ніж суспільства переважної більшості країн Сходу-Півдня Європи – членів ЄС. Однак це лише потенція. Перевести її у дійсність, тобто втілити у політично ефективні мережі довіри, як їх розумів Ч.Тіллі [10, с.106–121, 234-235], можливо лише через напрацювання адекватних часу і умовам України етично-ціннісних, організаційних та інформаційних форм і практик.

Список використаних джерел:

1. Арджемоґлу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства та бідності. – К.: Наш формат, 2016. – 440 с.

2. Аджемоґлу Д., Робінсон Д. Вузький коридор. Держава, суспільство і доля свободи. – К.: Наш формат, 2020. – 520 с.

3. Фукуяма Ф. Витоки політичного ладу. Від прадавніх часів до Французької революції. – 2-ге вид. – К.: Наш формат, 2019. –576 с.

4. Результати опитування Фонду Разумкова від 03.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-

sytuatsii-v-kraini-dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriientatsii-gromadian-berezen-2021r.

5. World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government [Електронний ресурс]. Gallup – March 21 2019 – Режим доступу: https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx.

6. Результати всеукраїнського опитування, проведеного дослідницьким центром «Імідж-контроль» (польовий етап 5-26 травня 2021 р., 12092 респонденти, репрезентативне для політико-електоральних для України в цілому, для її макрорегіональних зон, а також для більшості областей; похибка опитування не більше 0,9%.) - https://imcon.com.ua/socialno-politychni-orientacii; архів дослідницького Центру «Імідж Контроль». Використовується політикоідеологічне макрозонування України на 4 макрозони: Захід (7 західних областей) питомою вагою у 24,3% виборців України, Центр-Північ (9 областей та Київ) – 37,8%, Південь-Схід (6 областей від Харківської до Одеської) 31,5%, неокупована частина Донбасу – 6,4%. Підраховано за: https://www.drv.gov.ua/ords/portal/!cm_core.cm_index?option=ext_num_voters&pdt=1&pmn_id=127 та https://decentralization.gov.ua/areas

7. Зміна ідеологічних орієнтацій виборців. Динаміка 2003-2021 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://imcon.com.ua.

8. Рейган Р. Перша інагураційна промова 20 січня 1981 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tsitaty.com/%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B0/156572.

9. Малєєв К. Аналіз ідеологічних та інституціональних динамік у розвитку політичної системи сучасної України // Громадянська освіта: від теорії до практики. – К.: Стилос, 2017. – С. 15-45.

10. Тіллі Ч. Демократія. – М.: АНО «Институт общественного проектирования», 2007. – 263 с.

Семко Вадим Леонідович,
кандидат політичних наук, доцент,
кафедра політичних наук і права КНУБА
ORCID https://orcid.org/0000-0002-1654-2475

СОЦІАЛЬНО-ПРОСТОРОВИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

Міський транспорт – це система, що забезпечує постійну високоякісну мобільність і зручність користування транспортом для всього населення в довгостроковій перспективі, одночасно надає позитивний вплив на навколишнє середовище, а також соціальну та економічну стійкість місцевого співтовариства в цілому. Основна функція транспортної системи міста – це забезпечення пересувань матеріальних потоків і пасажиропотоків між територіальними районами міста. Аналіз структури транспортних потоків показує, що основне навантаження на транспортну систему міста відбувається за рахунок забезпечення потреб пасажирів у пересуваннях [1, С. 36].

Значення міського транспорту для розвитку і функціонування міст та міських агломерацій набуває якісно нового значення у цифрову епоху стрімкого обігу інформації у режимі реального часу. У попередні епохи людина розпочинала свої дії або переміщення у просторі після того, як отримувала інформацію від інших людей, або взагалі, відповідно до сталих соціальних (відвідання церкви щонеділі або поїздки на сезонні ярмарки) та природних (сільськогосподарські роботи) циклів, які практично не змінювались століттями. В індустріальну добу людина починала своє переміщення, або відкладала його відповідно до інформації, яку вона отримувала у певних локальних пунктах міста – оселя з домашнім телефоном на адресу якої надходили листи та телеграми, місце роботи або точка зустрічі з іншою людиною.

Мережа Інтернет у поєднанні з мобільними засобами комунікації створили навколо сучасного мешканця міста щільне інформаційне поле в якому дії та переміщення людини ініціюються та корегуються інформацією, що поступає до нього безперервно. Одночасно, таки

показники, як інтенсивність переміщень людини у місті, відстані на які ці переміщення відбуваються та перелік їх напрямків зросли у рази, не маючі при цьому сталого характеру – зміни місця роботи, проживання, дозвілля людини («третє місце») у великому місті відбуваються сьогодні значно частіше ніж у попередні епохи. При цьому слід враховувати такі фактори, як: 1) поява нових соціальних та професійних груп (фрилансери, працівники, що повністю чи частково перейшли на дистанційну форму роботи, кур'єри, працівники з гнучким графіком роботи); 2) стрімке поширення інтернет-торгівлі та поштових служб доставки, перехід значної частки держпослуг у он-лайн фермат; 3) джентрифікація та руралізація великих міст; 4) маятникова міграція та поява «денного» та «нічного» населення великих міст; 5) загострення екологічних проблем міського середовища.

З врахуванням усього вищеозначеного міський транспорт виступає повноцінним та самодостатнім об'єктом соціологічного дослідження, на який безпосередньо впливає низка суміжних факторів: 1) історична побудова, рельєф та площа міста, наявність річок та моря; 2) чисельність місцевих мешканців та кількість гостей міста; 3) існуючий стан розвитку міської транспортної інфраструктури; 4) екологічний стан міста; 5) наявність заводів, виробничих підприємств, історичних пам'ятників, об'єктів відпочинку та розваг; 6) розвиненість приміської зони та кількість мешканців, які приїздять працювати в місто, або відпочивати у приміській зоні; 7) рівень доходів, смертності, народжуваності та мобільність населення міста; 8) розташування аеропортів, залізничних,морських, автобусних та річкових вокзалів; 9) виділення коштів з міського бюджету [7, С. 58]. Виходячи з цього система громадського транспорту міста проектується з урахуванням мети комплексного вирішення містобудівних і транспортних проблем, що, зокрема передбачає вимоги до: витрат часу на переміщення від місць проживання до місць прикладання праці; пропускної здатності мережі вулиць, доріг і транспортних перехресть, кількості місць зберігання автомобілів; мережі вулиць і доріг; споруді підприємств для зберігання та обслуговування транспортних засобів; безпеки перевезень пасажирів [3, С. 131 – 132]. Поведінка людей в маршрутній системі міста в більшості

випадків в т.ч. і при виборі місця роботи як місця постійного транспортного навантаження, визначається великим переліком факторів, які досить важко врахувати при моделюванні. Сукупний вплив цих факторів відображається кривою розселення населення по території міста, яка є кінцевим результатом їх взаємодії та являє собою опис сталих закономірностей у трудових поїздках, що складають основну масу пересувань міського населення [4, С. 119].

У соціально-просторовому аспекті міській громадський транспорт розглядається як транспортна система міста, що характеризується проектно-орієнтованим підходом і призначена забезпечувати безперебійне, безпечне, комфортне та своєчасне переміщення людей і вантажів. Час поїздки на транспорті залежить від величини шляху переміщення містом, кількості засобів перевезень, стану вуличної мережі тощо [8, С. 195]. У транспортному плануванні міст прийнято користуватись схемою функціонального поділу населеного пункту із виділенням житлових та виробничих зон і подальшим плануванням транспортного сполучення між окремими районами міста. Для транспортних пасажирських перевезень зміна величин таких параметрів, як напрям та час, зумовлює потребу у перегляді характеристик маршрутних перевезень чи перегляд заміни виду транспорту на більш швидкісний, економічний та екологічний. Оскільки транспортна система потребує значних капіталовкладень та теоретичних наукових досліджень, то аналіз передумов, тобто визначення території міста, розміщення житлових кварталів і виробничих комплексів та визначення напрямків і обсягів пасажирських перевезень, є необхідною передумовою планування транспортної мережі [8, с. 195 – 196]. Протягом останніх тридцяти років у багатьох містах світу втрачаються ознаки функціонального поділу через втрату «класичної» характеристики території як виробничої. Натомість встановилась тенденція до появи значної кількості розміщених вздовж магістралей торговельних площ і малих підприємств. Місцем працевлаштування значної кількості людей стає не площа заводу в конкретному місці, а лінійно розташовані по всіх магістралях осередки праці, до котрих спрямовані переміщення. Такі осередки можуть бути розміщені й у місцях проживання. Перетворення

характеру праці та розподілу потоків із сконцентрованих у минулому заводських центрів на багатоточковий напрям та рівномірно розподілений спосіб переміщення працівників потрібно враховувати під час планування організації перевезень. Така трансформація кількості пасажирів впливає на характер роботи транспорту: переміщення відбуваються переважно по лінійному напрямку магістралі за відсутності крупних пасажиропоглинаючих об'єктів. У 80-90-х роках минулого століття графіки та напрямки транспортних перевезень вирішували спираючись на наявну тоді схему: значний потік пасажирів двічі на добу: зранку та після роботи [8, с. 197].

Ключовими точками транспортної мережі міста є проміжні пункти (зупинки) громадського транспорту. Проміжні пункти міських маршрутів встановлюються в місцях найбільшого скупчення пасажирів, поблизу промислових підприємств, адміністративних і культурних установ та ін. Вони повинні забезпечувати зручність посадки та висаджування пасажирів, безпеку руху транспортних засобів і пішоходів, зручність пересадок. Суміщені зупинки використовуються одночасно кількома видами транспорту. Оптимальна довжина перегонів на міських маршрутах варіюється в межах 300-500 м. В окремих випадках відстань між зупинками може бути збільшена до 800-1000 м. [6, С. 103] Утім, довжина перегонів – відстаней між суміжними зупинками – залежить від закономірностей розселення населення міста і не залежить від виду транспорту [5, с. 67]. Місця розміщення зупиночних пунктів обирають з урахуванням гарантування безпеки руху, зручності посадки і висадки пасажирів і погоджують з органами державної автомобільної інспекції.

Оптимальна відстань між зупиночними пунктами повинна обиратися з урахуванням наступних факторів: з одного боку, невеликі довжини перегонів забезпечують найменші витрати часу на підхід до зупиночного пункту, з іншого боку, швидкість сполучення знижується і збільшується тривалість самої поїздки. Витрати часу пасажирів на підхід до зупиночних пунктів у містах не повинні перевищувати 10-15 хв, при цьому враховують маршрути усіх видів міського пасажирського транспорту. При визначенні місця розміщення зупиночних пунктів

міських маршрутів необхідно враховувати сполучення з діючими зупиночними пунктами інших маршрутів [2, с. 23].

Основною принциповою проблемою планування транспортної мережі сучасного міста є врахування великої кількості соціальних факторів, для яких сьогодні характерним є великий ступень мінливості. Вони напряму залежать від соціально-економічних та культурних процесів, що динамічно протикають у суспільстві і зумовлених швидким обігом інформації.

Список використаних джерел:

1. Вдовиченко В. О. Оцінка ресурсних можливостей міського пасажирського транспорту. Транспортні системи та технології перевезень. Зб. наукових праць ДНУЗТ ім. акад. В. Лазаряна. Вип. 8. 2014. С. 35 – 39.

2. Войтович О. А., Ткач В. О., Луб'яний П. В. Модель впровадження додаткових зупинок міського пасажирського транспорту. Вісник ХНТУ № 4 (75), 2020 р. С. 20 – 27.

3. Габрель М. М., Хром'як Й. Я., Лисяк Н. М. Системи громадського транспорту для міст із різними просторовими характеристиками. Формування ринкових відносин в Україні. № 8 (159)/2014. С. 130 – 139.

4. Горбачев П. Ф., Кабалянц П. С. Закономірності просторових характеристик маршрутного транспорту міст. Автомобильный транспорт, вып. 30, 2012. С. 118 – 122.

5. Горбачев П. Ф., Кабалянц П. С., Свічинський С. В. Статистичний опис взаємного розташування зупиночних пунктів міського пасажирського транспорту. Вестник ХНАДУ, вып. 53, 2011. С. 66 – 69.

6. Горбачев П. Ф., Січинський С. В. Аналіз відстаней між зупинками міського пасажирського транспорту як фактор впливу на розселення населення. Автомобильный транспорт, вып. 26, 2010. С. 101 – 104.

7. Мельянцова Ю. П. Вплив різних факторів на розвиток міського транспорту. Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту». – 2012. – Вип. 3. – С. 58 – 61.

8. Новицький Ю. Л., Оленюк Ю. Р., Казмірук А. В. Розвиток транспортної мережі міста при зміні виробничих зон. Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.13. С. 195 – 198.

Мотузенко Богдан Ігорович,
кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри політичних наук і права КНУБА,
ORCID: 0000-0001-6721-4271

ПРО ПРАВО НА МЕЦЕНАТСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ АРХІТЕКТУРНОЇ СПАДЩИНИ МІСТА

Варто зазначити, що меценатство – це довгострокове та масштабне вкладення, що передбачає залучення великих ресурсів – не лише фінансових, але і організаційних а також серйозного експертного супроводу та контролю. Але й ефект від реалізації проекту у цій сфері буде стійким та довгостроковим.

Один із найбільш значущих аспектів реалізації таких проектів – це репутаційна та іміджева підтримка, яка передбачає масштабну та різнобічну PR-роботу, щоб за допомогою активної комунікації з громадськістю встановити позитивний зв'язок між реалізованим проектом та репутацією благодійника.

При цьому дуже важливо зберегти зв'язок об'єкта, що реконструюється, з його історією у всіх значущих аспектах – архітектурному, культурному, і навіть символічному, разом зовнішнім виглядом відновлюючи/зберігаючи, наприклад, і його ім'я. Як приклад можна навести галерею "Арсенал" у Києві, яка після ревіталізації зберегла свою історичну назву.

З іншого боку, існує велика кількість прикладів, коли відомі історичні будівлі набували ім'я мецената, який вклав свої кошти в їх будівництво чи розвиток: наприклад, Галерея Тейт у Лондоні або Музей Гугенхайма в Нью-Йорку, які є визнаними архітектурними цінностями. Асоціація між будинком (його функцією) та ім'ям благодійника є

ідеальною обставиною, яка дозволяє зберегти ім'я самого мецената у колективній пам'яті. Це можна назвати надметою для такого благодійника та найвищою точкою його успіху.

Для цього необхідно щоб архітектурний об'єкт відображав щирі прагнення і цінності мецената, його захоплення чи навіть пристрасть. Причому сам меценат має бути сам по-справжньому захопленим цим об'єктом. Можливі варіанти (приклад АртЦентр)

Благодійні прагнення мецената можуть вписуватися в міський простір, як особливий, впізнаваний стиль і одночасно вираження шанобливості та поваги до культурного та історичного середовища, що має цінність для громади. Наприклад, умовні "ресторани Іванова", вписані в архітектуру історичних локацій, можуть стати прикладом дбайливого та поважного ставлення до міської спадщини їх власника, який своїми безпосередніми діями демонструє бажання зробити простір кращим, комфортнішим, живішим і одночасно зберегти його звичне символічне та естетичне значення для городян.

Правильна поведінка благодійника з часом може стати впізнаваною, особливо на тлі українських сучасних реалій, а згодом навіть загальним прикладом "еталонного" меценатства вже навіть поза контекстом якогось конкретного заняття чи сфери реалізації зусиль конкретної людини. Навіть побудовані різні будівлі з різним функціоналом і призначенням, і реалізовані різні проекти, втім, можуть бути об'єднані загальним задумом або підходом і обставинами появи в міському просторі. Це найскладніша, але й найефективніша стратегія з погляду довготривалості та значущості результатів.

Реставрація – це ретельне відновлення початкового вигляду відповідно до технологій і підходів того часу створення історичного об'єкту. Реставрація – це, як правило, найдорожчий і ресурсомісткий вид меценатської діяльності, але часом найпрестижніший та найбільш визнаваний на найвищому, міжнародному рівні. Реставрація, наприклад, об'єкта, визнаного ЮНЕСКО всесвітньою спадщиною, може стати прикладом для наслідування інших меценатів та зародженням особливого стилю благодійної поведінки. Якщо реставрація є неможливою, наприклад, через повну руйнацію будівлі, її відтворюють

заново на основі всіх доступних історичних документів чи пам’яток (креслень, фотографій, описів) за допомогою сучасних матеріалів та технологій. Як приклад архітектурного відтворення можна навести відновлення історичної частини міста у Будві у Чорногорії або дзвіниці Собору Святого Марка у Венеції.

Звісно, що реставрація історичної будівлі вимагає залучення професійних реставраторів, які знаються на технології відновлення, що застосовуються для конкретного об'єкта, але також потребує залучення вчених та експертів. Причому у такому випадку меценат нібито відступає на другий план, залишаючи на передньому плані фахівців. Однак за правильно організованої PR-кампанії такий проект може не лише стати прецедентом в Україні, а й основою для міжнародного іміджевого позиціонування самої постаті мецената.

Менш суворим, але набагато більш творчим є підхід ревіталізації, який дозволяє одночасно з максимально можливою ретельністю у справі збереження початкового вигляду будівлі надати їй нову функцію, розширити її призначення та можливості, а разом з тим відродити її актуальність у сучасному міському середовищі.

Ревіталізація – це відновлення значущості міського об'єкта чи локації для городян. Це особлива концептуалізація, яка вимагає особливого підходу, який багато в чому межує з реставрацією. У цьому випадку меценат декларує свою повагу до історичної та культурної цінності об'єкта, вносячи до нього мінімальні зміни та з усією ретельністю прислухаючись до думок як фахівців, так і міських мешканців, для яких цей об'єкт має власну значимість. Ревіталізація це ще й комплекс соціальних заходів щодо оптимізації міського середовища.

Ще з менш суворими вимогами, але ще з більшим компонентом творчого потенціалу має місце такий концептуальний підхід як реконструкція, що має на увазі часткову перебудову архітектурного об'єкта, проте зі збереженням його вихідної впізнаваності. Історичні будівлі, особливо в сучасних містах, часто втрачають свою функціональність, а їхня внутрішня структура просто не відповідає

новим потребам та уявленням про комфорт. Будинки можуть бути частково зруйновані або їхня реставрація з різних причин є неможливою.

В цьому випадку єдиним способом збереження історичної та культурної спадщини залишається реконструкція, яка дозволяє одночасно і адаптувати будівлю до нових умов, і зберегти хоча б частково її як історичний об'єкт, який посідає своє місце серед об’єктів, що поціновуються городянами. Іноді реконструкція передбачає лише збереження фасаду з повним перетворенням зафасадної частини будівлі (як, наприклад, у разі реконструкції київського ЦУМу).

Реконструкція – один із найпоширеніших підходів, який є компромісом між потребами сучасних міст у швидкому розвитку та прагненням зберегти історичну спадщину, що має значення для міст, їх мешканців чи всієї країни. Тут особливого значення набуває суспільна комунікація і постійне узгодження намірів та пропозицій мецената з очікуваннями та уявленнями громади. Необхідним у такому разі стає проведення громадських слухань, отримання схвалень від експертів та лідерів громадської думки, PR-кампанії, адресовані різним групам населення. В результаті може з'явитися об'єкт, який органічно поєднує позитивну історичну/культурну репутацію з репутацією мецената та одночасно відображає реальні потреби городян із погляду функцій та комфорту. Такий об'єкт може стати новою окрасою міста та візитівкою бізнесу мецената.

Найбільш складний, комплексний і водночас масштабний та творчий підхід – це редевелопмент. Це цільова кардинальна реконструкція будівель та архітектурних комплексів, можна сказати, їх конструктивний розвиток, зі зміною цільового призначення, враховуючи всі параметри сучасного міста – екології, соціальної ситуації, транспортних потоків, міського зонування, локальних інфраструктурних потреб (дороги, паркування, торгові площі, соціальна) інфраструктура) і т.д.

Редевелопмент – це самостійний архітектурний проект, у якому початкова будівля є своєрідною відправною точкою, яка задає напрямок руху проекту. Такий проект орієнтований вже не так на конкретну будівлю, як на перетворення всього навколишнього простору. Це

виконання масштабних завдань та організаційне перетворення великої території, що потребує нетривіальних рішень у всіх відповідних професійних аспектах – містобудівному, інфраструктурному, дизайнерському, культурному, соціальному, комунікаційному тощо.

За всієї складності такого проекту він може дати й аналогічно масштабний позитивний репутаційний ефект для мецената. Такі проекти складно не помітити, вони часто стають яскравою подією як для міста, так і країни. А при оригінальному втіленні перетворюються не просто на визначну пам'ятку, а на повноцінну сучасну пам'ятку, що має всю відповідну цінність і значущість. Звичайно, постать мецената в цьому випадку стає максимально виразною в очах аудиторії.

Разом із масштабністю цей підхід також має на увазі великі репутаційні ризики у разі неправильної комунікаційної та PR-політики мецената, який може недостатньо добре оцінювати значущість тих змін, які він прагне втілити. Як приклад вдалого редевелопменту можна навести тотальну реконструкцію фабрики "Рошен" у Києві, внаслідок чого було створено новий та сучасно громадський простір. Водночас ця ж корпорація профінансувала один із найбільш невдалих прикладів редевелопменту – Театр на Подолі на Андріївському узвозі, який спричинив неоднозначну реакцію громадськості та породив масштабний конфлікт.

Комплексні рішення у просторі міста на одразу кількох рівнях сполученості Мецената з Об'єктом – можна проілюструвати на прикладі реставрації костелу Святого Миколая з одночасним узгодженням та зведенням сучасного Будинку (органної) музики, якого потребує місто та столиця.

ПРИКЛАДИ РЕКОНСТРУКЦІЙ І РЕДЕВЕЛОПМЕНТА ІСТОРИЧНИХ БУДІВЕЛЬ

Офісний центр The Warehouse в історичній будівлі текстильної фабрики (Нью-Йорк)

Комплексний редевеломпент міських газових сховищ (Відень)

Культурний, торговельний та діловий центр, побудований на базі пивоварні (Познань)

Ельбська філармонія, побудована на основі портового складу (Гамбург)

ПРИКЛАДИ КИЇВСЬКИХ ОБ'ЄКТІВ, ЩО МОЖУТЬ СТАТИ ОСНОВОЮ ДЛЯ ПРОЕКТІВ ПО РЕДЕВЕЛОПМЕНТУ

Пивзавод на Подолі. Унікальна історична промислова будівля, побудована в 1872 році. За правильного підходу може стати системоутворюючим об'єктом для всієї прилеглої території, що суттєво збільшить комерційну та соціальну привабливість району.

Дім Сікорського. Історична будівля, в якій жив молодий авіатор та винахідник зі світовою популярністю Ігор Сікорський. У цьому будинку

він конструював свої перші літальні апарати. Важко переоцінити важливість цієї будівлі для України, яка потребує відродження та утвердження історичної пам'яті. Як і складно переоцінити потенційний ефект для будь-якого мецената, який зможе реалізувати комплексний редевелоперський проект.

Недобудована будівля льодового стадіону. Яскравий приклад пізнього радянського модернізму. Будівля і навколишня територія можуть бути кардинально реконструйовані і функціонально переорієнтовані, ставши значною точкою тяжіння будь-яких адресних аудиторій, враховуючи можливість реалізації цьому об'єкті одночасно безлічі локальних функцій.

Наводницька вежа Київської фортеці. Унікальна історична будівля початку XVIII ст. Має безмежну перспективу для реалізації редевелоперських проектів з конструктивної, функціональної, дизайнерської та соціально-економічної точок зору.

Жмурко Юлія Вікторівна,
кандидат архітектури, доцент,
Харківський університет міського господарства імені О.М. Бекетова,
кафедра «Містобудування»
orcid: 0000-0001-5171-4933

ІГРОВИЙ АСПЕКТ ГУМАНІЗАЦІЇ МІСТОБУДІВНОГО ПРОСТОРУ

Створення гуманізованого містобудівного простору для життєдіяльності сучасної людини сьогодні пов’язується перш за все зі збереженням його естетичної складової. Проблема розвитку містобудівного середовища полягає в збереженні історичного потенціалу міста: істинного смислового ядра, комунікаційних систем і його образної специфіки. Гуманізація простору включає гармонійне поєднання

існуючих та нових об'ємно-просторових рішень, що створюються в контексті смислових і образних характеристик історичного і природного ландшафтів, формуючи естетичне середовище.

Говорячи про естетичну спрямованість містобудівного простору та його гуманізацію, важливо звернути увагу на такий феномен людської природи як гра. Естетичність, що характеризується духовністю, є невід'ємною категорією гуманізму, яка передбачає свободу людини в її думках і діяльності, свободу в можливості реалізувати свої особисті потреби. Ігрова ситуація максимально налаштовує до такої свободи, оскільки знімає обмежуючі рамки, вводячи принцип умовності. "Гра робить людину вільною" визначав Ф. Шіллер [1, с.11]. За визначенням Й. Хейзинги, гра як культурна діяльність - це, насамперед, вільна діяльність, що не ставить прагматичних цілей [2].

Крім цього естетичність середовища характеризується його цілісністю. Естетична цілісність архітектурного середовища відображається у формуванні метафори, при виникненні у свідомості людини об’єднуючих образів. При цьому "зриме" перетвориться в «незриме», частина в ціле, особисте в надособисте. "Зримим" виступає домінуюча природна або архітектурна форма, яка завершує візуальні просторові розкриття з різних ракурсів. Але "знак", "значення", "образ", "метафора", з якими вони асоціюються, виникають у свідомості людини в результаті складних начал: актуальних і генетичних передумов.

Найбільш актуальні для архітектури просторові метафори. Метафора "міф місця" передає духовну сутність певного простору, який представляється унікальним, художнім простором, виражає те почуття простору, яке пронизує усю культуру і лежить в її основі. Метафора є первинне словесне втілення гри, яка є початковим сигналом розуміння: метакомунікації. Отже, метафора може бути названа своєрідною метамовою життя, мовою гри або грою в мові. Метафора ламає межі повсякденності, рутини і тим самим надзвичайно зближується з грою [3, с.37].

Інваріантні просторові опозиції, що формують стійкі метафори та створюють ігрову ситуації, можна прослідкувати в семіотичних дослідженнях Ю. М. Лотмана.

У цьому плані Ю. М. Лотман виділяє кілька методичних опозицій. Першою з них є опозиція ***системне - несистемне***. До системної якості об'єкта віднесена наявність зв'язків та елементів, які будуть залишатися незмінними при будь-яких зовнішніх змінах. Ця інваріантна структура представляє собою єдину реальність. Їй протиставляються елементи варіативні, нестійкі, іррегулярні, які не можуть бути включені в систему. Відношення ***однозначне - амбівалентне*** мають на увазі, що в традиційній бінарній структурі (наприклад, "свій-чужий") відносини будуються таким чином, що окремі елементи структури перебувають не в однозначних, а в амбівалентних відношеннях до оточення. Впливаючи на сюжет, вони порушують структурну впорядкованість системи, але разом з тим, додають їй інформативності, збільшуючи приховані можливості в безліч разів. Відношення ***ядро - периферія*** в динамічній просторовій системі є важливим механізм переходу одного в інше, постійної зміни даних структурних форм. Опозиція ***описане - неописане*** розглядає відношення описаного як організовано-статичного, зрозумілого, розгаданого аспекту системи й аспекту незрозумілого, "таємного". До опозицій відносяться також ***необхідне - зайве***, що розглядається як необхідний структурний резерв, що дозволяє зміни, не порушуючи основи.

Можна відзначити, що опозиції, відзначені Ю. М. Лотманом, перебувають у певних агональних відношеннях. Перехід однієї опозиції в іншу, розуміння так чи інакше наданої інформації, наявність системи та іносистеми створюють передумови для ігрового аналізу середовища [4].

В архітектурі як діяльності гравець-суб'єкт бере участь як учасник діяльності. В архітектурі як сприйнятті суб'єкт є спостерігачем. Архітектурне середовище при цьому виступає рівноправним ігровим партнером. В архітектурній діяльності ігрова ситуація обумовлена розгадуванням загадки, яку задає людині простір. При цьому слід зупинитися на двох якостях гри: впорядкованості та загадковості. При цьому одним з аспектів гри є порушення впорядкованості.

Як відправну умову аналізу треба зазначити, що містобудівні об'єкти повинні містити в собі ці аспекти як характеристику їхніх художніх якостей. У розкритті вторинного змісту архітектурного

простору особливе місце займає ігрова складова. Позначені вище опозиції формують агонально-ігрову структуру, яку можна розглядати як духовну складову композиції ансамблю. Архітектурний ансамбль - це, насамперед, динамічна просторово-часова структура. При аналізі сприйняття архітектурного ансамблю ці просторово-часові категорії, узяті в їхній семантичній єдності, дозволяють розкрити головне в архітектурному сюжеті - складову його художнього змісту: "вторинну значеннєву парадигму", за Ю. М. Лотманом, "реальність вищого порядку", за Ф. Шіллером, обов'язкову для будь-якого художнього тексту.

Гра відособлена від "повсякденного" життя тривалістю й місцем дії. Вона протікає усередині обмеженого простору, який може бути зрозумілий і як священний ритуальний простір. Важлива властивість гри – це елементи повтору, рефрену, чергування. Композиційні принципи гри: метрична або ритмічна побудова, маскування змісту та ін. Порядок гри виражається в ритмі й гармонії. Естетична якість гри обумовлена творчим потенціалом людини. Вона збагачує гру, створюючи напругу, чергування, контраст, варіантність, рівновагу, зав'язку й розв'язку, тобто якості, традиційно властиві твору мистецтва. Особливе місце в грі займає елемент напруги: нестійкість, непевність, шанс або можливість, напружений пошук відповіді на загадку. Напруга гри переходить у підйом почуттів. Мажорний ігровий настрій - специфіка свята, що веде до розрядки.

Архітектурний еквівалент загадки формується під час руху людини через архітектурні простори. В архітектурному сюжеті стимулом до руху може служити домінанта вдалині, як знак центру того простору, якого прагне людина, реалізуючи якесь прагматичне завдання. Згодом об'єкт зникає, прихований забудовою, ландшафтною формою і через деякий час він може виникнути знову вже в новому ракурсі та в іншому оточенні. Більше того, він може тимчасово передати свої функції іншій домінанті і з'явитися тільки у фіналі як заслужена нагорода. Таким чином, в архітектурному сюжеті виникає агональна ситуація – змагання людини та архітектурного середовища у розгадуванні загадки.

У цьому змаганні людина переживає емоційні напруження та розрядки. Напруга пов'язана із загадкою як естетичним феноменом; загадкою, яку ставить людині темрява (безвидність, відсутність ясності). Смисловим аналогом темряви є заплутаність, випадковість архітектурно-просторової структури. Пошук відповіді стимулює інтерес, а знаходження відповіді – сплеск позитивних емоцій. Якщо загадку задає темрява, невизначеність кордонів, неясність, заплутаність структури, то очевидною розгадкою є вихід до світла, в ясний простір, який логічно прочитується і впізнається як довгоочікувана мета [5].

Таким чином, аналіз бінарних опозицій, що розкривають агональну структуру композиції архітектурного ансамблю демонструє складність композиційної побудови, його багатоаспектний метафоричний ряд, що викликає ігрові асоціації. Це дає підставу говорити про художній рівень містобудівного середовища, ступінь його естетико-архітектурної цінності, гуманізацію.

Список використаних джерел і літератури:

1. Шиллер, Ф. Письма об эстетическом воспитании человека. // Соб. соч. в 8 т. Т IV. М., 1955. с. 333.

2. Хёйзинга, Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня. М.: Изд. группа “Прогресс”, “Прогресс-Академия”, 1992. 464 с.

3. Ретюнских, Л. Т. Философия игры. 2-е изд. М.: Вузовская книга, 2005. 256 с.

4. Лотман, Ю. М. Семиосфера. С.-Петербург: «Искусство-СПБ», 2004. 556с.

5. Шубович, С. А. Мифопоэтический феномен архитектурной среды. Х.: ХНАМГ, 2012.177 с.

Медведська Людмила Євгенівна,
кандидат історичних наук,
кафедра політичних наук і права КНУБА
0000-0003-4114-5081

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПАМ'ЯТОК КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ: РОЛЬ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Пандемія COVID-19 та пов'язані з нею обмеження у багатьох країнах світу спричинили сплеск інтересу українців до подорожей рідною країною й відвідання історико-культурних пам'яток. Разом із тим, локдауни, що перманентно трапляються внаслідок поширення різних штамів COVID-19, можуть у тривалій перспективі призвести до «зубожіння» культурного життя багатьох українців. Виставки, театри, музеї, архітектурні пам'ятки в таких умовах періодично є недоступними для громадськості. Це стоїть на заваді культурному прогресу української молоді, процес здобування освіти якою припав на період пандемії, та й так званого цифрового покоління [15] загалом. Звичайно, є проекти, що дають можливість онлайн дізнатися більше про рідну країну. Проекти «Мандруй Україною» [18] чи Ukrainer [19], віртуальні тури українськими музеями просто неба [7], Софійським собором [11] тощо - зручні та пізнавальні ресурси для зацікавлених у розширенні власного світогляду. Але коли мова йде про осіб із низьким рівнем мотивації до ознайомлення із культурними пам'ятками (з різних причин), ресурси на кшталт згаданих вище видаються недостатньо переконливими. Популяризація культурних пам'яток – це не лише надання можливостей для ознайомлення з ними, але й стимулювання інтересу до цих об'єктів, їх історії та значення. Та конкурувати із затребуваними у суспільстві видами дозвілля – кіно та відеоіграми – культурним пам'яткам навряд чи вдасться, і справа не лише в легкій доступності згаданих розваг чи певній «інтелектуальній елітарності» культурних об'єктів. Ще задовго до початку пандемії спостерігалася тенденція до динамічного зростання ігрового сегменту IT-ринку [10], а пандемія стала каталізатором цього процесу – майже $160 млрд витратили геймери на ігри в 2020 році [8].

З огляду на це видається доцільним застосування ігрових технологій з метою популяризації пам'яток культури. Йохан Гейзинга описував, яким чином спостерігач за грою намагається зрозуміти її: якщо ж він дійде висновку, що гра заснована на взаємодії з певними образами, на певному образному перетворенні дійсності, то передусім спробує зрозуміти цінність та значення цих образів і цього перетворення в образи. Тому спостерігач захоче подивитися, як ці образи з'являються в самій грі, і таким чином спробувати зрозуміти гру як фактор культурного життя [14].

Трактат Йохана Гейзинги вийшов друком у 1939 році, коли у людей не було ні віртуальних технологій, ні можливості відвідувати цікаві місця планети онлайн, ні навіть часто доступу до фото таких місць. У наш час, в умовах зростання ролі ігрових технологій у різних галузях, й передусім – у сфері дистанційного навчання [12] – гіпотези Гейзинги не лише не втратили актуальності, але й сприяють пошуку нових шляхів популяризації культури за допомогою гри. Адже просування відповідних смислів є набагато ефективнішим (нижчий спротив, вища стійкість) тоді, коли користувач розглядає смисли як особисті, а не набуті досвід чи емоції [4]. Таким чином, у гіпотетичній грі, заснованій на взаємодії з образами культурних пам'яток, гравці й спостерігачі можуть зацікавитися не лише її сюжетом і результатами, але й наративом. Створений професіоналами у цікавій, навіть белетристичній формі, такий наратив може суттєво підвищити рівень інтересу користувачів до самої гри, а отже – й до культурних пам'яток, образи яких вплетені в нього.

Ефективним інструментом популяризації можуть бути як віртуальні, так і реальні ігри, іноді – змішані їх форми. Найпростіший приклад: віртуальний тур скансеном «Запорізька Січ» [1] трансформуємо в елемент гри, метою якої є популяризація острова Хортиця – одного з Семи Чудес України [16]. Генеруючи завдання (місії), які гравець повинен виконати, мандруючи Січчю, ми занурюємо його в атмосферу острова й козацької республіки. А за допомогою додаткових опцій гравець уявлятиме себе козаком чи представником іноземної дипломатичної місії. Це – лише примітивний приклад гіпотетичної гри; асортимент різновидів реальних ігор широкий – від тематичного квізу

[13] до серії історичних стратегій у реальному часі «Козаки». Якщо ж розробити на заявлену тематику глобальну стратегію на кшталт історичної гри Crusader Kings [17], можна прогнозувати суттєве посилення інтересу до культурного наративу на світовому рівні.

Утім, гейміфікація не обмежується лише технологіями відеоігор. Тож не менш перспективним способом популяризації культурних пам'яток є застосування альтернативних ігрових технологій – міських квестів [9], музейних квестів [3], квізів [5] та різних видів інтелектуальних ігор [6], контент яких може бути як текстовим, так і з фото- чи відеоелементами.

Навіть звичайні тести використовуються у якості ігрових технологій, якщо цікаво оформлені «правила гри». Описуючи досвід упровадження гейміфікованого онлайн-курсу з історії та культури, дослідники зазначають, що саме в тестових завданнях був зроблений акцент на застосування гейміфікації. І одним із ігрових елементів була необмежена кількість спроб проходити тести – відповідаючи на питання, студент сам визначав прийнятний для себе результат [2].

З огляду на успішність цього досвіду можемо припустити, що навіть найпростіші тематичні онлайн-квізи з цікавим і доступним контентом здатні підвищити рівень інтересу аудиторії до культурних об'єктів [5].

Зручний доступний ресурс, інформативність, легкий стиль подання, цікаві завдання із візуальним супроводом, система заохочень і нагород (бали, значки досягнень, рейтинги тощо), можливість виконувати завдання необмежену кількість раз чи, наприклад, взяти участь у благодійному проекті – це лише частина факторів, що сприятимуть залученню нових користувачів. Більш досвідченим гравцям можна запропонувати участь в іграх вищого рівня складності – спортивних версій ігор «Що? Де? Коли?», «Своя гра», «Брейн-ринг» тощо. На їх учасників чекають доволі складні завдання, тож мотивацію для частини гравців є саме інтелектуальні виклики й високий рівень суперників.

Загалом можна виділити наступні особливості застосування ігрових технологій, що визначають ефективність популяризації тієї чи іншої тематики:

Елементи сюжету, що спонукають гравців продовжити гру з різних мотивів (інтрига, виклик, екстрим, дослідницький азарт тощо);

Залучення гравця до взаємодії, його повне занурення в атмосферу гри (наприклад, міські квести, учасники яких відвідують визначні місця та виконують там певні завдання; але варто пам'ятати, що відеоігри є сильним конкурентом офлайн-квестам у цій площині через їх глобальну популярність);

Зворотній зв'язок (дія – нагорода, відповідь – бали, досягнення - бонуси);

Ієрархія гравців (фактор суперництва – один із найбільш сильних, адже дає гравцю відчуття власної значимості на фоні гірших результатів інших гравців).

Зважаючи на те, що ринок відеоігор у силу своєї масової популярності та високого рівня емоційного включення має потужний вплив на формування світоглядних преференцій українців [4], можемо підсумувати, що застосування ігрових технологій з метою популяризації культурних пам'яток є досить перспективним способом її досягти. Також видається вірогідним, що в умовах дистанційної роботи та навчання гейміфікація може сприяти підвищенню інтелектуального та культурного рівня представників так званого цифрового покоління, яке є активною цільовою аудиторією ринку різноманітних ігор.

Список використаних джерел та літератури:

1. Віртуальний тур українськими музеями просто неба. URL: https://zaporizhzhia.city/news/virtualnij-tur-ukrainskimi-muzeami-prosto-neba (дата звернення: 01.12.2021).

2. Ставцева И.В., Вагина Т.С. Влияние геймификации на мотивацию к обучению: опыт внедрения геймифицированного онлайн-курса в дисциплину «История и культура стран изучаемого языка». URL: https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-geymifikatsii-na-motivatsiyu-k-obucheniyu-opyt-vnedreniya-geymifitsirovannogo-onlayn-kursa-v-distsiplinu-istoriya-i-kultura/viewer (дата звернення: 01.12.2021).

3. Знайди свого в музеї. URL: https://kyivmaps.com/ua/events/znajdi-svogo-v-muzei (дата звернення: 01.12.2021).

4. Половинчак Ю. Ігрові технології у світоглядних інтервенціях сучасних комунікацій. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3531:igrovi-tekhnologiji-u-svitoglyadnikh-interventsiyakh-suchasnikh-komunikatsij&catid=81&Itemid=415 (дата звернення: 01.12.2021).

5. Квізи з історії України. URL: https://linzza.com/category/istorija/ (дата звернення: 01.12.2021).

6. Зеленов Є.А. Ліга українських клубів. URL: http://luk.org.ua/announcements (дата звернення: 01.12.2021).

7. Музеї України просто неба. URL: https://museums.authenticukraine.com.ua/ua/ (дата звернення: 01.12.2021).

8. Оцифрованные: как пандемия повлияла на мировую индустрию. URL: https://www.forbes.ru/tehnologii/420471-ocifrovannye-kak-pandemiya-povliyala-na-igrovuyu-industriyu (дата звернення: 01.12.2021).

9. Пізнавальний квест – пригоди вулицями та парками Києва! URL: https://kiev.look.city/ (дата звернення: 01.12.2021).

10. Серьезные забавы: почему видеоигры становятся популярнее кино. URL: https://www.forbes.ru/tehnologii/357631-sereznye-zabavy-pochemu-videoigry-stanovyatsya-populyarnee-kino (дата звернення: 01.12.2021).

11. Софійський собор. URL: https://my.matterport.com/show/?m=XxDnKGZfXJG (дата звернення: 01.12.2021).

12. Бредихина Н.С. Феномен геймификации в продвижении дистанционных образовательных услуг. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-geymifikatsii-v-prodvizhenii-distantsionnyh-obrazovatelnyh-uslug/viewer (дата звернення: 01.12.2021).

13. Фортифікаційні споруди козацької доби. URL: https://linzza.com/kozacki-forteci/ (дата звернення: 01.12.2021).

14. Хёйзинга Й. Homo ludens. Человек играющий. URL: https://www.livelib.ru/book/4931/readpart-homo-ludens-chelovek-igrayuschij-stati-po-istorii-kultury-johan-hjojzinga/~4 (дата звернення: 01.12.2021).

15. Зеленов Є.А. Цифрове покоління: ризики, переваги, засоби взаємодії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2018. Вип. 5. С. 46-57.

16. 7 чудес України. URL: https://7chudes.in.ua/ (дата звернення: 01.12.2021).

17. Crusader Kings Review. URL: https://www.gamespot.com/reviews/crusader-kings-review/1900-6100385/ (дата звернення: 01.12.2021).

18. Discover URL: https://discover.ua/ (дата звернення: 01.12.2021).

19. Ukrainer. URL: https://ukrainer.net/expedition/ (дата звернення: 01.12.2021).

Комова Олена Станіславівна,
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6689-5140,
Машков Костянтин Євгенович, *к.ю.н.,*
доценти кафедри політичних наук і права КНУБА

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ МІСТА КИЄВА

Пріоритетними завданнями соціальної держави є забезпечення громадянам гідного рівня життя, гарантування соціальної стабільності, соціальної безпеки і соціальної допомоги, громадянського миру і злагоди. Вирішення цих актуальних завдань неможливе без ґрунтовного дослідження сутності основних понять, категорій та дефініцій у правовій науці. В Основному Законі України визначено, що найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Згідно з Конституцією, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави. Із

зазначених положень випливає, що держава не є пасивним спостерігачем за реалізацією прав і свобод громадян, навпаки, є активним учасником забезпечення їх реалізації.

В Україні конституційно закріплено поняття «соціальний захист», яке включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також по старості та в інших випадках, передбачених законом. Станом на сьогоднішній день, як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин, залишаються невирішеними ряд проблем, що негативно позначається на рівні соціально-економічного розвитку Києва та добробуті його жителів. Загалом, у державі так і не відпрацьовано комплексний підхід щодо поліпшення фінансування системи соціального захисту, внаслідок чого розробка фінансової політики у соціальній сфері здійснюється без належного обґрунтування, організаційно-правової та фінансової бази. У цьому контексті надзвичайно актуальним постає необхідність оцінки стану соціального захисту в Києві, його фінансування, комплексний аналіз динаміки показників системи соціального захисту населення, визначення основних напрямів та стратегічних пріоритетів реформування соціальної політики [4, с. 100].

Як відомо, соціальний захист населення – це система заходів правового, соціально-економічного й організаційного характеру, що гарантується та реалізується державою для досягнення гідного життя людини, тобто його матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства. Іншими словами, це комплекс заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах чи іншій ситуації. Його мета полягає в тому, щоб, забезпечивши людям мінімально необхідний життєвий рівень, надати кожному можливості вільно розвиватися, реалізувати себе, свої здібності, гарантувати дотримання стабільності в суспільстві,соціальної солідарності, загального добробуту населення [4, с. 101].

Слід зазначити, що глибинний сенс нової історичної парадигми відносин між державою та людиною полягає в тому, щоб місце пануючої в минулому ідеології "керування" держави людиною посіла протилежна

- ідеологія “служіння” держави людині. Сьогодні з’явилися реальні шанси справді поставити владу на службу кожному громадянинові, адже у програмі діяльності Кабінету Міністрів України проголошується, що “головним завданням уряду є утвердження й реалізація прав і свобод людини, формування громадянського суспільства та побудова правової держави” [1, с. 11]. Водночас, соціальна політика держави залишається спрямованою переважно на підтримку непрацездатних та малозабезпечених верств суспільства, а не на забезпечення соціально-економічних прав працездатних громадян, тобто права на працю, її гідну та своєчасну оплату. Аномально виглядає ситуація, коли розмір мінімальної заробітної плати тривалий час був менший і лише сьогодні досяг розміру мінімальної пенсії. Офіційно зареєстроване безробіття становить 8,6%, чисельність українських трудових мігрантів - близько 10% (до 5 млн осіб на рік)[1, с. 12].

Важливе значення при розгляді соціального захисту населення Києва має аналіз його структури, яка включає в себе наступні елементи: форми реалізації соціального захисту в місті Києві, функції та принципи, необхідні для виконання поставлених цілей. Соціальний захист в місті Києві проявляється у трьох формах: соціальні гарантії; соціальне страхування; соціальна допомога.

Соціальну допомогу для жителів міста Києва можна поділити на два основних види: державну та недержавну. Державна соціальна допомога фінансується переважно за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Недержавна соціальна допомога надається певним верствам населення за рахунок різноманітних благодійних фондів (у тому числі міжнародних), які можуть створюватися як юридич-ними, так і фізичними особами (в тому числі іноземними громадянами).

Щороку більше 20% державного бюджету витрачається на фінансування програми "Соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні", якою передбачено надання найуразливішим верствам населення передбачених законодавством соціальних виплат. Проте зростання частки видатків на соціальний захист не супроводжується істотним підвищенням соціальних гарантій. Адже велика частина коштів йде на покриття дефіциту Пенсійного Фонду, чинна система соціального

захисту, і насамперед пільг та субсидій, не забезпечує належного рівня підтримки незахищених верств населення, незважаючи на зростання питомої ваги видатків зведеного бюджету на зазначені цілі. Хронічна нестача коштів на фінансування програм соціального захисту і соціального забезпечення пояснюється, передусім, тим, що діюча система пільг є фінансово необ-ґрунтованою, значною мірою декларативною, непрозорою і соціально несправедливою. Вона не орієнтується на захист від бідності - частка пільговиків серед небідних становить 30%, а серед бідних - 23% [4, с. 102].

Формування нової концепції державного управління у сфері соціального захисту населення, особливо в умовах обмежених ресурсів, вимагає наукового обґрунтування й удосконалення механізмів державного управління перебудови сфери соціального захисту населення відповідно до суспільних потреб, міжнародних норм і стандартів. Механізми державного управління є визначальними детермінантами діяльності системи соціального захисту населення, тобто вони відображають окремі рівні, функції й структури системи і є об’єктом змін, спрямованих на покращання соціального захисту населення в Україні. Концепція адміністративної реформи в Україні визначила основну мету – формування системи державного управління, що стане ближчою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності буде служіння народові [2, с. 10-11].

Реформування державного управління у сфері соціального захисту населення стосується як центральних, так і місцевих органів виконавчої влади. Проблема полягає в тому, щоб оптимально поєднувати локальні й загальнодержавні інтереси, проводити конкретну соціальну політику на місцях. У цьому процесі важливим є визначення ролі вищих органів держави у сфері соціального захисту, теоретико-правових засад діяльності органів виконавчої влади в реалізації соціальної політики держави, наданні соціальних послуг населенню[2, с. 11].

Неефективність використання коштів, які виділяються, їхнє нецільове використання призводить, навпаки, до погіршення ситуації в країні, поширення невдоволення та соціального напруження серед населення. Якнайшвидше виявлення ключових проблем та втілення в

життя шляхів їхнього розв'язання допоможе вирішити багато проблем. На даному етапі система соціального захисту населення має низку проблем практично по усіх напрямках своєї діяльності. Так, незадовільним є стан пенсійного забезпечення, необґрунтованими та невідповідними реальним можливостям є видатки на соціальні пільги, а розміри обов'язкових соціальних внесків, хоч і є одними з найвищих у Європі, проте не дають бажаного соціального ефекту. Тому на даному етапі важливої ролі набуває реформування систем соціального захисту у напрямку підвищення адресності соціальної допомоги, розподіл навантаження між бюджетом та позабюджетними соціальними фондами та недержавними фондами соціального страхування у бік підвищення ролі останніх двох [3, с. 94].

Натомість, слід наголосити, що перед нашою державою стоїть завдання побудови такої системи соціального захисту, яка змогла б швидко та якісно підвищити рівень життя соціально незахищених групп населення і водночас не бути стримуючим фактором для розвитку економіки. Рішення може бути знайдено у створенні гнучких, спроможних швидко адаптуватися в нових економічних умовах систем управління соціальними ризиками, що базуються на кращих світових досягненнях та враховують національні особливості розвитку.

Дуже важливими у цьому контексті є місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування як суб'єкти управління соціальним захистом населення забезпечують на регіональному та місцевому рівнях реалізацію державної політики та виконання регіональних програм соціального захисту населення. При цьому визначені різними законами України ("Про місцеве самоврядування в Україні" та "Про місцеві державні адміністрації") функції районних державних адміністрацій та функції міських, районних в місті рад є практично однаковими, оскільки виконання їх забезпечують управління праці та соціального захисту населення, які підпорядковані, крім названих органів, і головному управлінню праці та соціального захисту населення облдержадміністрації. Слід тільки зазначити, що Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" визначає як власні повноваження, так і повноваження, делеговані державою.

Отже, основними викликами щодо оптимізації механізму державного управління соціальним захистом в Києві є наступні: неоптимальна структура доходів населена, проблема реалізації додаткових пільг і соціальних виплат, суперечність між широким розумінням соціальних послуг і невизначеність стратегічних пріоритетів державної політики щодо соціального захисту в конкурентоспроможній економіці України. Для підвищення ефективності системи соціального захисту населення важливе значення мають принципи соціального захисту, які дозволяють окремим її елементам та підсистемам гнучко та динамічно адаптуватися до будь-яких змін соціально-орієнтованої економіки.

Список використаних джерел:

1. Авер'янов В. Не керувати людиною – служити їй. *Віче*. 2005. № 4. С. 10-15.

2. Косенко О. Дія влади: Оцінка незалежних експертів. *Соціальний захист*. 2005. № 6. С. 9-10.

3. Павлюк К. В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 4. С. 94-99.

4. Товстиженко О.В., Марченко Н.А., Приходько М.М. Соціальний захист населення: сутність та проблеми його фінансування. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. 2014. № 1(21). С.100-104.

Кириленко Надія Вікторівна,
Одеський мореходний коледж рибної промисловості
ім. О. Соляника, викладач

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА МОЖЛИВОСТІ МІСТОБУДУВАННЯ

Метою статті є виявлення основних факторів впливу міграційної поведінки на розвиток міст та регіонів, встановлення особливостей

містопланування в залежності від міграційних настроїв та процесів. Робота спрямована на вирішення наукової суперечності між великою кількістю мігрантів в містах та можливостями розвитку сіл з метою розвитку реурбанізації.

Термін «міграція» походить від латинського «migration», що означає «переселення». У науково-довідковій літературі воно визначається як «переміщення населення в межах однієї країни або з однієї країни в іншу».

Головною складовою міграцій у сучасному світі є переселення через економічні чинники, передусім тимчасові переміщення з метою отримання більших заробітків. У таких міграціях вирішальну роль відіграє співвідношення якості життя у регіонах походження (проживання) і регіонах спрямування мігрантів. На жаль, достатньо масштабними є і вимушені переселення, викликані конфліктами, війнами, техногенними та екологічними катастрофами.

Міграція у широкому значенні слова – це територіальний рух населення між населеними пунктами (безповоротний, маятниковий сезонний) [1]

Традиційним є потужний міграційний переплив сільських жителів до міст, обумовлений величезною різницею у матеріальному становищі та загальних стандартах життя.

На тлі демографічної кризи спостерігається висока концентрація населення у міських агломераціях. Водночас у міській мережі зростає питома вага малих міст, що зумовлено їх перетворенням на центри тяжіння маятникових міграцій із послабленням функцій сіл, розташованих у межах транспортної доступності. Міграційне збільшення міського населення спричиняє зростання рівня техногенного забруднення, загострення транспортних та житлово-комунальних проблем і потреб у розгалуженні мережі інфраструктури переробки чи захоронення твердих промислових і побутових відходів.

Розвиток українських метрополісів як центрів тяжіння мігрантів обумовлює низку соціально-економічних проблем. Незареєстрована та вимушена міграція спричиняє додаткове навантаження на транспортну, інженерну та соціальну інфраструктуру центральних міст.

Загострюються проблеми, пов'язані з житловим будівництвом, що здійснюється хаотично, із порушенням вимог, з високим ризиком незавершення та без урахування реальних соціальних потреб. Поглиблюються техногенні загрози, обумовлені посиленням навантаження на комунальні мережі, морально застарілі та фізично зношені. Прискорюються процеси знелюднення певних територій, насамперед із високою концентрацією невеликих міст і дрібних сіл. [4]

Агломерації як важливий елемент формування систем розселення та зосередження виробничих, інвестиційних, інтелектуальних, освітніх та інших ресурсів обумовлюють зростання шансів на працевлаштування, отримання більш високих доходів та якісних і своєчасних соціальних послуг саме завдяки ефекту концентрації. Залежно від типу агломерацій виникає різна форма міграційної активності. Зокрема, в моноцентричних агломераціях міста-супутники в більшій мірі виконують житлову функцію, а відтак основними потоками переміщення населення є щоденні трудові маятникові міграції. Своєю чергою міста-супутники в агломерації стають центрами тяжіння для сільського населення як перспективні для постійного проживання через відносно дешеве житло (порівняно із центром агломерації) та прийнятне транспортне сполучення. Внаслідок цього периферійні до міста-супутника сільські поселення зазнають пришвидшеної соціально-економічної деградації. Водночас сільські поселення, розташовані на невеликих відстанях від центру агломерації та міст-супутників, є міграційно стабільними, оскільки використовують для свого соціально-економічного розвитку більш вигідне економіко-географічне розташування

Вплив міграційних процесів на територіальну трансформацію розміщення міського населення є неоднозначним, з різними економічними та екологічними наслідками в залежності від форм і напрямів переміщень, структури міграційних потоків, успішності інтеграції мігрантів у нове середовище. В агломераційних утвореннях міграційне поповнення молодим населенням до певної міри компенсує депопуляційні втрати та дефіцитність регіональних ринків праці, що створює сприятливі передумови для соціально-економічного піднесення. У цьому контексті важливо зазначити неоднозначність економічних і

соціальних наслідків трудових міграцій. Зокрема, соціальні втрати (руйнація сімей, соціальне сирітство) неспівмірні з будь-якими економічними перевагами міграційних переміщень, у тому числі необхідними для виживання найбідніших прошарків населення. Вирішенню цього завдання сприятиме реалізація системи заходів в межах державного програмно-цільового підходу до забезпечення комплексного розвитку поселень, орієнтованого на залучення додаткових інвестицій для створення нових робочих місць та диверсифікації сфери зайнятості в цілому. Шлях інвестиційного оновлення поселень, а не дотаційних виплат сприяє формуванню нових джерел трудових доходів економічно активного населення.

Міграційне збільшення населення великих міст країни спричиняє зростання рівня техногенного забруднення, зростання видатків на вирішення транспортних та житлово-комунальних проблем. У зв'язку з концентрацією населення постійно зростає потреба у розгалуженні мережі інфраструктури переробки чи захоронення твердих промислових і побутових відходів, що становить серйозну проблему для країн світу

Перспективним напрямом трансформаційних змін територіального розміщення населення країни є прискорення процесів рурбанізації та реурбанізації, спрямованих на створення соціально-економічних умов для перерозподілу населення на користь сіл, малих міст, приміських територій. Через виважену містобудівну політику, орієнтовану на формування стійких трудових і соціально-культурних зв'язків у межах цих територій (сфера зайнятості, надання медичних, освітніх та культурнопобутових послуг), можна дещо мінімізувати наслідки традиційних відмінностей між міськими і сільськими поселеннями, що сприяють формуванню нових потоків міграційного переміщення населення у напрямі великих міст. Активізація процесу реурбанізації, ініційована на державному рівні, може сприяти зменшенню нерівномірності заселення території країни та поступовому поширенню міських форм організації життєдіяльності на сільську місцевість. Отже, необхідно сформувати мотиваційні засади проживання у сільській місцевості, зважаючи на те, що все-таки значна частка містян мають наміри змінити місце проживання з причин погіршення екологічної

ситуації у великих містах, підвищення вартості життя, житлових проблем та інше. Вирішенню цього завдання сприятиме прискорена інтеграція локальних ринків праці на основі модернізації міжпоселенської дорожньо-транспортної інфраструктури, формування ринку соціального орендного житла, інтенсифікації транспортних переміщень з урахуванням сформованих потоків маятникової міграції. [2]

Список використаних джерел та літератури:

1. Денисенко М. Б. Миграциология / М. Б. Денисенко, В. А. Ионцев, Б. С. Хорев. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – С. 4-5.
2. Заяць Т.А. Економічна основа сільських поселень України та перспективи її зміцнення /Т.А. Заяць, Г.О.Краєвська // Економіка України. – 2016. – № 9. –С.70–81
3. Майданік І.П. Мігранти у великих містах України: склад і соціально-економічна залученість. Український соціум. 2020. № 3 (74). С. 91-103. https://ukr-socium.org.ua/archive/no-3-74-2020/migrants-in-big-cities-of-ukraine-composition-and-socio-economic-involvement/
4. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.
5. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с.

Татаркіна Софія Денисівна,
студентка архітектурного факультету КНУБА
Деревінський Василь Федорович,
доктор історичних наук, професор,
кафедра політичних наук КНУБА
ORCID: 0000-009-5967-2328

ГЕНДЕРНА НЕРІВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПЛАНУВАННЯ МІСТА

У роботі досліджено вплив гендерної нерівності на громадський простір, причини орієнтованості містопланування на потреби чоловіків

без врахування вимог жінок, запропоновано ідеї вирішення поставленого питання. Також розглянуто політику гендерного мейнстримінгу як стратегію ефективного розвитку міста, що буде інклюзивним та доступним для кожного.

1. Вступ

Громадський простір завжди був візуальним відображенням суспільного ладу, що панує в певній спільноті, тож впливи на його формування мали історичні, економічні та соціальні чинники. Патріархальний устрій як система відносин також значно позначався на плануванні міста, створюючи систему, за якої потреби жінок в інфраструктурі відходять на другий план, адже будь-який елемент благоустрою перш за все має бути комфортним фізично здоровому чоловіку з достатком вище середнього: він є тою умовною «середньостатистичною людиною», на задовольняння вимог якої орієнтовані сучасні мегаполіси. Цей підхід робить міста недоступними для інших груп населення, що не відповідають «канону», такими є зокрема жінки.

2. Незручність міст для жінок

На перший погляд здається, що сучасний мегаполіс є комфортним для кожного, проте це зовсім не так. Візьмемо до прикладу маму маленької дитини в декреті і офісного працівника-чоловіка з середнім достатком. Невже зручність планування міста буде для них однаковою? Очевидно, ні. Жінка буде частіше відвідувати сквери для прогулянок з немовлям, менше користуватися автомобілем (навіть за умови його наявності), натомість денний маршрут чоловіка буде набагато коротшим і скоріш за все пролягатиме шляхом робота-дім. Із розбіжностей виконуваних дій випливають розбіжності потреб. Відповідно, аби почуватися зручно, наведеній жінці будуть необхідні парки, дитячі майданчики, широкі пішохідні зони. Чоловік на противагу буде менше відвідувати перелічені громадські місця. Поглянувши на реалії сьогодення, звернемо увагу, що наразі пріоритет у пересуванні надається автомобілістам, парки знищуються хаотичною забудовою, дитячих майданчиків і шкіл критично не вистачає, що змушує жінок жити в умовах інфраструктурної дискримінації.

Звісно можна сказати, що наведений приклад є одиничним випадком, проте будемо посилатися на статистику. По-перше, Україні в декретну відпустку йдуть лише 3-4% чоловіків, а розглядають таку ініціативу менше половини опитуваних (48%) [1]. По-друге, у більшості сучасних сімей жінки виконують неоплачувану домашню роботу по догляду, що зумовлює їх «павутинні» маршрути містом, які відрізняються від більш простих та лінійних чоловічих. По-третє, більшість водіїв автомобілів – чоловіки, на противагу жінки набагато частіше пересуваються пішки або громадським транспортом [2, p. 178].

Також проблемою для жінок є погане освітлення вулиць вночі, адже воно змушує почувати себе небезпечно. Цей аспект змушує уникати пізніх зустрічей з друзями, відвідування публічних просторів після роботи, щоб не повертатися додому темними кварталами. Таким чином жінки через відчуття тривожності корегують свої звички, способи пересування містом, поведінку. У наведених прикладах можна побачити різницю між потребами у залежності від гендеру, що у свою чергу вимагає такого містопланування, що виконувало б свої функції та було зручним різним людям.

3. Способи подолання проблеми

Розглядаючи методи усунення проблеми, варто починати з джерела, тобто подолання власне гендерної нерівності, як соціальної, так і економічної. Інакше ми будемо боротися лише з наслідками, що позитивно не вплине на ситуацію. Тож необхідно вимагати справедливого розподілу хатніх обов'язків між чоловіками та жінками, залучати чоловіків брати відпустки для догляду за дітьми, протидіяти застарілим стереотипам про «жінок-берегинь» і «чоловіків-захисників», наполягати на рівній оплаті праці тощо.

Другою дією має стати впровадження доступності для кожного у містах і мова не лише про жінок. Простір має бути комфортним як для представника більшості, так і відповідати вимогам маргіналізованих груп, адже лише таким чином інфраструктура буде задовольняти потреби не лише тої умовної «середньостатистичної людини». Цього можна досягти впровадженням політики гендерного мейнстримінгу – інклюзивної стратегії планування, яка сприяє врахуванню різних типів

умов життя та інтересів. Такий підхід не зосереджений на жінках як єдиній цільовій групі тому, що розглядає гендерну нерівність не ізольовано. Ми маємо враховувати взаємозв'язок між окремими особливостями, адже не всі відмінності життєвих моделей пояснюються лише фактором гендеру. Яскравим прикладом може стати така виявлена закономірність: молоді чоловіки найчастіше більш впевнені в собі, ніж інші соціальні групи. Натомість найменш впевненими є жінки підліткового віку та чоловіки похилого віку [3, p. 79]. Тож можемо побачити, що сукупність відмінностей створює нові вимоги, що мають бути реалізовані в громадському просторі.

Третім методом подолання інфраструктурної дискримінації має стати боротьба з приватизацією публічних просторів, які за останній час в умовах ринкової економіки перетворилися на товар, що має ціну [4, p. 226]. Так зони стають непривабливими для користувачів, бо вони втрачають функцію вільної інтеракції, а перетворюються місця, що створюють протистояння між домінантними (видимими) та підкореними (невидимими) верствами населення [5, p. 56-80]. Також через економічну невигідність будівництва страждає й інша міська інфраструктура: забудовники не звертають увагу на відсутність шкіл, дитячих садочків, зелених зон, парків, публічних просторів, адже на них не можна заробити.

4. **Базові принципи реалізації**

Планування, що задовольняє потреби різних верств населення, має надати видимість вразливим групам, адже за умови його впровадження будуть створюватися нові способи взаємодії між ними, покращиться загальна зручність міста для людей з відмінними потребами. Першим кроком для реалізації запропонованої стратегії має перерозподіл пріоритетів, особливо стосовно сфери пересування містом. Наразі планування сучасних українських міст орієнтовано перш за все на автомобілістів, що є вкрай хибним, адже до прикладу в Києві на 213 автомобілів приходиться 1000 жителів. До того ж, автомобіль як спосіб пересування кожен власник автомобіля обере з вирогідністю 88%. Маємо, що на 1000 мешканців водіїв автомобілів буде 187. Згідно з дослідженнями, коефіцієнт заповненості салоні в середньому складає 1,5

[6]. Тож всього користуються автомобілями як способом пересування 280 людей з 1000, що трохи більше чверті від усього населення Києва.

Другим кроком для усунення проблеми має стати створення публічних просторів, комфортних для багатьох груп. Такими можуть бути інклюзивні дитячі майданчики, публічні бібліотеки, різноманітні мистецькі простори [7, p. 2449–2470]. З одного боку, відкриті зони можуть слугувати місцями для неформальної взаємодії, як у соціальному, так і просторовому контексті. З іншого боку, вони задовольняють індивідуальні потреби своїх користувачів у плану відпочинку і спілкування. Подібний простір у місті виконуватиме приватні та громадські функції, взаємодія яких є важливою для досягнення гендерної рівності.

По-третє, дієвими засобами можуть слугувати гарне освітлення міського простору вночі і створення зон, що не залишатимуться безлюдними протягом усієї доби. Для цього варто позбавитися «ізольованих територій» у парках, що створюються незрозумілими кущам та заростями. Також позитивний вплив на проблему матиме розташування на перших поверхах будівель закладів, магазинів, галерей, які стимулюватимуть активний рух людей вулицею. Реалізація цих методів створить «ефект присутності», що у свою чергу сформує безпечне середовище для прогулянок, зменшивши тривожність у жінок.

Можна наводити безліч прикладів покращення інфраструктури й надалі, проте головною думкою є уважність до потреб, вміння вислухати, що допоможуть зрозуміти, як саме можна покращити місто та зробити його доступнішим. Далі лишиться грамотна реалізація, яка також є важливою роботою

Висновки

Гендерна нерівність є одним з питань, що зачіпає не лише соціальну, а й економічну, громадську та культурну сфери. Її вплив можна також прослідкувати у містопланувані: сучасна інфраструктура значною мірою не враховує потреби жінок, у той самий час задовольняючи вимоги чоловіків. Аби зробити місто інклюзивним і комфортним для кожного, необхідно впровадити стратегію гендерного мейнстримінгу, яка передбачає створення нових просторів для взаємодії

між громадами та окремими особами, надання пріоритетності пішоходам при плануванні, будівництво пандусів для маломобільних груп населення, банально нормальне освітлення вулиць вночі тощо. Ці заходи забезпечать зручний доступ до важливих об'єктів різним групам населення поза залежністю від віку, мобільності, гендеру та фінансового стану, заохотять формування спільноти, підвищать безпеку в громадських місцях, підтримають різноманітність та гнучкість.

Список використаних джерел:

[1] Кобиляцька В. Декрет для чоловіків як тренд. URL: https://www.google.com/amp/s/povaha.org.ua/amp/dekret-dlya-cholovikiv-yak-trend/.

[2] Damyanovic D. Gender mainstreaming as a strategy for sustainable urban planning. *Roberts Marion, Sánchez de Madariaga Inés Fair Shared Cities. The Impact of Gender Planning in Europe. Farnham: Ashgate*, 2013. P. 177–192.

[3] Gender mainstreaming in urban development: Berlin handbook / Rebecca Chestnutt ... [and others]; Editor for English. Berlin: Kulturbuch-Verlag GmbH, 2011. 79 p.

[4] Kirk G. Urban planning in a capitalist society. London: Croom Helm Ltd, 1980. 226 p.

[5] Fraser N. Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text.* 1990. No. 25/26. P. 56–80.

[6] Безпалов Д. Дослідження рівня автомобілізації в Києві. URL: https://bespalov.me/2015/10/06/vyznacheno-riven-avtomobilizacii-v-kyevi/.

[7] Lees L. Gentrification and social mixing: towards an inclusive urban renaissance? *Urban studies.* 2008. No. 45 (12). November. P. 2449–2470

***Anna Martyka**, Ph.D. Eng. Arch.*
Faculty of Civil and Environmental Engineering and Architecture
Rzeszow University of Technology
orcid.org/0000-0001-7582-78280

MODEL INTERPRETATION OF THE CITY'S SPATIAL STRUCTURE AND SPATIAL POLICY. CASE STUDY OF RZESZÓW

In the planning instruments used so far in Poland, model interpretations of the spatial structure of cities are underestimated, whereas they could become a valuable tool in the creation of spatial policy. The problem of interpreting the spatial structure of cities is holistic and requires an approach based on a broad perspective of other scientific disciplines, such as economics, geography, sociology or spatial management. In this work, I focus only on considerations from the field of architecture and urban planning. The theoretical foundations of the issues of transforming spatial structures and creating their graphic interpretation for the purposes of urban planning and design have been included in publications by Mironowicz [7], Mironowicz and Majda [6], Ossowicz [8] and Guallart [3]. On the other hand, the theoretical foundations and conceptual apparatus explaining the idea of urban design and aspects taken into account in the assessment of their structure-creating potentials are included in Zuziak's publications [11,12, 14, 16, 17]. The search for new planning formulas and the development of urban planning techniques, the formulation of development strategies aimed at integrating spatial structures in a synthesising approach is also presented in Zuziak's works [1315,18]. Convincing arguments in favour of an approach to urban development design and planning, which consists of an innovative combination of classical spatial planning techniques with urban design, were presented by Solarek [10].

One of the first model interpretations of a city's spatial structure successfully used to implement a long-term visionary strategy was the famous Finger Plan of Copenhagen (Fingerplanen). The urban idea was created at the

end of the 1940s and was about the concertation of buildings along strips delineated by suburban railway and metro routes. It was clearly presented in the form of graphic representation of the city structure in the form of anthropomorphic ideograms. Contemporary examples of the use of model interpretations of spatial structures and the implementation of strategic projects include areas that concert metropolitan functions such as the new business centre Zuidas in Amsterdam, Ørestad in Copenhagen, CityLife in Milan, HaffenCity in Hamburg, Morden Wharf in London or Union Point near Boston.

Zuziak defines the model of the city's spatial structure as "an intellectual construction defining the principles of geometrization of the city's spatial structure" [19]. According to the researcher, the formulation of geometrization rules requires extensive knowledge and the ability to think at a, analogously to architecture, we can distinguish the urban construction [9]. Referring to the concept of the city as a metaphor for a living organism, the urban structure can be defined as the skeleton that stabilises and supports the complex system of the city. Model interpretations of the spatial structure of a city should articulate the characteristic features of this structure and the relationships between them. The basic elements of the urban structure include the network of nodal points and corridors, which are crucial for integrating the different layers of the urban system, and in particular the integrated transport system [16].

The node is used in defining elements of urban design in a sense similar to that of Kevin Lynch. A nodal point is an area distinguished from the spatial-functional structure by the concentration of specific urban functions and forms. Nodal places are characterised by public space, whose quality and attractiveness influence contemporary forms of urban life. Important transport routes intersect at nodes [17].

A corridor is a strip-like arrangement of a city's spatial structure, with a street, river or other transport route running along its axis. The corridor organises the main directions of development concentration along with the development of public spaces. Different types of corridors can be distinguished, such as urban corridors, blue-green corridors and transport corridors. Corridors usually integrate urban nodes [19].

Zuziak postulates that the directions of changes in the urban design of a city should be the basis for the findings of the spatial policy recorded in the planning documents and the processes of development and transformation of the city space [2]. The model of urban construction may be an instrument thanks to which sets of information are translated into accessible language, clear and convincing for a wide audience, communicating the main principles of policy and strategies for the implementation of the concepts recorded in the plan. The principles expressed in the form of appropriate schemes and diagrams help designers both in the concept crystallisation phase and in discussions with other actors in the development planning process. The rational shaping of urban structures can definitely be easier if the planning model is clear [16].

In cities entering the phase of metropolitan development, such as Rzeszów, the problem is to shape the spatial policy and planning aspects of assessing the development potential of the city centre in the context of its structural links with other nodes of urbanity [18]. These links form a polycentric network of various types of nodes among which the city centre and the inner city require special attention in order to respect the value of material heritage [15]. It also becomes important to recognise the mechanisms and factors of development, the use of which will lead to positive changes in a given area, as well as to recognise and reduce the barriers of development.

In Rzeszów, there are several aviation industry clusters (the so-called Aviation Valley) with over 90 aviation sector companies located in the vicinity of Rzeszów-Jasionka airport. These companies specialize mostly in high technologies, such as precision and electronics industries and in high-tech services. Rzeszów is also one of the most important well established academic centres in the region. The potential and quality of higher education as well as the developing knowledge-based economy are important factors in raising the city's competitiveness. Moreover, Rzeszów is in the small group of cities which in demographic prognosis record clear growth tendencies. It is also one of the voivodeship cities which, apart from regional functions, also performs many functions of national importance. It is worth adding here that the fastest economic growth, matching the rate of metropolitan areas, was recorded in the

Rzeszów subregion. Rapid economic growth is, as experts indicate, a feature of metropolitan areas [1].

In the process of conducting a long-term and coordinated spatial policy, it is important not only to have a bold vision, but also to have appropriate instruments which will help city managers to take strategic actions and also to demonstrate their validity to other actors in the game of city development. In order to meet these expectations, it is worth using a model of spatial structure of Rzeszów was of several stages. It was started with the cognition and analysis of current conditions, especially spatial, but also infrastructural, cultural and social ones. The criteria for identification of nodes and corridors were defined [5].

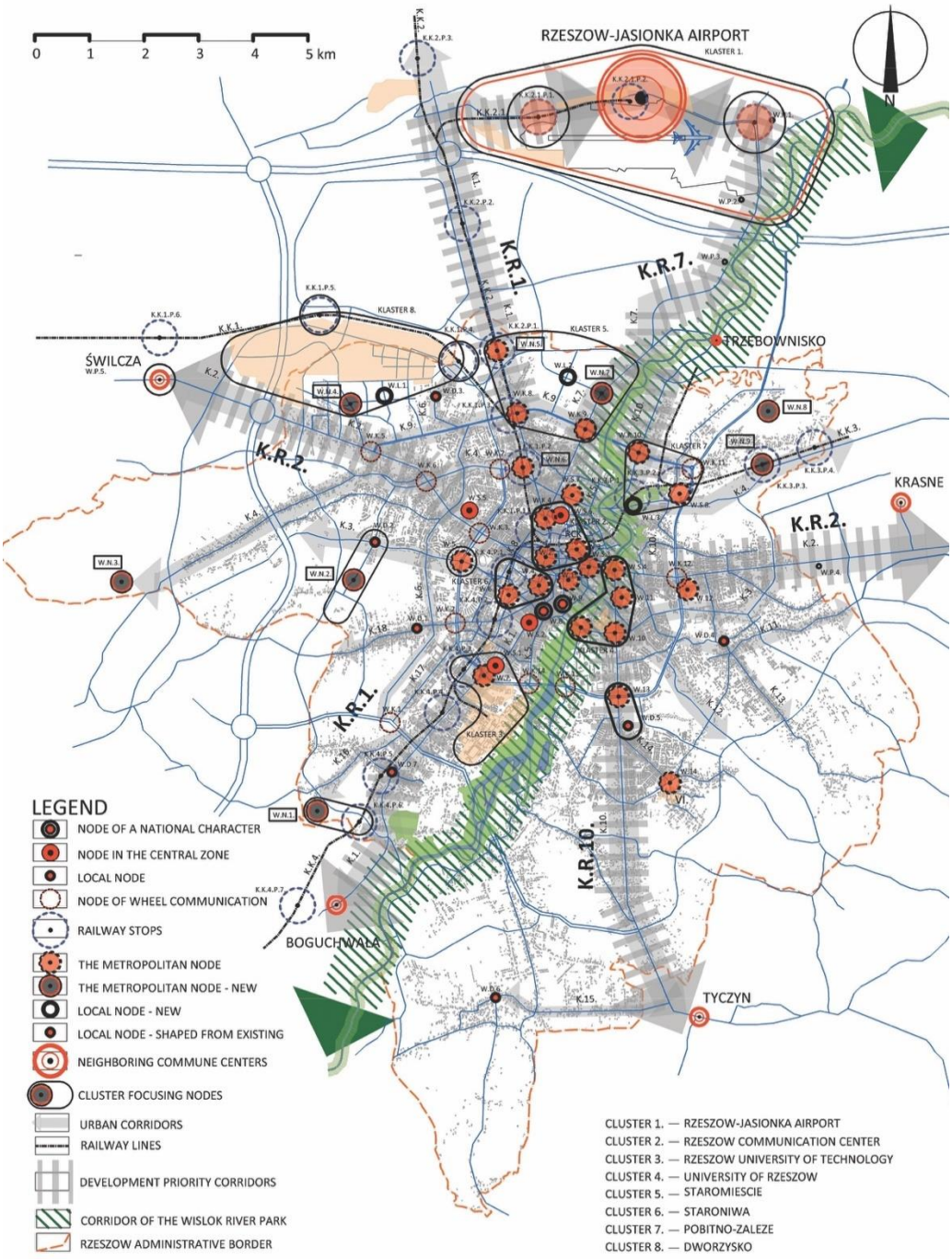

Fig.1. Model interpretation of the spatial structure of Rzeszów

At the initial stage of the work, methods of graphic interpretation of nodes and corridors were also sought, taking into account the differences that exist between the various types of corridors and nodes. With regard to the scale, they are as follows: metropolitan, functional area, urban (within administrative boundaries) and inner city. A multi-criteria evaluation method was used to determine the structure-forming potential of nodes and corridors (Fig.1). Evaluation criteria relevant to the development of the spatial structure

and metropolitan functions were selected and defined. The most important aspects taken into account were:

- specifics of transport solutions, including transport indicators for individual and collective transport, accessibility and facilities of collective transport, number and distribution of stops, type of transport operators;
- the specificity and character of the development and the concentration and functional diversity;
- access, functionality, form and quality of public space, its relationship with other urban spaces;
- investment attractiveness, abundance of construction fields, investment traffic;
- heritage values, listed buildings, cultural landscape, genius loci, ability to build local identity [5].

The summary formulates general principles of spatial policy of Rzeszów resulting from the model interpretation of the spatial structure of the city and the vision of development of metropolitan functions. It is recommended to:

- locate the headquarters of international institutions and companies, high-tech industries and world-famous cultural and scientific institutions, high-class sports facilities and the capacity to host events of international importance;
- create an attractive residential environment friendly environmental conditions, high quality of life indicators for residents;
- shape a complementary system of attractive public space in which green spaces will be an important component of the layout with a key role for the Wisłok River Park;
- develop the city's spatial structure in urban corridors and nodes in order to inhibit the dispersal of development;
- shape the transport system and traffic organisation with a clear preference for public transport and restrictions on automobile traffic not directly related to functions in the centre, building functional connections between various transport subsystems in accordance with the principles of sustainable mobility;
- create a development strategy for a new multifunctional cluster City - Airport" around Rzeszów-Jasionka airport [2].

BIBLIOGRAPHY

[1] **Domański, B.** The differentiation of the dynamics of economic growth of Polish regions in the years 1995–2015, [in:] Churski, P. (ed.) *Theoretical and application challenges of contemporary socio-economic geography*. Warsaw: National Spatial Development Committee PAN, volume CLXXXIII, 2018, p. 249-262. (in polish).

[2] **Gosztyła, M., Zuziak, Z., Janda, M., Malczewska, J., Martyka, A., Mikrut, A., Szarata, M.** *Nodes and Corridors of Development of Metropolitan Functions of Rzeszów*. Rzeszów: a research project commissioned by the Rzeszów City Development Bureau, 2019. (in polish).

[3] **Guallart, V.** *Geologics: Geography, information, architecture.* Barcelona: ACTAR, 2008.

[4] **Lynch, K.** *The image of the city.* Cambridge: MIT Press, 1964.

[5] **Martyka, A.** Nodes and corridors of development in the model of spatial structure of Rzeszów. Scale of the City and the Urban Functional Area - perspective 2050. [in:] Gosztyła, M., Zuziak, Z., Janda, M., Malczewska, J., Martyka, A., Mikrut, A., Szarata, M. *Nodes and Corridors of Development of Metropolitan Functions of Rzeszów*. Rzeszów: a research project commissioned by the Rzeszów City Development Bureau, 2019. (in polish).

[6] **Mironowicz I., Majda T.** (ed.). *Urban Manifestos. In search of the contemporary city model.* Warsaw: Society of Polish Town Planners, 2017. (in polish).

[7] **Mironowicz, I.** *Models of city transformation.* Wrocław: Publishing House of the Wrocław University of Technology, 2016. (in polish).

[8] **Ossowicz, T.** *Urban form, and the transport system in Wrocław and the Wrocław Metropolitan Area.* Technical Transactions, 2010, 107.1-A, p. 197-211. (in polish).

[9] **Rossi, A.** *The Architecture of the City.* Cambridge: MIT Press, 1984.

[10] **Solarek, K.** *Urban Design in Town Planning. Current Issues and Dilemmas from the Polish and European Perspective.* Warsaw: Publishing House of the Warsaw University of Technology, 2019.

[11] **Zuziak, Z.** Urban structures and metropolitan planning. [in:] Węcławowicz-Bilska, E. (ed.) *New ideas in planning territorial development.*

Problems of metropolitan areas and big cities. Kraków: Krakow University of Technology Publishing House, 2017a, p. 17-44. (in polish).

[12] **Zuziak, Z.** Urban structures of the cities of the future. Comments on the discussion on the vision of the development of Rzeszów. *Journal of Civil Engineering, Environment and Architecture,* 2017b, 64, 3/II, p. 467-485. (in polish).

[13] **Zuziak, Z.** Scientific face of town planning. [in:] Gzell, S. (ed.) *Architecture, urban planning, science.* Warsaw: Polish Scientific Publishers PWN, 2019a, p. 50-114. (in polish).

[14] **Zuziak, Z.** On plan synergy in urban planning. *Construction and Architecture,* 2017c, 16(1), p. 183-198.

[15] **Zuziak, Z.** *On the identity of urban planning.* Krakow: Krakow University of Technology Publishing House, 2008. (in polish).

[16] **Zuziak, Z.** Theoretical background: nodes and corridors of development and the city planning model. [in:] *Nodes and Corridors of Development of Metropolitan Functions of Rzeszów.* Gosztyła, M., Zuziak, Z., Janda, M., Malczewska, J., Martyka, A., Mikrut, A., Szarata, M. Rzeszów: Research project commissioned by the Rzeszów City Development Bureau, 2019b. (in polish).

[17] **Zuziak, Z.** Nodes of urbanity and spatial models of urban structures. *Construction and Architecture*, 2018a, 17.3, p. 107-129. (in polish).

[18] **Zuziak, Z., Grzybowski, A.** (ed.) *Metropolitan city centres in Poland. Town planning and spatial policy.* Katowice: University of Technology in Katowice, 2017d. (in polish).

[19] **Zuziak, Z., Ogrodnik D.** *Constructing the urban structure of Krakow. The role of the city centre vs. development corridors - as an indication for the development directions for the drafted the Study of the Conditions and Directions of Spatial Development for the City of Krakow.* Kraków: research and conceptual project commissioned by the Office of Spatial Planning of the Kraków City Hall, 2018b. (in polish).

Згурська Валентина Леонідівна,
кандидат політичних наук, доцент,
кафедра політичних наук і права КНУБА
ORCID 0000-0001-7490-1942

ПОЛІТИКА ЗГУРТУВАННЯ ЄС ТА РІСТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У БОЛГАРІЇ

У Болгарії, як і в інших менш розвинених країнах Євросоюзу, процес європейської інтеграції, соціально-економічної конвергенції та рух до ринкової економічної системи призвів до зростання територіальної диспропорції в соціально-економічному розвитку між регіонами країни.

Світова криза 2008 року посилила негативні демографічні та соціально-економічні тенденції у кількох регіонах Болгарії [1]. На сьогодні територіальні диспропорції зустрічаються на регіональному, районному та муніципальному рівнях і призвели до створення проблеми «острову процвітання»: наявністю значних відмінностей у розвитку між центром та іншими регіонами країни. Найбільш заможним є Південно-Західний регіон та столиця країни – Софія. Решта регіонів значно відстають від них і мають багато спільних рис у своїй бідності. Проте, деяким містам (зокрема Бургасу, Пловдиву та Варні) вдається стимулювати економічний розвиток і у них є всі можливості стати полюсами росту та загальмувати або навіть розвернути тенденцію концентрації ресурсів і капіталів у столичному регіоні.

У Болгарії протягом 1960-1970-х років територіальні диспропорції посилилися через високі темпи індустріалізації та виїзду селян до міст. Після 1980-х років пряме втручання держави через розвиток інфраструктурних проектів, посилило територіальні диспропорції замість того, щоб їх зменшити. Як і більшість перехідних країн Болгарія покінчила з плановою економікою маючи дуже мало досвіду реалізації регіональної політики. Перші спроби в 1960-1970-х роках об’єднати центральне планування з потребами регіонів та районів (через створення комітетів планування на рівні районів та Головного управління

територіального розміщення продуктивних сил у складі Державного комітету з планування), однак вони не дали очікуваного результату і концепція регіональної політики так і не була реалізована.

Конституція Болгарії (1990) вперше зазначила, що «збалансований регіональний розвиток» є ціллю і обов'язком держави. Однак, жодного відповідного законодавчого забезпечення чи створення відповідної інституційної структури для реалізації регіональної політики не було запропоновано, у результаті чого територіальні диспропорції поглиблювалися на тлі значної політичної, економічної та фінансової нестабільності [2].

До кінця 1990-х років національний ріст мав пріоритет над національним розвитком і вирівнюванням, залишаючи обмежені ресурси для розробки комплексної регіональної політики. До 1996 року регіональна політика здійснювалася спорадично, переважно через надання субсидій на ініціативи муніципалітетів та пряме фінансування окремих проектів з державного бюджету.

Не було чітко визначеної формули розподілу доходів між регіонами для корегування міжрегіонального дисбалансу, і що важливо, без жодної регіональної прив'язки розподілу коштів.

Перспектива членства в Євросоюзі стала важливою рушійною силою до створення у Болгарії законодавчої, інституційної та адміністративної основи для регіональної політики. У підготовчий період (1991-2006) Болгарія отримувала кошти для зміцнення інституційної спроможності від Польщі та Угорщини у рамках програми Допомога у реструктуризації економіки (PHARE). Ці кошти мали позитивний вплив на становлення національної регіональної політики. Підтримка від PHARE започаткувала процес розробки засад регіональної політики, включаючи запровадження системи Territorial Units for Statistics (NUTS) та прийняття Операційної програми регіонального розвитку на 2000-2006 роки, що фінансувала широку низку цільових регіональних інвестицій в Болгарії.

Цей період також позначився прийняттям першого Закону про регіональний розвиток в 1999 році, в якому був закріплений новий підхід до регіональної політики із впровадженням важливих змін у регіональну

структуру управління та планування регіональних інтервенцій. Уся відповідальність за регіональний розвиток була покладена на Кабінет міністрів та Міністерство регіонального розвитку і громадських робіт.

Було визначено два основні інструменти планування: Національний план економічного розвитку, що включав Національний план регіонального розвитку. Більше того, було створено 6 планових регіонів на рівні NUTS 2.

На проміжному рівні були створені регіональні ради розвитку, що дало змогу кільком міністерствам, керівникам районів та представникам від Національної асоціації муніципалітетів Республіки Болгарія долучитися до розробки пропозицій у рамках Національної програми регіонального розвитку та координувати реалізацію регіональної політики. У кожному плановому регіоні та районі створювалися ради розвитку, а на рівні муніципалітетів відповідні відділи.

У 2004 році було прийнято новий Закон про регіональний розвиток і розроблено Національну стратегію регіонального розвитку на 2005-2010 роки, що призвело до розробки в 2005 нової Операційної програми регіонального розвитку на перший період після вступу країни в Євросоюз 2007-2013 роки. Найбільш помітним нововведенням стало чітке визначення міжрегіональних диспропорцій та визначення широкого переліку завдань регіональної політики.

Після вступу в Євросоюз, у програмний період 2007-2013 років, Болгарія досягла значного прогресу у формуванні засад та пріоритетів регіонального розвитку. Проте, ця основа була радше складною, з великою кількістю органів, відповідальних за розробку політики, що призводило до дублювання чи суперечностей у цілях, пріоритетах та розподілі коштів. Так Уряд вважав, що ліквідація регіональних диспропорцій є фундаментальним завданням регіональної політики, а у Національному рамковому стратегічному довіднику ЄС на 2007-2013 роки Болгарія проголошувала пріоритетом досягнення збалансованого і стійкого розвитку[1]. Тим часом перелік регіонів, що мали отримувати кошти на свій розвиток, не були узгоджені між Міністерством фінансів

[1] National Strategic Reference Framework. Cohesion Policy 2007-13. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/atlas2007/fiche/nsrf.pdf

та Міністерством регіонального розвитку та громадських робіт. Усі території, що мали право на допомогу зі структурних фондів Євросоюзу, включаючи столицю Софію, отримували її без застосування механізму, який би надавав преференції найменш розвиненим регіонам.

На думку Асамблеї європейських регіонів, цей період дозволив запровадити низку стратегічно важливих документів щодо просторового та територіального планування, однак слід було докласти ще чимало зусиль щодо посилення інституційної та експертної спроможності [4].

У період 2014–2020 років Болгарія побудувала основу регіональної політики з фокусом на зменшенні регіональних диспропорцій через створення поліцентричної моделі просторового розвитку з кількома міськими центрами, що дозволяло більш стабільний та збалансований розвиток у регіонах [5]. Ця регіональна політика поки що не дала очікуваних результатів щодо регіонального розвитку та конвергенції. Територіальні диспропорції поглибилися на регіональному, районному та муніципальному рівнях.

Якщо національні диспропорції між країнами ЄС, що вимірюються у ВВП на душу населення, зменшувалися завдяки регіональній політиці ЄС, внутрішні регіональні диспропорції зросли у кількох країнах, включаючи Болгарію. Іншими словами, є чітка зворотна залежність між економічним рівнем, досягнутим менш розвиненими країнами ЄС, та внутрішньо регіональним розшаруванням.

Попри значний вплив Європейської політики згуртованості, світова криза 2008 року посилила негативні демографічні та соціально-економічні проблеми у кількох болгарських регіонах. На сьогодні територіальні диспропорції зустрічаються на всіх рівнях: планових регіонів (NUTS 2), районів (NUTS 3), муніципалітетів та є найвищими у Болгарії, ніж у більшості країн ЄС. В рейтингу європейських регіонів за 2018 рік три регіони Болгарії перебувають трохи вище останнього місця за розміром ВВП на душу населення, досягнувши лише 34% і 36% середнього показника ЄС [6]. У столиці проживає одна п’ята населення, в якій ВВП на душу населення співставне з показниками Великобританії за паритетом купівельної спроможності. На противагу цьому, найбідніші регіони на північному заході є також найбіднішими в цілому ЄС і

знаходяться на тому ж рівні розвитку, що і Колумбія за ВВП на душу населення [7]. Зростання територіальних диспропорцій розвитку призвело до утворення проблеми «острову процвітання», що найбільш яскраво проявляється у Болгарії, ніж у будь-якій іншій країні, що стала членом ЄС після 2004 року. Отже, виділення коштів зі структурних фондів Євросоюзу на регіональну політику не слід вважати панацеєю, оскільки нездатність країни запровадити механізм вирівнювання призводить лише до поглиблення диспропорцій у розвитку територій країни.

Список використаних джерел:

1. Totev S. Regional disparities in Bulgaria and EU countries. *Trakia Journal of Sciences.* 2017. Vol. 15. №1. P. 1-5.
2. Monastiriotis V. The emergence of regional policy in Bulgaria: Regional problems, EU influences and domestic constraints. *Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe.* 2008. URL: https://www.researchgate.net/publication/5092588_The_Emergence_of_Regional_Policy_in_Bulgaria_regional_problems_EU_influences_and_domestic_constraints
3. National Strategic Reference Framework. Cohesion Policy 2007-13. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/atlas2007/fiche/nsrf.pdf
4. Regionalisation in Bulgaria: Reducing regional disparities. Assembly of European Regions, 2018. URL: https://aer.eu/regionalisation-bulgaria-reducing-regional-disparities-ror2017/.
5. Regional Development Policy and Implementation Approach – Meeting with DG REGIO, Ministry of Regional Development and Public Works, 2019.
6. Regions and Cities Illustrated. Eurostat, 2020. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/RCI/#?vis=nuts2.education&lang=en.
7. OECD Economic Surveys: Bulgaria 2021: Economic Assessment. Paris: OECD Publishing, 2021. URL: https://doi.org/10.1787/1fe2940d-en.

Корсак Маргарита Викторовна,
кандидат философских наук,
доцент кафедры «Архитектуры и дизайна» ГОУ ВПО Бендерский Политехнический Филиал ПГУ им. Т. Г. Шевченко
ORCID 0000-0002-1874-138X

ИСТОРИКО-АРХИТЕКТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ПРИДНЕСТРОВЬЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ РЕГИОНА

Актуальность изучения потенциала развития сельских территорий приднестровского региона обусловлена наличием круга проблем социального и экономического характера – обезлюдивание деревень, недостаточные финансовые вложения в развитие деревенской инфраструктуры (фельдшерские пункты, учреждения культуры, торговые учреждения), безработица, неразвитость рынка сбыта производимых на селе товаров и другие. При этом, планирование развития сельских территорий имеет свою специфику, так как село – как таковое – не бизнес-проект, это, действительно, определенный образ жизни приднестровцев, традиционный уклад в культурных, экономических, социальных связях сокружающим миром. «Это несомненная связь с землёй и многовековой опыт, традиции и навыки рационального использования природных ресурсов» [3, с. 72].

В Приднестровье насчитывается большое количество сельских поселений с уникальным природным ландшафтом, обладающих богатой историей и культурой. Это значительный, на настоящий момент не вполне еще оцененный, потенциал развития. Потенциал сельских территорий многогранен – от экономического до культурного, включающего и потенциал архитектурной среды, исторических ландшафтов, и туристический потенциал. Любая страна ассоциируется не только с известными и наиболее значимыми её памятниками культуры и архитектуры, но и с соответствующими типами сельских поселений. В качестве примера можно привести

фахверковые и каменные дома с черепичными крышами в Германии, дома в стиле «альпийское шале», характерные для альпийского ландшафта.

Настоящее время - это время смены социально-экономической формации. Деревня, какой она была, и какой мы привыкли её видеть, уже перестаёт существовать, традиционная сельская культура утрачивается. С целью ее поддержания и развития, восстановления народных промыслов, традиций в Приднестровье активно проводятся массовые культурные мероприятия, ярмарки, выставки народного творчества, фестивали. Сюда активно подключаются культурные организации, творческие коллективы Республики. В качестве примера можно привести фестиваль Мештер-фаур, проводимый в с. Гоян. С каждым годом желающих принять участие в нём становится всё больше, и в прошлом году фестиваль собрал более сотни ремесленников. В фестивале приняли участие мастера декоративно-прикладного творчества и коллективы из Приднестровья и Молдовы, была организована выставка, мастер-классы.

В Приднестровье есть места, где находятся полуразрушенные объекты историко-культурного наследия. Это старинные помещичьи усадьбы, а также храмы, где не проводились службы в течение многих лет. От многих объектов сохранились только живописные руины (с. Рашков, руины синагоги, православного храма). Сам термин «культурный ландшафт» впервые был введен в научный оборот в «Руководстве по выполнению Конвенции об охране всемирного наследия ЮНЕСКО 1992 года». Согласно этому документу, культурный ландшафт определяется как результат совместного творчества человека и природы [4]. В Приднестровье есть ландшафты, которые могут быть причислены к группе культурных ландшафтов или, в соответствии с законодательством, выделены в качестве достопримечательных мест.

Закон ПМР «О недвижимых объектах культурного наследия» дает следующее определение понятия достопримечательного места - «достопримечательные места – творения, созданные человеком, или совместные творения человека и природы, в том числе места

бытования народных художественных промыслов; центры исторических поселений или фрагменты градостроительной планировки и застройки; памятные места, культурные и природные ландшафты, связанные с историей формирования народа Приднестровской Молдавской Республики, историческими (в том числе военными) событиями, жизнью выдающихся исторических личностей; места совершения религиозных обрядов» [1]. Таким образом, в качестве достопримечательных мест мы можем классифицировать территории, входящие в состав таких сельских поселений, как Строенцы, Рашков, Валя-Адынкэ, Подойма, Гоян, Гидирим и другие.

Здесь необходимо отметить, что для выделения на территории Приднестровья достопримечательных мест по сельским территориям требуется более чёткая законодательная база. Необходимо понимать, что «недостаточный учёт местного потенциала, а также типологии сельской местности приводит к резкому снижению эффективности разрабатываемых и действующих программ развития сельской местности» [3, с. 75]. Однако, развивать сельские территории необходимо не только в сторону туристического подхода, актуализации историко-культурного потенциала территорий, но и через развитие инфраструктуры, дорог, привлечение инвестиций и формирование мест приложения труда для местного населения. Необходимо создание условий, способствующих привлечению жителей на постоянные места проживания - «возрождение деревни возможно на совершенно новом уровне, основами которого должно стать возрождение традиций и культуры местности, освоение новых разновидностей трудовой деятельности сельских и отчасти городских жителей, способствующих творческому преобразованию сельских поселений при минимальном вреде, наносимом природе»[3, с. 74].

Помимо охраны достопримечательных мест, находящихся на сельских территориях, можно реализовывать и другие стратегии поддержания и развития села, его культуры и традиций. Они могут быть также связаны с привлечением капитала в деревню, созданием коммерчески оринтированных хозяйств. Привлечение инвестиций,

развитие материальной базы для эко-туризма очень эффективны в долгосрочной перспективе. Для нашего региона значимо дальнейшее развитие фермерских хозяйств, также возможно создание экопоселений, активное привлечение в сельскую местность горожан-дачников.

«В селитебных зонах, обладающих рекреационным и культурным потенциалами, следует развивать фермерские и личные подсобные хозяйства, которые будут ориентированы на качественную и разнообразную сельскохозяйственную продукцию» [3, с. 70]. На севере Приднестровья есть пример такого индивидуального фермерского хозяйства, расположенного в живописной местности между селами Строенцы и Янтарное - фазенда «Садки». Данная местность также относится к территориям сельских поселений, обладающих историко-культурным потенциалом. Фазенда предлагает приезжим возможность отдыха на природе, рыбалку, лечение продуктами пчеловодства, богатую национальную кухню. Здесь также можно приобрести саженцы различных фруктовых и декоративных деревьев, ягод. Это удачный пример реализации стратегий развития сельских поселений за счет создания туристической инфраструктуры.

В качестве выводов следует обозначить следующие положения. Возрождение и развитие деревни должно опираться на возрождение традиций и устоев крестьянского сообщества, нравственные нормы и мораль, практический жизненный опыт многих поколений. Для этого необходимо знать свою историю и культуру. Для развития сельских поселений эффективно восстановление традиционных ремёсел, что наполняет местность энергией культуры и творчества. Для привлечения людей в сельскую местность необходимо развивать доступную инфраструктуру, создавать комфортные условия проживания. Необходима также детальная разработка стратегий привлечения людей на сельские территории, от идеи эко-поселений, агрогородов до деревень нового типа. Относительно же изучения, сохранения и реконструкции историко-культурных ландшафтов Приднестровья необходимо подчеркнуть, что в данном случае требуется не охрана отдельного памятника, а целых комплексов,

памятников в их связи с окружающей природной и этнокультурной средой. Вся совокупность историко-культурного наследия сельских поселений включает не только памятники истории и культуры, но и другие элементы – народную культуру, традиции, ремесла и промыслы, историческую городскую среду, сельскую застройку и систему расселения, этнокультуру, природное окружение и пр.

Список использованных источников и литературы

1. Закон Приднестровской Молдавской Республики «О недвижимых объектах культурного наследия».- URL: http:// www.vspmr. org/ legislation /laws/ zakonodateljnie-akti-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-v-sfere-obrazovaniya-kuljturi-sporta-molodejnoy-politiki-sredstv-massovoy-informatsii-a-takje-v-sfere realizatsii-politicheskih-prav-i-svobod-grajdan/zakon-pridnestrovskoy-moldavskoy respubliki-o-nedvijimih-obyektah-kuljturnogo-naslediya.html (дата обращения: 01.12.2021)

2. Закон Приднестровской Молдавской Республики «Об утверждении государственной целевой программы «Сохранение недвижимых объектов культурного наследия Приднестровской Молдавской Республики, требующих неотложного ремонта» на 2019–2021 годы».- URL: http://president.gospmr.org/pravovye-akty/zakoni/zakon-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-ob-utverjdenii-gosudarstvennoy-tselevoy-programmi-sohranenie-nedvijimih-obyektov-kuljturnogo-naslediya-pridnestrovskoy-moldavskoy-respubliki-trebuyuschih-neotlojnogo-remonta-na-2019-2021-godi-.html (дата обращения: 01.12.2021)

3. Петрова З. К., Долгова В. О. Процесс возрождения сельских поселений и культурный ландшафт// Academia. Архитектура и строительство. №1. 2019. С.70-77.

4. Руководство по выполнению Конвенции по охране всемирного наследия. WHC.99/2. Март 1999 г.- URL: UNESCO. – Режим доступа: http://whc.unesco.org/archive/opguide-rus.pdf (дата обращения – 29.11.2021).

Гулей Дарина Володимирівна,
аспірантка кафедри ІТА КНУБА,
архітектор компанії ПрАТ "КБК" Київбудком,
darynagulei@gmail.com, orcid.org/0000-0002-9305-3616

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ НА ПРИКЛАДІ КВАРТАЛУ РОТТЕРМАННІ, М. ТАЛЛІНН, ЕСТОНІЯ

Впродовж останніх десятиліть світ стрімко розвивається, чисельність населення збільшується, міста розвиваються та вимушено збільшують свої межі. Не змінним є лише природній ресурс як от земля. Кількість вільних ділянок для розвитку міст з кожним роком меншає в геометричній прогресії. Це явище, яке прийнято називати урбанізацією, і зумовило швидке зростання вартості землі. Міста збільшуються – ціна на землю дорожчає. Натомість, у переважній більшості у межах міст є численні деградуючі промислові території та будівлі, переважно XIX-XX століть, які за низкою причин були покинуті внаслідок закриття чи переїзду промислових підприємств на нову локацію, внаслідок чого ці території стали занедбаними [1]. Покинуті промислові об’єкти, представляють собою «негуманну» місцевість, яка оминається суспільством і є не привабливою та «токсичною» для міста. В зв’язку з тим, що в більшості міст гостро відчувається брак територій для нового будівництва, і не тільки житлового фонду, а для суспільних та бізнесових потреб [2], то такі території та будівлі стають цінним територіальним резервом для розвитку міста. Особливостями цих занедбаних територій є те, що багато з них демонструють характер місцевості та мають культурно-історичну цінність і унікальну власну автентичність.

Ревіталізація – це метод реконструкції, що дозволяє повернути життя занедбаним колишнім промисловим територіям, використовуючи різноманітні прийоми трасформації та активізації територій, будівель та надання їм актуальних нових функцій.

Історія кварталу Роттерманні починається з 1828 року, коли комерсант Крістіан Абрахам Роттерманн приїхав до Таллінна та побудував товарний двір, в якому виготовляли та продавали будівельне

приладдя. Згодом виріс новий промисловий квартал – до товарного двору приєднався цілий комплекс підприємств «Rotermanni Tehased» групи компаній сім'ї Ротерманн. Протягом другої половини XIX сторіччя, на території кварталу були побудовані різноманітні промислові об'єкти: млин, спиртзавод, крохмальний завод, парова лісопилка, фабрика макаронних виробів. У кварталі з'являються і обслуговуючі заклади – універмаг, їдальня для робітників. На початку XX сторіччя деякі будівлі були реконструйовані, зводяться більш сучасні споруди – елеватори, сучасний млин та висока труба, що згодом стає символом кварталу [3].

Перед другою світовою війною, різноманіття розташованих у кварталі виробництв збільшувалося. Були побудовані фабрики с обробки вовни, виготовлення скла та фарфору, деревообробні фабрики. Внаслідок другої світової війни квартал був майже зруйнований. У 1970-х планували зробити реконструкцію кварталу, і навіть був розроблений проект цієї реконструкції, але під час його реалізації історична та естетична складова кварталу була би зруйнована.

З часу набуття Естонією незалежності, у місті Таллінні почалася відбудова історичних частин міста. Тривалий період занедбання призвів до того, що деякі будівлі кварталу Ротерманні не підлягали ремонту, однак не всі. Для тих споруд, що можна ще було реконструювати були розроблені плани з ревіталізації. Проекти ревіталізації ключових будівель кварталу Роттерманні включав наступне:

- У 1996 р склад солі був перебудований в Естонський музей архітектури. В 1995 -1996 роки будівля була відреставрована за проектом архітектора Юло Пейлі та художником по інтер'єрам Тасо Мяхар. В 2005 році музей виїхав з будівлі.
- У 2006 році було введено в експлуатацію ревіталізований старий склад для борошна. За проектом HGA (Hayashi – Grossschmidt Arhitektuur) бюро до будівлі складу було надбудовано двома поверхами. Перший поверх призначений для торгівлі, верхні поверхи проектувались під офісні приміщення.

Одним з найсміливіших архітектурних рішень модернізації кварталу Роттерманні став проект столярного цеху бюро КОКО. Його завершили у 2009 році. На двох нижніх поверхах розташували

комерційні та службові приміщення,а в надбудованих просторах розмістили компактні офіси.

У 2016 році була завершена реконструкція зернового елеватора за проектом того ж архітектурного бюро. На першому поверсі розмістились службові приміщення. В будівлі є танцювальні зали, а на мансардному поверсі розташувалися офісні приміщення. Знайщлось місце і ресторану.

На сьогоднішній день квартал Ротерманн у м. Таллінн є сучасною та привабливою локацією, з великою кількістю магазинів, ресторанів та офісів. Приклад подібної успішної ревіталізації культурно-історично значимої але занедбаної території свідчить про можливість та необхідність ревіталізації подібних промислових територій, що може призводити до підвищення соціальної значущості, локальної ідентичності, створення нових робочих місць, покращувати екологію територій та в цілому підвищувати статусність та туристичну привабливість міста.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вершинин В. И. Эволюция архитектуры промышленных зданий. Одесса: Астропринт, 2006.

2. Халепа О. Сучасні підходи заповнення простору індустріальних об’єктів новими функціями. *Зб.наук.праць Сучасне мистецтво.* 2017, (13), С. 194–198.

3. Інтернет-газета «The Village Україна». Як старий промисловий квартал став сучасним бізнес-районом, 2021. URL: https://www.the-village.com.ua/village/city/redevelopment/307439-adevelopment.

Донченко Костянтин Анатолійович,
ORCID 0000-0001-6818-7447
Кулеба Олена Михайлівна, *к.ю.н.,*
ORCID: 0000-0003-0802-0818
кафедра політичних наук і права КНУБА

ПРАКТИКИ ВИМІРЮВАННЯ ПУБЛІЧНОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Публічність є однією із запорук успішності демократичних режимів. Наявність у громадян інформації про діяльність влади та можливість вплинути забезпечує стабільність функціонування системи. Публічність тісно переплітається з такими поняттями як «відкритість», «прозорість», «підзвітність». У вимірюваннях діяльності місцевого самоврядування вони часто є взаємозамінними або доповнюють одне одного.

Спостерігається збільшення запиту на публічність влади у світі. Важливим є вивчення досвіду інших країн щодо вимірювань публічності, прозорості, відкритості, підзвітності.

Питаннями відкритості влади займалися В. Авер'янов, М. Кармазіна, Г. Поцепцов, І. Ібрагімова, О. Малинова, О. Скляренко, Т. Блентон, Ю. Хабермас.

Партнерами міжнародного руху Transparency International проведено ряд вимірювань щодо місцевого самоврядування. Дослідження концентруються на питаннях прозорості, хоча включають ряд індикаторів з суміжних областей. Прикладами є вимірювання, проведені Transparency International Slovakia, Kosova Democratic Institute та Transparency International Ireland.

Transparency International Slovakia з 2010 року проводить два вимірювання: Open Local Government щодо словацьких міст та Open Self-Government щодо регіонів (жупів).

Open Local Government досліджує 100 найбільших словацьких міст у 11 сферах за 105 індикаторами, які включають інформацію про повноваження місцевих органів самоврядування (наприклад, продаж та

оренда майна), а також політики, які місцеві органи влади повинні офіційно регулювати (наприклад, етику та конфлікти інтересів). Найбільшу вагу мають доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень місцевого самоврядування, публічних закупівлях та сфері бюджету. Наявні дослідження за 2010, 2012, 2014, 2016, та 2018 роки.

Open Self-Government вимірювався у 2011, 2013, 2015, 2017 та 2020 роках. Рейтинг показує, наскільки прозорі 8 регіонів Словаччини у витратах і наскільки вони відкриті та підзвітні громадянам. Регіони (жупи) оцінюються у 11 сферах за 132 індикаторами.

Автори зазначають, що частина інформації може бути присутня на веб-сайті муніципалітету чи у відкритому доступі, але у разі труднощів доступу таке розкриття з точки зору ефективного громадського контролю є безглуздим [1]. Методологія вимірювань постійно змінюється. Наприклад, до Open Self-Government у 2020 році додано 16 індикаторів, 2 питання виключено [2].

Цікавою знахідкою рейтингу є вимірювання «середнього» показника для міст та регіонів, що дозволяє розуміти загальні тенденції та відслідковувати зміну окремих показників.

Kosova Democratic Institute (KDI) є партнерською організацією Transparency International у Республіці Косово, яка реалізує Індекс прозорості. На відміну від Словаччини наявні лише звіти на сайті KDI, відсутній окремий веб-ресурс з відображенням результатів.

Індекс прозорості від лютого 2016 року ставить метою тиск на інституції з метою забезпечення більшої прозорості та більш відкритого управління. Досліджувалися 38 муніципалітетів Косово за 4 категоріями та 17 індикаторами, але відсутній загальний рейтинг муніципалітетів [3].

У 2018 році відбувся перегляд методології, зокрема, збільшено увагу до загальної прозорості органів місцевого самоврядування. Додано 2 нові категорії та 24 індикатори. Метою змін було цілісне вимірювання прозорості, включаючи щорічні звіти, публічну інформацію та участь, гранти та фінансування, а також професійну етику та конфлікт інтересів. З'явився загальний рейтинг муніципалітетів, що дозволяє побачити тенденції по країні. Чотири міста отримали більше 90%, а Приштина -

100%. В той же час два муніципалітети отримали менше 10% - Звечан та Зубин Поток [4].

KDI у 2018 та 2019 роках оприлюднило два окремі Індекси прозорості та підзвітності. У 2018 році досліджувалися 11 муніципалітетів Косова за 59 індикаторами та 4 сферами: муніципальною асамблеєю (20 індикаторів), головою муніципалітету (15 індикаторів), муніципальними фінансами (8 індикаторів) та публічними консультаціями (16 індикаторів) [5]. Індекс прозорості та підзвітності 2019 року включав вже 38 муніципалітетів [6].

Transparency International Ireland опублікувало National Integrity Index (NII) місцевої влади. У фокусі уваги 31 окружна та міська рада Ірландії (country / city council), які оцінювалися на предмет прозорості (transparency), підзвітності (accountability) та етичності (ethics). Перший звіт опубліковано у 2018 році, другий - у 2019 році. У 2021 році з'явилося окреме дослідження щодо компаній приватного сектору.

В основу методології покладено 30 індикаторів, зокрема, до прозорості віднесено 12 індикаторів, до підзвітності - 10 та до етичності - 8. Максимально можлива оцінка - 30 балів. Цікавим є віднесення різних категорій інформації до індикаторів. До прозорості National Integrity Index відносить виключно оприлюднення інформації різного типу та формату, тобто дії органів місцевого самоврядування, направлені на оприлюднення створеної інформації. Підзвітність містить кілька компонентів та вимагає не лише створення інформації у процесі роботи, але й відповіді на дії громадян, певного аналізу та побудови процедур. Етичність як окремий блок пов'язує спільність теми - це питання лобізму, зловживання владою та шахрайства [7].

Окремими індексами є два вимірювання прозорості 60 найбільших міст та 32 регіонів у Молдові, що проводиться аналітичним центром IDIS з 2016 року. На листопад 2021 року наявні чотири дослідження - за 2016, 2017, 2018 та 2020 роки.

Суб'єкти оцінюються за індикаторами, віднесеними до 9 зон (сфер): доступ до інформації; участь у процесі прийняття рішень; публічні закупівлі; продаж публічної власності; бюджет; людські ресурси; професійна етика та конфлікт інтересів; соціальні сервіси; інвестиції,

комунальні підприємства, участь у комерційних компаніях. Загальний рейтинг варіюється від 0% (найслабший) до 100% (найкращий). Суб'єктам присвоюється буквений код від F (0-9%) до A+ (80-100%) [8].

Індекс місцевого самоврядування (Local Self-Government Index) Грузії був презентований у 2017 та 2019 роках. Методологія дослідження грунтується на вимірюванні трьох блоків з 98 критеріями: проактивне розкриття публічної інформації (включає 11 суб-блоків та 52 критерія); електронне урядування (4 суб-блоки та 27 критеріїв); громадська участь та підзвітність 2 суб-блоки та 19 критеріїв). Збір даних для перших двох блоків методології відбувався переважно шляхом моніторингу веб-сайтів. Громадська участь та підзвітність оцінювалися на основі відповідей на запити від муніципалітетів та огляду практик громадської участі на місцях. Додатковими методами отримання інформації були комунікації з муніципалітетами по телефону, вивчення нормативно-правових актів та вивчення офіційних онлайн ресурсів [9].

Таким чином, збільшення кількості досліджень органів місцевого самоврядування демонструють зростання інтересу до питання публічності та дозволяють вивчити кращі практики та підходи для їх подальшого застосування в Україні. Варто відмітити, що відсутній єдиний підхід до вимірювання через наявність регіональної специфіки та національних законодавств. Спільна методологія мала б надто узагальнений вигляд та не несла б значної інформації для читача. Водночас, спільні підходи мають місце, зокрема щодо принципів діяльності органів місцевого самоврядування, які мають грунтуватися на відкритості, доступності інформації, врахуванні інтересів місцевих жителів, рівності всіх учасників політичного процесу та наявності двостороннього зв'язку.

Список використаних джерел та літератури

1. O projekte – mestá. URL: https://samosprava.transparency.sk/about/mesta (дата звернення: 7.12.2021).

2. O projekte – župy. URL: https://samosprava.transparency.sk/analyses/o-projekte/p:1546/o-projekte-zupy (дата звернення: 7.12.2021).

3. Transparency index in public procurement for municipalities of Kosovo URL: https://kdi-kosova.org/en/publications/transparency-index-in-public-procurement-for-municipalities-of-kosovo/ (дата звернення: 7.12.2021).

4. Transparency index in public procurement 2018 for municipalities of Kosovo URL: https://kdi-kosova.org/en/publications/transparency-index-in-public-procurement-2018-for-municipalities-of-kosovo/ (дата звернення: 7.12.2021).

5. Transparency and accountability index 2018 URL: https://kdi-kosova.org/en/publications/transparency-and-accountability-index-2018/ (дата звернення: 7.12.2021).

6. KDI: Rahovec rated the most transparent municipality in the Transparency index for 2019 URL: https://kdi-kosova.org/en/activities/kdi-rahovec-rated-the-most-transparent-municipality-in-the-transparency-index-for-2019/ (дата звернення: 7.12.2021).

7. Indicators 2018 URL: https://transparency.ie/resources/national-integrity-index/indicators-2018 (дата звернення: 7.12.2021).

8. Metodologia și clasamentul de transparență - Raioane 2016 URL: http://localtransparency.viitorul.org/data (дата звернення: 7.12.2021).

9. National Assessment of Georgian Municipalities – 2019 URL: https://idfi.ge/en/ldg_index_2019_results (дата звернення: 7.12.2021).

***Дін Ян**, аспірант КНУБА,*
https://orcid.org0000-0002-7064-9185
***Івашко Юлія Вадимівна**,*
доктор архітектури, професор,
нострифікований доктор хабілітований,
https://orcid.org 0000-0003-4525-9182
***Івашко Олександр Дмитрович**,*
доктор філософії, старший викладач КНУБА
https://orcid.org/0000-0002-9194-2153

СХІДНІ САДИ І ЇХ РОЛЬ В ІСТОРИЧНІЙ І СУЧАСНІЙ МІСЬКІЙ СТРУКТУРІ

Особливістю китайського і японського містобудування є те, що важливе місце в них займали озеленені простори – сади при храмах, палацах, приватні і громадські сади. При цьому навіть при зміні правлячих династій спостерігалась спадкоємність ландшафтних традицій, де всі елементи і принципи вирішення пейзажних картин, розташування об’єкту в природному оточенні визначались усталеною ієрархією, принципами фен-шуй і традиційними релігіями Китаю та Японії [13-19]. Давні японці і китайці сприймали сад і природне оточення як таке як символ ідеальної гармонії, а перебування людини в саду – як спосіб долучитись і відчути цю ідеальну гармонію, сконцентруватись на спогляданні власного внутрішнього світу. Архітектура малих форм в садах також ставала невід’ємною складовою цієї гармонії і наділялась певними символічними і містичними змістами [1,2,3,7,12].

В Давньому Китаї Всесвіт сприймався як врівноважене поєднання стихій неба, землі і води, а витоки ландшафтного дизайну Китаю та Японії формувалась під безпосереднім впливом давніх космогонічних вірувань і традиційних культур. Саме з давніх часів походять східні традиції обожнювати водні масиви і гори як символи безсмертя, звідти і поширення влаштування водойм майже в усіх садах і кам’яних гірок, поряд з якими або на горах будували «водні» і «гірські» альтанки-

павільйони [8,9]. Тип гірського павільйону серед природного масиву став найбільш поширеним типом китайського пейзажного павільйону в нерукотворному середовищі. Другим таким типом пейзажного павільйону, став павільйон, звідки спостерігали за сходом сонця, звідси і його специфічна назва. Водні павільйони могли також знаходитись в природному нерукотворному середовищі, часто їх зводили на дерев'яних палях, вкопаних в дно водойми, а дерев'яний місток з'єднував їх з берегом.

Особливого поширення приватні сади в містах досягли в місті Сучжоу, де еталони приватного саду стали взірцем для всього Китаю [4]. В Китаї і в Японії сад – це не просто елемент середовища для відпочинку, а містична проміжна ланка між Всесвітом і природою як виразників ідеальної гармонії простору і створеним людиною штучним простором архітектури [8,9,10].

В Китаї сад ніколи не сприймався як буквальне відображення природного оточення, натомість символізував майстерне втілення ландшафтним дизайнером одразу багатьох знакових пейзажних картин в різних куточках Китаю. При цьому ці картини втілювались і ідеальному вигляді, без кривих дерев, обламаних крон, які існують в природі, тощо. В природі не існує такої безкінечної миттєвої зміни пейзажних картин, коли гори змінюються квітниками, озерами, і лісами різних порід дерев. Отже, китайський сад – це збірка найдосконаліших пейзажних картин і ландшафтних прийомів з усієї країни. Не випадково історичні сади Сучжоу внесено в 1997-2000 роках до Реєстру об'єктів світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

На ранньому етапі Китай справив значний вплив і на сади Японії, однак згодом японські ландшафтні традиції далеко відійшли від китайських [5,6]. Тут варто згадати основні китайські і японські ландшафтні традиції. В Китаї це створення максимальної естетичної насолоди від прогулянок по саду засобами максимальної мальовничості, деталізації, поліхромії, відсутність далеких перспектив і постійна зміна, як в калейдоскопі, пейзажних картин, мініатюризація існуючих природних краєвидів, подібність пейзажних картин і традиційного

китайського тушевого живопису, сезонність пейзажних картин відсутність, згідно фен-шуй, жорсткої геометрії і прямих ліній.

Подібність між китайськими і японськими садами найбільше відчувається в тих японських садах, які слугували для розваг і прогулянок, там також є водні масиви для катання на човнах, гірки, штучні острови. З часом в Японії виділились специфічні регіональні види садів, передусім дзен-буддистські «сухі сади» «карасансуй», засновані на відмінних від Китаю релігійних засадах [11]. Поступово збільшуються відмінності в самому сприйнятті саду китайського і саду японського: китайський сад був розрахований на прогулянки по ньому, а специфічний тип японського саду «кансьо» був спрямований на максимальну внутрішню концентрацію, по ньому не гуляли, а споглядали з галереї чи з вікна. Традиційні китайські яскраві квітники замінили природні мохи між камінням доріжок в японських садах. Китайський сад спрямований на піднесення досконалості садівника, японський – на оспівуванні максимальної природності з вкритим мохом старим камінням, зарослим нечищеним ставком, тощо, де це стає втіленням «Сабі», тобто милування недоторканою старовиною, і «Вабі», тобто краа повсякденного, краса в простоті. Поступово японський сад за межами Японії починає сприйматись насамперед як сад монохромний, аскетичний з поширенням каменів і відсутністю живих рослин (хоча окрім дзенського «сухого саду» в Японії є і інші види садів).

Всі історичні сади Японії належать до таких типів:

- пейзажні сади аристократії («сінде-дзукурі»)
- дзен-буддистські «сухі сади» («сади каменів» , «карасансуй»)
- сади для чайних церемоній («родзі»)
- малі приватні сади («цубоніва»).

Виділяють п’ять основних періодів японського ландшафтного дизайну: VI – VII ст., період Асука, повторення традицій корейських садів, VIII – XII ст., періоди Нара – Хэйан, запозичення китайських ландшафтних традицій, XIII – XVI ст., періоди Камакура – Муроматі , поширення регіональних дзенських садів «карасансуй», II пол. XVI – середина XIX ст., періоди Момояма – Едо, розквіт садів з складним розплануванням, «сінде-дзукурі» та «родзі» (епоха максимального

розквіту ландшафтного дизайну), кінець XIX-початок XXI ст. – синтез ландшафтних традицій Сходу і Заходу, поширення не приватних, а громадських садів і парків.

Аналогічне спрямування модифікованих ландшафтних традицій на сучасні громадські парки має місце і в Китаї. Це має сприяти вихованню у населення поваги до своєї культури, традицій, виховувати так зване екологічне мислення. Прикладом є створення сучасного тематичного ботанічного саду в м.Наннін в провінції Гуансі, а також озеленення мегаполісів, таких, наприклад, як місто Сіань в провінції Шаансі, на сході Китаю. В Сіані на сучасні ландшафтні традиції вплинула його унікальна спадщина архітектури багатьох століть, оскільки вік міста налічує под. три тисячоліття і воно було столицею династій Чжоу, Цинь, хань, Суй, Сун і Тан, а навколо унікальних пагод (наприклад, Велика пагода диких гусей і Мала пагода диких гусей) і храмів історично сформувались зелені зони з пам'ятниками і фонтанами.

Сьогодні в Сіані існує кілька десятків парків, ботанічний сад, парки розваг, це зелені оази, оточені щільним кільцем скляних хмарочосів. В сучасних парках також є водні масиви, присутні традиційні ландшафтні прийоми, мальовничі перспективи, однак пейзажні картини більш однорідні, парк можна споглядати з далеких відстаней, природне оточення з китайськими павільйонами доповнено елементами сфери розваг і європейськими скульптурами.

Прикладом модифікації історичних традицій є і створений на місці бейсбольного стадіону в м.Осака Намба парк (Namba Parks) – фактично «сучасні сади Семіраміди», оскільки сад – це озелені тераси з 300 деревами і 70000 сезонними рослинами на восьми рівнях сучасного багатоповерхового комплексу.

Показово, що такі куточки китайської і японської архітектури сьогодні можна спостерігати і в Києві, де вони стали місцем улюблених прогулянок городян (рис.1,2).

Рис.1. Павільйон в парку Кіото в Києві. Фото О.Івашко,2021.

Рис.2. Пейзажні картинки парку Кіото в Києві. Фото О.Івашко,2021.

Список використаних джерел:

1. Ivashko Yu., Chernyshev D., Chang P. Functional and figurative and compositional features of traditional Chinese pavilions. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*, 2020, No.61, p.60 – 66.
2. **Ivashko, Yu., Kuśnierz-Krupa, D., Chang, P.** History of origin and development, compositional and morphological features of park pavilions in Ancient China. *Landscape architecture. Scientific Journal of Latvia University of Agriculture*, 2020, vol. 15, No. 15, p.78 – 85.
3. **Ivashko, Yu., Kuzmenko, T., Li, S., Chang P.** The influence of the natural environment on the transformation of architectural style. *Landscape*

architecture. *Scientific Journal of Latvia University of Agriculture*, 2020, vol. 15, No. 15, p.101 – 108.

4. **刘敦桢**．*苏州古典园林*．北京：中国建筑工业出版社，2005. (**Liu, D.** *Classical gardens of Suzhou.* Beijing: China Construction Industry Press, 2005.)

5. **Николаева Н.С.** *Японские сады.* М. : Изобр. искусство, 1975. 254 с.

6. **Николаева Н.С.** *Японские сады.* М. : Арт-Родник, 2005. 208 с.

7. **Orlenko, M., Ivashko, Yu., Dyomin, M., Dmytrenko, A., Chang, P.** Rational and aestetic principles of form-making in traditional Chinese architecture as the basis of restoration activities. *International journal of conservation science*, 2020, vol. 11, issue 2, p. 499 – 512.

8. **潘家平**. *中国传统园林与堆山叠石*. 台北：田园城市文化事业有限公司, 1994. (**Pan, J.** Chinese traditional garden and pile of stacked stones. Taibei: Tianyuan City Cultural Enterprise Co., Ltd., 1994.)

9. **裴元生**．*中国园林建筑设计传统理法与继承研究*．昆明：云南人民出版社，2018. (**Pei, Y.** *Research on Traditional Theory and Inheritance of Chinese Garden Architecture Design.* Kunming: Yunnan People's Publishing House, 2018.)

10. **Qin, L.** *Chinese pavilions.* Beijing: China Architecture and Building Press, 2019.

11. **Шевцова Г.** *Історія японської архітектури і мистецтва*. К.Грані-Т, 2011. 232 с.

12. **佟裕哲**. *中国传统景园建筑设计理论*. 西安：陕西科学技术出版社, 1994. (**Tong, Y.Z.** *The theory of Chinese traditional landscape architecture.* Xian: Shaanxi Science and Technology Press, 1994.)

13. **王毅**. *园林与中国文化*．上海：上海人民出版社, 1990. (**Wang, Y.** *Chinese traditional garden and pile of stacked stones.* Shanghai: Shanghai Nationalities Publishing House, 1990.)

14. **邢月**. *中国园林建筑设计传统理法与继承研究*. 长春：吉林大学出版社，2016. (**Xing, Y.** *Research on Traditional Theory and Inheritance of Chinese Garden Architecture Design.* Changchun: Jilin University Press, 2016.)

15. **邢月**. 中国园林建筑设计传统理法与继承研究. 长春：吉林大学出版社，2018. (**Xing, Y.** Research on Traditional Theory and Inheritance of Chinese Garden Architecture Design. Jilin, Jilin University Press, 2018.)

16. 趙光華 / 編著 ；邱茂 / 訳. *中国古典園林*. 京都：美乃美，1982. (**Zhao, G., Qiu M.** *Chinese classical garden.* Kyoto: Minami, 1982.)

17. **周维权**. *中国古典园林史*. 北京：清华大学出版社，2008. (**Zhou, W.** *History of Chinese Classical Gardens.* Beijing: Tsinghua University Press, 2008.)

18. **朱广宇**. *手绘中国皇家建筑与经典园林*. 天津：天津大学出版社，2010. (**Zhu, G.** *Hand-painted Chinese royal buildings and classic gardens.* Tianjin: Tianjin University Press, 2010.)

19. **朱钧珍**. *中国亭子艺术*. 香港：和平图书有限公司，2003. (**Zhu, J.** *Chinese Pavilion Art.* Hong Kong: Peace Books Co., Ltd., 2003.)

ПРОСТОРОВИЙ РОЗВИТОК В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Фесенко Галина Григорівна,
доктор філософських наук, професор,
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
ORCID 0000-0001-7133-484X

МІСТОПЛАНУВАЛЬНІ ПРАКТИКИ АНТИЧНОСТІ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ НАРИС

У фокусі уваги сучасної урбаністики до практик універсального дизайну осмислюються концепції щодо організації міст, дизайн яких має органічно поєднати різні візії (екологічної збалансованості, соціальної справедливості, економічної життєздатності та естетичної привабливості) [4]. У зв'язку з цим зберігається інтерес до філософського підґрунтя містопланувальних практик доби античності.

Відомо, що в античній філософії місто розглядалося як культивована, «цивілізована» локація, на відміну від сільської місцевості, яка вважалася первісною та примітивною. Сільська просторовість не передбачає фіксацію відмінностей між природними та антропогенними компонентами ландшафту. Спільноти, які «прив'язані» своїм корінням до природного середовища, трансформують його, й водночас адаптуються до нього. У бутті селянства природним є не тільки те, що оточує, а й те, що «споживається». У такому разі природний ландшафт постає не лише зовнішньою частиною людського буття, а невід'ємною внутрішньою. Водночас містяни розглядали природу як більш віддалену від їхнього безпосереднього середовища та повсякденного досвіду [3].

Вважається, що в античній цивілізації виникла потреба обґрунтувати привласнення спільнотою простору, повністю відокремленого від панування природи. Міська територія, як «людський простір», відмежовується від хаосу природи. Зокрема, відомі розмисли античного філософа Платона про місто, що дає відчуття універсальності, єдності спільноти із забудованим простором. Загальновідомим є вислів

Сократа про «найбільшу й найпрекраснішу форму мудрості» – це та, яка потрібна для планування та прикрашання міст і людських спільнот. За Сократом, міське планування має велике значення для міського розвитку – воно впливає на регулювання, будівництво, економічне зростання та повсякденне життя людей.

Античні практики містопланування вироблялися шляхом втілення моделей міської структуризації, а також у результаті складної соціокультурної еволюції, теоретичної рефлексії щодо «ідеального простору». Важливо, що в культурному просторі грецького поліса вже в архаїчну епоху складаються й перші спроби експлікувати ідеальний політичний проект на міську архітектуру (етруські міста Марзаботто і Гонфієнті, побудовані на початку VI ст. до н.е., грецький поліс Фурій, заснований у 444 р. до н.е. за ініціативою Перікла, а також софіста Протагора).

Особливу роль відігравало застосування ортогональної планометричної схеми до всієї міської реальності. Геометричний контроль конформації міста використовувався греками з VII-VI ст. до н. е. під час реконструкції або заснування нового міського центру (наприклад, на узбережжі Егейського моря місто Смірна, у Великій Греції – Метапонто, на Сицилії – Мегара Іблея). Планування цих міст відрізняється регулярністю блоків і ортогональністю. Ортогональні осі, адаптовані до орографічного характеру місць, властиві також містоплануванню Сіракуз, Таранто, Локрі, Селінус (Селінунте), Солунто, Посідонія (Пестум). Міська схема складається з головних і другорядних доріг, що перетинаються перпендикулярно та поділяють «міську тканину» на квадратні або прямокутні блоки. У цьому типі системи, яка часто не має інтегрованого центру в ортогональній сітці, окремі блоки мали рівнозначну цінність. Натомість символічний і функціональний центр міста майже завжди перебував у децентралізованому положенні, традиційно розташованому на висоті (акрополь) і з власною міською структурою.

Давньогрецькі містопланувальні практики стали об’єктом теоретизації, здійсненої у V ст. до н.е давньогрецьким математиком, софістом, урбаністом Іпподамом Мілетським. Він перший застосував

іонійський досвід містопланування до Еллади. Вважається, що Іпподам був автором плану реконструкції Мілета (запровадив прямокутну сітку вулиць, орієнтованих відносно сторін світу, враховував природні умови, перспективу розвитку, функціональність усього архітектурно-просторового комплексу).

Іпподам Мілетський, ймовірно, теоретизував застосування ортогональної схеми при плануванні міст. Більшість інформації про цього давньогрецького містобудівника відома з Аристотелевої «Політика» (трактат Іпподама про формування полісів до наших часів не зберігся). Аристотель, окрім того, що приписує йому концепцію сітчастої структури, з вулицями, що перетинаються під прямим кутом, акуратно розмежовують житлові квартали чотирикутної форми, також посилається на соціально-політичні ідеї Іпподама.

Розроблена Іпподамом ортогональна система містобудування стала основою для побудови міст-колоній грецького світу між V і IV століттями до нашої ери, включаючи знамениту Олександрію. Іпподамова система (ippodameo) міста нагадує шахову дошку, де все підпорядковано симетрії і геометрії: заснована на трьох поздовжніх осях, орієнтованих у напрямку схід-захід, що перетинаються перпендикулярними осями, орієнтованими у напрямку північ-південь; перетин цих осей утворює прямокутні блоки. На цій системі розвинулись, зокрема, й сучасні містопланувальні практики. За Іпподамовою системою, розраховується й чисельність мешканців (10 000 осіб), які розміщені у трьох частинах: для військових, для ремісників, для землеробів. Цей план набув популярності, за Іпподамовою схемою будувалися багато давньогрецьких міст. Прикметно, що в елліністичний період ця містопланувальна схема застосовувалася дещо у інший спосіб: міський центр розміщувався у геометричному центрі міста (Пелла, Прієна).

З Іпподамовим планом міста був добре обізнаний і Платон, про що свідчить трактат «Про державу». Для забезпечення реалізації соціальної утопії Платон використовував правильну геометричну форму-коло, утворюючи таким чином окружні та радіальні дороги в місті. Агора – головна ринкова площа в центрі міста і водночас головна громадська

площа. У діалозі Платона «Крітій» протиставляється два міста (Афіни та Атлантида), які постають втіленням двох різних концепцій божественної моделі, як реальність між логосом і хаосом [2]. Для Платона філософський логос має висвітлюватися в контексті визначального дискурсу (*logos apophantikòs* або декларативний), який слугує для встановлення істинності чи хибності пропозиції.

Містопланувальні особливості Атлантиди описані Платоном як архітектура утопічної країни: розділена на десять зон, кожною з яких керував син Посейдона та його нащадки; земля створювала вдосталь товарів і продуктів; порти, палаци, храми та інші величні споруди. У центрі діалогу також Афіни, з їх районами для ремісників, землеробів, а також наявними ознаками корумпованості управління. На тілі Афін та Атлантиди Платон окреслює утопічну візію міста, «зверненого до законів, натхненних Добром».

Ідеальне місто Платона поділене на 12 рівних частин, має центральну площу (агору), прямі вулиці, ошатні ідентичні будинки. Натомість відомо, що урбоформа тогочасних Афін була відмінною від практик містопланування Іпподама (вузькі і звивисті вулиці з незграбними будинками, без садів тощо). Платонівський образ міста виходив за межі чисто архітектурних і містобудівних ідей у площину розмислів про необхідність ліквідації усіх протиріч в місті (наприклад, будинки мають бути подібними один на одного, щоб не викликати заздрість і змагання перевершити сусіда) [1]. В урбаністичній схемі Платона виявляється вплив піфагорійської філософії, про що свідчить опис контурної системи міста, а також типових будинків. Розташування спортивних залів (у місті) та іподромів та спортивних майданчиків (за його межами) могло бути довільним, але водночас ці споруди повинні розташовуватись на однаковій відстані один від одного, забезпечуючи всім мешканцям рівні можливості ними користуватися. У такій архітектурній формі Платоном відображено концепцію ізономії (ἰσονομία), справедливого ставлення громади до громадян.

Рефлексія Платона відкривається політичним теоріям, що межують з утопією, але не заходить так далеко, щоб уявити місто, яке втілює ідеальність теоретизованих ним політичних уявлень і державних

структур у завершеність архітектурних форм. Отже, місто не є простим «контейнером» для жителів, це не просто питання «помістити» архітектурно чи монументально, воно артикулюється поняттями *urbs* (громадянська спільнота).

Міський топос став предметом особливої уваги з часів утвердження образу універсального міста – Риму. Це місто стало своєрідною моделлю космосу, і вже в самій його забудові, в архітектурній структурі відображалася концепція світобачення та світосприйняття «місто – увесь інший світ» («Urbi et Orbi»).

Список використаних джерел:

1. Golding N. H. Plato as city planner. *Arethusa*. 1975. Vol. 8. № 2. P. 359-371.
2. Платон. Діалоги /пер. з давньогрец. Харків: Фоліо, 2008. 349 с.
3. Фесенко Г. Г. Морфологія міських ландшафтів: культурфілософські інтерпретації : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 282 с.
4. Фесенко Г. Г., Фесенко Т. Г. Дизайн архітектурно-просторових рішень в контексті сучасного урбанізму. *Інноваційні культурно-мистецькі аспекти в сучасній картині світу*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (11-13 вересня 2019 р.), ХНТУ / за ред. Якимчук О.В. Херсон: ХНТУ, 2019. С.199-201.

Шебек Надія Миколаївна,
доктор архітектури, професор,
ORCID 0000-0001-6038-3945
Родітєлєва Анастасія Андріївна, *студентка,*
ORCID 0000-0002-6614-3288
кафедра містобудування КНУБА

ОЦІНКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХАРКІВСЬКОГО МАСИВУ МІСТА КИЄВА

На сьогоднішній день у Києві на Лівому березі житлові комплексами будуються на вільних ділянках або в межах колишніх промислових територій. Також є розповсюдженим явищем є ущільнення мікрорайонів другої половини 20-го століття точковою багатоповерховою забудовою. Нові будівлі погано узгоджуються з існуючою забудовою, а збільшення щільності населення призводить до зниження комфортабельності міського середовища. Елементи благоустрою та озеленення території переважно не модернізуються, за винятком часткових точкових змін.

Територія почала забудовуватися не так давно. Історично тут були заливні луги через близькість до берегу Дніпра. Хоча умов для містобудівного освоєння ділянки не було, поруч з територією сучасного Харківського масиву виникло селище Позняки, що в 1920-х розділилося на 2 частини: Старі Позняки та Нові Позняки [1]. А пізніша поява нечисленних поселень поряд вплинуло на розташування сучасної забудови.

В першій половині 20-го століття на території Харківського масиву існували хутір Шевченка, та частково село Осокорки. Офіційна назва хутора була с. Червоне. Село Червоне розташовувалося у сучасному Дарницькому районі вздовж Харківського шосе і обмежувалося з правого боку вулицею Здолбунівською, Харківською площею та незабудованими луками між с. Шевченка і с. Позняки, а з лівого боку – Російською вулицею, Славгородським провулком та Брацлавською вулицею) [2].

Хронологічно історичний розвиток досліджуваного середовища можна розділити на декілька етапів:

- 1980 р. розпочато намив ґрунту;
- 1982–1988 рр. здійснено основну забудову території, яка тоді мала назву Харківське шосе [2];
- 1984–1987 рр. – знесення села Шевченка;
- 1985–1986 рр. – будівництво першого мікрорайону вздовж проспекту Бажана, територія якого одночасно намивалась, початок будівництва зі сторони Харківського шосе [1];
- 1987 р. – створення вулиці Ревуцького. Намив 2-х останніх мікрорайонів;
- 1988–1989 рр. – будівництво житлових 16-ти поверхових будинків;
- 1992 р. – відкриття парку Воїнів інтернаціоналістів;
- 1994–2004 рр. – забудова гаражними спорудами, комунально-складськими будівлями;
- 1999 р. – будівництво багатоповерхівок та транспортного і торгівельного вузла м. Харківська;
- 2013–2016 рр. – будівництво торгівельного центру по вул. Тростянецька;
- 2020–2021 рр. – заміна підземних комунікацій.

Загалом зміни в структурі функціонального зонування території та призначення об’єктів протягом історичного розвитку були значними протягом останніх 100 років.

В об’ємно-планувальній структурі масиву впродовж останніх 10 років відбувається ущільнення житлової забудови шляхом вбудовування житлових комплексів економ класу. А саме: Житловий комплекс Злагода Житловий комплекс Злагода, Архітектора Вербицького, 1; Житловий будинок Харківське шосе 152; Житловий будинок Харківське шосе, 182.

В колишній складській зоні та громадській зоні масиву скоро з’являться ще не здані в експлуатацію житлові комплекси: ЖК Olympik Park, ЖК ул. Горловская, 215а, 215б, 215в, ЖК Харьковский, ЖК Метрополия 2, ЖК ул. Армянская, 6а, ЖК Метропарк, ЖК Терракота.

Щодо громадських об’єктів – у 2016 році був відкритий ТРЦ «New way», розташований як продовження громадського центру масиву, розділеного парком Воїнів Інтернаціоналістів. Нова забудова видовжила громадську функціональну зону по основній композиційній осі.

Територія, раніше використовувана як комунально-складська (в тому числі паркувальні майданчики), стала частково громадською, а частково була віддана під багатоповерхову житлову забудову економ класу.

З’явилися нові під’їзди на паркувальні майданчики, пішохідні шляхи Багатоповерхові житлові новобудови, згруповані на південному сході масиву, сформували візуальне розділення висотності. Пустирі, що ще не забудовані точковими багатоповерхівками, активно використовуються місцевими жителями. Головною особливістю використання територій є бажання відмежувати територію і створити обмежений доступ до ділянок з оформленими елементами благоустрою. Також всім «пустинним» просторам мешканці намагаються надати певне функціональне призначення.

Відношення до Харківського масиву є чимось подібним, як і до одноманітної забудови на Троєщині. Відчувається відображення часів 1990-х років у атмосфері житлової забудови та громадських просторів. Через відсутність культурної цінності та ідентичності у місцевих жителів є бажання надати місцю свого проживання певні індивідуальні особливості, а також частково привласнити та обжити великі простори.

Загалом містобудівельний розвиток території Харківського масиву можливо побачити на фрагментах схем та карт (рис. 1 – 6).

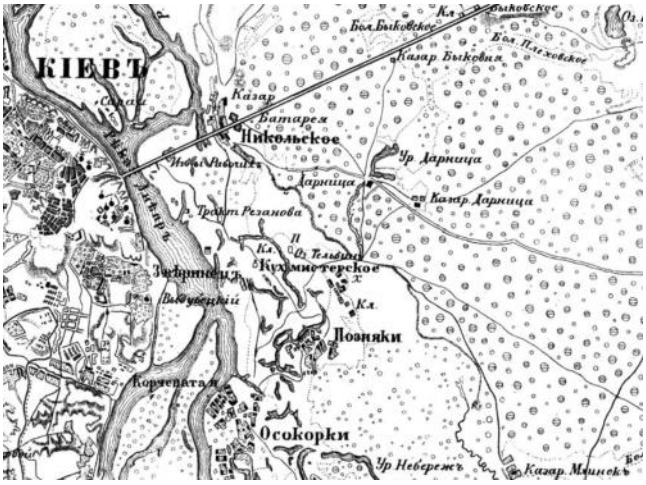

Рис. 1. Фрагмент карти Києва 1850 рік [5]

Рис. 2. 1930-ті Карта РККА Київської області, фрагмент [5]

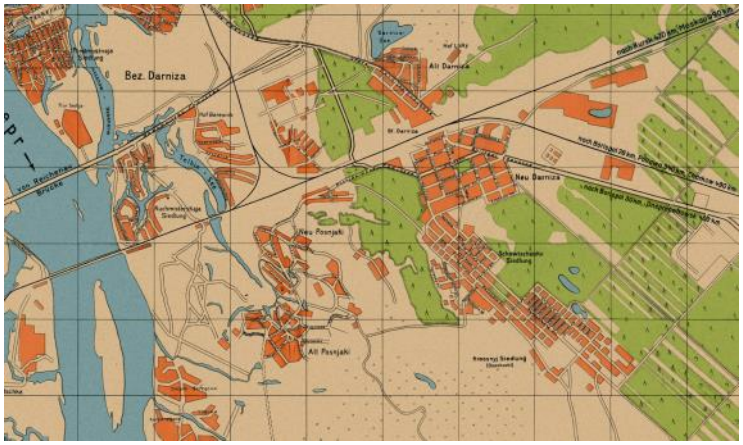

Рис. 3. Фрагмент плану Києва, 1943 [5]

Рис. 4. Аерофотозйомка Другої Світової Війни 1943 р. (фрагмент території сучасного Харківського масиву) [6]

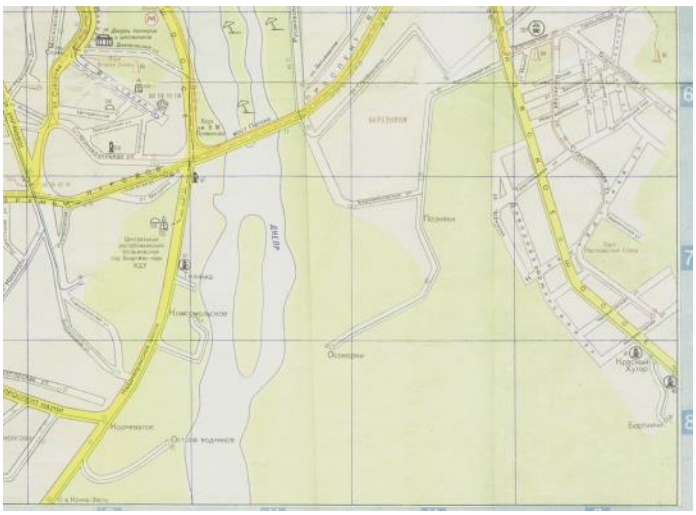

Рис. 5. Фрагмент карти Києву 1973 рік, Києвоград, територія навколо Харківського масиву [5]

Рис. 6. Фрагмент карти Києву 1991 рік, територія Харківського масиву [5]

На фотографіях можна простежити формування міського середовища на території Дарницького району міста Києва (рис. 7 – 14).

Рис. 7. Вигляд на село Позняки та Сонячне озеро. Фото зроблено на місці сучасного будинку Харківське шосе, 56 [3]

Рис. 8. Будівництво будинків Тростянецька, 3 та 5. Фото зроблене з новобудови Тростянецька, 8. 1987 – 1988 рік [3]

Рис. 9. Сучасне фото, зроблене з Тростянецька, 8 [3]

Рис. 10. Фото 1996 – 2001 року. Позняки, перша багатоповерхова забудова [3]

Рис. 11. Фото 1996 – 2001 року. Позняки перша багатоповерхова забудова (позаду знаходяться будівельні крани) [3]

Рис. 12. Фото 2000 – 2005 року. Вигляд на Харківський масив (зліва) та мікрорайони Позняки праворуч, вгорі малоповерхова забудова Осокорки та намив ґрунту [3]

Рис. 13. Сучасні фотографії масиву [4]

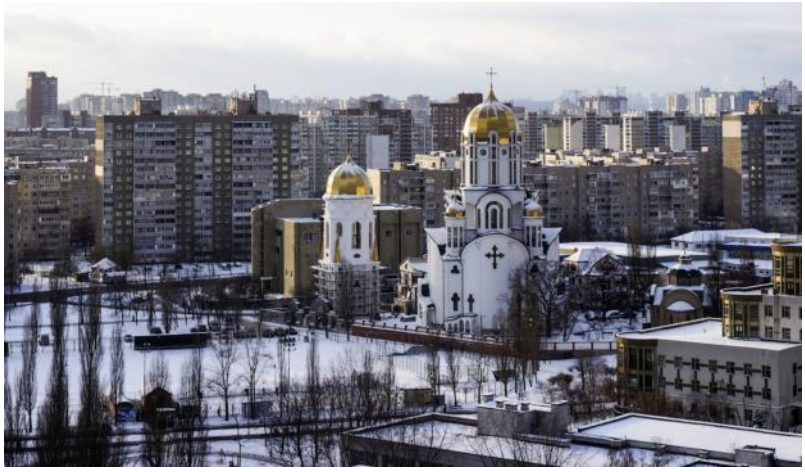

Рис. 14. Сучасні фотографії масиву [4]

На сьогоднішній день ознак вираженої історико-культурної цінності урбанізованого середовища Харківського масиву не виявлено. не має відповідних обмежень за кадастровим паном Києва. На території досліджуваного містобудівного об’єкта передбачено нове будівництво у вигляді точкової забудови, житлових комплексів та відповідного благоустрою прибудинкової територій: ЖК Olympik Park, ЖК ул. Горловская, 215а, 215б, 215в, ЖК Харьковский, ЖК Метрополия 2, ЖК ул. Армянская, 6а, ЖК Метропарк, ЖК Терракота (рис. 15 – 18). За проєктами передбачений доступ на прибудинкову територію лише мешканців, за допомогою обмежувальних заходів.

Рис. 15. Схема генплану ЖК Olympik Park [7]

Рис. 16. Схема генплану ЖК Харківський [8]

Рис. 17. Візуалізація генплану ЖК Метрополія [9]

Рис. 18. Візуалізація генплану ЖК Зглагода [10]

Висновки. Харківській житловий масив в м. Києві має власну історію. На території ще залишилися будинки колишнього хутору. Разом з тим, в результаті історико-культурного аналізу досліджуваного урбанізованого середовища не було виявлено очевидних історико-культурних особливостей, оскільки ні планування, ні забудова, ні благоустрій території не відображає ані етнічну, ані географічну, ані культурну ідентичність місцевості. Але в районі чітко простежуються зміни соціального та політичного життя України, які відбувалися наприкінці 20-го століття, та бажання мешканців сформувати культурну ідентичність цієї території і надати простору персоналізованих властивостей. Отже, Харківський масив має потенціал для соціокультурного та екологічного містобудівного розвитку, в тому числі і за рахунок оновлення благоустрою та озеленення з врахуванням естетичних цінностей та особливостей території.

Список використаних джерел:

1. Харківський масив (англ.) – [Електронний ресурс] / Режим доступу: Kharkivskyi Masyv - Wikipedia
2. Пономаренко Л. А., Різник О. О. Київ. Короткий топонімічний довідник. Довідкове видання (укр.). — К.: Видавництво «Павлім», 2003. — 124 с.
3. Оголошення в загальнодоступній групі. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: (4) ХАРЬКОВСКИЙ МАССИВ | Есть у кого-то старые фото Харьковского массива | Facebook
4. Будівництво мікрорайонів. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: Харьковский массив: как строились и развивались микрорайоны Киева, - ФОТО | Новости (44.ua)

5. Карти Києва та передмістя. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: Старый Киев | Карты Киева (starkiev.com)

6. Аерофотозйомка часів Другої Світової Війни. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: Аэрофотосъёмка Второй Мировой Войны (warfly.ru)

7. Житловий комплекс Олімпік Парк. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: ≡ Жилой комплекс Олимпик Парк в Киеве | Купить (olympicpark.com.ua)

8. Житловий комплекс Харківський. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: kmb.ua

9. Житловий комплекс Метрополія. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: Home (metropoliya.kiev.ua)

10. Житловий комплекс Злагода. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: kmb.ua

Єгоров Владислав Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права КНУБА,
https://orcid.org/0000-0002-1373-8173

ПРО ІСТОРІЮ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН КНЯЗЯ ТА ВІЧЕВИХ ЗБОРІВ В ДАВНЬОРУСЬКІЙ ДЕРЖАВІ У ПЕРІОД IX – ПОЧАТКУ XIII ст.

Під час вивчення дисципліни «Історія держави і права України» значну увагу приділяють розгляду облаштування влади в період найдавнішої ранньослов'янської держави на території України – Давньоруської держави доби IX - XIII ст. Однією з важливих складових організації влади в цей час вважають існування центрального управління, котре уособлювали Великий князь, боярська рада, князівські з'їзди та віче. Кожна з цих інституцій була виявом відповідно монархічної, аристократичної та демократичної тенденцій в устрої Русі. Загальновідомо, що на чолі держави стояв Великий князь київський. В

добу IX–X ст. його повноваження обмежувалися керівництвом дружиною, організацією воєнних походів, збиранням данини, охороною кордонів, дипломатичною діяльністю, здійсненням суду за звичаєвим правом. Київські князі тоді володіли переважно київською землею. Племена сплачували Києву данину й залучалися до участі у військових діях. З часу Володимира Великого, князь розглядається як верховний володар і розпорядник усієї землі держави. У зв‘язку з ускладненням структури війська (дружина, війська васалів, ополчення) зростає обсяг його діяльності як воєначальника. Функції щодо захисту кордонів передбачали організацію сторожової служби, будівництва укріплень, підтримання зовнішніх зв‘язків. Були й нові функції: (організація будівництва шляхів, укріплень, мостів та ін.),придушення народних повстань, опору пригнічених, керівництва збором податків, мита за торгівлю, плати за судочинство, штрафів. Князь сприяв поширенню християнства, адже з його прийняттям влада князя мала більш реальний політичний зміст, мала певну сакральність [4,с.62]. Визнано, що XI–XII ст. особливо вагомою стає законодавча функція князя, коли від середини XII ст. влада децентралізується, що було пов’язано з політикою Ярослава Мудрого. З того часу Великий князь - титулований глава династії князівств. Міжкнязівські відносини не були унормовані, й зокрема, принцип «старшинства» котрий стверджувався правом сили. Саме ця обставина на наш погляд і сприяла надзвичайному підсиленню впливу іншого органу влади – віча. Так, на думку М.С.Грушевського, зважаючи на той факт, що згідно з джерел вічова активність зростає у XII-XIII ст., це було свідченням посилення вічової організації [3 ,с.209-223]. Важливою складовою характеристики князівської влади також було її сакральне значення, оскільки наявність князя відомого роду була складовою гармонії світобудови в житті міських спільнот. Ця обставина особливо гостро виявлялася після смерті князя, коли його майно розграбовувалося, а після вокняжіння наступника порядок поновлювався [8 ,с.12-14]. При цьому дослідниками робиться наголос на певній втраті розуміння початкового значення для народу інституту князівської влади, його ролі у системі світобудови в уявленні людей Давньоруської держави [9 ,с15-17, 21, 23, 79, 106].

В розгляді вічових порядків на Русі М.С.Грушевським було підраховано кількість змін князів та участь громади в цих змінах [3 ,с.212;4 ,с.62; 1 ,с.81]. Поширеним є положення, що віче - архаїчний інститут народовладдя. Згодом – це були збори на чолі з князем, тисяцьким, або єпископом на княжому дворі, торговищі чи церковному майдані. Основа учасників - вільні жителі міста, які мали власне господарство, але провід належав міським феодалам верхівці. Компетенція цих зборів - запрошення князя на стіл, збір ополчень, суд, зміна посадовців князів. Віче скликалося й на знак протесту проти політики князя. Тут укладалися договори з обраними населенням князями, що вважають давньою формою вітчизняного конституціоналізму. Поширеною є думка, що на Русі віча не стали постійними, як наприклад у Києві де точна згадка у літописі про віче належить до 1068 р., а остання – 1202 р. за винятком Новгорода і Пскова [4 ,с.63;1 ,с.82**].** Водноча**с,** сучасні дослідники також наводять дату 970 р., як час першої згадки про вічові збори [8,с.6]. Ці збори за період до монгольської навали також не набули повноцінної ваги як інститут міського самоуправління [8 ,с.4].

Проблема походження, функціонування, повноважень віча має досить тривалу передісторію вивчення . Значну увагу вона отримала у дослідженнях радянського періоду. Так, на думку радянського дослідника М.Н. Покровського віче мало демократичний характер і було широко розповсюджене на Русі **[**12 ,с.191-192**]**. Б.Д.Греков наголошував на тому, що віче не могло бути впливовим за сильної влади князя у XI ст. але у період роздроблення відбулося, посилення вічових порядків на Русі. Отже, віче мало демократичний характер, але лише у період розпаду Давньоруської держави [12 ,с192]. Це положення повторювало тези відомого дореволюційного дослідника В.О.Ключевського. На думку С.В.Юшкова народні збори були лише за формою народними, хоч були зборами впливової аристократії, серед котрої виділилися міські торгівці. На думку ж П.П.Толочко віче суто дорадчий орган, котрий знаходився під повним впливом князя [10 ,с.198**]**. Така думка не мала підтримки, особливо щодо характеристики Новгородського віча. Вічова організація мала певні регіональні

особливості, що,зокрема, було розглянуто на прикладі Смоленської землі дореволюційним дослідником П.В.Голубовським [2 ,с. 212-213].

Слід підкреслити, що у Новгороді та Пскові князівська влада відігравала свою первинну функцію – князь був ватажком військових одиниць, котрі формувало віче. Тому, тут зміни князів був найчастішим і найбільш унормованим. Дослідники вважали, що в цих містах були найглибші демократичні традиції.[12 ,с.150, 153**].** Формулюючи характеристику устрою Давньоруської держави дослідники (перш за все І.Я.Фроянов) також висловили думку, що ця держава до XIII являла собою територію із зібранням конфліктуючих міст-держав [11,с.126-140**].** Тому, на наш погляд, особливого значення тут набуло, звісно діяльність віча.

Одне з найдавніших джерел, котре містить інформацію про повноваження, форми функціонування та досить широкий фактичний матеріал є найдавніший літопис – Повість минулих літ створена у XII ст. Цей літопис подає напівлегендарне оповідання котре стало основою для теорії про участь варягів у формуванні Давньоруської держави. Тут вказувалось, що чудь, словени, весь та ін. племена у 862 р. вирішили обрати собі князів з варягів [7 ,с.18.]. Цей приклад (як і наступні) може бути підтвердженням, що в джерелах може й не згадуватись точно вічові збори, проте мова йдеться саме про такі зібрання де могло було прийнято загальнодержавне рішення. Втім, про народний характер віча, його зв’язок з додержавним часами свідчить повідомлення про раннє життя центрального з племен Давньоруської держави - полян, котрі збираються разом для вирішення питань про сплату данини хазарам.

Опис відомого походу регента сина Рюрика Ігоря – Олега – на Русь, його виступу проти Аскольда і Діра у 882 р., сформульований у тексті літопису містить відомості про те, як майбутній князь легко бере міста, підкоряє племена і , згодом, дуже легко ліквідує своїх суперників, на князівському столі. Цей виклад подій, не містить фактів будь-якого народоправства на Русі [7,с.20]. Причинами цього може бути визнано певний тенденційний виклад подій у тексті «Повісті Минулих літ», що створювалась в період правління князя Володимира Мономаха. Літопис подає цілу низку наступних самовладних рішень здійснених князем

Олегом, без участі віча, - підкорення навколишніх племен , похід на греків, за участі війська з підконтрольних племен (тут можливо була участь віча)[7 ,с. 23], а , також, укладення угоди 912 р. з Візантією. Певним, прихованим свідченням існування противаги рішенням та діяльності князя було загальновідоме попередження волхвів про смерть Олегу (912 р.) [7,с.25,29]. Подібним до часів князя Олега було й самовладне правління княгині Ольги, що , мабуть, було проявом особливої лінії автора – укладача Повісті Минулих Літ для формування образу самодержавної, правительки - християнки.

Не було виключенням й правління її сина князя Святослава, котрий самостійно, не звертаючись за підтримкою широких верств за версією літопису здійснює походи на хазар у 965 р., на в'ятичів, 966 р., болгар у 967 р., а у 969 р. здійснює захоплення Переяславця. А вже у 970 р. Ярополк, за допомогою Святослава сідає на князівський стіл. Те ж саме робить Ярослав Мудрий коли у 1036 р. пропонує Новгородцям Володимира [7,с.46-47, 101].

Водночас, зустрічаємо згадку у джерелі про активну участь народу у вирішенні питань щодо оборони міста Києва, долі князівської родини. Так, 970 р. Новгородці вимагають від Святослава прислати Володимира на князювання **,** що свідчить про демократичний шлях формування князівської влади (й взагалі влади) у Новгороді [7,с. 49].

Початок правління Ярополка починається, як і у попередників, коли князі «сідає на стіл», йде на брата Олега 973 р. [7,с. 53]. Водночас, літопис наводить згадку про «відмову» киян від Мстислава у 1024 р. [7.,с.99].

Загальновизнано, що наступне самовладне рішення Ярослава Мудрого про поставлення ним митрополита Іларіона з місцевих було наслідуванням прикладу Візантійського імператора котрий мав необмежену владу, а , отже, й тут йшлося про усунення князівської влади від обмежень вічового рішення [7,с.103-104; 9,с.106**]** .

Якісно новий етап розпочинається від смерті Ярослава Мудрого. Наступні десятиріччя відбувається невпинне послаблення князівської влади поряд з посиленням віча. Так, цей період позначений повним протирічь правлінням князя Ізяслава, котрий хоч і сам посів київський стіл й керував до 1068 р., коли на Київ нападають половці. [7,с. 108,

114**]** . В сучасних дослідженнях вказується, що саме в цей час розгорівся конфлікт між князівським посадником та киянами [8,с.7]. В цій ситуації князь Ізяслав не погоджується дати зброю киянам, котрі згодом повстали і вигнали князя Ізяслава з міста, поставивши половецького князя. Згодом, після цих подій, Ізяслав як і попередники самовладно (принаймні це не представлено в джерелі) здійснює похід на чехів 1076 р., на Чернігів (1078) [7,с.131-133]. Пізніше, так само князь Святополк встановлює мир з половцями, а 1097 р. відбувається відома нарада серед князів, що може свідчити про непоступливість князів у своїй монополії на вирішенні важливих державних рішень. У 1099 р. наявний приклад наслідків міжкнязівської боротьби, коли Ізяслав виганяє Давида в ляхи. Водночас, городяни Володимира вимагають прибрати до їх рук осліпителів князя Василька (серед котрих кн. Святополк що здійснив це без згоди віча) з чим князь Давид погоджується [7,с.181,114-116**]**. Вже безперечним свідченням сили вічових зборів є наступні події пов'язані із смертю Мстислава, тіло котрого аристократична верхівка ховала від народних зборів певний час. Коли ж факт смерті було визнано, то тоді віче почало вимагати поставити на князювання Святополка. Також, народні збори у Новгороді, на початку XII ст. відмовляють князю Святополку, котрий хотів почати правити чи сам, чи посадити свого сина, забезпечивши тут свій вплив [7,с. 180]**.**

Так само й по смерті Святополка у 1113 р. кияни (фактично віче), розпочавши виступ проти лихварів, запросили на княжий стіл В.Мономаха - таку інформацію містить ПВЛ [7,с. 196]. Інше джерело, Новгородський перший літопис виклав цю подію наступним чином - князь Володимир Мономах власноруч посів князівський стіл. Згодом, він у 1117 р. посадив свого онука у Новгороді [7с. 202; 6,Стб. 3].

Відновлена за часів Мономаха сильна централізована князівська влада проіснувала до смерті сина Мономаха -Мстислава. Він ще за часів В.Мономаха ходив з «новгородцями» на чудь, на Новгородських бояр у 1118, 1116 рр., а 1125 р. посів Київський князівський стіл [6,Стб. 4].

Подальші події докладно подає Київський літопис XII ст., котрий міститься в Іпат'євському списку. Зміст цього джерела свідчить, що наступні десятиріччя аж до нападу татар у XIII ст. роль вічових зборів у

вирішенні питань миру, війни, виборів /усунення князів продовжує зростати. Так, у 1138 р. вигнали новгородці князя Всеволода привели Святослава Ольговича, а вже 1139 р. вигнали й цього князя разом з смольнянами. Не сприйняло віче й те, що у 1141 р. князь. Всеволод намагався посадити новгородцям брата Святослава Володимировича, але було обрано князем Ростислава Георгійовича, а 1146 р. помираючий князь Всеволод також рекомендував віче Ігоря, але кияни обрали князя Ізяслава з Переяслава [5,Стб.300,301,308,326]. Досить часто літописний виклад зводиться до того, що князеві напряму відмовляють на його претензії правити. Так, у 1150 р. кияни відмовляють князеві Володимиру, у 1151 р. те ж роблять білгородці стосовно князя Юрія, виголошуючи що їх князь – Ізяслав, а у 1153 р. галицькі мужі відмовились від послуг князя Ярослава, вирішуючи самостійно битися з князем - Ізяславом. Того ж року новгородці виганяють Ізяслава, посадивши князя Романа Ярославовича, а 1154 р. кияни посадили князя Ростислава «служити нам як живіт свій». Згодом, сюди на «запрошення» киян рушив у 1158 р. князь Ізяслав Давидович, оскільки попередник Юрій помер. Подібним чином скидають з князівства князя Романа Ярославовича і ставлять Ростислава Мстиславовича володимирці, а кияни у 1177 р. визначають напрям військового походу князя Святослава до Білгорода куди хоче увійти князь Роман [5,Стб.434,466, 468,471,598,604].

Найбільш активними у змінах князів було Новгородське віче. Так, у 1161 р. новгородці заявили про те, що у них може бути один князь Ізяслав**.** У 1169 р. вигнано князя Святослава (новгородцями влаштовано віче проти нього), а у 1171 р. новгородці прислали до Мстислава прислати його сина Романа [5,Стб.529, 510,543,566]. У 1174 р. віче запросило князя Андрія Суздальського. 1178 р. звертаються до князя Мстислава правити в Новгороді. Новгородці (віче) у 1184 р. пішли і запросили князя Давида з Смоленська, а у 1187 р. вигнали князя Мстислава Давидовича і тоді ж князем став Ярослав Володимирович. Року 1196 вкотре «здумали новгородці» й вигнали князя Ярослава, залишившись взимку без князя, що було зроблено й 1221 р. стосовно князя Всеволода, в той час коли ще 1214 р. вишгородці відкрили ворота Ярополку [6,Стб.18, 19,23, 38, 32].

Поряд з тим, поширеною ще залишається практика посадження князя на князівський стіл самостійно, або свого родича. Численні підтвердження цьому містяться в Київському літописі XII ст. Так, коли помер 1123 р. Давид Святославович у Чернігові його брат Ярослав поставив Симіона Єпископом [5,Ствп. 286]. Князь Ярополк переводить Всеволода Мстиславовича з Новгорода до Переяслава 1133 р., а згодом він передає Переяславль Юрію 1136 р. [5,Стб. 294]. А вже 1151 р. князь Ізяслав підсилає Давида Володимировича йти в Чернігів. Подібним чином у 1157 р діє князь Юрій , котрий ставить свого сина в Києві Андрія – на Вишгород, Бориса – на Турів, Гліба – на Переяслав [5, Стб. 439,478]. Згодом, у 1166 р. князь Ярослав надсилає Іллю новгородцям., а у 1171 р. князь Мстислав садить Андрія у Києві [5,Стб.315,545,548].У 1180 р. князь Ігор зоставляє свого брата Всеволода у Чернігів. Також, був можливим й зворотній варіант, коли князя «забирали з княжіння», як відбулося у 1168 р., коли Ростислав забрав Мстислава з Володимира, а у 1193 р., князь Всеволод вивів Ярослава з Новгорода [5, Стб. 620, 529, 32].

Самостійно, без участі народних зборів, (літопис про це не згадує), розпочинається князівське правління Мстислава у Києві 1125; Всеволода у Києві 1140 ; князя Ярослава у Києві у 1159 р.; 1160 р. Ростислава у Києві, котрий згодом пішов з дружиною на Чернігів. У 1169 р. князь Мстислав почав княжити у Києві, куди увійшов за допомогою війська , де його змінив Володимир Глібович, а у 1173 р. тут сів князь Володимир, а з 1174 р. тут правив князь Ярослав Ізяславович [5,Стб. 289,304,502,507,548,579].

Важливою сферою в котрій виявлялося послаблення князівської влади та посилення віча була проблема оголошення війни, миру, організація військових походів. Проте в цьому напрямку, зважаючи на первісне призначення князівської влади, провідні місця посідають князі, що здійснюють походи / оборону , зокрема проти нападів кочовиків. Так у 1121 р. князь Володимир виганяє берендичів з Русі, а князь Ізяслав зголошується відбити від Києва у 1151 р. чорних клобуків (турецькі колоністи, що жили навколо Києва). Водночас, 1128 р. Мстиславова дружина вигнала половців за допомогою новгородців. Так само було у

1198 р., коли новгородці ходили разом з Ярославом на половців [5,Стб. 294]. У 1153 р. кн. Ізяслав відправляє сина на половців. Проти них виступає у 1159 р. князь Іван Берладник. Подібне відбувається у 1177 та 1180 рр. Нерідко, князі виступають разом проти половців, як здійснили у 1161 р. Ізяслав і Святослав, або як князь Мстислав, котрий зібрав князів - Ярослава з Луцьку, Володимира Андрійовича з Юрієм Давида з Вишгорода, Юрійовича Івана з Турова проти половців, або як учинив князь Мстислав Ізяславович, котрий у 1170 р. збирає князів Ольговичів з Чернігова [5,Стб.286,428,294,473,500,603,514,541]. Водночас, активна участь князів у боротьбі з сусідніми племенами не виключає й те, що сили самих самоврядних міст були спрямовані на боротьбу з ними, як це було у 1178 та 1191 роках, коли новгородці ходили на чудь [5,Стб. 607,29].

Самі ж представники міст, котрі мали міцні демократичні традиції здійснюють спротив проти зазіхань князів, що викликає князівську агресію. Так князь Ізяслав у 1146 р. йшов на Новгород, а князь Володимир брат Ізяслава вдерся у Білгород, а 1162 р. сюди невдало ходив походом князь Ізяслав і згодом був вбитий. Спротив зазіханням князя відбувався й 1173 р під час осаду Романом Ростиславовичем та Мстиславом Новгорода, коли «новгородці» вирішили оборонятися. У 1175 р. володимирці пропонують мир князю Ярополку під час осади Володимира [5.,Стб.317,415,516,597].

Отже, вже найдавніше писемне джерело про Давньоруську державу у напів легендарному оповіданні котре стало основою для теорії про участь варягів у формуванні Давньоруської держави. містило інформацію про участь народних зборів у прийнятті рішення про їх запрошення (IX ст.). Після короткого етапу зміцнення Давньоруської держави та посилення влади князя в добу Ярослава Мудрого надходить тривалий період коли князівська влада посідає своє традиційне, обмежене місце у системі влади Русі, поступаючись дедалі більше вічовим зборам. Подальші десятиріччя аж до нападу татар у XIII ст. роль вічових зборів у вирішенні питань миру, війни, виборів /усунення князів продовжує зростати порівняно з князівською владою. В період від XII ст. літописні джерела містять масові приклади надзвичайного впливу віча на

формування князівської влади. Найбільш активним у змінах князів було Новгородське віче, котре і у 1263 р. обирає нового князя [6,Стб.58]. Саме тут за князівською владою збереглися тільки первісні функції що існували за додержавних часів - організація військових походів/ оборони проти численних нападів кочовиків та сусідніх племен.

Список використаних джерел:

1.Бойко І.,2019.Місце і роль Києво-Руської держави в багатовіковій історії Українського державотворення. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Випуск 68, С. 74–87.

2. Голубовский П.В.,1895. История Смоленской земли до начала 15 века, Киев, 337 с.

3.Грушевський М.С.,1993. Історія України – Русі, К.: «Наукова думка», Т.3, 588с.

4.Іванов В. М., 2013. Історія держави і права України.Підручник.Київ:КУП НАНУ, 892 с.

5.Ипатьевская летопись,1962.Полное собрание русских летописей. сост. и ред. тома: В.И.Буганов; Институт истории СССР АН СССР.,М.: «Наука»,Том 1, 938 с.

6.Новгородская Первая летопись старшого и младшего изводов,1841. Полное собрание русских летописей. Издано по высочайшему повелению Императорской Археографической комиссией. СПб.: Типография Эдуарда Праца, Том 3, 1 Издание, 308 с.

7.Повесть временних лет.1950, М.-Л. .: Изд. АН СССР, ч.1.,405 с.

8.Ричка В.М., 2021. З історії міського (само) управління Київської Русі. УІЖ,№2,с.4-18.

9.Толочко А.П.,1992. Князь в Древней Руси : власть, собственность, идеология, Киев «Наукова думка», 224с.

10.Толочко П.П.,1987. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории, Киев «Наукова думка», 246с.

11.Фроянов И.Я., Дворниченко А.Ю.,1988. Города –государства Древней Руси, Ленинград:Изд.ЛГУ,272 с.

12.Фроянов И.Я.,1980. Киевская Русь. Очерки социально-экономической истории , Ленинград:Изд.ЛГУ,256 с.

Дьомкін Петро Олексійович,
кандидат історичних наук, доцент
кафедра політичних наук і права КНУБА
ORCID: 0000-0002-9155-1216

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІСЬКОЇ РЕФОРМИ 1870 РОКУ В УКРАЇНСЬКИХ МІСТАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

16 червня 1870 року Його Імператорська Величність Олександр II затвердив і підписав: а) Міське Положення; б) указ Урядовому Сенату про порядок приведення цього Положення в дію. [1, с. 821] Процес практичної реалізації «Міського положення» і проведення реформування міського управління в різних регіонах Російської імперії проходив по різному і відбувався поступово з урахуванням розвитку міст, їх статками та соціоетнічним складом містян і виявив цілу низку регіональної специфіки.

За строками запровадження Положення міста поділялися на чотири категорії і визначалися особливості його введення в них. У центральних губерніях, де в містах була стабільна влада, чиновники дозволяли обирати органи громадського управління і вони починали працювати. Негайно, відповідно до статті 1, Положення набуло чинності в 45 губернських і обласних містах, по відношенню до яких у влади не було ніяких сумнівів, в тому числі і в дев'яти українських, а саме: Катеринославі, Керчі, Києві, Миколаєві, Полтаві, Сімферополі, Харкові, Херсоні та Чернігові.[1, с. 821]

В решті російських міст і губернських посадах , що управлялися на загальних засадах, неперерахованих в статті 1 та в містах і посадах Східного і Західного Сибіру і Бессарабської області запровадити дане положення в найближчий час, враховуючи місцеві обставини і думку Міністра Внутрішніх Справ.[1, с. 821].

Прийняття рішення про введення нового міського управління в західних губерніях імперії (окрім Києва), відповідно до статті 3, відкладалося до часу проведення додаткових консультацій Міністра Внутрішніх Справ з місцевими генерал-губернаторами і зібрані

пропозиції внести на розгляд в законодавчому порядку. [1, с. 821]. Причиною такого зволікання, очевидно, були побоювання вводити міське врядування в етнічно строкатому краї і політично нестабільному з погляду центральної влади.

Думам столичних міст С-Петербургу і Москви, а також Одеси (стаття 4) надавалося право на протязі шести місяців після обнародування Положення надати Міністру Внутрішніх Справ свої пропозиції відносно того, які статті потрібно частково змінити або доповнити для подальшого їх затвердження Урядовим Сенатом.[1, с. 821].

Враховувалась думка Одеської думи, яка висловилась за присутствіє, яке очолював градоначальник, а до його складу увійшли голова комерційного суду, начальник митного округу, прокурор окружного суду, голови з'їзду мирових суддів, повітової земської управи і думи . Оскільки дума сумнівалася щодо успішності виборів серед численної третьої категорії виборців, тому відразу перейшла на дільниці. Обумовлено спільні постанови з начальником порту, адже порт служив джерелом торгівлі у місті. І хоча генерал-губернатор Павло Коцеба заперечував, урядова комісія прийняла пропозицію думи, яка аргументовано доводила, що порт відіграє велику роль, а тому важливо узгоджувати з ним усі міські заходи. Визначено також участь купецької управи при обговоренні питань, пов'язаних із дотриманням Торгового статуту. Голову Одеської думи та його заступника, як і губернського міста, схвалював міністр внутрішніх справ. [2, с. 80].

На українських територіях міська реформа 1870 року була впроваджена у 128 містах і семи посадах і не торкнулася 25 міст, а тривалість її становила понад 14 років. Протягом першого чотирирічча під її чинність потрапило 91 місто Наддніпрянської України. [2, с. 80; 3, с. 35] У містах Полтавської, Харківської та Чернігівської губерній реалізація Положення 1870 р. тривала до 1880 р. У середньому в містах губерній до виборчих списків потрапляла лише 1/10 частина населення. Склалася зворотна закономірність: чим меншою була чисельність мешканців міста, тим більший відсоток допускався до виборів. Найбільше представництво належало міщанам. Селяни в середньому

становили 1/4 частину всіх виборців. Незначний відсоток виборців становили купці. Особи привілейованого стану становили 1/5 частину в середньому. Переважна частина виборців була неписьменною. Домінували православні виборці. Другою за чисельністю групою були іудеї. Характерним явищем була пасивність виборців при формуванні органів самоврядування. [4, с. 100]

До особливостей лівобережних і слобідських міст варто віднести й небажання деяких міських громад запроваджувати нові органи, а тому ті уводилися губернаторами і міністерствами без клопотання громад, зокрема в Харківській губернії таких було 11 міст, у Полтавській - 2. Спричинили це явище селяни, які становили більшість жителів міст і котрі вже звільнилися від кріпацтва, а тому відмовлялися переходити у категорію міщан.[3, с. 40]

Пізніше вона запроваджувалася у Таврійській, а згодом і у Південно-Західному краї і виявила суттєві локальні особливості, які спричинили відступи від основного положення 1870 р. В 1873 р. Державна рада прийняла закон про склад міських дум у містах Таврійської губернії, у яких переважали нехристияни, кримськотатарські міщани. Верховна влада запропонувала компромісне рішення, яке полягало у квотах виборних гласних від християн і мусульман. У разі необрання ⅔ гласних із християн питання вирішував губернатор, узгоджуючи своє рішення з міністром. [2, с. 81-82; 3, с. 37]

Найдовше довелося очікувати на запровадження реального міського самоуправління у Південно-Західному краї. Серед чинників такого запізнення дослідники називають національний склад населення, недовіру верховної влади до неросійської еліти, її невпевненість, а то й боязнь передати останній місцеве врядування. І це за тієї умови, що у Правобережній Україні в містах ще зберігалися традиції магдебурзького права. Тут ішлося про поступове поширення міської реформи 1870 р. з правом адміністрації не схвалювати міських голів у разі їх політичної неблагонадійності або призначати замість виборних чиновників від уряду (міськими головами не могли стати євреї).

Ураховуючи специфіку історичних умов розвитку міст Південно-Західного краю, а також особливості їх національного складу

населення, ще у 1870 р. була створена спеціальна урядова комісія для збору всіх пропозицій стосовно введення тут нового міського положення.[5,с.145]. Було визнано, що відтермінування положення 1870 р. є наслідком політичного становища краю. Генерал-губернатори і губернатори називали особливості, котрі на їх переконання, затримували запровадження тут громадського управління. Результатом її діяльності стала спеціальна постанова Державної Ради, затверджена царем 29 квітня 1875 р., і окремий указ урядового Сенату від 6 червня того ж року, якими був затверджений дозвіл на введення в дію нового міського законодавства в західних губерніях і підкреслювалася важливість у дотриманні послідовності, вільної від усілякого поспіху. [6, с . 462-464]. Бралося до уваги поступове його запровадження у містах із переважанням польського та єврейського етносів, зважаючи на політичну безпеку держави. Лише після цього міська реформа почала впроваджуватися в Південно-Західному краї. У 1876–1878 рр. відбулося впровадження Міського положення в Київській губернії, у 1878–1882 рр. – у Подільській, а в 1881– 1883 рр. – у Волинській.

Положення набувало чинності лише у державних містах і жодним чином не поширювалося на приватновласницькі міста і містечка. Остаточне схвалення обраних на посаду голів залежало від міністра внутрішніх справ як у губернських містах, так й в усіх інших, якщо губернатор сумнівався в лояльності вибраної особи, то в цьому разі кандидатура міського голови узгоджувалася навіть з імператором через Комітет міністрів. В приватновласницьких міських поселеннях повинні бути створені спрощені громадські управління, підпорядковані безпосередньо губернатору [6, с. 463]. На чолі цих органів міського управління мав стояти міський староста, якого обрали купці та міщани.

На основі зібраних даних генерал-губернатор визначив кілька категорій містечок в Південно-Західному краї. До першої він зарахував ті, які за числом жителів і розвитком промислів переважають або зрівнюються з повітовими містами, до яких приписані. До другої – віднесено нечисленні з переважанням «промислового класу євреїв» і які розташовані при залізницях і річкових сплавах, що надавало їм характеру міських поселень. І третю категорію склали ті, які були ними лише за

назвою і у яких мешкали сільські люди і там було лише по кілька єврейських дворів. Вихід пропонувався такий: поселення з 500 дворами та з переважанням міського населення віднести до категорії міських поселень, а саме посадів і запровадити у них громадське управління. Таких у краї налічувалося 18. До них було віднесено і два міста, Ржищів із важливою пристанню на Дніпрі і Волочиськ, на Жмеринській залізниці. На думку генерал-губернатора нове міське положення слід було поширити і на п'ять заштатних міст Подільської губернії, які вже були містами у Речі Посполитій, а саме: Хмільник, Сальниця, Бар, Стара Ушиця і Вербовець, котрі за числом мешканців переважали містечкову норму, мали власні землі і доходи.

Громадське управління пропонувалося увести у Каневі, Черкасах і Чигирині, і не тільки тому, що там переважало православне населення. Цим містам належала міська нерухома власність, зокрема, орні землі, сінокоси і ліси, а також левади і займища, рибні озера та пором через Дніпро. Виникло інше питання, як вчинити з тими містечками, які були приписаними до Канева (Богуслав, Ржищів, Трипілля, Кагарлик, Козин, Корсунь, Стеблів, Таганча), до Чигирина (Златополь, Медведівка, Кам'янка, Телепин, Ставидло, Олександрівка) і до Черкас (Сміла, Межиріч, Городище, Мошни, Жаботин, Ротмистрівка, В'язова). Адже згідно з положенням 1870 р. повноваження думи не поширювалися за межі міста, а тому від керівництва ними Канів, Чигирин і Черкаси усувалися. Виявилося, що у приписних містечках переважало селянське населення, значним було число євреїв, розвинуті міські промисли. Врешті-решт, було прийнято рішення про переведення в категорію посадів такі міста, як Ржищів, Чорнобиль, Махнівка, Тальне, Біла Церква, Богуслав, Сміла, Златопіль в Київській губернії; Чуднів, Корець, Любар, Полонне, Радзивилів, Славута, Шепетівка і Волочиськ – у Волинській та Немирів, Тульчин, Богопіль, Криве Озеро – в Подільській губернії аби там запровадити громадське управління на основі положення 1870 р.[2, с. 88]

Першим містом на Волині, що отримало право на громадське управління, став губернський Житомир. Там 1877 р. була створена міська дума, яка збалансувала бюджет міста, встановила розмір оціночного

збору з нерухомості, провела облік міських земель і зайнялася впритул його розбудовою. Наступними стали Луцьк, Ковель, Володимир-Волинський, Кременець і Овруч, у яких пройшли вибори в 1880 р. 1879 р. за дозволом до уряду звернулися три міста Подільської губернії – Вінниця, Проскурів і Могилів. Того ж року громадське управління запроваджувалося в Кам'янці, Балті, Летичеві, Літині і Барі.[2, с. 89].

Вслід за повітовими центрами, громадське управління почали запроваджувати у себе і заштатні містечка. У багатьох з них цей процес супроводжувався клопотанням про надання їм рангу міст. 20 жовтня 1879 р. Міністерство внутрішніх справ дозволило його міській громаді Хмільника Подільської губернії.[2,с. 90].

1880 р. розпочала клопотання на громадське управління міська громада Нової Ушиці, яку підтримав губернатор і міністерство. Вслід за нею звернулися за дозволом Новоград-Волинський, Заслав, Острог, Старокостянтинів і Рівне. Уведення нового міського положення в Новоград-Волинському було відкладено до того часу, поки в чотирьох приватновласницьких містах - Заславі, Острозі, Старокостянтинові і Рівному не буде запроваджене спрощене міське управління, якими керувала Новоград-Волинська дума, Після відокремлення указаних містечок від Новогрод-Волинського гернерал-губернатор дозволив йому запровадити громадське управління. До запровадження у себе громадського управління приступив і Володимир-Волинський. 1880-ті роки стали часом його поширення і у містах Київської губернії.[2, с.91]

Незважаючи на уповільнену поетапність реформ (не в останню чергу їх затримувала малодохідність міст, адже далеко не всі з них мали кошти на розвиток власного господарства.), експерименти з обмеженим залученням до органів влади представників інших етносів та запровадження внутрішніх станових соціальних бар'єрів, нові органи міської влади поступово адаптувалися до виконання покладених на них завдань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Высочайше утвержденные Городового положения 16 июня 1870 г.// Полное собрание законов Российской империи – Собрание 2 –е. – Спб., 1874.- Т. 45. – Отд. Первое. – С. 821 – 839.

2. Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Відп. ред. О. П. Реєнт. – К.: Інститут історії України НАН України, 2019. – 608 с.: табл., іл.

3. Горбачев В.П. Городская реформа 1870 года в Украине. – Донецк: Донецкий юрид. институт ЛГУВД, Международная ассоциация историков права, 2008. – 320 с.

4. Нікітін Ю.О. Пореформені міста Полтавської, Харківської та Чернігівської губерній у другій половині XIX ст.: історичний аспект самоврядування. - Вінниця: Нілан – ЛТД, 2014. – 256 с.

5. Прищепа О. П. П 77 Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. – Рівне: ПП ДМ, 2010. – 287 с.

6. О применении Городового положения 16 июля 1870 года к городам Западных губерний. Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета, распубликованное 6 июня [1875 г.]. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Санкт-Петербург, 1875. Т. L. Отделение первое. 1877. № 54640. С. 462–464.

Людмила Богданівна Гнесь,
кандидат архітектури, доцент,
кафедра містобудування НУ «Львівська політехніка»
https://orcid.org/0000-0001-5594-2474

НАСЛІДКИ УРБАНІСТИЧНИХ РЕФОРМ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА 60-х рр. XX ст.

До кінця 50-х років XX ст. сільська садиба в українському селі в цілому зберігала набуту протягом століть еволюційного розвитку ідентичність: параметри, розпланувальну структуру, архітектуру хат і господарських будівель, навики господарювання, народні традиції, звичаї, мову. Громадянська війна, масова колективізація, розкуркулення, репресії, Голодомор, II світова війна завдали жахливих ударів українському селу. Але в межах садиб і присадибних городів ще жеврів дух приватного господаря, який був прямим антагонізмом соціалістичній

колгоспній системі господарювання. Були ще живі селяни, які пам'ятали ринкові часи: від періоду НЕПу їх відділяло 23-35 років. В умовах навіть незначної демократизації суспільства, та послаблення тиску з боку репресивних силових структур держави внаслідок десталінізації, це могло призвести до економічної і політичної лібералізації суспільства, послаблення і навіть заперечення ідеології комунізму. Це аж ніяк не входило в плани радянської тоталітарної державної політики, яка принципово визнавала тільки одну-єдину колгоспно-радгоспну форму сільськогосподарського виробництва і не допускала багатоукладності в економіці.

Паралельно з потенційною сільською «загрозою» в країні постала ще проблема гострої нестачі робочої сили у зв'язку із новим етапом індустріалізації [1]. Єдиним постачальником таких робочих рук могло бути село. Оскільки на той час саме розгорталась критика сталінізму, розкривався масштаб репресій проти власного населення з боку НКВС, МДБ та розпочалась реабілітація репресованих, методи примусового переміщення селян на соціалістичні новобудови були неприйнятними. Необхідно було віднайти інший вихід із ситуації, який одночасно вирішував би і проблему робочих рук на соціалістичних будовах, і оберігав би країну від небезпеки реставрації дрібнобуржуазного середовища на селі. Ще бажано було б, щоб цей вихід мав привабливий для суспільства фасад, став популярним, щоб ніхто не запідозрив його внутрішньої глибинної сутності.

І такий вихід було згенеровано у вигляді ефектного комуністичного лозунгу «стирання відмінностей між містом і селом». Декларувалось, що кожну оселю буде забезпечено радіоточкою, електрикою, газом, водою, каналізацією, телевізором. Замість традиційної хати – комфортна квартира міського типу в багатоквартирному будинку. Селяни забезпечуватимуться роботою в колгоспі чи радгоспі, із достатньою кількістю високопродуктивної сільськогосподарської техніки у новозбудованих потужних сучасних агрокомплексах. Паралельно будуть прокладені дороги з твердим покриттям, з тротуарами, клуб, бібліотека, медпункт, дитячий садок-ясла, пошта, стадіон, парк, тощо. Але реалізація такого привабливого плану обумовлювалась виконанням кількох

ключових умов соціально-економічного і архітектурно-містобудівельного характеру.

По - перше, планувалось суттєво скоротити кількість сіл, які мали бути модернізовані до задекларованого рівня містечка з комплексною забудовою типовими проектами. Для цього в середині 50-х років XX ст. була сформульована і реалізувалась (до початку 80-х рр.) теорія перспективних і неперспективних сіл, згідно якої розпочалось укрупнення населених пунктів у сільській місцевості [2]. Неперспективні села (з населенням до 200 осіб) позбавлялись бюджетного фінансування культурно-освітніх закладів і торгово-побутових підприємств, що означало закриття шкіл, бібліотек, клубів, дитячих садків, ясел, медпунктів, магазинів, тощо, а їх мешканці переселялись у перспективні села. Тобто неперспективні села були приречені на занепад і ліквідацію. Із наявних на той час 30325 сіл 11479 (38%) було визнано неперспективними. Аналогічний підхід здійснювався і стосовно хуторів, мешканці яких або «приписувались» до найближчих сіл, або переселялись до перспективних сіл, а сам хутір ліквідовувався. У такий спосіб із наявних на початок реформування 58,5 тис. хуторів в Україні до середини 60-х років було ліквідовано 50,1 тис. хуторів [3].

По - друге, для того, щоб реалізувати задекларовану інженерно-дорожню інфраструктуру, потрібно було в рази підвищити компактність сельбищної території села, збільшити щільність забудови. Реалізація цієї задачі вбачалась у радикальному зменшенні площі присадибної ділянки, мінімізації площі житлового будинку (за рахунок ліквідації традиційних для сільської хати господарських приміщень) і особливо – набору та площ господарських будівель садиби. Саме ці показники стала головним критерієм якості проектних рішень сільської забудови. Серйозно сприймались і навіть будувались в деяких селах багатоквартирні житлові будинки без присадибних ділянок і господарських будівель.

По-третє, планувальна структура села мала би здійснюватися на основі принципів розпланування міських мікрорайонів, згідно переважаючих на той час проектних тенденцій.

По-четверте, для того, щоб примусити селян відмовитись від ведення присадибного домогосподарства та орієнтувати їх цілком на

роботу в колгоспах і радгоспах, були введені такі податки на домашнє господарство, які робили його вкрай збитковим. Всі ці ідеї були втілені в проекти і реалізовані в кількох десятках експериментальних сіл, які зводились паралельно з будівництвом крупних агрокомплексів. І навіть в цих експериментальних селах далеко не все із обіцяного було втілено у життя. Виявилось, що повна реалізація інженерно-дорожньої інфраструктури стала не підйомною для держави навіть в рамках дуже локальних експериментів.

Тим не менше, результати будівництва експериментальних сіл були визнані в цілому успішними, відображені у проектних нормах з містобудування та екстрапольовані на всі українські села. І вже з середини 60-х років XX ст. нові генеральні плани сіл в Україні розроблялись по суті як ті, чи інші варіанти експериментальних сіл, хоча було зрозуміло, що ресурсів у держави на повномасштабну соціалістичну модернізацію інженерно-транспортної інфраструктури сіл немає. Внаслідок таких реформ українське село отримало:

- шкідливу, злочинну теорію «перспективних і неперспективних» сіл, в результаті якої припинили існування тисячі сіл і понад 50 тисяч хуторів;
- площа присадибних ділянок зменшилась з 0,25 га до 0,08-0,06 га (для порівняння, до колективізації була 0,8-1,2га), її ширина стала 15-20 м - в таких межах практично не можливо вести підсобне господарство, здійснювати товарне виробництво сільськогосподарської продукції;
- обов’язкові до застосування типові житлові будинки міського типу – по суті котеджі, які є зручними для городян, але які не пристосовані для ведення присадибного господарства;
- мінімізовані господарські будівлі в глибині ділянки, які стали відвертим знущанням над селянами, які бажали вести хоча б мінімальне господарство;
- городи, які часто-густо розкидані у різних місцях за селом, при тому, що селяни фактично були позбавлені будь-яких транспортних засобів (навіть коней, возів);
- обмеження і неадекватні податки для тих, хто все ж таки намагався вести домогосподарство.

З обіцяних міських принад село отримало в середині 60-х рр. тільки радіо та електропостачання. Саме тому селяни масово почали мігрувати в міста, де був дефіцит робочих рук. Цей процес всіляко заохочувався через засоби масової інформації та агітації, кінофільми, стимулювався наданням державного чи відомчого безкоштовного житла, забезпечувався розгалуженою мережею доступних закладів для здобуття професій (ПТУ, технікуми, система вечірньої освіти), широким вибором варіантів працевлаштування, тощо.

Селянство, що залишилось, під впливом колгоспної форми господарювання поступово перетворювалось в сільський пролетаріат - саме те, на що спрямована була комуністична ідеологія. Відсутність відчуття приватної власності на землю, засоби виробництва, інвентар, худобу, тощо – все спільне, «не моє» та на результати господарювання. Багаторічний вплив колгоспної безгосподарності (директивність діяльності, придушення ініціативи, відсутність матеріальних стимулів щодо результатів праці, компанійщина, приписки, безвідповідальність, окозамилювання, поблажливе ставлення до розкрадання), та ще й в умовах активної боротьби з церквою - морального стрижня народу, - все це сприяло росту на селі кількості державних утриманців, крадіїв, ледарів, пияків. Паралельно зменшувалась частка справжніх господарів, переривались віковічні традиції господарювання.

Економічні наслідки реформ села 60-х рр. далися взнаки вже менше ніж через одне покоління – держава почала ганебні закупки продовольства, причому навіть пшениці, за кордоном, в США, Канаді. Але, окрім економіки, реформи початку 60-х рр. завдали дуже серйозної шкоди соціально-демографічній структурі села, хоча прорахунки і втрати у цій сфері не такі очевидні, як економічні, але більш руйнівні для села з огляду на перспективи його розвитку. Головним соціальним негативом реформи села початку 60-х років XX ст. стало те, що фактично селян позбавили їхнього головного засобу існування і по суті змісту життя - ***землі***. Механізація сільгоспробіт в колгоспах і радгоспах, та внаслідок скорочення площі земельної ділянки при будинку, ліквідації господарських будівель, призвела до надлишку робочих рук, яким складно було знайти застосування. Позбавлені можливостей вести

повноцінне підсобне домогосподарство, селяни поступово перетворились із гречкосіїв в мешканців сільської місцевості, частина яких мали працювати в колгоспі, а ті, що ближче до міста - їздити в місто на роботу, або навіть на сезонні заробітки.

Помилковість реформування села на початку 60-х років XX ст. непрямо була визнана керівництвом держави, через ліквідацію податків на ведення підсобного господарства, прийняття Продовольчої програми. Запроваджене реформами 60-х років радикальне скорочення площі садиби було переглянуто в бік деякого збільшення (до 0,08 - 0,12га) та виділення земельної ділянки для агровиробництва за межами села. Однак із-за незнання чи свідомого ігнорування закономірностей сільського способу життя, специфіки і потреб ведення підсобного господарства, такий ніби цілком логічний прийом розпланування села виявився хибним. Очевидно ініціатори реформ і укладачі проектних норм не мали розуміння, що село - це не просто різновид малоповерхової житлової забудови, як фактично і сьогодні трактують проектні норми з містобудування. Насправді село – це нерозривний конгломерат двох основних функцій в межах однієї ділянки: ***проживання*** і ***виробництво сільськогосподарської продукції***. Територіальне розмежування цих функцій в угоду більш компактному розплануванню села (сельбищна зона - з кварталів мінімізованих по площі садиб і земельні наділи («поле» - на околиці) фактично руйнує виробничу функцію. Наявність городу поруч із садибою дозволяє максимально використати і трудові ресурси сім'ї. Але головне – зберегти, примножити та передати наступним поколінням любов і шанобливе ставлення до землі, навики господарювання, виховати покоління з раннього дитинства.

Виділена земельна ділянка за межами села не в стані компенсувати урізаної площі присадибної ділянки. З економічної точки зору - діапазон її використання суттєво спонукає до вирощування культур, які не потребують частого чи щоденного догляду, поливу, охорони. Територіальний розрив базових функцій сільського домогосподарства - проживання і виробництва - дуже ускладнив селянам процес виробництва сільськогосподарської продукції на земельному наділі за межами села, знизив сумарну ефективність господарювання. Тому

земельні ділянки в полі використовувались не ефективно, а у випадках, коли їхніми власниками були люди похилого віку - починали пустувати. Сьогодні ці земельні наділи за безцінь здаються в оренду чи продаються фермерам, агрохолдингам.

Окрім того, площа садиби до 0,08 - 0,12 га не є достатньою для утримання худоби за браком місця для господарських будівель, господарського подвір'я, вигулу та неможливістю дотримання санітарних розривів між житлом, криницею і окремими елементами господарського двору. Особливо тяжкі наслідки дана політика мала для сфери тваринництва – корови практично зникли з подвір'я селян. По суті, під привабливим комуністичним лозунгом «стирання відмінностей між містом і селом» засобами урбаністичної модернізації села реалізувалась політика нищення українського селянина-господаря, таке собі майстерно приховане продовження справи Голодоморів. Найбільш влучну характеристику такому реформуванню українського села в 60-х роках XX ст. запропонував священник з Тернопільщини Іван Беглей – «…тихий геноцид».

І наразі архітектори-урбаністи продовжують розробляти генеральні плани сільських поселень по проектних нормах, які принципово нічим не відрізняються від соціалістичних 60-річної давності. На щойно виконаних і затверджених генпланах бачимо ті самі дільниці по 10-15 садибних ділянок в ряду; ті самі прямокутники присадибних ділянок шириною 20м і глибиною 40-60 м; ті самі квадратики житлових будинків і для всіх однакові прямокутники мінімальних господарських будівель в глибині садиби. Отже, справа знищення українського села продовжується не тільки сьогодні, але буде пролонгована і на період дії розроблених генпланів, тобто ще на одне покоління. Село продовжить вимирати, молодь, яка ще залишилась, тікатиме надалі із села у місто. Тому перші кроки у зміні ситуації на краще вбачаються в розробці генеральних планів сіл без жодного насилля над реальною природою села, з усвідомленням необхідності вирішення непростих в проектному плані завдань, які б враховували реальну специфіку сільського способу життя, потреби господарювання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Штаты вытащили совок, о чем в Московии даже не вспоминают (15.03.2019). Доступно: https://www.obozrevatel.com/russia/anti-colorados-shtatyi-vyitaschili-sovok-o-chem-v-nyineshnej-moskovii-dazhe-ne-vspominayut.htm> [Дата звернення 10 листопада 2019].

2.Постанова Президії ВР УРСР від 30 грудня 1956 «Положення про порядок віднесення населених пунктів до категорії міст, селищ міського типу і робітничих селищ УРСР» (30 грудня 1956)».https://www.google.com.ua/search?source=hp&ei=d1iVXI7iN7qCk74Pm4GwyAU&q [Дата звернення 10 листопада 2019].

3. Ковпак Л.В. Неперспективні села [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. - 728 с.: іл.. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Neperspektyvni_sela [Дата звернення: 12.11.2019)

Тицький Сергій Іванович,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри історії та філософії історії,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
ORCIDiD: https://orcid.org/0000-0002-2134-4086

БЮРОКРАТИЗАЦІЯ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЯК ФАКТОР УРБАНІЗАЦІЇ У КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Спираючись на свою диктатуру і заступництво імператорів Олександра Другого, Олександра Третього та Миколи Другого монархічна державна бюрократія цілеспрямовано створювала умови для прискорення індустріалізації країни та відродження Імперії в якості однієї з провідних держав світу. Наприкінці XIX ст. наукова і технічна революції настільки інтенсифікували процес

технологічного переоснащення усіх галузей промисловості та відповідно настільки загострили підприємницьку конкуренцію в індустріальній сфері, що для збереження себе в якості підприємців-власників промисловці-індивідуальні власники вимушено почали перетворювати свої підприємства на акціонерні товариства. Така трансформація (бюрократична по своїй економічній сутності) дозволяла суттєво розширювати об'єми виробництва і залучати значно більшу кількість кваліфікованої та малокваліфікованої робочої сили, яка поступово перетворювалася на фахове промислове робітництво, схильне до міського співжиття. Цукрорафінадна промисловість, яка також переживала процес активного акціонування, була однією з базових галузей промисловості Київської губернії – епіцентру промислової індустріалізації Правобережної України. Тому природною здається необхідність дослідити вплив бюрократизації цукрової промисловості губернії на урбанізаційні процеси в регіоні.

Мета доповіді: продемонструвати на прикладі цукрових підприємств Київської губернії вплив бюрократизації української цукрової промисловості (на основі перетворення підприємств буржуазної форми власності на підприємства акціонерно-бюрократичної форми власності) на урбанізацію населених пунктів Правобережної України. При цьому під урбанізацією мається на увазі процес фактичного перетворення сільських хуторів і сіл регіону на промислові селища і міста (протоміста) та розширення території, зростання чисельності мешканців та індустріалізацію міст регіону.

Новизна дослідження: вперше в українській історіографії проблема спроба проаналізувати вплив бюрократизації цукрової промисловості Правобережної України на процес перетворення селищ Київської губернії на промислові селища та міста (у тодішньому західноєвропейському вимірі), а також – на якісне і кількісне зростання міст губернії.

Теорія соціально-економічного детермінізму та інтегральна теорія циклічно-висхідного цивілізаційного розвитку використані в якості **методологічної основи дослідження.**

Виклад основного матеріалу. Історія цукрової промисловості в Україні доби промислової індустріалізації має давню і відносно безперервну дослідницьку традицію, яку започаткували на межі XIX і XX століть Х.М. Лебедь-Юрчик і Л.Ф. Волохов, значна частина досліджень котрих була присвячена цукроварням українських губерній Російської імперії [2, 9]. За радянських часів суттєвий внесок у вивчення проблеми зробили К.Г. Воблий, О.О. Нестеренко, П.І. Лященко та інші [1, 10, 19, 22]. За пострадянської доби активно досліджуються різноманітні загальноукраїнські та регіональні аспекти історії функціонування цукрової промисловості. Особлива уваги приділяється істориками вивченню регіональних особливостей цукроваріння на теренах Правобережної України і перш за все – Київської і Подільської губерній [4 - 8, 11, 12, 21].

Серед останніх найбільшою активність та ефективність протягом 2007 – 2012 рр. відзначався М.М. Москалюк, який серед іншого аналізував зростання частки акціонерного (бюрократичного) капіталу у цукровому виробництві усіх українських губерній та Київської губернії осібно [13 – 18]. Однак і поза його увагою залишилася проблема впливу бюрократизованої частини цукрової промисловості Київської губернії на урбанізаційні процеси в регіоні.

1865 року у Київській губернії діяло 72 цукрові заводи.. У 1898 р. в регіоні нараховувалося 63 цукрові заводи, 1905 р. - 75, 1907 р. - 74 та у 1908 р. також 74 заводи[13, с. 77].

Починаючи з другої половини 1860-х років у жодній з галузей промисловості не утворилося стільки великих акціонерних товариств, як у цукровій. На стан речей не вплинула навіть світова економічна криза першої половини 1870-х рр. Вже на 1881–1882 р. акціонерним товариствам належало 34,4 % усіх цукрових заводів. Однак на Київщині значною залишалися присутність індивідуального (буржуазного) підприємництва. У 1872 р. тут купці володіли 10 великими цукроварнями і 13 заводів тримали в оренді. Наприкінці 80-х років XIX ст. із 157 цукроварень України у власності акціонерних товариств знаходились 56 заводів, 11 заводів акціонери-підприємці орендували, у власності буржуазних підприємців були 74 цукрових заводи і 9 заводів – у їх оренді,

решта цукроварень перебувала в руках іноземних підприємців та вихідців з інших соціальних верств. Однак при цьому більшість цукрових підприємств буржуазної форми власності перебували у борговій залежності від акціонерних і державних банків [14, с. 43 - 44].

Абсолютна більшість цукрових заводів Київщини, як і всього Правобережжя, традиційно будувалася або у передмістях міст і містечок, або у селах, зручно розташованих щодо залізниць і потових трактів.

Особливо великий урбанізаційних вплив цукрових заводів відчувало на собі населення призаводських сіл. Однак цей влив носив специфічний характер, пов'язаний з сезонним характером робіт цукрових підприємств (на літній період в обслузі заводів залишалися переважно заводська адміністрація та робітничі бригади ремонтників заводського обладнання. Більшість же найманих робітників розходилася по сільських домівках для участі у сільськогосподарських роботах. Але перспективи нового напливу великої кількості споживачів продукції місцевих виробників ремісничих та продовольчих товарів орієнтували місцевих сільських мешканців на перспективу більш дохідних несільськогосподарських промислів і роздрібну торгівлю, перетворюючи землеробство на допоміжну, периферійну сферу їх господарської діяльності. До того ж адміністрація великих заводів запроваджувала цілеспрямовані заходи, спрямовані за закріпленні в штатах своїх закладів не тільки кваліфікованих робітників, але й сезонних наймитів зі значним досвідом заводської праці. У деяких при заводських селах власники бюрократизованих і буржуазних цукрових підприємств з останніх десятиліть XIX століття практикували також створення початкових загальноосвітніх і професійно орієнтованих навчальних закладів, які виховували молоді кадри професійного робітництва для власних і с3сідніх заводів.

На цій основі і базувався повільний, але невпинний процес урбанізації при заводських сіл.

Урбанізаційний вплив акціонерних цукроварень у містечках і повітових містах (Смілі, Каневі, Черкасах тощо) мав певні відмінності від вище описаного процесу. Він проявлявся через суттєве збільшення чисельності заводського робітництва, котре залишалося на постійне

проживання в населених пунктах цього типу навіть у «мертвий» сезон. Більшість «сезонних» цукрозаводських робітників намагалася не повертатися до рідних сіл, а знайти роботу в околицях «свої» цукрових заводів, таким чином збільшуючи чисельність постійних мешканців цих населених пунктів.

Саме такий урбаністичний вплив чутко проглядався в житті таких міст і містечок, як Чорнобиль Радомишльського (16740), Богуслав Канівського (16271), Сміла (15063) і Городище Черкаського (15019), Ржищев Київського (11016), Шпола Звенигородського (10133) повітів. Такі містечка, як Богуслав випереджали за чисельністю мешканців та динамікою зростання городянства повітові міста [234, 24].

Будівництво і розширення виробництва на Деміївському цукрорафінадному акціонерному заводі (на якому працювало 1,5 — 2 тис. найманих працівників з числа мешканців Саперної слобідки м. Києва с. Деміївки, та сіл Київського повіту) та реорганізованій у 1897 році на акціонерне товариство Деміївській паровій фабриці шоколаду і цукерок купця Валентина Єфимова (з кількість найманих робітників, котра часом зростала майже до 1000 осіб), яка буда одним з провідних споживачів продукції рафінадного заводу, в кінцевому результаті, призвело о офіційного включення с. Деміївка до складу м. Києва (лише наприкінці гетьманування Павла Скоропадського, у вересні 1918 р.).

Таким чином, досліджені та проаналізовані процеси і факти свідчать, що переважний перехід від буржуазної форми власності до бюрократичної у цукровій галузі промисловості Київської губернії наприкінці XIX – на початку XX століття був важливим фактором урбаністичної трансформації прилеглих до цукрових підприємств сіл, містечок та міст. В цілому проблема такого впливу на населені пункти всіх цукроварних регіонів України потребує більш ретельного і різнопланового вивчення в світлі загальноукраїнської бюрократично-індустріальної трансформації другої половини XIX – першої половини XX століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Воблий К.Г. Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловості / К.Г. Воблий. –К.: Вид. Всеукраїнської Академії Наук:

Т. 2. – 1930. – 400 с.;

Т. 3. Вип. 1. – 1931. – 252 с.

2. Волохов Л.Ф. Сахарная промышленность России в цифрах / Л.Ф. Волохов. – К., 1913. – 197 с.

3. Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации. Адрес- календарь Российской империи. – Т. 2. – 1897. – 3399 с.

4. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 620 – 632; Т. 2. – С. 11 – 28, 69 – 73.

5. Забудкова О.А. Деякі аспекти вітчизняної історіографії про монополізацію цукрової галузі кінця XIX – початку XX ст. / О.А. Забудкова // Сучасна Наука XXI століття: Матеріали восьмої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 14–16 червня 2012 р. Частина 2. – К., 2012. – С. 19–23.

6. Крыськов А.А. Капитализация и акционирование в сахарной промышленности в губерніях Правобережной Украины (вторая половина XIX – начало XX вв.) / А.А. Крыськов, О.В. Чыхыра // Инновации в науке: материалы XXI международной заочной научнопрактической конференции. (17 июня 2013 г.); Новосибирск: Изд. «СибАК», 2013. — С. 40 – 45.

7. Криськов А. Цукровиробництво в губерніях Правобережної України у XIX ст. / А. Криськов, О.Чехіра // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє: Щорічник. – Вип. 16. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – С. 131 – 137.

8. Лазанська Т. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики XIX ст.) / Т. Лазанська.– К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 282 с.

9. Лебедь-Юрчик Х.М. Сахарная промышленность в России / Х. М. Лебедь-Юрчик. – Киев: Типография И.И. Чоколова, 1909. – 153 с.

10. Лященко П.И. История народного хозяйства СССР: в 2 т. / П.И. Лященко. – М.: Госполитиздат, 1956. – Т. 2: Капитализм. – 728 с.

11. Малюта О.В. Український ринок в економічних системах Російської та Австро-Угорської імперій другої половини XIX – початку XX ст. (на прикладі цукрової та нафтової промисловості) / О.В. Малюта // Сторінки історії. – 2013. – Вип. 35. – С. 80–92.

12. Матвієнко В.М. Суспільно-географічні аспекти формування і розвитку цукрової промисловості України / В.М. Матвієнко, О.О. Кравчук // Економічна та соціальна географія. – 2010. – Вип. 1 (61). – С. 240 – 248.

13. Москалюк М.М. З історії розвитку цукрової промисловості в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. / М.М. Москалюк // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 75–85.

14. Москалюк М.М. Капіталізація підприємств українських губерній Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX століття/ М.М. Москалюк. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 1. – С. 41 – 46.

15. Москалюк М.М. Загальний нарис промислового розвитку України у другій половині XIX – на початку XX ст. / М.М. Москалюк. – Тернопіль: Вид–во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – 256 с.

16. Москалюк М.М. Розвиток обробної промисловості українських губерній Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX століття / М.М. Москалюк. – Тернопіль: Вид–во ТНПУ, 2012. – 300 с. Москалюк М.М. Розвиток переробної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX століття / М.М. Москалюк. – Тернопіль: Вид–во «Рада», 2009. – 336 с.

18. Москалюк М.М. Соціально-економічний розвиток України у другій половині XIX – на початку XX ст. / М.М. Москалюк. – Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія,

міжнародні відносини. – Вип. 17. – Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2016.

19. Нестеренко О.О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX і на початку XX ст. / О.О. Нестеренко. – К.: Держполітвидав УРСР, 1952. – 180 с.

20. Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или Статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся / собрал Л. Похилевич. – Киев: В тип. Киево-Печер. лавры, 1864. – [2], V, 763 с.

21. Сегеда А.П. Розвиток і зміни в структурі найважливіших галузей промисловості України в 90-х роках XIX ст. / А.П. Сегеда // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР: Республіканський міжвід. зб. наук. праць. – 1982. – Вип. 15. – С. 77–81.

22. Слабченко М. Є. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст. / М. Є. Слабченко. – Х.: Держвидав України, 1927. – Т. 2. – 278 с.

23. Список населенных мест Киевской губернии / Киевский губ. статистический комитет. – К.: Тип. Ивановой, 1900LXXXIII, 1896 с.

24. Фундуклей И.И. Статистическое описание Киевской губернии / Изданное Иваном Фундуклеем. – Ч. 1. – СПб., 1852. – 578 с.

Ігнатова Людмила Русланівна,
кандидат історичних наук, доцент,
Національний технічний університет України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»
ORCID 0000-0001-5353-1970

РОЛЬ ЗЕМСТВ У ПРОВЕДЕННІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ НА ПОЧАТКУ XX СТ.

У 60-ті рр. XIX ст. в Російській імперії було проведено реформу місцевого самоврядування. Створювалися земства – загальні виборні

органи, губернські і повітові. Однак, у 9 українських губерніях земське самоврядування запроваджувалося у різні терміни: 1865-1870 рр. у Полтавській, Харківській, Херсонській, Чернігівській, Катеринославській та Таврійській губерніях, а на Правобережній Україні лише на початку XX ст. – з 1904 р. у Волинській, Київській та Подільській. У земств були обмежені повноваження, переважно у справах народної освіти, медицини, надання агрономічної і ветеринарної допомоги, сприяння розвитку кооперації тощо.

Із запровадженням на початку XX ст. аграрної реформи на земства покладалися додаткові обов'язки по створенню землевпорядкувальних комісій, які мали активно запроваджувати вихід селян з общини та сприяти створенню хуторського та відрубного селянського землеволодіння. Як зазначає М. Якименко, протягом 1906-1907 рр. такі комісії планувалося створити в усіх українських губерніях [1, с.7].

Основне питання, яке постало перед новоствореними комісіями – наскільки великою є потреба селян у землі та наскільки великий земельний фонд для задоволення цієї потреби. Так, у Херсонській губернії площа усієї селянської надільної землі на 1906 р. складала 2200 тис. дес. За підрахунками землевпорядних комісій губернії з урахуванням приросту населення вдвічі з часів відміни кріпацтва, для додаткового наділення селян землею потрібно було близько 2 млн. дес. Казенних та удільних земель для цих потреб у губернії нараховувалося всього 430 тис. дес. До цього слід додати 48 тис. дес., придбаних Селянським банком, а також запропонованих до продажу приватними власниками ще 224 тис. дес. Отже, у розпорядженні землевпорядкувальних комісій Херсонської губернії для додаткового наділення селян землею малося всього 702 тис. дес. [2].

Видання полтавського губернського земства «Полтавська земська газета» опублікувала висновки аграрної комісії, в яких звертала увагу на недостатню кількості казенних та монастирських земель для задоволення потреб селян. Згідно статистичних даних, у Полтавській губернії більше півмільйона сільського населення не мало не тільки орної, а часто навіть й присадибної землі. Для наділення їх землею необхідно було 434 тис.

дес. У розпорядженні губернії малося тільки 100 тис. дес., з яких більшість не могла бути використана як орна [3].

Але проблема полягала не тільки у тому, що в губерніях в цілому не вистачало земель для селян, але й у тому, що в межах однієї губернії не в усіх повітах така земля взагалі була. Київська губернська управа в справах земського господарства отримала від Центрального статистичного комітету відомість про кількість казенних та удільних земель в губернії – 83218 дес. З 12 повітів у 4-х (Липовецький, Сквирівський, Черкаський та Чигиринський) таких земель зовсім не було, у Київському повіті – 810 дес., Бердичівському – 158 дес., Васильківському – 20718 дес., Звенигородському – 10567 дес., Канівському – 21898 дес., Радомисльському – 5801 дес., Таращанському – 22340 дес., Уманському – 926 дес. [4].

Основним завданням проведення аграрної реформи на початку XX ст. було запровадження хуторського та відрубного селянського господарства. Так, на з'їзді членів землевпорядкувальної комісії в Одеській губернії представник міністерства Лукошин висловив думку про те, що заснування великих хуторських господарств необхідно навіть за рахунок малоземельних та безземельних селян. Члени комісії підтримали таку пропозицію і прийняли постанову про передачу землі в районі тільки місцевим селянам, навіть якщо у них достатньо землі. Натомість безземельним селянам з інших районів землі не надавати [5].

В цілому, діяльність землевпорядкувальних комісій була ефективною. За підрахунками М. Якименка, за роки проведення реформи в українських губерніях було утворено 434 736 одноосібних господарств, тобто 14,4% від всіх селянських господарств [1, с.8-9].

Земства займалися активною пропагандою запровадження хуторського господарства. Головне управління землевпорядкування та землеробства з метою ознайомлення селян з хуторським розселенням та способами розверстання надільних общинних земель, влаштовувало показові поїздки селян з різних губерній на Волинь, де давно та досить широко було розповсюджене хуторське господарство [6].

Таку ж мету переслідував і губернатор Подільської губернії В.О. Сухомлінов, коли пропонував надсилати в Житомирський повіт

ходаків для ознайомлення з місцевими хуторськими господарствами. Він звернувся до Головного управління землевпорядкування і землеробства з проханням виділити 106 тис. крб. на допомогу ходакам і тим селянам, які після повернення ходаків захочуть запровадити у себе хуторське господарство [7].

У вересні-жовтні 1908 р. Верхньодніпровською земською управою Катеринославської губернії було створено спеціальну комісію для обстеження хуторських господарств, створених на той час у повіті. Для з'ясування різниці між хуторськими та общинними господарствами було вирішено, що кожне обстеження хутора порівнювалося з общинним господарством, яке перебуває в однакових умовах землекористування та сімейного стану.

Було обстежено 34 господарства, з яких 26 – хуторських, 4 – общинні, 2 господарства німців-колоністів та одне як цікавий приклад наслідування селянина-общинника колоністам.

У висновках комісії зазначалося, що зібрані матеріали вказують на перевагу хуторської форми господарювання, навіть за існуючого рівня землеробства. Врожайність пшениці на хуторах була на 6-7 пудів вище, ніж у господарствах, в яких існувало черезсмужжя, валова доходність десятини ріллі також вища на 6-7 крб. Чистий прибуток хуторських господарств досягав 95 крб. 05 коп., у той час як у общинних господарствах та у тих господарствах, у яких існувало черезсмужжя, коливався від 77 крб. 93 коп. до 65 крб. 80 коп. [8, с.65].

Під час проведення столипінської аграрної реформи посилилася міграція українського селянства до Сибіру і Далекого Сходу. Земства організовували поїздки ходаків з метою ознайомлення селян з умовами подальшого проживання та господарювання. Полтавське земство намагалося створити сприятливі умови для переселенців. Як зазначає А. Козаченко, у 1906 р. була організована експедиція у степові райони Казахстану, Сибіру і Середньої Азії на чолі із земським агрономом Ю. Соколовським з метою обстеження цих територій та визначення ступеню придатності їх для вихідців з Полтавської губернії [9, с.89-90].

Верхньодніпровська повітова земська управа Катеринославської губернії разом зі землевпорядкувальною комісією визнала за необхідне

надати допомогу селянам, які переселяються в Уральсько-Тургайську область. З цією метою було виділено 5000 крб. для відправки у 1907 р. 105 ходаків на чолі з лісником С.Ф. Храмовим, агрономом Радченком та вчителем Настекою. Було обстежено 7 ділянок казенної землі загальною площею 31530 дес. в Актюбінському повіті Тургайської області. З них визнали придатними для переселенців лише 15780 дес. У зв'язку з тим, що інші землі потребували гідротехнічних робіт, земськими зборами 1907 р. було додатково виділено 3000 крб. для завершення підготовки цих земель до переселення [10, с.134-135].

Київське управління у справах земельного господарства у червні 1912 р. повідомило про другу відправку ходаків з Київської губернії у Семиріччя та про результати цієї поїздки [11].

Отже, під час проведення аграрної реформи в Російській імперії на місцеві органи самоврядування – земства, було покладено додаткові повноваження. Вони повинні були не тільки створити та утримувати землевпорядкувальні комісії для виділення землі на хутори та відруби, але й займатися пропагандою серед селян переваг хуторського господарювання. Також на земства покладалися й обов'язки щодо організації переселення українського селянства на схід Російської імперії, обстеження ділянок та визначення зручності умов господарювання.

Список використаних джерел:

1. Якименко М.А. Становлення селянського (фермерського) господарства в Україні після скасування кріпосного права (1861-1918 рр.) / М. А. Якименко // Український історичний журнал. – 1996. – №1. – С.3-14.

2. Землеустроительные комиссии в Херсонской губернии. – Одесские новости. – 1906. – 29 октября.

3. Заключение аграрной комиссии Полтавского общества сельских хозяев. – Полтавская земская газета. – 1906. – 2 июня.

4. Рада. - 1907. – 26 квітня.

5. З'їзд членів земельних комісій в Одесі. – Рада. – 1906. – 14 грудня.

6. Заботы управления землеустройства и земледелия о введении хуторского хозяйства. – Почаевские известия. – 1908. – 9 июня.

7. З приводу розпочатої землеустроїтельними комісіями в Подільській губернії роботи по упорядкуванню хуторського хозяйства. – Світова зірниця. – 1906. – 30 листопада.

8. Отчет по обследованию хуторских хозяйств в Верхнеднепровском уезде в сентябре и октябре 1908 г. – Верхнеднепровск: Тип. А. Л. Любовского, 1908. – 67 с.

9. Козаченко А.І. Роль земського самоврядування у процесі проведення столипінської аграрної реформи та після її згортання (1906-1916 рр.) / А. І. Козаченко // Академія правових наук: Зб. наук. праць. – Харків: Право, 2021. – №2. – с.84-93.

10. Отчет Верхнеднепровской уездной земской управы XVIII очередному уездному земскому собранию за 1907 год. – Верхнеднепровск: Тип. Любовского, 1908. – 306 с.

11. Вторая отправка в Семиречье киевских ходоков. – Газета. – 1912. – 8 июня; О результатах ходачества в Семиреченскую область второй партии киевских ходоков. – Газета. – 1912. – 10 августа.

Качемцева Любов Володимирівна,
кандидат архітектури, доцент,
orcid.org/0000-0003-3564-053
Діденко Катерина Володимирівна,
кандидат архітектури,
orcid.org/0000-003-2567-686X
Харківський національний університет будівництва та архітектури,

УКРАЇНСЬКИЙ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ В ХАРКОВІ В 1920-ТІ – 1930-ТІ РР.

Основні етапи формування архітектурного комплексу

Особливе місце в історії архітектури Україні XX ст. займають 1920-1930-ті роки. В радянській Україні після Жовтневої революції і до Другої

світової війни відбувалося становлення і багаторазова перебудова архітектурно-будівельної справи. В цей період змінювалися естетичні вподобання та стилістика архітектурних об'єктів. Формувалися нові містобудівні засади. З'являлися нові типи будівель. Саме в цей період було розпочато проєктування та будівництво об'єктів, що забезпечували наукові дослідження, інноваційну діяльність в радянські часи в режимі таємності. На рубежі 1920-1930-х рр. в Харкові було створено один з перших осередків інноваційної діяльності в Радянській Україні – Український фізико-технічний інститут (УФТІ). Після розвалу Радянського Союзу вже в XXI ст. стали з'являтися публікації, що висвітлювали історію виникнення УФТІ та його діяльності, але досі практично нема публікацій, що розглядають це явище з архітектурної точки зору.

Метою цього дослідження є виявлення основних етапів формування архітектурного комплексу Українського фізико технологічного інституту.

Український фізико-технічний інститут (УФТІ) в Харкові був організований 30 жовтня 1928 р. На представницькому засіданні в Вищій раді народного господарства УРСР 16 травня 1928 року в Харкові (тоді столиці України) з ініціативою про його утворення виступив Абрам Федорович Іоффе (директор ленінградського фізико технологічного інституту). Після позитивного рішення Іоффе продовжував активно допомагати становленню свого дітища. Він домігся від влади України солідних і своєчасних валютних асигнувань. Директором УФТІ був призначений фізик Іван Васильович Обреїмов (1884-1981) [1, с. 51; 2, с.14].

Під керівництвом Обреїмова за неймовірно короткий термін на порожньому місці був побудований цілий комплекс, він входив у всі деталі побудови інституту, продумував план будівництва УФТІ.

Будівництво було розпочато у червні 1929 р. на північно-східній околиці Харкова на ділянці між Технологічним інститутом та вулицею Чайковського на дослідних полях Технологічного інституту (площею 7 га). Під житло виділили 3 га території Сільськогосподарського інституту.

Зі сходу до ділянки підходили Журавлівські схили прорізані ярами [2, с. 14].

У першу чергу формування комплексу УФТІ, що обіймала 1929-1931 рр., увійшло зведення головного корпусу та житлового будинку (1929-1930), математичного корпусу Харківського університету (1930), а потім у 1931 році з'явився котедж, т.зв. «теорбудиночок» [1, с. 51; 2, с. 16].

До створення окремих об'єктів були долучені ленінградські архітектори: головний корпус Українського фізико-технічного інституту (нині вул. Гуданова, 18/12) був зведений в 1929 – 1930 рр. за проєктом ленінградських архітекторів П. І. Сидорова і В. І. Богомолова [2, с. 14]. Будівництво інституту відбувалося прискореними темпами. Проект фундаменту та нульового циклу головного корпусу та житлового будинку було зроблено всього за два тижні, а поки їх виконували, за чотири тижні проект був закінчений повністю.

Центральний елемент об'ємно-просторового рішення цієї конструктивістської споруди – трьохповерховий кубічний об'єм, що містить вхідний вестибюль, бібліотеку, конференц залу та головні сходи. До східної та південної граней цього об'єму під прямим кутом приєднуються двохповерхові корпуси, що містять робочі кабінети та лабораторії. Одноповерхові лабораторні корпуси примикають до головного об'єму з заходу та півночі. Великі вікна забезпечували гарне освітлення коридорів, кімнат, лабораторій. Головний вхід мав кутове розташування та орієнтованими на південний схід [2, с. 16].

Чотирьохповерховий житловий будинок на три під'їзди, з їдальнею в цокольній частині був побудований на північному сході від головного корпусу, вздовж алеї, що йшла від вулиці Чайковської.

На південному сході від головного корпусу було розташовано колишній математичний двоповерховий корпус Харківського університету (нині – ХНУ ім. В. Н. Каразіна), побудований у 1930 р. в конструктивістській стилістиці, архітектор проекту не відомий.

На сході ж від головного корпусу звели двоповерховий сірий особняк з напівкруглим південно-східним фасадом та великою терасою на другому поверсі, що отримав назву «теорбудиночок» та став житлом для дирекції і провідних співробітників інституту, а також гостей

інституту. За формоутворенням особняк дуже близький до європейського модернізму, був побудований у 1931 р., автор проекту не відомий.

Друга черга формування комплексу охоплює період з 1932 - 1934 рр. Саме тоді, при будівництві високовольтного корпусу інституту, довелося засипати Котячий яр. Щодо інститутських майстерень, то вони повністю були зведені на насипному ґрунті. Для цього періоду характерне найактивніше функціональне насичення території комплексу. Проходить активна організація благоустрою території комплексу, розбиваються алеї, доріжки, квітники, висаджуються дерева, з'являються спортивні корти, оранжерея тощо [4].

В 1932 р. група архітекторів ленінградського Промбудпроекту під керівництвом В.І. Богомолова приступила до проектування Високовольтного корпусу. Модерністська чотирьохповерхова будівля розташована навпроти головного корпусу (їх пов'язує одна з алей комплексу). Зведення цього об'єкту було завершено у 1935 р. Його побудували спеціально під на той час найбільший в світі генератор Ван де Грааф. В будівлі був запроектований величезний зал, що мав 25 метрів у висоту, 30 – у довжину, 25 – у ширину. Відповідальним моментом було конструювання і спорудження перекриття над генератором. Дах було вирішено зробити у формі склепіння за допомогою дуже популярної тоді конструкції Феппля. На Заході такі конструкції робили з металу, а в Харкові зробили з дерева. Фотографії перекриття були опубліковані в архітектурних підручниках [3, с.65].

Відповідно до вимог того часу Високовольтний корпус будувався таким чином, щоб у ньому поряд з лабораторними приміщеннями знаходилося також житло для фізиків: фізик повинен жити в лабораторії. «Гуртожиток» примикав до високовольтного корпусу, та стилістично був близький до нього, і складався з квартир, що були оснащені усіма зручностями (кухня, ванна та ватерклозет).

1935-1937 р. – третій етап довоєнного формування УФТІ, який характеризується відокремленням території парканом та введенням пропускного режиму. В 1936 р. на північному сході від головного корпусу була зведена школа [5]. У школі могли навчатися не тільки діти наукових співробітників УФТІ, а й ті, що проживали неподалік інституту.

На сьогодні будівля школи не зберіглася, її було зруйновано під час війни. На її місці вже у післявоєнні часи було зведено житловий будинок для робітників УФТІ.

Довгий час територія інституту не була огороджена. Саме під час третього етапу формування, у 1935 р. після того, як інституту було доручено цілу низку робіт оборонного призначення, в УФТІ почав впроваджуватися режим таємності: було збудовано паркан навколо будівлі інституту, виставлено охорону, з'явилася пропускна система з прохідною та вахтером тощо.

Таким чином, виявлено, що в довоєнний період комплекс УФТІ пройшов три послідовні етапи формування.

Перший етап характеризується розбудовою основних функціональних одиниць комплексу, зведенням головного корпусу, житлових будинків для науковців, майстерень. Саме вони забезпечили необхідні для життєдіяльності функціональні блоки на території комплексу. У цей період територія УФТІ є органічно вплетеною в структуру міста та доволі прозорою урбаністичною одиницею.

На протязі *другого етапу* відбувається розширення комплексу та насичення його допоміжними культурно-оздоровчими функціональними одиницями. Продовжується формування відкритого та прозорого урбаністичного простору, що стає більш комфортним для наукових співробітників УФТІ.

Третій етап змінив характер території, яка з відкритої перетворилася на закриту та відокремлену від міста – через зведення паркану та введення пропускної системи. При цьому збагачення функціонального наповнення комплексу УФТІ продовжувалося.

Архітектурно-планувальною особливістю комплексу стала суцільна самодостатність поступово сформованої структури, що складалася з необхідних функціональних складових: науково-дослідницького блоку, житла для співробітників у безпосередній близькості від місця праці, міні-мережі будівель культурно-побутово-соціального та освітнього призначень.

Архітектура будинків цього комплексу УФТІ, побудованого в кінці 1920-х – 1930-ті рр. відображає стилістичні тенденції цього періоду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ашихмин, В.П., Степина, В.В. Создание научно-производственной базы института физики твердого тела, материаловедения и технологий [Текст]/ В.П. Ашихмин, В.В. Степина // Науково-виробничий журнал. Енергетика та электрифікація. – 2008. – №12. – с. 51 – 63.

2. Павленко, Ю.В., Ранюк, Ю.Н., Храмов, Ю.А. Дело УФТИ, 1935-1938 [Текст]/ Ю.В. Павленко, Ю.Н. Ранюк, Ю.А. Храмов; отв.ред Ахиезер А.И.; Нац. Науч. Центр «Харьков физико-техн. Ин-т»; Ин-т гуманит. Исследов. – Киев. Феникс УАННП, 1998 – 324 с. ил.

3. Ранюк, Ю. Історія високовольтного корпуса УФТІ у 1932 – 1941 рр. (до 75-річчя від часу розщеплення атомного ядра) [Текст] / Ю. Ранюк// Світоголяд № 3. – 2007. – С.62 – 72.

4. УФТИ в годы оккупации. Из сборника «Годы и война». Из стенограммы беседы проведенной в Украинском физико-техническом институте с И.П. Королевым [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ngeorgij.livejournal.com/37017.html – 01.12.2021 р. – Загл. с экрана.

5. Дом на Гуданова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ngeorgij.livejournal.com/37017.html – 01.12.2021 р. – Загл. с экрана.

Елизаров Сергей Александрович,
доктор исторических наук, профессор
ГГТУ им. П.О. Сухого (г. Гомель, Республика Беларусь)
https://orcid.org/0000-0002-7015-3702

МЕСТНЫЕ СОВЕТЫ «РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА» В СИСТЕМЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРТСВЕННОЙ ВЛАСТИ И УПРАВЛЕНИЯ БЕЛОРУССКОЙ ССР: ПРОЕКТЫ И РЕАЛЬНОСТЬ (1965–1985 гг.)

В советских практиках и теоретических построениях управленческие пространственные характеристики (административно-

территориальное деление) традиционно напрямую зависели от характеристик организационных – системы органов власти и управления, структура и функции которых менялись в зависимости от корректировки политико-экономических властных приоритетов. До середины 1960-х гг. все крупные реорганизации этой системы обязательно сопровождались изменениями в административно-территориальном делении двух видов: укрупнение или разукрупнение административно-территориальных единиц. Однако с середины 1960-х гг. эта зависимость была нарушена: при стабильности административно-территориального деления центр тяжести в управленческих реорганизациях переносится на сами организационные структуры – союзные, республиканские и местные органы власти и управления.

Функции местных органов государственной власти и управления от сельских до областных Советов законодательно прописывались в соответствующих положениях, куда периодически вносились изменения, расширявшие (в разной степени) их права, возможности и сферы ответственности. С конца 1950-х гг. в практику входит предварительный сбор и анализ предложений от самих органов местной власти и управления по пересмотру их функций, организационных, административных и материально-финансовых ресурсов. Анализ этих предложений сегодня дает возможность отойти от простого (но ставшего традиционным не только для советской, но и постсоветской историографии) перечисления зафиксированных в правовых актах функций, прав и обязанностей местной вертикали власти и управления, а также от их оценки, определявшейся главным образом личными предпочтениями или позицией того или иного исследователя. Появляется возможность выявить положение и роль органов местной государственной власти в системе принятия и реализации управленческих решений в представлениях самих советских госуправленцев (от сельсоветовского до областного уровня) о путях, методах, формах и средствах повышения роли, значения и авторитета органов государственной власти и управления, выявить степень их готовности к восприятию перестроечной идеологии и практик второй половины 1980-х гг.

В БССР система сбора и анализа предложений местной номенклатуры по вопросам совершенствования деятельности органов государственной власти и управления на первом этапе предполагала концентрацию их на районном (городском) уровне райисполкомами (горисполкомами) при контроле со стороны райкомов (горкомов) КПБ. После этого отобранные на районном и городском уровнях предложения поступали в обкомы КПБ и облисполкомы. Здесь их также отбирали, сортировали и пересылали в республиканские инстанции – в ЦК КПБ, Президиум Верховного Совета БССР и Совет Министров БССР. Основная работа в республике по анализу и отбору предложений проводилась аппаратом белорусского правительства с привлечением работников Президиума Верховного совета БССР, которые готовили итоговые документы за подписями Председателей Президиума Верховного Совета БССР и Совета Министров БССР.

В частности, в данной статье автор представил только одну, но очень важная и во многом определяющая сущность и содержание механизма советской системы власти и управления сферу – планирование. Анализ выявленных автором в Национальном архиве Республики Беларусь (фонд Совета Министров БССР, документы за 1965–1985 гг.) материалов показывает, что в этом сегменте власти и управления на протяжении всего исследуемого периода чаще всего встречались предложения по расширению возможностей реального влияния местных Советов (от сельских до областных) на развитие региональной социальной инфраструктуры [1], [2]. Типичной для всех регионов СССР была ситуация, когда министерства и ведомства (союзные и республиканские) при строительстве и реконструкции своих объектов сознательно экономили средства на затратах жилищного и социально-бытового назначения, а также их мало интересовали вопросы расширения выпуска товаров народного потребления на подведомственных им предприятиях. Для минимизации негативных последствий такой ситуации вносились предложения по расширению возможностей Советам оказывать влияние на неподведомственные местным властям управленческие структуры и предприятия уже на уровне планирования. В частности, возложить на сельские, поселковые,

районные, городские и областные Советы *координацию* разработки планов социально-культурного строительства и благоустройства, осуществляемого на территории Советов *всеми (независимо от подчиненности)* предприятиями, учреждениями и организациями. Более широко и подробно были представлены новации в отношении областных Советов: им предлагалось предоставить право *утверждать* титульные списки на строительство школ, больниц, культурно-просветительских учреждений, жилья *без согласования* с министерствами и ведомствами (по существовавшему законодательству капиталовложения на строительство этих объектов выделялись непосредственно министерствам и ведомствам); *рассматривать* проекты планов предприятий вышестоящего подчинения по вопросам развития жилищного и коммунального хозяйства, объектов социально-культурного и бытового назначения и *давать свои заключения* и предложения; *давать свои заключения* о размещении на территории области предприятий республиканского или союзного подчинения, а также на их ликвидацию либо изменения профиля производства этих предприятий; *решать* с согласия предприятий, учреждений и организаций, расположенных на их территории, вопросы о совместном использовании средств, выделяемых на жилищное, коммунальное, дорожное и культурно-бытового строительство; осуществлять *контроль* по вопросам выполнения народнохозяйственного плана в сфере производства товаров народного потребления, укрепления государственной, плановой и трудовой дисциплины, создания необходимых условий труда и быта работникам, охраны и рационального использования природных ресурсов и окружающей среды предприятиями и организациями, *независимо от их ведомственной принадлежности*. Такие предложения в разной форме и разных конкретных формулировках поступали с мест на протяжении всего исследуемого периода.

Что же из этих предложений было реализовано? По закону Белорусской ССР «О сельском, поселковом Совете депутатов трудящихся Белорусской ССР» (июнь 1968 г.) сельские и поселковые Советы вместо предлагаемой «координации планов» получили лишь

право «*участвовать* в рассмотрении перспективных и годовых планов колхозов, совхозов, предприятий местной промышленности», дополненное возможностью «вносить предложения по планам вышестоящих организаций и учреждений в части жилищного строительства, социально-культурного, бытового и торгового обслуживания населения, благоустройства сел и поселков» [3].

В свою очередь районные Советы и их исполкомы по Закону БССР «О районном Совете депутатов трудящихся Белорусской ССР» (июль 1971 г.) получили право *рассматривать* «проекты производственно-финансовых планов…в части, касающейся развития жилищного и коммунального хозяйства, строительства дорог, объектов социально-культурного и бытового назначения…, благоустройства, здравоохранения, народного образования…и других вопросов, связанных с обеспечением населения») и вносить по этим вопросам свои предложения в вышестоящие органы [4].

Областные Советы и их исполкомы Законом БССР 1980 г. «Об областном Совете народных депутатов Белорусской ССР» наделялись уже правом *координировать и контролировать* деятельность предприятий и организаций вышестоящего подчинения в сфере социально-культурного строительства и благоустройства, заслушивать по этим вопросам руководителей их руководителей, принимать по ним решения (без указания, насколько они обязательны для этих руководителей) и вносить свои предложения в вышестоящие органы. Облисполкомы самостоятельно разрабатывали и утверждали текущие и перспективные планы жилищно-коммунального и культурно-бытового строительства, однако в отношении предприятий и организаций вышестоящего подчинения могли включать в них лишь утвержденные для последних министерствами и ведомствами планы без права их корректировки в соответствии с потребностями регионов [5].

Степень учета предложений местных Советов вышестоящими инстанциями в правовых актах не определялась – это отдавалось на усмотрение самих вышестоящих инстанций. Таким образом, фактически инициативы местного руководства по расширению их прав и возможностей в сфере планирования до 1985 г. либо реализовывались в

наиболее умеренных («*рассматривать», «вносить предложения»*) вариантах, либо игнорировались, либо выхолащивались малозначимыми формулировками.

Таким образом, новации, содержавшиеся в предложениях местных органов государственной власти и управления в сфере планирования, главным образом касались расширения прав местных Советов и их исполкомов в отношении с вышестоящими структурами власти в важнейших для них сферах ответственности (жилищно-коммунальное хозяйство, социально-культурное и бытовое обслуживание населения). Они представляли собой вариант постепенного (растянутого на неопределенное время) демонтажа советской централизованной системы управления и замена ее квазицентрализованной при отсутствии более-менее четкого представлений об этой новой системе и ее последствиях для советского общества. Наиболее масштабные новации в указанный период предлагались реализовать на уровне областных структур, но в таком случае со временем неизбежно встал бы вопрос об их распространении и на районные и городские, а затем и на сельские и поселковые органы власти и управления. Вопрос стоял о времени такой трансформации – в реальной исторической практике такого времени не оказалось.

Само наличие указанных предложений показывает, что наиболее активная и самостоятельная (в рамках возможного в системе советской вертикали власти) часть местной номенклатуры и понимала необходимость изменения существовавшей централизованной советской системы управления, и была готова к «умеренной перестройке», однако не была готова к ее радикальному разрушению. Эта часть номенклатуры, по мнению автора, и составила массовую номенклатурную основу поддержки «горбачевской перестройки» на первом ее этапе, пока та носила авторитарно-контролируемый характер.

Список использованных источников:

1. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). Ф. 7. – Оп. 5. – Д. 1250. Л. 1–24, 38–47, 71–72; Д. 5226. – Л. 103–171.
2. Там же. Ф. 4п. – Оп. 62. – Д. 710. – Л. 97–103.

3. СЗ БССР. – 1968. – № 18. – Ст. 256.
4. СЗ БССР. – 1971. – № 21. – Ст. 293.
5. СЗ БССР. – 1980. – № 32. – Ст. 654.

Бачинська Ольга Василівна,
аспірантка КНУБА
ORCID 0000-0002-5039-3100

ВІДРОДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Релігійне життя України почало відроджуватися після відокремлення від СРСР і набуття незалежності. Одночасно відбувалися важливі події в житті релігій в Україні: самовизначення відношення людей до віри і прагнення приєднання до тої чи іншої конфесії, залучення громадян до релігійних обрядів, утворення релігійних громад, передача в користування історичних сакральних будівель і початок зведення нових, формування законів, які забезпечували свободу віросповідання, функціонування громад, користування будівлями та ін. Весь цей процес почався по суті з пустого місця після великого періоду знищення релігії та її матеріальних проявів, не визнання її як частини суспільної культури та духовності. Саме тому цікава для вивчення законотворчість в царині релігії, яка встановлювала рамки релігійного життя та проходила етап боротьби з наслідками антирелігійної політики СРСР.

Об’єктом дослідження є закони, укази, накази, розпорядження та постанови президентів та органів влади України після набуття незалежності, спрямовані на розвиток і становлення релігійного життя. Предмет дослідження: формування релігійного життя в незалежній Україні відповідно до законодавства. Мета дослідження: виявити закономірності державної політики України в галузі релігії. Методика дослідження: аналіз законів, указів, наказів, розпоряджень, постанов президентів та органів влади України в хронологічному порядку та розгляд їх змісту.

Релігія була під забороною в СРСР. Однак релігійне світосприйняття було завжди актуальним упродовж історії людства з давніх часів. Саме тому після розпаду Радянського союзу першим кроком до створення більш вільного суспільства став дозвіл на свободу віросповідання.

Наразі вже пройшло 30 років з моменту розпаду СРСР і дозволу всім бажаючим долучитися до будь-яких релігій. На даний момент можна відзначити, що релігійне життя України знаходиться у стадії становлення, і позначити основні тенденції. В країні з 1990-х рр. почали з'являтися нові, не характерні для історичного періоду релігії, наприклад, напрямки протестантизму. Користуючись недосконалістю українського законодавства, в країну проникали чи утворювалися на нашій території деструктивні секти, які руйнували психологію людей, залучених до них. Самі жителі України, переживаючи недостатність чи невиплату зарплатні, втрату роботи чи руйнування власного бізнесу, бідність, голод, холод, несправедливість суддівської системи і рейдерські захоплення організацій державними органами влади, шукали прихисток і розраду в релігії. Але без усталених традицій попередніх поколінь люди кидалися з одного релігійного вірування до іншого, шукаючи найприйнятніший для себе варіант. Саме тому статистичний розподіл віруючих по різних релігіях, напрямках і окремих церквах не був стабільним упродовж періоду незалежності і весь час змінювався. Наразі, навіть після 30 років незалежного життя України в статичних даних прослідковуються наслідки радикального атеїзму СРСР. Серед всього населення 8,9% визначають себе як просто християни, не приєднані до жодного напрямку. Серед православних третина вірних не вказує належність до конкретної церкви, ці люди вважають себе православними в цілому. Це категорія жителів країни, які вважають себе віруючими, але досі не визначилися, до якого напрямку чи конкретної релігійної організації їм долучитися. 15,6% жителів в Україні –атеїстів, хоча у порівнянні з іншими європейськими країнами це невеличкий відсоток. Заможні держави ЄС мають ще більше не віруючих, бо люди ідуть в церкву тільки тоді, коли потерпають від проблем в житті, або отримали від предків релігійно-духовну основу своєї свідомості. Саме тому у порівнянні зі

статистикою ЄС Україна виглядає більш релігійною країною, ніж інші держави Європейського союзу.

У законодавстві першим кроком до свободи віросповідання стало прийняття Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» [1], підписаного ще в той момент, коли Україна знаходилася в складі СРСР. 16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України, яка на той момент була однією з республік Радянського союзу. 17 березня 1991 р. відбувся перший референдум у СРСР, на яке було винесене питання збереження цілісності країни. Тоді більшість населення проголосувала за збереження країни. А вже 23 квітня 1991 р. Голова Верховної Ради Л.М. Кравчук, який потім став першим президентом незалежної України, підписав Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» [1]. Закон діє до сьогодні. В нього вносили правки 18 разів в 1991–1994, 1996–1997, 2003, 2009, 2014–2015, 2018–2019 рр. 28 червня 1996 р. право на свободу сповідувати релігію чи не сповідувати ніяку, відправляти обряди і вести релігійну діяльність закріпили в Конституції України [2], яку прийняли після розпаду СРСР і відокремлення України.

Другим кроком у поверненні релігії в правове поле став підписаний у 2002 р. Президентом України Л.Д. Кучмою Указ «Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій» [3]. Він містив доручення Кабінету Міністрів України та іншим керівним органам розробити перспективний план по відновленню порушених прав церков та релігійних організацій, повернути їм культові будівлі і майно, висвітлити це в засобах масової інформації та ввести духовно-моральні цінності у навчально-виховний процес молоді. З 2002 по 2004 рр. на це зреагували керівні органи влади, створюючи накази і розроблячи плани реалізації доручення Президента. У 2004 р. був створений Державний комітет України у справах релігій, який допомагав вирішувати ті нагальні задачі, які в той час стояли перед Україною в галузі релігії. У 2005 р. вже інший Президент України В.А. Ющенко видав Розпорядження «Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері міжнаціональних

відносин, релігій і церкви» [4]. Воно містило доручення продовжити розпочатий в 2002 р. відповідно до Указу Президента процес остаточного подолання наслідків тоталітарної політики стосовно релігії, розробити пропозиції та програму утвердження ідей злагоди між різними конфесіями, запобігання конфліктам, підтримки культурних традицій і проведення наукових досліджень.

Третій крок у розвитку законодавчої бази релігійного життя – це у 2019 рр. отримання незалежності Православною Церквою України. Воно стало можливим завдяки тому, що у 2016 р. Верховна Рада України звернулася до патріарха Константинопольської церкви [5]. Частиною Константинопольської православної церкви колись була утворена на київських землях після Хрещення Русі митрополія. В 1686 р. її обманом підпорядкувала собі Російська імперія, і з того часу не відпускала зі складу Руської православної церкви, вважаючи, що українські території є її канонічними землями. У своєму зверненні Верховна Рада України просила про утворення автокефальної церкви, спираючись на те, що кількість православних храмів і прихожан в Україні досягла рівня, можливого для організації автономної церкви. Крім того, країна вже не одне десятиліття є незалежною, тому відповідно до всіх принципів православ'я має право на власну православну церкву, яка буде дотримуватися спільних для православ'я законів. У 2018 р. Президент України П.О. Порошенко також звернувся з листом [6], в якому просив надати автокефалію православним християнам України. Завдяки цьому в 2019 р. в Україну привезли Томос – документ, який підтверджує незалежність новоствореної Православної Церкви України (ПЦУ).

На даний момент державна політика в галузі релігії спрямована на дотримання прав і свобод громадян України, визначення обов'язків окремих громадян і релігійних громад, впорядкування функціонування релігійних громад (створення, реєстрація, діяльність, отримання прибутків, виробництво товарів, користування нерухомістю і рухомим майном), встановлення міжконфесійного діалогу, підтримку релігійної доброчинності та міжнародних зв'язків між громадами одного віросповідання. У галузі архітектури був реалізований принцип повернення храмів і сакральних будівель громадам того віросповідання,

до якого сакральні споруди належали історично. Почався розвиток широкої видавничої діяльності, спрямованої на публікацію історичної релігійної літератури до 1917 р. та сучасної. Були зроблені кроки по впровадженню морально-духовних цінностей у навчальній процес, задекларована доступність будь-якої релігійної освіти і світський характер державних освітніх закладів. У науковій галузі визначена необхідність проведення досліджень в релігіях, заборона обмежень на оприлюднення результатів чи обмеження наукових розробок. Перші кроки по реалізації програм по подоланню тоталітарної політики в галузі релігії були конкретними і вирішували нагальні задачі – утворення та визначення рамок діяльності громад, налагодження між ними мирного співіснування, повернення храмів, видавництво літератури релігійного характеру, висвітлення цих подій в ЗМІ. Саме тому наукова діяльність почала розвиватися пізніше – в наукових дослідження вчених, які зацікавилися питаннями релігій в Україні.

Таким чином, прийняті державні акти у галузі релігій дали можливість вільного розвитку релігійного життя. Цей розвиток відбувався важко, враховуючи повне знищення віросповідань та їх матеріальних проявів упродовж 70 років радянського часу. Кожний державний акт, який був прийнятий за останні 30 років, сприяв відновленню свободи віросповідання. Перші кроки, які були здійснені для відновлення статусу гнаної за часів СРСР релігії, вирішували конкретні нагальні задачі, яких було дуже багато. І тільки після цього почався розвиток наукових досліджень в цій галузі, який став можливим завдяки всім попереднім діям – утворенням громад і передачі сакральних споруд, видавничій діяльності, поширенню інформації в ЗМІ. Події релігійного життя в Україні стаються дуже щільно у часі і є незвичайними для населення, половина з якого жила ще при СРСР і будувала своє життя відповідно до заборони віросповідання, відвідування храмів, проведення обрядів. Але дії, які зараз відбуваються у релігіях України, є історичними моментами, що в майбутньому стануть основою для розвитку кожного вірування в країні.

Список використаних джерел:

1. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 988-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-19#Text (дата звернення: 1.12.2021).

2. Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина: Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii (дата звернення: 1.12.2021).

3. Про невідкладні заходи щодо остаточного подолання негативних наслідків тоталітарної політики колишнього Союзу РСР стосовно релігії та відновлення порушених прав церков і релігійних організацій: Указ Президента України від 21.03.2002 р. №279/2002. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/279/2002#Text (дата звернення: 1.12.2021).

4. Про заходи щодо реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, релігій і церкви: Розпорядження Президента України від 23.09.2005 р. №1172/2005-рп. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1172/2005-%D1%80%D0%BF#Text (дата звернення: 1.12.2021).

5. Про Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні: Постанова Верховної Ради України від 16.06.2016 р. № 1422-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-19#Text (дата звернення: 1.12.2021).

6. Його Всесвятості Вселенському Патріарху Варфоломію, Архієпископу Константинополя – Нового Рима, м. Стамбул: Звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія від 16.04.2018 р. URL: https://www.president.gov.ua/administration/zvernennya-prezidenta-ukrayini-do-vselenskogo-patriarha-varf-438 (дата звернення: 1.12.2021).

Воробканич Іванна Сергіївна,
студентка архітектурного факультету КНУБА,
Деревінський Василь Федорович,
доктор історичних наук, професор,
кафедра політичних наук і права КНУБА,
ORCID: 0000-009-5967-2328

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА АРХІТЕКТУРНИЙ ПРОСТІР ЗАКАРПАТТЯ

Вступ

Закарпаття – унікальний край. За весь час існування – від ранньопалеотичної стоянки у сучасному с. Королево 1.5 – 1 млн. років тому [1, с. 4], він перебував у складі багатьох держав під різними назвами. Наприклад, Угорська Русь, Карпатська Русь, Руська Крайна, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна, Закарпатська Україна, Закарпатська область.

Кожен період по-різному впливав на соціально-економічну, політичну, культурну сферу життя. Відгомін усіх періодів залишав сліди і на архітектурі Закарпаття. Тут є майже всі європейські архітектурні стилі: пізньовізантійський, романський, готичний, ренесанс, бароко, класичний, романтичний і так до конструктивізму. Розглянемо історичні події, що найбільше вплинули на архітектуру краю.

Києворуський період

Важливим історичною подією було входження Закарпаття в у IX–XI ст. до Київської Русі – однієї з провідних держав на той час з високим рівнем розвитку культури і, зокрема, архітектури. Ця подія приєднала край до основного кореня – східного слов`янства. Це сприяло поширенню на наші землі візантійської культури, на основі якої базувалася культура Київської Русі. Найяскравіше пізньовізантійські традиції будівництва спостерігаються у Горянській ротонді Св. Анни у м. Ужгород – пам`ятці середньоєвропейського значення. Споруда зараз вважається пам`яткою середньоєвропейського значення.

На думку вчених, це друга після Софії Київської за давністю християнська споруда на території України. Горянська ротонда виглядає як досконало згладжений шесткутник в плані, майже круг. Такі риси характерні для саме візантійського стилю архітектури.

Угорське панування

У 896 р. через Верецький перевал у спільноту європейських християнських народів проникають мадярські племена. У 1001–1003 рр. король Стефан отримує перемогу в боротьбі за престол, паралельно приєднавши Верхньо-Тиську низовину [3, с. 34]. Саме ту було створено буферну зону з назвою «Руська марка». У 1241 р. краєм прокотилася хвиля монгольських погромів. Тодішній король Бела IV розумів, що без споруд, які б захищали місцевість їм не обійтись. З цього моменту почалося активне будівництво замкової системи Закарпаття, що до сьогоднішнього дня залишається його особливістю. Король Бела IV приділив велику увагу таким замкам, як: Невицький, Ужгородський, Мукачівський, Вишківський, пізніше – Хустський. У результаті цього, під кінець XIII ст. Закарпаття мало риси, характерні для європейського середньовіччя. Замкова система краю побудована на основі романського стилю. Не рідко у зв'язку з фортифікаційно-оборонною функцією цих споруд, вони ставали одним цілим з містом або іншим охоронним об'єктом в архітектурно-адміністративному аспекті. Велику роль у відродженні міст відіграла німецька колонізація. Так, після монгольської навали відновлюються такі міста, як Ужгород, Мукачеве, Берегове, Хуст, Севлюш, Тячів.

Через тісні зв`язки із заходом, у Підкарпатську Русь потрапляють нові стилі та ідеї. Так, у 1357 році за наказом Миколи Другета було створено фрески у Ротонді Св. Анни у стилі готичного італійського живопису [3, с. 37]. Поступово готичний стиль проникає у всі сфери культурної діяльності. У цей період було побудовано готичні храми в Мукачеві, Берегові, Севлюші, Хусті. У XIV – на початку XVI столітті у цьому ж стилі було перебудовано майже всі вищеперераховані замки Закарпаття.

У 1541 р. частина краю була окупована Османською імперією. Постійна присутність військ на території мала негативні явища: край

повністю розорився. Турецькі зверхники не дбали про культурний розвиток території. Натомість лише укріпляється замкова система Закарпаття (наприклад – Невицький замок) для підняття ефективності боротьби османів проти «опозиції».

У цей період поширюються європейські реформаторські ідеї та контрреволюційні з боку католицької церкви. Найбільшого поширенню набув кальвінізм, що активно розвивався в коронних містах Хусті, Берегові, Вишкові. Протестанти будують бібліотеки, школи за західними принципами. В містах та селах було також збудовано значну кількість протестантських церков в готичному стилі (с. Боржава, с. Вари, с. Добросілля) та католицьких костелів (с. Струмковка, с. Часлівка).

Паралельно з готикою розвивається бароко, що поступово витісняє попередній напрям. Цей стиль почав активно використовуватися у будівництві храмів, палаців та монастирів. Його яскраві риси простежуються у палаці баронів Перені XIV ст. (м. Виноградів), греко-католицькому монастирі у с. Імстичеве.

Стиль Ренесанс практично не залишив сліду на Закарпатті. Так, риси епохи Відродження можна прослідкувати лише у внутрішніх дворах Ужгородського і Мукачівського замків з відкритими просторовими аркадами. Наслідком такого явища стали події 1657–1658 років. Підкарпатська Русь стала ареною для боротьби між турецькою армією та військом Габсбургів, що мали на меті затвердити на Трансільванському престолі своїх кандидатів. [3, с. 41] Унаслідок, Закарпаттям прокотилася хвиля руйнувань міст, сіл, поселень. Було зруйновано села, споруди у таких містах як Мукачево, Хуст, а розвиток міст та архітектури в цілому призупинився. Незважаючи на це, вищеперераховані події сприяли турботі владі про укріплення Хустського замку для покращення його фортифікаційної функції.

Закарпатський край ставав для Угорщини, а згодом і Австро-Угорщини основним постачальником сировини, трудової сили. У таких умовах культурна сфера занепадала. У період з XVII по XIX ст. у край з Європи проникають класицизм, романтизм та еклектика. Так як Закарпаття було бідною місцевістю, стилі широкого поширення не набули. До пам’яток того часу відносять: католицька церква Св. Ілони,

1788 р. (с. Вилок), будинок жупанату 1809 р. (м. Ужгород). Справжнім феноменом того часу став палац-замок графів Шенборн(1890 р.). Він має характерні риси романтизму, проте його особливістю залишаються елементи-метафори (365 вікон, 52 кімнати, 12 входів). Еклектика знайшла відображення лише у м. Ужгород (споруди вздовж вул. Корзо виконані у цьому стилі).

Закарпаття в Чехословацькій республіці

З 1919 р. Закарпаття увійшло до Чехословаччини під назвою Підкарпатська Русь [1, с. 4]. Край внаслідок багатовікової залежності від угорської влади перетворилося на середньовічне занедбане село посеред Європи. Чехословацький уряд розпочав модернізацію господарства, інфраструктури та інших сфер життя. Завдяки чеським конструкторам та архітекторам в край проникли всі підстилі модернізму: традиціоналізм, функціоналізм, пуриз, неокласицизм, експресіонізм, рондокубізм. Зокрема, останній на території Україні є лише на Закарпатті. Нова влада сформувала нове обличчя міст, що полягало в простоті, доцільності форм, масштабі, пропорціях та гармонійному підборі матеріалів. Найбільш яскравими прикладами архітектури того часу є: мікрорайони Малий і Великий Галагов в Ужгороді, Масарикова колонія (район) у Хусті, Павільйон дитячого будинку в Мукачеві, Народний банк в Ужгороді. Сьогодні величезна кількість закарпатців живе, працює та навчається у спорудах, збудованих в 1920–30-х рр. У період Другої Світової війни на території Закарпаття розпочалися важкі часи.

Від кінця 1930 до сучасності

15 березня 1939 р. було проголошено Карпатську Україну – незалежну державу на чолі з Августином Волошином. Новоутворена держава не змогла дати опір угорській армії і вже 18 березня край було окупованою Угорщиною.

В умовах Другої світової війни, а також жорстокого режиму окупантів та опозиції закарпатської інтелігенції, будівництво та розвиток інфраструктури майже не відбувався. Деякі споруди було переобладнано під в`язниці, наприклад сьогоднішня будівля Гімназії-інтернату м. Хуста.

З 1945 р. Закарпаття стало частиною радянської України. З встановлення комуністичного режиму, архітектура починає розвиватися

виключно у стилі конструктивізм, як і на інших територіях СРСР. Було збудовано ряд споруд різного призначення, як от Іршавський абразивний завод, Хустська фетрова фабрика, Хустська районна рада, готелі «Ужгород», «Дружба», готельно-туристичний комплекс «Інтурист-Закарпаття», комплекс споруд турбази «Світанок», Ужгородський державний університет, технікуми, професійно-технічні училища, школи та дошкільні дитячі заклади. В Ужгороді, Хусті, Тячеві, Іршаві, Виноградові та інших містах побудовано нові вулиці, мікрорайони.

На сьогоднішній день, від Дня проголошення Незалежності України, архітектура Закарпаття активно запозичує західноєвропейські ідеї. Яскравий приклад – нова споруда Хустського районного суду, будівництво якого розпочалось у 2019 р., база відпочинку «Apartel Rikka», готель «Золота гора». Також на Закарпатті реалізують об'єкти, які увійшли до програми «Велике будівництво» – здійсниться будівництво шкіл, дитячих садків, центрів екстреної медичної допомоги.

Самобутня архітектура Закарпаття

Найбільшою культурною спадщиною Закарпаття і сьогодні залишаються дерев`яні храми. Під кінець XVIII ст. тут нараховувалося близько 800, а на сьогодні 39 храмів віднесено до пам`яток архітектури. Самобутність цих християнських споруд є багатовіковим надбання культурного різноманіття лемків, бойків, гуцулів. Прикладами Закарпатських храмів є церква св. Івана Предтечі (1679 р., Великоберезнянський р-н), церква Святого Духа (XVIII ст., Воловецький р-н), церква Успіння Пресвятої Богородиці (1669 р., Виноградівський р-н) [2, с. 66, 75, 118].

Отже, на Закарпатті представлено майже всі європейські архітектурні стилі від пізньовізантійського, романського, готичного, ренесансу, барокового, класичного, романтичного і до стилів кінця XIX – початку XX ст. – еклектики, функціоналізму, конструктивізму. Усі напрямки створили унікальний край із самобутньою архітектурою та історією її розвитку. У краї гармонійно поєднуються будівлі різних періодів, які лише доповнюють один одного: замкова система контрастує з сучасними спорудами, а закарпатські храми виглядають з-під затишних чеських кварталів. Крім того, архітектурні пам'ятки вдало доповнюються

неймовірною природою, створюючи незабутні пейзажі. Завдяки вищеперерахованим факторам Закарпаття стало одним із найтуристичніших куточків України, що славиться не лише у нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Достал Я. Європейське коріння: путівник-довідник / пер., упорядкув. та доп. Ю. Фатули. Ужгород: Карпати, 2016. 326 с.
2. Заплетал Ф. Міста і села Закарпаття. Ужгород: вид. О. Гаркуші, 2016. 176 с.
3. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород: Вид. ПП «Повч Р.М.», 2006. 412 с.

Тіткова Тетяна Сергіївна,
студентка архітектурного факультету КНУБА,
Бурда Інна Олександрівна,
кандидат історичних наук, доцент,
кафедра політичних наук і права КНУБА,
ORCID: 0000-0002-9807-9333X

.

УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА КРІЗЬ ПРИЗМУ РЕТРОСПЕКТИВ І ПЕРСПЕКТИВ

1. Вступ

Архітектура в Україні почала розвиватися з давніх давен, тому те, що ми бачимо сьогодні є яскравим прикладом впливу різних епох, течій, народів, правителів, еволюції тенденцій архітектури в усьому світі. У статті відображено та проаналізовано архітектуру минулого, розглянуто майбутні законопроєкти та зроблено припущення розвитку архітектури у найближчий час.

2. Українська архітектура

Архітектура – це не лише створення середовища для життя і діяльності людства, а й мистецтво, спосіб заробітку, можливість створити

комфорт собі та оточуючим. Перш за все хочеться підкреслити, що до сьогоднішнього дня архітектура пройшла багато етапів розвитку починаючи з античності, охоплюючи різні стилі починаючи з романського, закінчуючи постмодерністським.

Великий вплив на сучасну архітектуру мав період проголошення незалежності України. Саме в цей час починаючи з 1990 року архітектура почала активно розвиватися та набувати нових форм.

3. Ретроспектива в архітектурі

Після утворення СРСР в архітектура рефлексувала невиправдані очікування, тому спостерігалося певне натхнення, прагнення свободи, побудова нового світу.

Здавалось, що будівлі прямують у світле майбутнє, конструктивізм бореться із старим. Натомість з'явилися точні геометричні форми, мінімалізм. Переважали такі кольори як світлий беж, білий, сірий, світло сірий та використовувалися такі риси, як монолітність та масштабність.

Згодом конструктивізм зникнув, натомість, починаючи з 1932 року, прийшла сталінська архітектура. За правління Йосифа Сталіна країна зараховувала себе до держав-імперій. Фігурують такі прізвища як Савелів та Сафран, потім Щусев. Саме проєкт готелю «Москва» приніс нові погляди: розкіш, монументальність, грандіозність,помпезність, – саме так хочеться назвати тогочасну архітектуру. Архітектори брали за ідеологію атрибути грецької та римської архітектури, створювали її на свій лад. 4 листопада 1955 р. видання постанови про скасування та усунення надмірностей у проєктуванні.

Смерть Сталіна привела до змін поглядів партії та самого мистецтва, і архітектури зокрема. Масивність, грандіозність, коштовність – все це чудово, але на фоні споруд, що перехоплюють дух, більшість населення жило у бараках, про масове житло не говорилося. Тож, новий керівник СРСР – М. Хрущов засудив культ особи Сталіна, в рамках десталінізації деяким містам повернули їх історичну назви, відбувається амністія. Саме у цей час й починається масово містобудування. З'являються панельні будівлі. Переважали такі споруди як клуби, хлібозаводи та житлові будівлі, у яких були не лише спортивні зали, а й пральні та їдальні. Саме період правління Хрущова та Брежнєва

принесли досить яскраво виражені споруди, які уособлювали собою конструктивізм. Хрущовський час має такі притаманні риси: максимальна економія, головне забезпечити житло для всіх! Так як за минулі 40 років не було вирішено проблему житла, тож в новий період почали вирішувати цю проблему максимально в короткий термін. Постає доба радянського модернізму. Її основою став брутталізм – напрям, де житло будували без декору, максимально урбаністично та сурово, основним матеріалом виступав залізобетон. Однак радянський модернізм не був стовідсотково брутталізмом. Споруди, хоч і виглядали урбаністично, але у їх облицюванні використовували мармур, кераміку та багато інших оздоблювальних матеріалів. Цей стиль приваблює своїм декором особливо мозаїчним панно. Це була мозаїка, що розташовувалась на торці споруди та зображала зрозумілі сюжети про революцію, героїв минулого і так далі. Таке оздоблення дуже приємно прикрашало сірий буденний пейзаж. Проте, через відсутність ремонту мозаїка потроху втрачала свою актуальність.

Отже, підводячи підсумки можна зазначити, що архітектори того часу були так званими рабами державної системи, які мали чіткий план дій і не могли відходити від нього. Тож, панельні споруди є символом байдужості. Це типові, однакові та депресивні райони. Починає складатися враження, що органу влади є все одно, що будувати, так і людям є байдуже де жити, до всього звикаєш [3].

4. Переломний період архітектури в Україні

Розпад СРСР, проголошення незалежності України у 1991 р. Саме в цей час архітектор перестає бути залежним від влади та у нього з’являється можливість вільно творити. З часом зникає таке поняття як сталінка або хрущовка, натомість приходить масове будівництво десятиповерхових будинків з цегли, що мають достатню кількість простору всередині. Вони починають отримувати різний колір, фактуру, можливість відобразити й підкреслити індивідуальність архітектора. Саме з цих забудов і починається нова ера архітектури в Україні.

Ера постмодернійського часу не має обмежень, але в той же час саме відсутність меж і призвела до не дуже естетичної та не привабливої, з великим розбігом у стилі та відсутності композиційної врівноваженості

в архітектурі. Ще з самого початку використовується план забудови міста, як при минулій владі. Адже багато митців все ще не розуміють «яка вона, нова влада?» й під призмою страху намагаються почати виходити за межі та давати свободу польоту власної фантазії. Саме цей період, створення нової країни, і є – добою забудови неврівноваженої архітектури. Дуже великий контраст створюють нові багатоповерхівки на фоні сталінок та хрущовок. На початку існування незалежної України стрімко почали зникати та зачинятися домобудівельні комбінати, і можливість створювати панельні будинки також зникла. У той самий час перевагу здобуло монолітне житло. Завдячуючи даному матеріалу в архітекторів з'явилась можливість досягти сучасної мети в плані естетики. Регіональна архітектура також починає набувати розвитку. Тепер у містах існує можливості відвідати кінотеатри з різним рівнем комфорту, ТРЦ та багато іншого. Вже ближче до наших днів, була зведена велика кількість різних багатоповерхівок, які були неприйнятні для часу СРСР. Великої популярності починають набирати житлові комплекси, які створюють власне місто починаючи з наявності дитячих садочків і закінчуючи зонами для відпочинку.

5. Ретроспектива в Україні

Комплекс Гелексі сохо в Пекіні, культурний центр Гейдара Алієва в Баку, вежі абсолют в Анталії та музей Гугенхайма в Більбао, саме така архітектура наштовхує на створення та експерименти з формами та лініями українських архітекторів. Саме столиця України все частіше починає віддавати перевагу новітнім тенденціям. Яскравим прикладом є футуристичні п'ять будинків округлих форм замість звичних прямокутних. Це 5 веж із білосніжними фасадами з'єднані між собою внутрішніми переходами. У цьому комплексі зібрано усе разом: і житлові будинки, і торгівельно-розважальні центри, і бізнес офіси, а ще школи, садочки, парки, спортивні зали та ресторани. Таке собі місто майбутнього у самому центрі столиці. Архітектор цього комплексу – Олександр Зіров, за рахунок форми цього об'єкта зміг взимку додати більше світла у приміщення, а частини, що виступають дають затінення, тому у літній період часу люди використовують менше часу та коштів на охолодження приміщення.

Сьогодні в містах проваджується концепція безбар'єрного простору, метою якого є створення доступності, тобто забезпечення умов для всіх груп населення, доступу до життєдіяльності; покращення стану будівель і споруд, об'єктів благоустрою та транспортної інфраструктури та розвитку інтегрованої системи громадського транспорту, мережі пішохідних та велосипедних шляхів. Універсальний дизайн також займає важливу роль. Адже передбачається створення певного дизайну об'єктів фізичного оточення, програм та послуг, максимально придатних для використання всіма групами населення, без необхідності додаткової адаптації чи спеціального дизайну [2].

Окрім цього, повторне використання матеріалів в архітектурі, а саме їх переробка, створення нових форм та ліній за допомогою скла, що наповнює кімнату повітрям та простором або навіть впровадження нових видів ландшафтів на даху будинку є новою можливістю відобразити сучасне бачення архітекторів майбутньої країни мрії [1].

6. Висновок

Отже, не зважаючи на такий контраст поглядів правителів у СРСР можна помітити певну циклічність, підкреслити їх раціональність. Щодо майбутніх перспектив – потрібно зобразити архітектуру майбутнього не лише більш привабливою, а й більш раціональною та комфортною для майбутніх поколінь. Крім того, архітектура є обкладинкою і візітівкою країни для багатьох туристів та вона має певний вплив на емоційний стан мешканців країни. Зробімо Україну кращою!

Список використаних джерел:

1. 5 основних цілей в архітектурі URL: https://mahno.com.ua/uk/blog/post/5-tendencij-v-mire-sovremennoj-arhitektury

2. КМДА інтернет-портал URL: https://old.kyivcity.gov.ua/content/normatyvno-pravovi-akty.html

3. Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України. Київ: Літера ЛТД, 2019. URL: https://pidruchnyk.com.ua/1260-istoriya-ukrainy-11-klas-vlasov.html

ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ М.КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО ЯК ДЕСТИНАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

М. Кам'янець-Подільский вказане першим у списку туристичних чудес України. Але воно приймає в основному вітчизняних, українських туристів і «мріє» про річну позначку в 300 тис. осіб. У той же час подібне місто в Польщі – Тарнів (має 100 тис. населення, як і Кам'янець-Подільський, та статус повітового центру) має число туристів 1 млн. на рік. Можна вважати, що потенціал приймання вітчизняних туристів містом майже досягнуто, отже, подальше збільшення числа туристів можливе в основному за рахунок міжнародних туристичних прибуттів. Для цього м.Кам'янець-Подільський має таку ресурсну базу туризму, яка, мабуть, відсутня у більшості інших міст України. Це можна пояснити тим, що це старовинне історичне місто – фортеця мало різні періоди своєї історії, пов'язані з проживанням тут населення різних національностей та релігій під час кардинальних змін державних кордонів та підпорядкування українського Поділля владам різних держав. Тому можна говорити про:

- «литовський Кам'янець» (за легендою місто було засноване литовськими князями – братами Коріатовичами під час їхнього полювання в місцевих лісах на оленя, тому скульптури оленя, який став неформальним символом міста, споруджені в декількох місцях, головна вулиця міста названа на честь князів Коріатовичів, а литовський герб «Вітіс» - вершник присутній і нині, як частина державного гербу Речі Посполитої на деяких середньовічних спорудах);
- «польський Кам'янець» (оскільки місто було понад 300 років - до 1793 р. - центром Подільського воєводства Речі Посполитої, тому

відповідних пам'яток у історичній дільниці міста (Старому місті) дуже багато, у вигляді середньовічних споруд, а на них – зображень шляхетських гербів (наприклад, роду Потоцьких) та гербів католицьких чернечих орденів (домініканців, францисканців, кармелітів, тринітаріїв тощо), меморіальних дошок - з написами латиною, зокрема збереглися унікальні «автографи» двох польських королів – на Кушнірській вежі - Стефана Баторія, 1585 A.D.[2] – спорудив, Станіслава Августа Понятовського, 1785 A.D. – відремонтував, такого немає навіть у самій Польщі; на Тріумфальній арці - Станіслава Августа Понятовського, останнього польського короля тощо);

- «турецький Кам'янець» (як центр Кам'янецького пашалику (генерал-губернаторства) був під османською владою в кінці XVII ст. (1672-1699 рр.), в результаті зберігся мусульманський мінарет (один з двох), зведений впритул до католицького собору, перетвореного у мечеть; після залишення міста османами на верху мінарету встановили позолочену фігуру Матері Божої, яка існує і зараз);

- «вірменський Кам'янець» (ще з XIII – XIV ст. у місті були створені вірменські торгівельні колонії, вірмени становили до третини населення міста за середньовіччя, існував вірменський магістрат (окрім польського та руського (українського), вірменський квартал, а у ньому - вірменська церква (зруйнована) з вцілілою дзвіницею, вірменський шпиталь, а нині існує Вірменська площа);

- «єврейський Кам'янець» (євреї жили і торгували біля міста – поселення Карвасари (спотворене караван-сарай), оскільки у місті їм заборонялось жити за польської влади; а пізніше поселилися у самому Старому місті, де було споруджено декілька синагог). З цим аспектом пов'язана найбільш трагічна сторінка історії міста - Голокост єврейського населення нацистами під час Другої світової війни. Таке масове знищення нацистами єврейського населення у Кам'янці-Подільському відбулося вперше в Україні – в кінці серпня 1941 р. (за місяць до Бабиного Яру в Києві), тому отримало назву «Кам'янецької різанини» (було знищено 23,6 тис. осіб). При цьому ця трагічна подія мала міжнародний вимір, оскільки серед страчених були євреї угорського

[2] A.D. – Anno Domini (лат.), Року Божого

громадянства [1, с.278-284].

Окремою героїчною сторінкою історії Кам'янця-Подільського було його перебування у статусі тимчасової останньої столиці Української Народної республіки (а фактично – Соборної Української держави, оскільки тут працювали уряди УНР і ЗУНР, а також відбулося об'єднання під одним командуванням Головного Отамана С.Петлюри Дієвої Армії УНР та Української Галицької Армії ЗУНР) у 1919 -1920 рр [2]. У такий столичний статус місто потрапило несподівано для себе після перебування губернським центром Російської імперії більш ніж 120 р. (після другого поділу Польщі) у 1793 р.). Ніколи раніше Кам'янець-Подільський не жив таким бурхливим політичним і культурним життям [3]. У місті перебували Директорія, уряд та різні міністерства УНР, центральні органи політичних партій. У лютому 1919 р. до міста прибуло багато політичних, церковних, громадських діячів УНР на чолі з видатним істориком, колишнім головою Української Центральної Ради Михайлом Грушевським. У місті знайшов притулок і перший прем'єр-міністр уряду Директорії Володимир Чехівський. Крайовий комісар Галичини і Буковини, член Центральної Ради Дмитро Дорошенко в Кам'янці-Подільському розпочав вивчати місцеву історію - 1919 р. він видав працю «Про минулі часи на Поділлі». Відомий політичний діяч і письменник Осип Назарук працював у місті над романом «Роксолана». Міністр віросповідань УНР Іван Липа прибув до міста зі своєю родиною. Він – автор численних оповідань, нарисів. Його син Юрій Липа, майбутній геополітик, поет і есеїст, який вступив до Кам'янець-Подільського державного українського університету,був першим редактором студентського журналу «Нова думка». Побачене і пережите Ю.Липою в цей час лягло в основу новели «Кам'янець столичний». Студенткою місцевого університету у 1919 р. стала і Олена Степанів – перша українська жінка-офіцерка, хорунжа Українського Січового Стрілецтва та четар Української Галицької Армії, одна з організаторів Листопадового повстання 1918 р. у Львові, пресовий референту Державному секретаріаті закордонних справ ЗУНР та Міністерстві закордонних справ УНР, у майбутньому – докторка з географії та історії, викладачка у середніх школах та інститутах Львова, відома українська

дослідниця – економіко-географ (пізніше репресована більшовицькою владою) [4].

У місті виходило декілька газет: «Життя Поділля» (деякий час її редагував Михайло Грушевський), «Робітнича газета», «Народна воля». У червні 1919 р. в

Кам'янці-Подільському було створено Товариство Червоного Хреста, що взяло під опіку військові шпиталі. Викладачі університету Василь Біднов і Михайло Драй-Хмара відновили Українське православне братство, яке мало на меті відродження української автокефальної православної церкви. Зусиллями відомих громадських діячок Софії Русової та Людмили Старицької-Черняхівської був утворений «Союз українок» - перший в Україні. Звідусіль стікалися до Кам'янця люди, про що згадував у новелі «Кам'янець столичний» Юрій Липа: «Недбало сунула група інтелектуалістів з Києва, що пішки пройшли шістсот кілометрів до нового осідку уряду». В групу «інтелектуалістів», напевно, входив колишній студент Київського університету Св. Володимира Павло Губенко (Остап Вишня). В місті над Смотричем розпочалася його літературна діяльність. Щодо інших письменників, то був у місті й Олекса Слісаренко – майбутній прозаїк і поет. Із фронтових окопів прибув до Кам'янця Микита Годованець – майбутній байкар. Перебували тут колишній підхорунжий у Корпусі Січових Стрільців Андрій Бабюк (літературний псевдонім – Мирослав Ірчан), Валер'ян Поліщук, що утік з польського полону. І ще були Дмитро Бузько, Іван Шевченко (друкувався під псевдонімом Дніпровський) – письменники, чиї книги увійшли до золотого фонду української літератури 1930-х рр.

Говорячи про розквіт культурного життя Кам'янця, не можна не згадати про театр, який працював у місті з 1919-го до літа 1920 р. під орудою Миколи Садовського. Виконувалися українські та зарубіжні опери, в яких співала уславлена згодом Марія Литвиненко-Вольгемут. Навесні 1919 р., створивши українську капелу, Олександр Кошиць вирушив із Кам'янця-Подільського в Європу для репрезентації українського хорового мистецтва. Капела мала в репертуарі три різні програми пісень, але в кожній із них були твори подолянина Миколи Леонтовича: «Щедрик», «Дударик», «За городом качки пливуть», «Мак»,

які мали надзвичайний успіх. Особливо активною виявилась творчість Леонтовича в 1918-1919 рр., про що свідчить публікація музикознавця Миколи Грінченка: «Український визвольний рух, революційне піднесення, відродження своєї культури… покликали до праці Леонтовича… І від того часу стало відомо ім'я його, як українського композитора». У новелі Ю. Липи привертає увагу фраза про композитора, який привіз із Києва нову оперу «Гайдамаки»: «Йому її мало не вкрали, тоді він зашив при серці, в білля, і так довіз». Ім'я цього композитора відоме – Кирило Стеценко. Це видатний український композитор, музично-громадський діяч, диригент, автор опери «Кармелюк», музики до хорів «Заповіт» (на слова Тараса Шевченка), «Знов весна» (Лесі Українки), «Над нами ніч» (Олександра Олеся). Влітку 1919 р. Стеценко жив у Кам'янці-Подільському, де у невеличкій хатці на Підзамчі закінчив клавір опери «Гайдамаки».

Наукові сили міста концентрувалися навколо Кам'янець-Подільського державного українського університету. Офіційно цей університет був п'ятим в Україні - після Київського, Катеринославського (Дніпропетровського), Харківського, Новоросійського (Одеського), але як український – другим. Непересічним підібрався викладацький склад університету. Ректор – людина універсальних знань Іван Огієнко, Леонід Білецький – декан історико-філологічного факультету, Михайло Драй-Хмара читав лекції з поетики, слов'янознавства, польської мови. На богословському факультеті працював відомий церковний і політичний діяч Василь Біднов. Після поразки УНР у 1920 р. разом з урядом УНР в екзилі університет перемістився до польського міста Тарнова, де нині встановлено відповідні пам'ятні таблиці. А в Кам'янці-Подільському у січні 1921 р. залишки університету перетворили на ІТЕН (інститут теоретичних наук), а вже в лютому на його базі створили два інститути – народної освіти та сільськогосподарський. І мовби не було в місті університету. Протягом багатьох років більшовики намагалися стерти з пам'яті людей спогади про університет, про славні події 1919 р., про статус міста, як останньої столиці УНР.

Розвиток української національної культури у Кам'янці-Подільському, як тимчасовій столиці УНР, органічно сполучався з

культурним розвитком польської меншини міста, що особливо проявилося, коли в листопаді 1920 р. уряд УНР під тиском більшовицьких військ змушений був перейти на територію сусідньої Польщі. Тоді С. Петлюра, як голова Директорії УНР, звернувся до польського уряду з проханням «взяти під опіку» м.Кам'янець-Подільський. У місті він залишив свого представника – ректора Кам'янець-Подільського університету Івана Огієнка. Польща це прохання виконала і в день подання прохання 4 полк Стрільців Підгалянських під командуванням майора М.Борути-Спєховича форсував р.Збруч і зайняв Кам'янець, який перебував під польською військовою адміністрацією до 12 липня 1920 р. Це призвело до активізації «польського життя» у місті: одразу почали виходити три польськомовних видання: щоденна газета «Голос Поділля» і тижневик «Люд Подільський», що видавався Товариством Стражи Кресової, та видання католицької єпископської курії «Єпархіальні Кам'янецькі відомості». Два перших видання перестали виходити після зайняття міста більшовиками восени 1920 р., а останнє пізніше друкувалося на території Польщі. Цікаво, що коли 18 березня 1921 р. у Ризі (Латвія) підписувався договір між Польщею та Совітською Росією і Совітською Україною, який визначав їхні кордони, то Москва була готова передати Кам'янець-Подільський (який знаходився за 20 км від довоєнного польсько-совітського кордону) Польщі. Однак польський уряд, дотримуючись угоди, укладеної з С.Петлюрою раніше, відмовився від такої пропозиції. Тогочасний прем'єр-міністр Польщі В.Вітос у своїх спогадах писав про це: «Найважчі і найнеприємніші розмови були з делегаціями польського населення, яке мало залишатися на російському боці. Ці делегації походили з Кам'янця-Подільського, Мінська, Бердичева, які з ризиком для життя перейшли кордон і з плачем благали, щоб їх Польща не віддавала на поталу більшовицьким ката» [5]. Історія поляків в Кам'янці-Подільському не закінчилася в 1920 р. – вона триває по сьогоднішній день. Однак це вже не є історія польського міста. Це є нині історія поляків в Україні.

Перебування в Кам'янці-Подільському, як столиці УНР, у 1919 р., мов чорна хмара, нависла над долями багатьох українських літераторів, художників. Так, 21 березня 1933 р. Київський відділ ДПУ за

звинуваченням у належності до контрреволюційної організації в Кам'янець-Подільському університеті заарештував Михайла Драй-Хмару, 6 березня 1935 р. – вдруге (загинув 19 січня 1939 р.). 8 квітня 1935 р. був розстріляний письменник Олекса Слісаренко. 3 листопада 1937 р. виконано вирок над Мирославом Ірчаном, життя Дмитра Бузька обірвалося в листопаді 1937 р. 10 років відсидів у таборах Остап Вишня. Реабілітували його тільки в жовтні 1955 р. – за 11 місяців до смерті. Микита Годованець був заарештований 31 січня 1937 р. та висланий на Середню Колиму, де пробув до 1947 р. Так завершувався ренесанс української культури. Репресованим виявилось і саме місто Кам'янець-Подільський: у 1940 р. його було позбавлено статусу обласного центру (ним стало м. Проскурів, нині м. Хмельницький) і деградовано до рівня райцентру. Такі трагічні результати мав радянський період розвитку м. Кам'янця-Подільського.

Усі історичні перипетії залишили у місті по собі численні старовинні пам'ятки у вигляді монументальних оборонних споруд (Старий та Новий замки), середньовічних башт, бастіонів, мостів, католицьких соборів та монастирів, православних церков, мусульманського мінарету, юдейської синагоги тощо, які є унікальними історико-культурними об'єктами з своїми архітектурними особливостями, та являють нині потужний ресурс для розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму. З часів УНР у Кам'янці збереглися майже всі будівлі, де знаходилися державні установи, нині вони відмічені пам'ятними дошками. Це потужний ресурс для розвитку національно-патріотичного туризму. Недарма це невелике місто (біля 100 тис.населення), районний центр Хмельницької обл., за кількістю історико-архітектурних пам'яток займає третє місце в Україні після Києва та Львова.

Список використаних джерел:

1. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. Міжнародний туристичний бізнес та логістика в туризмі: навч.посіб. У 2-х книгах. Кн. 1. Міжнародний туристичний бізнес. К.: Видавництво Ліра-К, 2021. С.278-284.

2. Смирнов І.Г., Любіцева О.О. У «Чотирикутнику смерті»: туристичний потенціал м.Кам'янця-Подільського, як столиці УНР. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. Вип.15. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.О. 2020. С.337-348.

3. Волкова В. Бурхливий Кам'янець столичний. Подолянин. 2014, 22 серпня // Електронне джерело: http://podolyanin.com.ua/history/7834/.

4. Смирнов І.Г., Любіцева О.О., Цуй Дж. Олена Степанів – офіцер УСС та УГА, український дипломат, географ, геологіст, Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Географія. №2 (78-79). 2021. С.19-25.

5. M. Kaluski. Kamieniec w latach 1919-1920. Електронне джерело: http://slowopolskie.org/kamieniec-w-latach-1919-1920.

Гедін Максим Сергійович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри психології і туризму
Київського національного лінгвістичного університету
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5031-8207

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МІСТА КИЄВА

Вивчення концептуальних засад функціонування туристичної інфраструктури українських міст є недостатньо розробленою темою в сучасній науковій літературі. В нечисленних наукових розвідках науковці акцентують увагу в основному на з'ясуванні сутності та виявленні характерних особливостей туристичної інфраструктури українських міст, а також на аналізі особливостей функціонування готелів. Натомість, питання, пов'язані зі способами та методикою оцінки туристичного потенціалу міста Києва, а також з'ясуванням місця і ролі туристичної інфраструктури в функціонуванні туристичної галузі та в соціально-економічній системі міста Києва розроблені не повною мірою.

Туристичну інфраструктуру визначають в тому числі як комплекс видів діяльності щодо створення умов для реалізації туристських послуг. Слушним є також розуміння туристичної інфраструктури як сукупності різноманітних об'єктів, що використовуються для задоволення потреб туристів[3, с. 114]. Якщо в першому випадку акцент ставився на діяльнісному, динамічному аспекті, то в другому випадку наголошується на матеріально- технічному, статичному прояві туристичної інфрастуктури[2, с. 155]. Близьким за змістом є і понятійна конструкція «туристична індустрія», яку слід тлумачити як сукупність суб'єктів туристичної діяльності, організаційні структури підприємств харчування, транспорту, торгівлі, закладів культури, освіти, які забезпечують надання послуг, виробництво та реалізацію товарів для задоволення потреб туристів[2, с. 157].

В наш час Київ являє собою унікальне містобудівне утворення, з гармонійним поєднанням системних архітектурних домінант, природних ландшафтів та міської забудови. Пам'ятки Києва різняться за типом, видами та рівнями охоронної систем, один і той же об'єкт може бути водночас пам'яткою історії, архітектури та мистецтва, тому кількість підохоронних об'єктів завжди буде відрізнятися від тої кількості пам'яток, що рахуються загалом. Київ заслужено вважається зеленим містом. У його межах розміщені: 41 територіальне утворення природно-заповідного фонду, зокрема Ботанічний сад ім. академій О. В. Фоміна, Центральний ботанічний сад НАН України, Сиренький дендропарк, Зоопарк і 9 парків-пам'ятників садово-паркового мистецтва; просторі природні і штучні лісопарки і парки, зокрема Пуща-Водиця, Конча-Заспа, Святошинський, національний заповідник « Голосіївський», Центральний (об'єднує 5 парків, розташованих вздовж р. Дніпро), парки Слави, ім. О. Пушкіна, ім. Т.Г. Шевченка, Гідропарк та ін[1 с. 74].

Розвиток туризму в Києві істотно впливає на такі сектори національної економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, банківська сфера, будівництво,сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку і є одним із перспективних напрямів структурної перебудови економіки. Важливими факторами активізації розвитку туристичної і курортної сфери в місті Києві є значний природно-

рекреаційний, історико-культурний потенціал і наявність підприємств туристично-курортної сфери[4, с. 12].

За даними опитувань, 67% жителів Києва вважають місто **комфортним для туристів**. Найважливішими перевагами Києва як туристичного міста визначили привабливу архітектуру, історичні пам'ятки (65%) і багатство української кухні (58%). Також відзначили широкий вибір музеїв, театрів (44%), велику кількість парків (42%), привабливий зовнішній вигляд міста (37%), привітних людей (35%), розвинену мережу закладів харчування (33%), чверть відзначили серед переваг столиці – сучасність міста[4, с. 16-17].

Розглядаючи процес створення або покращення туристичного іміджу Києва, доцільно порівнювати його з аналогічним процесом, який відбувається при створенні або покращенні іміджу держави. Спеціалісти, що досліджують безпосередньо туристичний імідж міст, вважають, що « під іміджем міста можна розуміти історично сформований образ міста як суб'єкта соціальних відносин у системі регіону або країни, обумовлений національними, культурологічними і власне містоутворюючими факторами, який проявляється в супутніх комунікативних атрибутах»[1 с. 70-84].

Для проведення оцінки туристичного потенціалу Києва як правило залучаються такі елементи туристичної інфраструктури: транспорт (наявність як шляхів сполучення, так і сервісно-траснпортних установ та організацій різних видів наземного, водного і повітряного транспорту), заклади розміщення (готельного та аналогічного до них типу), СКЗ – санаторно-курортні заклади (санаторії і пансіонати з лікуванням, дитячі оздоровчі табори), комплекси відпочинку (будинки та бази відпочинку, садиби зеленого туризму тощо), заклади харчування, заклади роздрібної торгівлі, заклади культури та розваг, спортивні комплекси, елементи туристично-інформаційної інфраструктури[1 с. 70-84].

Можна визначити такі основні фактори, що підкреслюють туристичну привабливість Києва:

- екологічний (загальний екологічний стан, що склався у місті та характеризується такими показниками, як наявність природних ресурсів, екологічна складова та кліматичні умови, ризики катастроф,

рівень розвитку сільського господарства, обсяги споживання свіжої води, скидання забруднених зворотних вод без очищення або недостатньо очищені природні поверхневі водні об’єкти, викиди забруднюючих речовин до атмосфери);

- політичний (показники, що містять інформацію щодо правого регулювання розвитку туристичної діяльності в місті);
- економічний (показники, що відображають рівень інфляції, безробіття, прибутки та ціни на туристичні товари й послуги, обсяг інвестицій в основний капітал, вклад туристичної сфери в макроекономічних показниках);
- інфраструктура (показник, що свідчить про стан автошляхів і зв’язку, готельних комплексів, закладів харчування та проведення дозвілля, застосування комп’ютерних технологій, мережі Інтернет, комунікаційних технологій, транспорту (швидкісні поїзди, пароми, літаки));
- соціальний (показники, що характеризують демографічний стан у місті, тобто рівень природного приросту, наявність субкультур у місті, кількість безробітного населення до працездатного, працездатного та непрацездатного віку);
- культурний (кількість загальноосвітніх навчальних закладів, ЗВО, книжковий фонд бібліотек, кількість місць для глядачів у залах демонстрування фільмів, кількість місць у клубних закладах).

Наявність зазначених факторів зумовлює необхідність можливості оцінювання туристичної привабливості Києва для виявлення найперспективніших напрямів розвитку туристичної галузі, що дасть змогу сформувати в майбутньому ефективну стратегію розвитку туризму шляхом її підтримки та стимулювання на державному рівні[5 с. 57-58].

Проведений аналіз компонентної структури туристично-рекреаційного потенціалу Києва дає можливість стверджувати, що Київ має всі можливості для розвитку туристичної індустрії, інтеграції у світовий туристичний простір. Це великий туристичний центр країни, в якому зосереджені істерико-культурні пам'ятки не лише всеукраїнського, а й світового значення. Київ має потужий природний рекреаційний потенціал для розвитку рекреаційної діяльності і туризму. Рекреаційні

ресурси зосереджені практично на всіх категоріях земль за основним цільовим призначенням. Однак площа земель відповідних категорій недостатня і значно поступається нормативам прийнятих в країнах Європейського Союзу. Потрібно приступити до розроблення проектів землеустрою щодо організації і визначення меж територій рекреаційного призначення.

Список використаних джерел та літератури:

1.Захарченко В.І., Корсікова Н.М., Меркулов М.М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 448 с.

2. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : навчальний посібник. Суми : Управлінська книга, 2003. 278 с.

3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Київ : Альтапрес, 2002. 436 с

4. Шищенко, П. Київ – місто і природа. *Краєзнавство. Географія. Туризм*. 2002. № 29-30. С. 2-30.

5. Юхновська Ю. О. Методичні підходи оцінки туристичного потенціалу України та регіонів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Київ, 2019. Т. 30 (69). № 4. С. 54–59.

Підписано до друку 01.12.2021 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 21-229
Умов.-друк. арк. 3,9. Обл.-вид. арк. 4,1.
Тираж 30 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. 097 299 38 99.
E-mail: tooums@ukr.net